T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2176
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1202

OSMANLI TÜRKÇESİ GRAMERİ

Yazar
Prof.Dr. Hayati DEVELİ

Editörler
Prof.Dr. Musa DUMAN
Yrd.Doç.Dr. Halit BİLTEKİN

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
"Uzaktan Öğretim" tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2010 by Anadolu University
All rights reserved
No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör
Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı
Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcıları
Yrd.Doç.Dr. Evrim Genç Kumtepe
Öğr.Gör.Dr. Zekiye Rende

Grafik Tasarım Yönetmenleri
Prof. Tevfik Fikret Uçar
Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız
Öğr.Gör. Nilgün Salur

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu
Öğr.Gör. Şennur Arslan

Kitap Koordinasyon Birimi
Yrd.Doç.Dr. Feyyaz Bodur
Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni
Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi
Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Osmanlı Türkçesi Grameri

ISBN
978-975-06-0857-5

1. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 37.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Aralık 2010

İçindekiler

Sunuş ..... **viii**

1. ÜNİTE

Arapçada Kelime Yapımı: Kelime Kalıpları ve Çokluk Kategorisi **3**
GİRİŞ 3
ARAPÇA KELİMELERİN YAPISI 3
ARAPÇA KELİME YAPIMI 4
ARAPÇA KELİMELERİN VEZNİ 6
Arapça Kelimelerin Veznini Bulmak 6
HARFLERİNE GÖRE ARAPÇA KELİMELER 8
ARAPÇADA İSİMLER VE ÇOKLUK 13
Arapçada İsimler 13
İsimlerin Vezinleri 14
Arapçada İsimlerde Çokluk 14
İkilik (Tesniye) 14
Çokluk (cem') 15
Sâlim Çokluklar 15
Mükesser Çokluklar 16
Özet 23
Kendimizi Sınayalım 25
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 26
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 26
Yararlanılan Kaynak 28

2. ÜNİTE

Arapçada Kelime Yapımı: Mücerred Masdarlar, İsm-i Fâ'iller ve İsm-i Mef'ûller **30**
ARAPÇADA MASDARLAR 31
Mücerred (Semâî) Masdarlar 33
Sülâsî Mücerred Masdarların Vezinleri 33
Rubâî Mücerred Masdarlar 35
Mimli Masdarlar 36
Mec'ûl Masdarlar 36
İSM-İ FÂ'İL VE İSM-İ MEF'ÛL 37
Mücerred Masdarların İsm-i Fâilleri ve İsm-i Mef'ûlleri 37
Özet 40
Kendimizi Sınayalım 41
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 42
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 42
Yararlanılan Kaynak 43

3. ÜNİTE

Arapçada Kelime Yapımı: Mezîdünfih Masdarlar (Kıyâsî Masdarlar) **44**
MEZÎDÜNFİH MASDARLAR (KIYÂSÎ MASDARLAR) 45
İf'âl افعال Bâbı 46
İf'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili 46
İf'âl Bâbının İsm-i Mef'ûlü 46
Tef'îl تفعيل Bâbı 48
Tef'îl Bâbının İsm-i Fâ'ili 48
Tef'îl Bâbının İsm-i Mef'ûlü 49
Tefa"ul تفعل Bâbı 50
Tefa"ul Bâbının İsm-i Fâ'ili 51
Tefa"ul Bâbının İsm-i Mef'ûlü 51
Tefâ'ul تفاعل Bâbı 53

Tefâ'ul Bâbının İsm-i Fâ'ili 53
Tefâ'ul Bâbının İsm-i Mef'ûlü 54
Müfâ'alet مفاعلة Bâbı..... 54
Müfâ'alet Bâbının İsm-i Fâ'ili 54
Müfâ'alet Bâbının İsm-i Mef'ûlü 55
İnfi'âl انفعال Bâbı 57
İnfi'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili 57
İnfi'âl Bâbının İsm-i Mef'ûlü 57
İf'ilâl افعلال Bâbı 57
İf'ilâl Bâbının İsm-i Fâ'ili 58
İf'ilâl Bâbının İsm-i Mef'ûlü 58
İfti'âl افتعال Bâbı 58
İfti'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili 59
İfti'âl Bâbının İsm-i Mef'ûlü 59
İstif'âl استفعال Bâbı 61
İstif'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili 61
İstif'âl Bâbının İsm-i Mef'ûlü 61
Özet 64
Kendimizi Sınayalım 65
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 67
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 68
Yararlanılan Kaynak 68

4. ÜNİTE

Arapça Kelime Yapımı: Sıfat-ı Müşebbehe, İsm-i Tafdîl, Mübâlağa-i Fâ'il, Diğer Kelime Türleri; Arapça Kelimelerde Değişim: İ'lâl 70
ARAPÇA SIFATLAR 71
Sıfat-ı Müşebbehe 71
İsm-i Tafdîl 72
Mübâlağa-i Fâ'il 74
İsm-i Mensûb 75
İSM-İ MEKÂN 77
İSM-İ ZAMAN 78
İSM-İ ÂLET 79
İSM-İ TASGÎR 79
İ'LÂL 80
Masdarlarda Yapılan İ'lâller 80
Sülâsî Mücerred Masdarlarda Yapılan İ'lâller 80
Kıyâsî Masdarlarda Yapılan İ'lâller 80
İsm-i Fâ'il Vezinlerinde Yapılan İ'lâller 82
İsm-i Mef'ûl Vezinlerinde Yapılan İ'lâller 84
Diğer Bazı Vezinlerinde Yapılan İ'lâller 85
Özet 85
Kendimizi Sınayalım 87
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 90
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 90
Yararlanılan Kaynaklar 90

5. ÜNİTE

Farsçada Kelime Yapımı: İsimler, Sıfatlar 92
FARSÇA KELİMELERİN YAPISI 93
FARSÇADA YALIN İSİM VE SIFATLAR 93
FARSÇA SAYI İSİMLERİ VE SIFATLARI 93
Farsça Sayı İsimleri 93
Farsça Sıra Sayıları 94
FARSÇADA KELİME YAPIMI 94
İsimden Türemiş İsimler 94

İsimden Türemiş Sıfatlar 98
Ön Eklerle Yapılan Sıfatlar 98
Son Eklerle Yapılan Sıfatlar 99
Özet 102
Kendimizi Sınayalım 103
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 105
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 105
Yararlanılan Kaynaklar 105

6. ÜNİTE

Farsçada Fiil, Farsça Fiilden Türemiş Kelimeler, Farsçada Birleşik Kelimeler 106
FARSÇADA FİİL 107
Farsça Fiillerde Emir Gövdesi 107
Farsça Fiillerde Geçmiş Zaman Gövdesi 112
FARSÇA FİİLDEN TÜREMİŞ KELİMELER 114
Fiilden Türemiş İsimler 114
Farsça Fiilden Türemiş Sıfatlar 114
FARSÇA BİRLEŞİK KELİMELER 115
Farsçada Birleşik İsimler 115
İki İsimden Oluşanlar 116
İkilemelerle Oluşanlar 116
Farsçada Birleşik Sıfatlar 118
Farsça Birleşik Sıfatların Kuruluşu 118
İki İsimden Oluşanlar 118
İsim ve Sıfattan Oluşanlar 119
Farsçada Zarf Grupları 120
Özet 126
Kendimizi Sınayalım 127
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 129
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 129
Yararlanılan Kaynak 129

7. ÜNİTE

Farsça Kelime Grupları: İsim ve Sıfat Tamlamaları 130
FARSÇA YAPILI İSİM VE SIFAT TAMLAMALARI 131
Farsçada Tamlama 131
Dört Kelimeyle Kurulmuş Tamlamalar 133
Beş ve Altı Kelimeden Oluşan Farsça Tamlamalar 137
FARSÇA YAPILI TAMLAMALARDA UYUM 139
Özet 140
Kendimizi Sınayalım 142
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 144
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 144
Yararlanılan Kaynak 145

8. ÜNİTE

Arapça Kelime Grupları: İsim ve Sıfat Tamlamaları, Edatlar 146
ARAPÇA YAPILI TAMLAMALAR 147
Harf-i Ta'rîf 147
Ay Harfleri (Hurûfü'l-kameriyye) 148
ARAPÇA YAPILI İSİM TAMLAMALARI 148
Arapça Tamlamaların Okunuşu 149
Makam ve Mevki İsimleri 150
Kitap İsimleri 150
Bilimsel Terimler 150
ARAPÇA YAPILI SIFAT TAMLAMASI 151
Arapça Sıfat Tamlamalarında Uyum 152
ARAPÇA ÖN EDATLAR (HARF-İ CERR'LER) 152

ARAPÇA TAMLAMALARDAKİ DEĞİŞİKLİKLER 153
Tamlamanın Üstünlü Okunması 153
Tamlamanın Esreli Okunması 154
ARAPÇA BİRLEŞİK SIFATLAR: LAFZÎ İZÂFET 156
Lafzî İzafetlerin Kullanışı 157
Özet 161
Kendimizi Sınayalım 163
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 164
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 164
Yararlanılan Kaynak 165

9. ÜNİTE

Farsça Tamlama ve Birleşik Kelimelerin Türkçe Söz Diziminde Kullanımı 166
FARSÇA YAPILI İSİM VE SIFAT TAMLAMALARININ TÜRKÇE SÖZ DİZİMİNDE KULLANILMASI 167
FARSÇA BİRLEŞİK KELİMELERİN TAMLAMALARDA KULLANILIŞI 170
Birleşik isimlerin kullanılışı 170
Birleşik sıfatların kullanılışı 170
Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanılması 173
Özet 180
Kendimizi Sınayalım 183
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 184
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 184
Yararlanılan Kaynak 185

10. ÜNİTE

Arapça Edatlar, Arapça Söz Kalıpları, Transkripsiyon (Çevriyazı)..... 186
ARAPÇA EDATLARIN KULLANILIŞLARI 187
ARAPÇA SÖZ KALIPLARI 189
Kalıplaşmış İfadeler 190
Dua ve Beddua Cümleleri 190
TRANSKRİPSİYON (ÇEVRİYAZI) 192
Özet 197
Kendimizi Sınayalım 199
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 200
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 200
Yararlanılan Kaynak 200

Metinler

Metinler..... 201
Mehmet Akif Ersoy - İstiklal Marşı 202
Mustafa Kemal Atatürk - Gençliğe Hitabe..... 204
Musa Süreyya - İstiklal Marşı 205
Ahmed Hikmet Müftüoğlu - Yeğenim 207
Falih Rıfkı - Fikir ve Sanat Ankarası 210
Mehmet Emin - Eğridir Gölünün Kıyısında 212
Mehmet Rauf - Eski Mektup 214
Köprülüzade Mehmet Fuad - Lisanımıza Dair 220
Ahmet Haşim – Gurabahâne-i Laklaka'dan "Müslüman Saati" 221
Ahmet Haşim - O Belde 224
Ahmet Refik - Sultan Cem'den 225
Ruşen Eşref - Mimar Sinan'ın Kabrini Ziyaret 233
Mehmet Akif - Bir Gece 236
Muallim Naci – Mecmû'a-i Mu'allim'den "Yazmış Bulundum" 237
Muallim Naci – Şerâre'den "Bir İki Söz" 238
Muallim Naci – Esâmî'den "Nabi" 240

Muallim Naci - Bahâr-ı Şebâb ……..…… 241
İsmail Habib – Türk Teceddüd Edebiyatı'ndan "Rıza Tevfik" …… 242
İsmail Habib - Türk Teceddüd Edebiyatı'ndan "Cenâb Şehabeddin" … 243
Abdülhak Hâmid - Kabr-i Selîm-i Evveli Ziyaret ……..…… 244
Abdülhak Hâmid - Merkad-i Fatih'i Ziyaret ……..…… 246
Abdurrahman Şeref – Târîh-i Devlet-i Osmâniyye'den …… 249
Abdurrahman Şeref –Tanzîmât-ı Hayriyye: Tahlîli ……..…… 253
Hâlid Ziya – Kırık Hayatlar'dan ……..…… 259
Hâlid Ziya - Yaşlıların Hakkı ……..…… 261
Hüseyin Câhid - Fâtih Câmi'inde ……..…… 266
Cenâb Şehâbeddin – Hac Yolunda'dan ……..…… 269
Ziya Paşa – Nu'ût-ı Şerîfe ……..…… 272
Ziya Paşa - Terkîb-i Bend'den ……..…… 273
Recâîzade Mahmud Ekrem - Erbâb-ı Sanâyi-i Nefîse ……..…… 274
Recâîzade Mahmud Ekrem – Pejmürde'den "Son Bahâr" …… 277
Nâmık Kemâl - Cezmî'den ……..…… 282
Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden ……..…… 289

SUNUŞ

Osmanlı Türkçesi adı verilen dönem, Türkçenin 15. - 20. yüzyıllar arasındaki tarihsel gelişme sürecinin adıdır. Bu dönemin en belirgin özelliği ise, söz varlığı alanındaki etkileşme ve değişmelerdir. Türkiye Türkçesi, bir yazı dili olarak gelişmesini büyük ölçüde Fars ve Arap edebî dillerinin etkisi altında gerçekleştirdi ve bu dillerden yoğun söz varlığı ve kavram ödünçledi. Çok kültürlü bir imparatorluk aydını olarak Osmanlı entelektüeli de edebî ve bilimsel dilini geliştirirken Fars ve Arap dillerini doğal kaynakları arasında gördü. Türkçe, bu iki dilden hem söz varlığı hem de söz dizimi bakımından önemli alıntılar yaparken bu dillere de birçok kelime ve dilbilgisel yapı katmıştır.

Bugün 20. yüzyılın ilk çeyreğinden geriye doğru uzanan muazzam kültür birikimini anlamak, hem kültürel birikimimizi hem de tarihsel hafızamızı, yani arşivlerimizi gelecek nesillerin yararlanabileceği hâlde tutmak, Osmanlı Türkçesini bilen ve anlayan araştırmacılar sayesinde mümkün olabilir. Metinleri okumayı başaran veya araştırmacılar tarafından çevriyazısı hazırlanmış metinleri okuyan bir entelektüelin ise anlama ulaşabilmesi için çıkması gereken basamaklar vardır. Bir tarihsel metni anlamak için onun kelimelerini, kelimelerinin yapısını, söz dizimi içindeki görevini iyice bilmeliyiz. Bu metinleri üreten nesillerin yaşama biçimlerini, sosyal yapılarını, edebî eğilimlerini bilmeden de metinleri anlamakta güçlük çekeriz. Bunun için yapmamız gereken, tarihsel dönemlerle ilgili birçok kitap okuyarak geçmişte ne olup bittiğini anlamak, metinlerdeki alıntı söz varlığı unsurlarının dilbilgisel yapısı hakkında yeterli bilgiye sahip olmaktır.

Osmanlı Türkçesinin yapısını öğrenmek bize sadece geçmişle bağ kurma imkânını değil, günümüz Türkçesini doğru yazma, okuma ve anlama imkânını da verecektir. Bu derslerde yabancı bir dilin kurallarını değil, dedelerimizin bize bıraktığı mirasın dilini öğrendiğimizi unutmamalıyız.

Amacı Türkiye Türkçesinin 15-20. yüzyıllar arasındaki döneminin dil özelliklerinin ortaya konulmasına, bu dönemden kalan eserlerin, belgelerin okunup anlaşılmasına katkıda bulunmak olan kitabın hazırlanmasında emeği geçen yazarımız Sayın Prof.Dr. Hayati Develi'ye ve dizgi-basım sırasında yardımlarını esirgemeyen tüm çalışanlara teşekkür ederiz.

Editörler

Prof.Dr. Musa Duman

Yrd.Doç.Dr. Halit Biltekin

1

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça kökenli kelimelerin yapısını tanıyabilecek,
- Arapça kelimelerde vezin / kalıp kavramını kavrayıp bir kelimenin veznini bulabilecek,
- Harflerinin niteliklerine göre Arapça kelimelerin ayrıldığı kısımları (aksâm-ı seb'ayı) tanımlayabilecek,
- Arapça kelimelerde ikilik (tesniye) ve çokluk (cem') yapısını ayırt edebilecek, çokluk kelimelerin sıkça kullanılan kalıplarını sıralayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Vezin
- Kelime kalıbı
- Aslî harfler
- Zâid harfler
- Aksâm-ı seb'a
- Arapça kelime türleri
- İkilik (tesniye)
- Çokluk (cem')

İçerik Haritası

- ARAPÇA KELİMELERİN YAPISI
- ARAPÇA KELİME YAPIMI
- ARAPÇA KELİMELERİN VEZNİ
- HARFLERİNE GÖRE ARAPÇA KELİMELER
- ARAPÇADA İSİMLER VE ÇOKLUK

Arapçada Kelime Yapımı: Kelime Kalıpları ve Çokluk Kategorisi

GİRİŞ

Osmanlı Türkçesinde, bir kısmı günümüz Türkçesinde de kulanılan çok sayıda Arapça ve Farsça kelime bulunmaktadır. Konuşma diline yerleşmiş ve kullanım sıklığı yüksek olanlar dışında bu alıntı kelimeler Arap ve Fars yazı dilindeki orijinal imlâlarına bağlı olarak yazılmışlardır.

Arapça ve Farsça kelimelerin yapılarının bilinmesi, metnin doğru okunması ve doğru anlamlandırılması açısından önemlidir. Önümüzdeki ünitelerde, günümüz dil bilgisinde yapı bilgisi (morfoloji), klasik dil bilgisinde sarf bölümlerinde işlenen konuları ana hatlarıyla öğreneceğiz.

Bu iki dilden isimler, sıfatlar, zarflar ve bağlaçlar alınmış, çekimli fiil unsurları alınmamıştır. Önümüzdeki ünitelerde yapımlarıyla ilgili özelliklerini öğreneceğimiz bu unsurları kabaca "isim" kategorisinde değerlendirilir.

ARAPÇA KELİMELERİN YAPISI

bükün: Dil bilgisi görevleri ve yapı bakımından, kelime köklerinin başında, içinde veya sonunda türlü değişikliklerin olmasıdır.

bükünlü diller: Arapça, İbranice vs. gibi dillerdir.

Arapça, **bükünlü** bir dildir; yani bir kökten yeni kelimeler türetilirken başa ve sona ekler getirilmez. Kelimenin kökünü oluşturan temel harflerin belli bir kalıba göre başına, sonuna veya ortasına; bazan hepsine birden belli harflerin ilâvesiyle yeni kelimeler yapılır. Bu yapıdan dolayı, Arapça kelimeler klasik dil bilgisi kitaplarında bugünkü dil bilgisi anlayışından farklı bir şekilde sınıflandırılmıştır. Türkçede kullanılmayan fiil çekimlerini bir tarafa bırakırsak, Arapça kelimeler kabaca iki gruba ayrılır:

a) asıl isimler (=ism-i câmid)

b) türemiş isimler (=ism-i müştak).

Asıl isimler (ism-i câmid) grubuna giren kelimeler özel isimler, cins isimleri ve sayı isimleridir.

Fiilden türemiş isimler (ism-i müştak) ise *masdar isimleri, ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa-i fâ'il, ism-i tafdîl, ism-i mekân, ism-i zamân, ism-i âlet, ism-i tasgîr, ism-i mensûb* olarak gruplara ayrılır.

Bazı bağlama edatlarıyla, harf-i cer denilen edat ve zarfları da ayrıca zikretmek gerekir.

Edat ve harf-i cerler hariç bu kelimeleri dilbilgisel görevlerine göre isim ve sıfat olarak da sınıflandırmak mümkündür:

İsm-i câmid grubuna giren bütün kelimeler, masdarlar, ism-i mekân, ism-i zaman, ism-i âlet, ism-i tasgir cinsinden kelimeler isimdirler.

İsm-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa-i fâ'il, ism-i tafdîl, ism-i mensûb cinsinden kelimeler ise sıfattırlar.

isim	İsim	ism-i fâ'il	Sıfat
masdar		ism-i mef'ûl	
ism-i mekân		sıfat-ı müşebbehe	
ism-i zamân		mübâlağa-i fâ'il	
ism-i âlet		ism-i tafdîl	
ism-i tasgîr		ism-i mensûb	

ARAPÇA KELİME YAPIMI

Birleşik kelimeler dışında Arapçada kelimeler ön ve son eklerle değil, bükünlenme yoluyla yapılır.

İki harfli edatlar ve birkaç kelime dışında Arapçada bir kelime kökü en az üç harften oluşur. Bunlara *aslî harfler* denilir. Yeni kelime yapılırken bu aslî harflerin başına, ortasına veya sonuna bir veya daha fazla harf ilâve edilir. Bu ilâve harflere *zâid harfler (=ekleme harfler)* denilir. Kelime yapımı belli kalıplara göre olduğu için, bu zâid harflerin hangi harfler olabileceği bellidir. Aşağıdaki harfler, kelimenin kalıbına göre zâid harflerden olabilir:

أ (hemze) , ا , ت , س, م , ن , و , ه , ى

Zâid Harfler Nerelerde Kullanılır?

Zâid harflerin kelimelerde kullanılışıyla ilgili bazı genellemeleri bilirsek, zâid ve aslî harfleri daha kolay tanıyabiliriz:

1. Hemze (أ) sadece kelime başında zâid olur: افكار efkâr, اخراج ihrâc (Osmanlı Türkçesinde bu gibi kelimelerde hemze yazılmayıp sadece hemzenin 'kürsüsü' olan elif yazılmıştır.)
2. Elif (ا) kelime içinde uzun a (â) sesini karşılamak için kullanılır: ماهر mâhir, مخابر muhâbir
3. Te (ت) kelime başında, ortasında ve sonunda zâid olarak bulunabilir: تشكيل teşkîl, انتظار intizâr, شكايت şikâyet.
4. Sin (س) ist-, müst- ses grubuyla başlayan kelimelerde zâid harf olur: استثقال istiskāl, مستقبل müstakbel.
5. Mim (م) harfi sadece kelime başında zâid harf olur: معلوم ma'lûm, محكمه mahkeme.

6. Nun (ن) harfi in-, mün- ses gruplarıyla başlayan kelimelerde başta, -ân ile biten kelimelerde ise sonda zâid olur: انكسار inkisâr, منكسر münkesir, عرفان irfân.

7. Vav (و) harfi genellikle kelime içinde uzun u (û) sesini karşıladığında zâid olur: معلوم ma'lûm, مجهول mechûl, مظلوم mazlûm, مغلوب mağlûb.

8. He (ه) harfi kelime sonunda Arapçadaki kapalı te harfi yerine kullanıldığında zâid olur: مدرسه medrese, كتابه kitâbe, ضربه darbe.

9. Ye (ى) harfi kelime içinde uzun i (î) sesini karşıladığında zâid olur: تعليم ta'lîm, فقير fakîr, كبير kebîr.

Kelime yapılışını daha iyi anlamak için aşağıdaki örneği inceleyelim:

Arapçada 'yazmak' fiilini oluşturan kök harfler ك ت ب (k-t-b)'dir. Şimdi bu kökten türetilmiş, dilimizde kullanılan bazı kelimelere bakalım:

كتاب kitâb, كاتب kâtib, مكتوب mektûb, مكتب mekteb, كتابه kitâbe vs.

Görüldüğü gibi aslî harfler değişmemekte, bu köke zâid (ilâve) harfler getirilerek yeni kelimeler yapılmaktadır.

Şimdi "sakin olmak, yerleşmek, rahatlamak" fiilini oluşturan س ك ن (s-k-n) aslî harflerinden türetilen bazı kelimelere bakalım:

سكون sükûn "durma, kesilme, rahatlık vs."

سكونت sükûnet "durgunluk, rahat, durma vs."

ساكن sâkin "kımıldamayan, oturan, durgun vs."

سكان sükkân "oturanlar, sâkinler vs."

سكنه sekene "oturanlar, sâkinler vs."

اسكان iskân "yerleştirme, ev sahibi etme vs."

مسكن mesken "oturulan yer, ev vs."

تسكين teskîn "sakinleştirme, rahatlatma vs."

مسكن müsekkin "yatıştırıcı, teskin edici vs."

مسكنت meskenet "miskinlik, fakirlik; beceriksizlik vs."

مسكين miskîn "fakir, beceriksiz, cüzzamlı vs."

Bu kelimelerde de kelime kökünü oluşturan aslî harfler değişmezken, yeni kelimeler türetmek için bu köke zâid harfler getirilmiştir.

ARAPÇA KELİMELERİN VEZNİ

Elbette zâid harflerin aslî harflere getirilmesi rastgele olmaz. Her dilde olduğu gibi Arapçada da kelime türetme şekilleri bellidir. Aslî sesler belli kalıplara girerek yeni kelimeler oluştururlar. Arapça dil bilgisinde bu kalıplar *vezin* adı verilen yapılarla öğretilir. Bunun için, "yapmak, işlemek" fiilinin aslî sesleri olan فعل (fe-ayın-lâm) harflerine dayanan bir model geliştirilmiştir: ف harfi kelime kökünün birinci aslî sesini, ع harfi ikinci aslî sesini, ل harfi üçüncü aslî sesini temsil eder; zâid harfler aynen bırakılır. Ortaya çıkan kalıp kelimenin veznidir.

Bilhassa masdarlarda, ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl cinsinden kelimelerde kelimenin veznini belirlemek, hem kelimeyi doğru okumak, hem de doğru anlamlandırmak açısından önemli bir yardımcıdır.

Arapça Kelimelerin Veznini Bulmak

Yukarıda öğrendiklerimize göre جَهل *cehl* "bilmeme, cahillik" kelimesinin veznini bulalım:

Bu kelime üç harften oluştuğuna göre zâid (ilâve) harf yoktur, harflerin hepsi aslîdir. Öylese 1., 2. ve 3. harfler için sırasıyla ف , ع ve ل harflerini yazalım ve kelimenin harekesine göre okuyalım:

جَهل cehl

فَعل fa'l

Şu hâlde جَهل *cehl* kelimesi فعل *fa'l* veznindedir. Fa'l فَعْل vezni birçok kelimenin türetilebileceği bir kalıptır.

Aynı kökten gelen جاهِل *câhil* kelimesinin veznini de aynı şekilde bulabiliriz. Bu kelimede dört harf olduğuna göre bunlardan biri zâid demektir. Zâid olabilecek harf eliftir. Bu kelimede ج ه ل harfleri aslî harflerdir. Bu aslî harflerin yerine sırasıyla yine ف ع ل harflerini yazalım, elif harfini de kelimedeki yerine ilâve edelim; ortaya çıkan kalıbı جاهِل *câhil* kelimesinin harekelerine göre okuyalım:

فاعِل fâ'il

Böylece جاهِل *câhil* kelimesinin vezninin فاعِل *fâ'il* olduğunu belirlemiş oluruz. Kâtib كاتِب kelimesinin de فاعِل fâ'il kalıbında olduğunu aynı şekilde bulabiliriz.

كِتاب *kitâb* kelimesinde de zâid olabilecek tek harf eliftir. Ancak elifin yeri farklıdır. Buna göre kelimenin veznini yukarıdaki gibi bulmaya çalışırsak ortaya فِعال *fi'âl* vezni çıkar.

SIRA SİZDE 1

Arapça yapı bakımından nasıl bir dildir. Bu dilde kelimeler nasıl türetilir?

1. Alıştırma آليشدرمه

Aşağıdaki kelimelerde aslî ve zâid harfleri belirleyerek kelimelerin veznini bulunuz:

ذوق	zevk	→	فَعلْ	fa'l
صُلح	sulh	→	فُعل	fu'l
غُرُوب	gurûb	→	فُعُولْ	fu'ûl
خِطاب	hitâb	→	فِعَالْ	fi'âl
حِلم	.....	→	.....	.....
ضَرَر	.....	→	.....	.....
دُخول	.....	→	.....	.....
شَرَف	.....	→	.....	.....
عِرْفان	.....	→	.....	.....
كُفْران	.....	→	.....	.....
سِحْر	.....	→	.....	.....
كَرَم	.....	→	.....	.....
جَواب	.....	→	.....	.....
طَلَب	.....	→	.....	.....
عُمْر	.....	→	.....	.....
اَدَب	.....	→	.....	.....
جِسم	.....	→	.....	.....
صَرف	.....	→	.....	.....

1. Okuma Çalışması اوقومه چالیشمه سی

Aşağıdaki metni okuyunuz. Bilmediğiniz kelimelerin anlamını öğreniniz.

تَرْبِیَه

تَرْبِیَه‌دن مَقْصَد نه‌در؟

تربیه‌دن مقصد انسانك فكرینی، قلبنی طوغریلغه
آلیشدرمق، كوتو خویلردن، فنا عادت وطبیعتلردن منع ایتمك،
بیوك ذاتلر، انسانلره فائده‌لی آدملر یتشدرمكدر. گرك دولتنه،
گرك مِلّتِنَه و بولندیغی مملكتك ایلگنه گرچكدن چالیشانلر
الك زیاده تربیه گورمش اولانلردر.

(Ta'lîm-i Kırâ'at'den.)

HARFLERİNE GÖRE ARAPÇA KELİMELER

Aksâm-ı Seb'a

Arapçada kelimeler, aslî harflerinin niteliklerine göre iki gruba ayrılır: a) **sahih** صحیح b) **mu'tell** معتل

ا و ی harfleri, içinde bulundukları kelimelerde çeşitli değişikliklere uğrayan harfler olup bunlara *illet harfleri* denir. Aslî harflerin içinde bu harflerden biri veya ikisi bulunursa böyle kelimelere de *mu'tell* kelimeler denir.

Aksâm-ı seb'a konusu, Arapçanın bir kuralını öğretmek için değil, dilimizde kullanılan Arapça kökenli kelimeleri doğru okuyup daha iyi anlayabilmek için öğrenilmesi gerekli bir konudur. Bu sebeple, aksâm-ı seb'a maddelerini teker teker ezberlemek yerine, kelimelerin yapısını kavramaya çalışınız!

Söz konusu illet harfleri, kelime yapımı sürecinde başka harflere dönüşür veya düşer. Bunların dönüştükleri harfler de yine bu üç harften biridir. Meselâ *vezn* وزن kelimesinde illet harflerinden *vav* vardır. Bu kökten yeni bir kelime üretildiğinde *vav* değişir: mivzân موزان olması gereken kelime vav'ın ye'ye dönüşmesiyle *mîzân* میزان şeklini alır.

دور *devr* kelimesinde de *vav* illet harfidir. Bu kökten yapılan kelimelerde *vav* harfi başka harflere dönüşür: دائره *daire*; مدیر *müdîr* vs.

سیل *seyl* kökünde *ye* illet harfidir. Bundan türetilen اساله *isâle* kelimesinde *ye* düşmüştür. Benzer yapıdaki میل *meyl* kelimesinden türetilen اماله *imâle* kelimesinde *ye*; خوف *havf* kelimesinden türetilen اخافه *ihâfe* kelimesinde *vav* düşmüştür.

صوم *savm* "oruç" kelimesinden türetilen "oruç tutma" anlamındaki صیام *sıyâm* kelimesinde *vav* harfi, *ye*'ye dönüşmüştür.

Arapça kelimelerdeki bu uyum ve değişme kurallarını bilirsek kelimelerin yapılarını daha kolay tanıyabiliriz. Böylece metinleri doğru okuyup anlamamız da kolaylaşmış olur.

Aslî harflerinin niteliklerine göre kelimelerin *sahih* ve *mu'tell* olmak üzere iki gruba ayrıldığını ifade etmiştik.

Sahih kelimeler üç kısımdır: *sâlim, mehmûz, muzâ'af.*

Mu'tell kelimeler dört kısımdır: *misâl, ecvef, nâkıs, lefîf.*

Böylece Arapça kelimeler aslî harflerinin niteliğine göre yedi kısma ayrılmış olur ki buna *aksâm-ı seb'a* (yedi kısım) denir. Aşağıda bu kelimelerin yapılarını örnekleriyle göreceğiz:

1. Sâlim **سالم:** Aslî harflerinden biri elif, vav, ye, hemze olmayan veya içinde aynı cinsten iki harf bulunmayan kelimelere *sâlim* denir:

حلم	hilm "yumuşaklık, ağırbaşlılık"
ضرب	darb "vurma, vuruş"
ظلم	zulm "haksızlık, eziyet"
لطف	lutf "lütuf"
صبر	sabr "sabır"
نظر	nazar "bakış"
حكم	hükm "yargı"

2. Mehmûz **مهموز:** Aslî harflerinden biri hemze olan kelimelere *mehmûz* denir. Hemze birinci, ikinci veya üçüncü aslî harf olabilir:

أدب	edeb "edep"
أمر	emr "iş, buyruk"
أكل	ekl "yeme"
يأس	ye's "ümitsizlik"
رأى	re'y "görüş"
جزء	cüz' "parça"
شئ	şey' "şey"
هيئت	hey'et "heyet"

3. Muzâ'af **مضاعف:** Aslî harflerinin son ikisi aynı olan kelimelere *muzâ'af* denir:

سبب	sebeb
قرار	karâr

عدد	aded
سرور	sürûr
طب	tıbb
رد	redd

4. Misâl مثال: Aslî harflerinden ilki vav veya ye olan kelimelere *misâl* denir:

وعظ	va'z “nasihat"
وقوع	vukū' “olma, oluş”
وهم	vehm “vehim”
يسر	yüsr “kolaylık”
يمن	yümn “bereket”
يقين	yakîn “şüphesiz bilme”

5. Ecvef اجوف**:** Aslî ikinci harfi vav veya ye olan kelimelere *ecvef* denir:

قول	kavl “söz”
سوق	sevk
سير	seyr
ميل	meyl
بيع	bey' “satma, satış”

6. Nâkıs ناقص**:** Aslî harflerinden üçüncüsü illet harflerinden biri olan kelimelere *nâkıs* denir:

سهو	sehv “yanılma”
عفو	afv “af”
شقاوت	şakāvet “eşkiyalık”
نهى	nehy “yasaklama”
سعى	sa'y “çalışma”
شكايت	şikâyet

7. Lefîf لفيف: Aslî harflerinden herhangi ikisi illet harfi olan kelimelere *lefîf* denir:

ولايت	velâyet “veli olmak, velilik”
وفا	vefâ “sözünde durma”
وقايه	vikāye "koruma"
روايت	rivâyet
ريا	riyâ
طى	tayy “çıkarma”

Kelimelerin harflerinin özelliklerine göre ayrıldığı yedi kısmı örnekleriyle görmüş olduk. Bilhassa illetli kelimelerde (yani misâl, ecvef, nâkıs, lefîf olarak isimlendirilen kelimelerde) yeni kelime yapımı sürecinde illet harflerinin değişime uğradığını, bazen de düştüğünü söylemiştik. Böylece yapısı değişen kelimelerin vezinlerini bulmak, anlamlarını, ait oldukları kelime ailesini tespit etmek ancak aksâm-ı seb'a konusunun anlaşılmasıyla mümkün olur. Dil bilgisinde illet harflerinin kelime türetimi sürecinde çeşitli değişikliklere uğramasına **i'lâl** denilir. İ'lal konusunu 4. ünitede daha geniş bir şekilde ele alacağız.

SIRA SİZDE 2

Aksâm-ı seb'a nedir? Arapça kelimeler aslî harflerinin niteliklerine göre kaç gruba ayrılır?

2. Alıştırma آليشدرمه

Aşağıdaki kelimelerin aksâm-ı seb'aya göre hangi gruba girdiklerini belirtiniz. Bu kelimelerin anlamlarını da öğreniniz:

حبس	habs	sâlim
ذوق	zevk	ecvef
ذل	züll	muzâaf
طول	tûl	.....
عفو	afv	.....
يمن	yümn	.....
علم	ilm	.....
ورد	vird	.....
كبر	kibr	.....
حس	hiss	.....

مرض	maraz	.....
وفاء	vefâ	.....
ضرر	zarar	.....
وجود	vücûd	.....
عمى	amâ	.....
ذكاء	zekâ	.....
وجع	veca'	.....
مرور	mürûr	.....
رضاء	rızâ	.....
غناء	gınâ	.....
علو	ulüvv	.....
وصول	vusûl	.....
جنون	cünûn	.....
أدب	edeb	.....

2. Okuma Çalışması — اوقومه چاليشمه سى

A şağıdaki metni okuyunuz. Bilmediğiniz kelimelerin anlamını öğreniniz.

حقوق حريت

علماى حقوق ، حريتى اوچ زمانه تقسيم ايدرلر .يعنى حريته نظر اولونورسه‌اوچ نوعى كورولور:
برنجيسى قرون وسطاحريتيدر . يعنى روما ايمپراطورلغنك انقراضندن استانبولك فتحنه قدر زمانده اولان حريت‌افكاريدر اووقت حقوق شخصيه وحريت حقنده حكومتلر طرفندن جبر وقهر وتحكم ايديلير ايدى . او زمان مقصد حكومت وهر كس حكومتك ترويج مقصدينه الت وواسطه ظن‌اولنمش وهمده‌اولمش ايدى . بو اصـولك فنالغندن بتون حياتك منبعلرى قورومش وحركات عقليه وسعادت وسلامت‌قاپيلرى‌هپ‌قاپانمش‌وبتون‌اوروپا ظلمت جهالت ايچنده قالمش ايدى . نهايت اسـتانبولك فتحى صيراسنده اوروپايه‌كيدن شرقليلر سايه‌سنده علوم‌ومعارفك‌انتشارى امريقانك كشفى ، باروتك وفن طباعتك ايجادى قرون اخيره‌يه مبدأ اولدى .

منيف پاشا

1. Metinde geçen bilmediğiniz kelimeleri Kāmus-ı Türkî'den öğreniniz.
2. Metindeki Arapça yapılı kelimelerin aksâm-ı seb'anın hangi grubuna girdiğini bulunuz.

ARAPÇADA İSİMLER VE ÇOKLUK

Arapçada İsimler

Önceki kısımlarda Arapça dil bilgisinde kelimelerin *isim, masdar, ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, ism-i tafdîl, ism-i tasgîr, ism-i mekân, ism-i mensûb, mübâlağa-i fâ'il* olarak isimlendirilen gruplara ayrıldığını öğrenmiştik. Hangi gruba girerse girsin, Arapça kelime *vezin* adı verilen bir kalıba sahiptir. Yine önceki kısımlarda Arapça kelimelerin vezinlerinin ne olduğunu, nasıl tespit edildiğini öğrendik. Buna göre bir vezin, Arapçada kelime türetmenin kalıbını ifade eden bir modeldir. Herhangi bir vezinden yüzlerce kelime türetilebilir.

Arapça kelimenin kökünü teşkil eden aslî harfler -birkaç istisna dışında- en az üç harfli olur. Bu kök harfler kimi durumlarda dört veya beş tane de olabilir. Üç aslî harften oluşan köklere *sülâsî*, dört aslî harften oluşanlara *rubâî*, beş aslî harften oluşanlara *humâsî* denilir.

*İsim*ler, varlıkları gösteren kelimelerdir. Bunlar dil bilgisinde cins isim ve özel isim olarak ayrılırlar. Bütün şahıs isimleri, nesneleri gösteren isimler, sayı isimleri dil bilgisinde hep *isim* kategorisi altında değerlendirilir.

Masdar, hareket, oluş ve kılış bildiren isimlerdir. Arapçada masdarlar *mücerred, mimli, mezîdünfih* ve *mec'ûl* olmak üzere dört gruba ayrılır.

İsm-i fâ'il, fiilde belirtilen hareketi, oluş veya kılışı yapanı ifade eden kelime türlerine verilen isimdir. Türkçede *yazıcı, kırıcı, yazan, kıran, yazar, çizer* gibi kelimelerin ifade ettiği anlamlar ism-i fâ'il kategorisini oluşturur.

İsm-i mef'ûl, fiilde belirtilen hareket, oluş ve kılışa maruz kalanı, etkileneni ifade eden kelime türlerine verilen isimdir. Türkçede *kırılmış, kırık, kırgın, bozuk, bozulmuş* gibi kelimelerin ifade ettiği anlamlar ism-i mef'ûl kategorisini oluşturur.

İsm-i tafdîl, sıfatlarda derece açısından daha üstünlüğü gösteren bir kelime kategorisidir. Türkçede bu anlamı üreten özel bir ek yoktur. Bunu sıfatın önüne *daha, en* gibi sıfatlar getirerek üretiriz: *daha güzel, en büyük, en yüksek* vs. gibi.

İsm-i tasgîr, isimlerde küçültme kategorisidir. Türkçedeki +cık/+cik, +cığaz/+ciğez ekleriyle yapılan *kuzucuk, kızcığaz, lokmacık* gibi kelimeler de ism-i tasgîr kategorisinin örnekleri olarak düşünülebilir.

İsm-i mekân, fiilde belirtilen hareket, kılış veya oluşun gerçekleştiği yeri ifade eden kelime kategorilerine verilen isimdir. Türkçede çoğu zaman bunu işlek bir ek olan +lık/+lik ile kurarız. Kimi zaman de *yer* kelimesinden faydalanırız. Meselâ *derslik, kömürlük, çalışma yeri, toplantı yeri* vs.

Mübâlağa-i fâ'il, esas olarak fiilde belirtilen hareket, oluş veya kılışın özne tarafından çok fazla, aşırı derecede yapıldığını ifade eder. Bunu Türkçede *çok yapan, çok konuşan, çok gülen* gibi sıfat-fiil gruplarıyla yapabildiğimiz gibi *kırılgan, pişegen* örneklerinde olduğu gibi -gan/-gen ekleriyle de yapabiliriz.

İsm-i mensûb, nisbet ifade eden kelime kategorisidir. Bu kategori, kelime sonuna nispet eki getirmek suretiyle yapılır. Bu kategoriyi Türkçede değişik eklerle yaparız: *İstanbullu, demirden, mektupçu* vs.

Arapçanın kelime kategorilerini böylece görmüş olduk. İsm-i mensûb dışında bütün bu kategorilerin teşkili, kelime kökünü oluşturan aslî seslerin vezin dediğimiz kimi kalıplara sokulmasıyla mümkün olmaktadır. Aşağıda bu kalıpları ana hatlarıyla ve Türkçede kullanıldıkları kadarıyla öğreneceğiz.

İsimlerin Vezinleri

İsim teşkilinde kullanılan bazı kalıplar, yani vezinler şunlardır:

فَعْل fa'l شمس şems "güneş", ثور sevr "öküz", جوز cevz "ceviz", لحم lahm "et", زرع zer' "ekin" vs.

فِعْل fi'l بئر bi'r "kuyu", ذئب zi'b "kurt", رجل ricl "ayak" vs.

فُعْل fu'l اذن üzn "kulak", فلك fülk "gemi", قفل kufl "kilit", نقل nukl "meze" vs.

فَعَلْ fa'al قلم kalem, قمر kamer "ay", جبل cebel "dağ", شجر şecer "ağaç", ثمر semer "meyve" vs.

فَعْلَلْ fa'lel خردل hardal, ثعلب sa'leb "tilki", صرصر sarsar "fırtına", دفتر defter vs.

فُعْلُلْ fu'lul بلبل bülbül, فستق fustuk "fıstık", فندق funduk "fındık", هدهد hüdhüd "ibibik kuşu" vs.

Arapçada isimler aslî harflerinin sayısına göre de sınıflandırılabilmektedir. Buna göre isimleri *üç aslî sesten oluşanlar* (sülâsî= قلم kalem, ذهب zeheb, فلك fülk vs.), *dört aslî sesten oluşanlar* (rubâî= دفتر defter, درهم dirhem, خردل hardal vs.), *beş aslî sesten oluşanlar* (humâsî= زبرجد zeberced "sarı yakut", جردحل cirdahal "iri deve" vs.) olarak da sınıflandırmak mümkündür.

Arapçada genel kural olarak asıl isimlerin aslî sesleri üçten az ve beşten fazla olamaz. İki aslî harften oluşan birkaç isim vardır:

اخ ah "erkek kardeş, birader", فم fem "ağız", يد yed "el", ذو zü, ذا zâ, ذى zî "sahip" gibi. Bu kelimeler de aslında üç sesli olup birtakım ses düşmeleriyle iki sesli hâlini almışlardır.

Arapçada kelime türleri hangi adlarla adlandırılmıştır?

Arapça İsimlerde Çokluk

Arapça kelimelerde sayı kategorisi teklik, ikilik (tesniye) ve çokluk (cem') şekillerinde yapılır.

İkilik (Tesniye)

Türkçeden farklı olarak Arapça kelime yapımında ve fiil çekiminde nesnenin iki adet oluşunu, fiilde belirtilen öznenin iki kişi oluşunu ifade eden ekler vardır. Bu yapıya *tesniye* adı verilir. Arapçada kelime yapımında tesniye +eyn (ين) ve + ân (ان) ekiyle yapılır. Osmanlı Türkçesinde daha çok +eyn ekli şekiller kullanılmıştır.

Örnekler:

taraf	طرف	tarafeyn	طرفين "iki taraf"
devlet	دولت	devleteyn	دولتين "iki devlet"
leyle	ليله	leyleteyn	ليلتين "iki gece"
vâlid	والد	vâlideyn	والدين "anne ve baba"
Harem	حرم	Haremeyn	حرمين "Mekke ve Medine"

Tesniye yapımında kullanılan +ân eki, Osmanlı Türkçesinde pek az kullanılmıştır:

zâviye "açı"	زاويه zâviyetân	زاويتان "iki açı"
harf "harf"	حرف harfân	حرفان"iki harf"

Çokluk (cem')

Arapçada çokluk, iki gruptur: Eklemeli ve bükünlü.

Eklemeli çokluklar *sâlim çokluk* (cem'-i sâlim) adını alır. +în (ين), +ûn (ون) ekleri müzekker (eril), +ât (ات) eki ise müennes (dişil) çokluklar yapar. Bunlar kurallı, düzenli çokluklar sayılır: مأمورين me'mûrîn, معلومات ma'lûmât vs.

Bükünlü çokluklar *mükesser çokluk* (cem'-i mükesser) adını alır. İsmin aslî harflerine çeşitli zâid harflerin ilâve edilip belli vezinlere konulmasıyla elde edilir. Meselâ:

felek "gök" فلك → eflâk افلاك "gökler": vezni ef'âl افعال

kasr "köşk" قصر → kusûr قصور "köşkler": vezni fu'ûl فعول

kitâb "kitap" كتاب → kütüb كتب "kitaplar": vezni fu'ul فعل

Sâlim Çokluklar

Sâlim çokluğu teşkil eden eklerden +în ve +ûn ekleri eril (müzekker) çokluk yapar:

مسلم müslim =مسلمين müslim+în ~ مسلمون müslim+ûn “Müslümanlar”

مؤمن mü’min = مؤمنين mü’min+în ~ مؤمنون mü’min+ûn “müminler”;

مأمور me’mûr = مأمورين me’mûrîn ~ مأمورون me’mûrûn

حاضر hâzır = حاضرون hâzirûn "huzurda bulunanlar, bir yerde o anda bulunanlar"

سامع sâmi' = سامعين sâmi'în "dinleyiciler"

قارئ kāri' = قارئين kāri'în "okuyucular"

DİKKAT

Kelimeye +în veya +ûn eklerinden hangisinin getirileceği Arapçada birtakım sözdizimi uyumlarına bağlı olarak belirlenir. Osmanlıcada daha çok +în eki kullanılmıştır.

Salim çokluğu teşkil eden eklerden +ât eki ise dişil (müennes) çokluk yapar. Bu eki alan kelimenin sonunda ه ve ت harfleri varsa bu harfler yazılmaz.

Tekili dişil olan kelimelerin çoğulu da bu ekle yapılır:

معلمه muallime "hanım öğretmen" - معلمات muallimât "hanım öğretmenler"

Ayrıca fiillerin masdar şekillerinin pek çoğu +ât ekiyle çokluk haline getirilir.

وقوع	vukû'	➔	وقوعات	vukuât
اخراج	ihrâc	➔	اخراجات	ihrâcât
تسليم	teslîm	➔	تسليمات	teslîmât
تشكيل	teşkîl	➔	تشكيلات	teşkîlât
تظاهر	tezâhür	➔	تظاهرات	tezâhürât
استحصال	istihsâl	➔	استحصالات	istihsâlât
مخابره	muhâbere	➔	مخابرات	muhâberât
محاسبه	muhâsebe	➔	محاسبات	muhâsebât
روايت	rivâyet	➔	روايات	rivâyât
شكايت	şikâyet	➔	شكايات	şikâyât
معلوم	ma'lûm	➔	معلومات	ma'lûmât
مكتوب	mektûb	➔	مكتوبات	mektûbât
مشكل	müşkil	➔	مشكلات	müşkilât

Mükesser Çokluklar

Mükesser çokluklar esas olarak semâîdir, yani hangi kelimenin hangi kalıba göre çokluk yapılacağını Arapça konuşan halkların asırlar öncesinde oluşmuş uzlaşmaları belirlemiştir. Biz bunları sözlüklerden öğreniriz.

Cem'-i mükesserler (=bükünlü çokluk), cinsiyet kategorisinde dişil (müennes) sayılırlar. Böylece, Farsça yapılı sıfat tamlamasında cem'-i mükesser kalıbında olan bir isimden sonra gelen sıfat da müennes yapılır.

Başlıca cem'-i mükesser kalıpları şunlardır:

Ef'âl افعال vezni:

keder كدر "keder" → ekdâr اكدار "kederler", sebeb سبب "sebep" → esbâb اسباب "sebepler", şahs شخص "şahs" → eşhâs اشخاص "şahıslar", nehr نهر "nehir" → enhâr انهار "nehirler", şekl شكل "şekil" → eşkâl اشكال "şekiller" vs.

Fu'ûl فعول vezni:

emr امر "iş, emir" → umûr امور "işler, emirler", ilm علم "ilm" → ulûm علوم "ilimler", deyn دين "borç" → düyûn ديون "borçlar", melik ملك "hükümdar" → mülûk ملوك "hükümdarlar", fenn فن "bilim, bilgi" → fünûn فنون "fenler, bilimler", akl عقل "akl" → ukūl عقول "akıllar" vs.

Fu'ul فعل vezni:

كتاب kitâb "kitap" → كتب kütüb "kitaplar", رسول resûl "elçi" → رسل rusül "elçiler", طريق tarîk "yol" → طرق turuk "yollar", سفينه sefîne "gemi" → سفن süfün "gemiler" vs.

DİKKAT

Bu vezni, okuyuşta fu'ûl فعول vezniyle karıştırmayınız.

Fu'al فعل vezni:

امت ümmet → امم ümem "ümmetler", دولت devlet → دول düvel "devletler", صورت sûret → صور suver "resimler, suretler" vs.

Fi'al فعل vezni:

نعمت ni'met → نعم ni'am "nimetler", محنت mihnet → محن mihen "mihnetler", ملت millet → ملل milel "milletler", حكمت hikmet → حكم hikem "hikmetler" vs.

DİKKAT

Fu'ul, fu'al ve fi'al vezinlerinin Osmanlı alfabesinde aynı şekilde yazıldığına dikkat ediniz. Metinleri doğru okumak ve anlamlandırmak için bu yapıların arasındaki fark da bilinmelidir.

Fi'âl فعال vezni:

جبل cebel "dağ" → جبال cibâl "dağlar", رجل racül "adam" → رجال ricâl "adamlar", بلده belde → بلاد bilâd "beldeler", عبد abd "kul" → عباد ibâd

"kullar", كبير kebîr "büyük" → كبار kibâr "büyükler", عظيم azîm "büyük, ulu" → عظام izâm "büyükler, ulular" vs.

Fu''âl فعال vezni:

Fâ'il فاعل veznindeki bazı kelimelerin çokluğu bu vezinde olur:

حاكم hâkim → حكام hükkâm "hâkimler", كاتب kâtib → كتاب küttâb "kâtipler", تاجر tâcir → تجار tüccâr "tâcirler", طالب tâlib → طلاب tullâb "tâlipler, öğrenciler", كافر kâfir → كفار küffâr "kâfirler" vs.

Fa'ale فعلة vezni:

فاعل fâ'il veznindeki birçok kelimenin çokluğu bu vezinde olur:

طالب tâlib "öğrenci" → طلبه talebe "öğrenciler" ; عاجز âciz "güçsüz" → عجزه aceze "güçsüzler"; جاهل câhil → جهله cehele "câhiller"; ظالم zâlim → ظلمه zaleme "zâlimler"; تابع tâbi' "bağlı" → تبعه tebe'a "bağlılar, uyruklar" vs.

Fu'alâ فعلاء vezni:

Fâ'il فاعل ve fa'îl فعيل veznindeki bazı kelimelerin çokluğu bu vezinde gelir. Veznin sonundaki hemze genellikle yazılmaz:

عالم âlim → علما ulemâ "âlimler" , شاعر şâir → شعرا şu'arâ "şairler", فاضل fâzıl → فضلا fuzalâ "fazıllar, erdemliler", جاهل câhil → جهلا cühelâ "câhiller", سفير sefîr "elçi" → سفرا süferâ "elçiler", فقير fakîr → فقرا fukarâ "fakirler", وزير vezîr → وزرا vüzerâ "vezirler", شهيد şehîd → شهدا şühedâ "şehitler" vs.

Fe'â'il فعائل vezni:

صحيفه sahîfe "sayfa" → صحائف sahâ'if "sayfalar", رساله risâle → رسائل resâ'il "risâleler", حقيقت hakîkat → حقائق hakā'ik "hakikatler", فضيلت fazîlet → فضائل fazâ'il "faziletler, erdemler", عقيده akîde "inanç" → عقائد akā'id "inançlar", لطيفه "latîfe" → لطائف letâ'if "latifeler, şakalar", وظيفه vazîfe → وظائف vazâ'if "vazifeler, ödevler", نتيجه netîce → نتائج netâ'ic "neticeler, sonuçlar" vs.

Fevâ'il فواعل vezni:

جامع câmi' → جوامع cevâmi' "câmiler", حادثه hâdise → حوادث havâdis "hadiseler", قاعده kāi'de → قواعد kavâ'id "kaideler", عالم âlem → عوالم avâlim "âlemler", شاهد şâhid → شواهد şevâhid "şahitler", ساحل sâhil → سواحل sevâhil "sâhiller", تابع tâbi' → توابع tevâbi' "tâbi olanlar, uyruklar" vs.

Fevâ'îl فواعيل vezni:

قانون kānûn → قوانين kavânîn "kanunlar", تاريخ târîh → تواريخ tevârîh "tarihler", خاقان hâkān → خواقين havâkîn "hakanlar" vs.

Efâ'il افاعل vezni:

Daha çok ef'al افعل veznindeki kelimelerin çokluğunu yapmak için kullanılır:

اكبر ekber "en büyük" → اكابر ekâbir "büyükler, ulular", اعظم a'zam "en yüce" → اعاظم e'āzım "yüceler, ulular", ارذل erzel "pek rezil" → اراذل erâzil "reziller, alçaklar", اقرب akreb "en yakın" → اقارب ekārib "en yakınlar" vs.

Efâ'îl افاعيل vezni:

اقليم iklîm "ülke, diyar" → اقاليم ekālîm "ülkeler", حديث hadîs → احاديث ehâdîs "hadisler", استاذ üstâz "üstâd" → اساتيذ esâtîz "ustalar" vs.

Ef'ilâ افعلاء vezni:

Fa'îl فعيل vezninin nâkısı fa'î şeklini alır. Bu tür kelimelerin çokluğu ef'ilâ افعلاء veznindedir (Osmanlı Türkçesinde sondaki hemzeler düşürülür): نبى nebî "peygamber" → انبيا enbiyâ "peygamberler", ولى velî → اوليا evliyâ "velîler", ذكى zekî → اذكيا ezkiyâ "zekiler" vs.

Ef'ile افعلة vezni:

جواب cevâb → اجوبه ecvibe "cevaplar", زمان zamân → ازمنه ezmine "zamanlar", سلاح silâh → اسلحه esliha "silahlar", لسان lisân → السنه elsine "lisanlar, diller", متاع metâ' → امتعه emti'a "metalar, mallar" vs.

Mefâ'il مفاعل vezni:

مفعل mef'al, مفعلة mef'alet, مفعل mef'il, مفعلة mef'ilet veznindeki kelimelerin çokluğu bu vezinde yapılır:

مكتب mekteb → مكاتب mekâtib "mektepler, okullar", مذهب mezheb → مذاهب mezâhib "mezhepler, görüşler", مقصد maksad → مقاصد mekāsıd "maksatlar", مصرف masraf → مصارف mesârif "masraflar", مجلس meclis → مجالس mecâlis "meclisler", منْزل menzil → منازل menâzil "menziller", مدرسه medrese → مدارس medâris "medreseler", معرفت ma'rifet → معارف me'ârif, منفعت menfa'at → منافع menâfi' "menfaatler" vs.

Mefâ'îl مفاعيل vezni:

مفعول mef'ûl , مفعل mef'al ve مفعال mif'âl veznindeki kimi kelimelerin çokluğu bu vezinde yapılır:

مجنون mecnûn → مجانين mecânîn "mecnunlar, deliler", مكتوب mektûb → مكاتيب mekâtîb "mektuplar", مفتاح miftâh "anahtar" → مفاتيح mefâtîh "anahtarlar" vs.

Tefâ'îl تفاعيل vezni:

Bilhassa tef'îl تفعيل veznindeki pek çok kelimenin çokluğu bu vezinde gelir:

تصوير tasvîr → تصاوير tesâvîr "tasvirler, resimler", تركيب terkîb → تراكيب terâkîb "terkibler", تكليف teklîf → تكاليف tekâlîf "yükümlülükler" vs.

Ef'ul افعل vezni:

نجم necm "yıldız" → انجم encüm "yıldızlar", نفس nefs → انفس enfüs "nefsler, ruhlar" vs.

Bazı kelimelerin birden fazla vezinde çokluk yapıldıkları görülür. Vezinler kimi zaman anlam farklılığına sebep olurken kimi zaman anlamda bir değişme olmaz.

طالب tâlib "isteyen, öğrenci" → طلبه talebe ~ طلاب tullâb "öğrenciler" ; كافر kâfir → كفره kefere ~ كفار küffâr "kâfirler" örnekleri birbiri yerine kullanılabilirken نفس nefs "ruh, can" → انفس enfüs ~ نفوس nüfûs "ruhlar, canlar" her zaman birbirinin yerine kullanılamaz.

Osmanlı Türkçesi öğrenimimiz süresince kelimelerin hangi vezinlerde olduğunu bilmekten anlamlarını bilmek daha önemlidir. Çokluk kelimelerde de kelimenin veznini bilmesek de onun çokluk olduğunu, hangi kelimenin çokluğu olduğunu ve anlamını bilmek daha önemlidir.

3. Alıştırma آليشدرمه

a. Aşağıdaki kelimelerin hangi cins çokluk olduğunu ve vezinlerini belirtiniz; kelimelerin teklik şekillerini öğreniniz.

hukūk	حقوق	…….
şuhûd	شهود	…….
cemâdât	جمادات	…….
harekât	حركات	…….
esbâb	اسباب	…….

b. Aşağıdaki kelimeleri çokluk kategorisine çeviriniz; kelimelerin anlamını sözlükten bularak öğreniniz.

alâmet	علامت	…….
mevcûd	موجود	…….
hükm	حكم	…….
veled	ولد	…….
teşebbüs	تشبث	…….
vasf	وصف	…….

c. Aşağıdaki kelimelerin anlamlarını, vezinlerini ve teklik şekillerini öğreniniz:

علوم	ulûm	.....
اسباب	esbâb	.....
فضلا	fuzalâ	.....
جوامع	cevâmi'	.....
جبال	cibâl	.....
كُتاب	küttâb	.....
رسائل	resâil	.....
صُوَر	suver	.....
كتب	kütüb	.....
تواريخ	tevârîh	.....
نعم	ni'am	.....
شواهد	şevâhid	.....

3. Okuma Çalışması اوقومه چالیشمه سی

Aşağıdaki metni okuyunuz. Bilmediğiniz kelimelerin anlamını öğreniniz.

قوت

کائنات ایکی شیدن مرکبدر : بری قوت ، بری ماده .
بو ایکی شی حقنده حکمای متقدمین و متأخرین پك چوق
افکار صرف ایتمش ، و نیجه اختلافاته دوشه‌رك ، مادیون
و معنویون کبی فرقه‌لره تفریق اولونمش ، و بعضیسی بو ایکی
شیدن برینی تقدیم و تقویه ایله دیکرینی تزییف ، و حتی
بوس‌بوتون انکار ایتمکه قدر وارمشلردر. بزم بوراده مقصدیمز
بو بابده او قدر اوزون ، او قدر دقیق مطالعاته کیریشمك
دکلدر . کندیمز قوتك اهمیت و تقدمنی مقر اولدیغمز کبی ،
وطنمزده مادیونك فکر و ذهابنه تابع اولمش افراد دخی
تصور ایده‌مدیکمزدن جمله‌نك مسلمی اولان بر مسئله‌یی اثباته
چالیشمغه حاجت کورمیورز .

شمس الدین سامی

1. Metinde geçen bilmediğiniz kelimeleri Kamus-ı Türkî'den öğreniniz.
2. Metindeki Arapça yapılı salim ve mükesser çoklukları tespit edip yapılışlarını ve anlamlarını öğreniniz.

Özet

Osmanlı Türkçesinde Kullanılan Arapça Kökenli Kelimelerin Yapısını Tanımak.

Arapça, bükünlü bir dildir; yani bir kökten yeni kelimeler türetilirken başa ve sona ekler getirilmez. Kelimenin kökünü oluşturan temel harflerin belli bir kalıba göre başına, sonuna veya ortasına; bazan hepsine birden belli harflerin ilâvesiyle yeni kelimeler yapılır. Türkçede kullanılmayan fiil çekimlerini bir tarafa bırakırsak, Arapça kelimeler kabaca iki gruba ayrılır: a) asıl isimler (=ism-i câmid), b) türemiş isimler (=ism-i müştak). Asıl isimler (ism-i câmid) grubuna giren kelimeler özel isimler, cins isimleri ve sayı isimleridir. Fiilden türemiş isimler (ism-i müştak) ise masdar isimleri, ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa-i fâ'il, ism-i tafdîl, ism-i mekân, ism-i zamân, ism-i âlet, ism-i tasgîr, ism-i mensûb olarak gruplara ayrılır. İsm-i câmid grubuna giren bütün kelimeler, masdarlar, ism-i mekân, ism-i zaman, ism-i âlet, ism-i tasgir cinsinden kelimeler isimdirler. İsm-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa-i fâ'il, ism-i tafdîl, ism-i mensûb cinsinden kelimeler ise sıfattırlar.

Arapça Kelimelerde Vezin / Kalıp Kavramını Kavrayıp Bir Kelimenin Veznini Bulmak.

Arapça'nın "bükünlü" bir dil olduğunu gördük. Bu dilde kelimenin kök harfleri (aslî harfler) değişmeden birtakım ekleme harflerle (zâid harfler) belli kalıplara uyularak (vezin), yeni kelimeler yapılmaktadır. Arapça kelimeler başlıca isim (ism-i câmid), masdar, ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl, mübalağa-i fâ'il, ism-i tasgir, ism-i zaman, ism-i mekân, ism-i âlet gibi türlere ayrılırlar. Bu kelime türleri hepsi farklı vezinlere, yani kalıplara sahiptir. Arapça dil bilgisinde bu kalıplar *vezin* adı verilen yapılarla öğretilir. Bunun için, "yapmak, işlemek" fiilinin aslî sesleri olan فعل (fe-ayın-lâm) harflerine dayanan bir model geliştirilmiştir: ف harfi kelime kökünün birinci aslî sesini, ع harfi ikinci aslî sesini, ل harfi üçüncü aslî sesini temsil eder; zâid harfler aynen bırakılır. Ortaya çıkan kalıp kelimenin veznidir. Buna göre جَهل *cehl* "bilmeme, cahillik" kelimesinin veznini bulmak için önce kelimedeki aslî harflerin yerine sırasıyla ف , ع ve ل harfleri yazılır ve bulunan vezin kelimenin harekesine göre okunur. Şu hâlde جَهل *cehl* kelimesi فعل *fa'l* veznindedir. Aynı kökten gelen جاهِل *câhil* kelimesinin veznini de aynı şekilde bulabiliriz. Bu kelimede dört harf olduğuna göre bunlardan biri zâid demektir. Zâid olabilecek harf eliftir. Bu kelimede ج ه ل harfleri aslî harflerdir. Bu aslî harflerin yerine sırasıyla yine ف ع ل harflerini yazalım, elif harfini de kelimedeki yerine ilâve edelim; ortaya çıkan فاعل kalıbı جاهِل *câhil* kelimesinin harekelerine göre okuyalım: فاعل fâ'il. Örneklerden de anlaşılacağı gibi Arapça bir kelimenin veznini bulmak için önce kelimenin aslî harfleri tespit edilir, sonra zaid harfler yerinde kalmak koşuluyla aslî harfler yerine ف ع ل harfleri getirilir ve bulunan kalıp kelimenin harekesiyle okunur.

Harflerinin Niteliklerine Göre Arapça Kelimelerin Ayrıldığı Kısımları (aksâm-ı seb'ayı) Tanımlamak.

Arapça kelimeler, aslî harflerinde illet harfleri olarak nitelenen ا و ى harfleri bulunup bulunmadıklarına göre sahîh ve mu'tell olmak üzere iki gruba ayrılır. Sahîh kelimeler aslî harflerinde illet harfleri bulunmayan, mu'tell kelimeler aslî harflerinde illet harfleri bulunan kelimelerdir. Sahih kelimeler sâlim, mehmûz, muzâ'af olmak üzere üç kısma ayrılır. Mu'tell kelimeler misâl, ecvef, nâkıs, lefîf olmak üzere dört kısımdır. Böylece Arapça kelimeler aslî harflerinin niteliğine göre yedi kısma ayrılmış olur ki buna *aksâm-ı seb'a* (yedi kısım) denir. Sâlim "aslî harflerinden biri elif, vav, ye, hemze olmayan veya içinde aynı cinsten iki harf bulunmayan kelimelere", mehmûz "aslî harflerinden biri hemze olan" kelimelere", muzâaf "aslî harflerinin son ikisi aynı olan kelimelere", misâl "aslî harflerinden ilki vav veya ye olan kelimelere", ecvef "aslî ikinci harfi vav veya ye olan kelimelere", nâkıs "aslî harflerinden üçüncüsü illet harflerinden biri olan

kelimelere", lefîf "aslî harflerinden herhangi ikisi illet harfi olan kelimelere" denir.

Arapça Kelimelerde İkilik (tesniye) ve Çokluk (cem') Yapısını Ayırt Edebilmek, Çokluk Kelimelerin Sıkça Kullanılan Kalıplarını Sıralamak.

Hangi türden olursa olsun Arapça kelimelerde sayı kategorisi üç grupta ifade edilir: Teklik, ikilik (tesniye), çokluk (cem'). İkilik (tesniye) Türkçede bulunmayan bir kelime türüdür. +eyn veya +ân ekiyle yapılır ve nesnenin iki oluşunu ifade eder: tarafeyn "iki taraf", devleteyn "iki devlet". Çokluk (cem') ise nesnenin ikiden fazla oluşunu ifade eden sayı kategorisidir. İki türü vardır: 1. Sâlim çokluk, 2. Mükesser çokluk. Sâlim çokluk, Türkçedeki gibi eklerle yapılan çokluktur: +în, +ûn, +ât : müslimîn, me'mûrîn, mü'minûn vs. +în ve +ûn ile yapılan çokluklar müzekker (eril) çokluklardır. +ât ekiyle teklik şekli müennes (dişil) olan kelimeler ve belli türdeki kelimeler çokluk yapılır ve bunlar müennes (dişil) çokluklar olur: muallime → muallimât, muhâkeme → muhâkemât, ma'lûmât, teşkîlât, idhâlât vs. Mükesser çokluk, bükünlü bir çokluk türüdür; yani kelimer belli kalıplara girerek çokluk anlamı ifade ederler: şahs → eşhâs, kitâb → kütüb, tâlib → talebe, kâfir → küffâr, velî → evliyâ, âlim → ulemâ vs. Bazı mükesser çokluk vezinleri şunlardır: ef'âl, fu'ul, fu'ûl, fi'âl, fu'alâ, ef'ilâ…

Kendimizi Sınayalım

1. Arapça kelimeler asıl isimler ve türemiş isimler olmak üzere kabaca iki gruba ayrılır. Buna göre, aşağıdakilerden hangisi türemiş isimlerden biri **değildir?**
   a. Mektup
   b. Mahkeme
   c. Kitabet
   d. Garip
   e. Kamer

2. Aşağıdaki türlerden hangisi sıfattır?
   a. İsm-i mekân
   b. İsm-i âlet
   c. Masdar
   d. İsm-i mensûb
   e. Harf-i cer

3. Aşağıdaki türlerden hangisi isimdir?
   a. İsm-i mensûb
   b. Masdar
   c. İsm-i fâ'il
   d. İsm-i mef'ûl
   e. İsm-i tafdil

4. Arapça kelimeler, bazı istisnalar dışında en az üç harften oluşur. Yeni kelimeler yapılırken bu harflere bazı harfler eklenir. Bunlara zâid harfler denir. Buna göre, aşağıdakilerden hangisi, zâid harflerden biri **değildir?**
   a. elif
   b. be
   c. te
   d. mim
   e. nun

5. Aşağıdaki kelimelerin hangisinde mim harfi zâiddir?
   a. Zulm
   b. Hilm
   c. Mevt
   d. Mesken
   e. Temâyül

6. "hitâb" kelimesinin vezni, aşağıdakilerden hangisidir?
   a. fi'âl
   b. fâ'il
   c. fa'îl
   d. fu'l
   e. fi'l

7. Aynı vezinde olan kelimeler, aşağıdakilerin hangisinde birlikte ve doğru olarak verilmiştir?
   a. Hikâyet-şikâyet-dirâyet
   b. Zarar-karar-meyyâl
   c. Zarîf-halîm-sâbit
   d. Duhûl-mürûr-hükm
   e. Medd-hiss-zann

8. Arapça kelimeler aslî harflerin niteliğine göre kaç kısma ayrılır ve bunlara ne ad verilir?
   a. Dört kısma ayrılır, salim kelimeler denir.
   b. Beş kısma ayrılır, sahih kelimeler denir.
   c. Altı kısma ayrılır, aklâm-ı sitte denir.
   d. Yedi kısma ayrılır, aksâm-ı seb'a denir.
   e. Sekiz kısma ayrılır, mu'tel kelimeler denir.

9. Arapça kelimelerde çokluk katagorisi iki gruba ayrılır. Bunlara sâlim ve mükesser denir. Buna göre, aşağıdakilerden hangisi sâlim çokluk değildir?
   a. Hâzırûn
   b. Mu'allimîn
   c. Teşkîlât
   d. Şu'arâ
   e. Tâlibîn

10. İsmin aslî harflerine çeşitli zâid harfler getirilerek belli vezinlere konulmasıyla yapılan çokluklara mükesser (kırık) çokluk denir. Buna göre, aşağıdaki kelimelerden hangisi kırık çokluk değildir?
    a. Ulemâ
    b. Hademe
    c. Küttâb
    d. Umûr
    e. Me'mûrîn

Okuma Çalışması - 1

Terbiye

Terbiyeden Maksat Nedir?

Terbiyeden maksat insanın fikrini, kalbini doğruluğa alıştırmak, kötü huylardan, fena âdet ve tabîatlerden men' etmek, büyük zâtlar, insânlara faideli adamlar yetiştirmektir. Gerek devletine, gerek milletine ve bulunduğu memleketin iyiliğine gerçekten çalışanlar en ziyâde terbiye görmüş olanlardır.

Okuma Çalışması - 2

Hukūk-ı Hürriyet

Ulemâ-yı hukūk, hürriyeti üç zamana taksim ederler. Yani hürriyete nazar olunursa üç nev'i görülür: Birincisi kurûn-ı vustâ hürriyetidir. Yani Roma İmparatorluğunun inkırâzından İstanbul'un fethine kadar zamanda olan hürriyet efkârıdır. O vakit hukūk-ı şahsiyye ve hürriyet hakkında hükûmetler tarafından cebr ü kahr ve tahakküm edilir idi. O zaman maksad-ı hükûmet ve herkes hükûmetin tervîc-i maksadına âlet ve vâsıta zannolunmuş ve hem de olmuş idi. Bu usûlün fenalığından bütün hayâtın menba'ları kurumuş ve harekât-ı akliyye ve saâdet ü selâmet kapıları hep kapanmış ve bütün Avrupa zulmet-i cehâlet içinde kalmış idi. Nihâyet İstanbul'un fethi sırasında Avrupa'ya giden Şarklılar sayesinde ulûm ve ma'ârifin intişârı, Amerika'nın keşfi, barutun ve fenn-i tıbâ'atın icadı kurûn-ı ahîreye mebde' oldu.
Münif Paşa

Okuma Çalışması - 3

Kuvvet

Kâinat iki şeyden mürekkebdir: Biri kuvvet, biri madde. Bu iki şey hakkında hükemâ-yı mütekaddimîn ve müteahhirîn pek çok efkâr sarf etmiş ve nice ihtilâfâta düşerek, maddiyyûn ve ma'neviyyûn gibi fırkalara tefrîk olunmuş ve bazısı bu iki şeyden birini takdîm ve takviye ile diğerini tezyîf ve hatta büsbütün inkâr etmeğe kadar varmışlardır. Bizim burada maksadımız bu bâbda o kadar uzun, o kadar dakîk mütâla'âta girişmek değildir. Kendimiz kuvvetin ehemmiyyet ve takaddümünü mukırr olduğumuz gibi, vatanımızda maddiyyûnun fikr ve zehâbına tâbi' olmuş efrâd dahi tasavvur edemediğimizden cümlenin müsellemi olan bir mes'eleyi isbâta çalışmağa hâcet görmüyoruz.

Şemseddin Sâmi

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e Cevabınız doğru değilse, "Arapça Kelimelerin Yapısı" kısmını yeniden okuyunuz.
2. d Cevabınız doğru değilse, "Arapça Kelimelerin Yapısı" kısmını yeniden okuyunuz.
3. b Cevabınız doğru değilse, "Arapça Kelimelerin Yapısı" kısmı yeniden okuyunuz.
4. b Cevabınız doğru değilse, "Arapçada Kelime Yapımı" kısmını yeniden okuyunuz.
5. d Cevabınız doğru değilse, "Arapçada Kelime Yapımı" kısmını yeniden okuyunuz.
6. a Cevabınız doğru değilse, "Arapça Kelimelerin Veznini Bulmak" kısmını yeniden okuyunuz.
7. a Cevabınız doğru değilse, "Arapça Kelimelerin Veznini Bulmak" kısmını yeniden okuyunuz.
8. d Cevabınız doğru değilse, "Harflerine Göre Arapça Kelimeler" kısmını yeniden okuyunuz.
9. d Cevabınız doğru değilse, "Arapça İsimlerde Çokluk" kısmını yeniden okuyunuz.
10. e Cevabınız doğru değilse, "Arapça İsimlerde Çokluk" kısmını yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Arapça yapı bakımından bükünlü bir dildir. Bir kelimenin kök'ünü oluşturan seslerin sırası değişmeden başa, ortaya veya sona, bazen birkaç yere birden, bellik kalıplara göre harfler eklenerek yeni kelimeler yapılır.

Sıra Sizde 2

Arapça kelimeler aslî harflerinin niteliklerine göre sahih ve mu'tell olmak üzere iki gruba ayrılır. İçerisinde kelime yapımı sırasında değişikliğe uğrayan illet harfleri olmayan sahih kelimeler salim, mehmuz ve muzâaf olmak üzere üç gruptur. Mu'tell kelimeler ise misal, ecvef, nâkıs, lefîf olmak üzere dört gruptur. Böylece Arapçanın kelimeleri aslî harflerinin niteliklerine göre yedi alt gruba ayrılmış olur. Bu gruplandırmaya aksâm-ı seb'a (yedi kısım) denir.

Sıra Sizde 3

Arapçada kelimeler isim, masdar, ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, ism-i tasgîr, ism-i mekân, mübâlağa-i fâ'il, ism-i mensûb gibi adlarla adlandırılmıştır.

1. Ünite Alıştırma Yanıt Anahtarı

1. Alıştırma

ذوق	zevk	→	fa'l
صُلح	sulh	→	fu'l
غُرُوب	gurûb	→	fu'ûl
خِطاب	hitâb	→	fi'âl
حِلم	hilm	→	fi'l
ضَرَر	zarar	→	fa'al
دُخول	duhûl	→	fu'ûl
شَرَف	şeref	→	fa'al
عِرْفان	irfân	→	fi'lân
كُفْران	küfrân	→	fu'lân
سِحْر	sihr	→	fi'l
كَرَم	kerem	→	fa'al
جَواب	cevâb	→	fa'âl
طَلَب	taleb	→	fa'al
عُمْر	ömr	→	fu'l
اَدَب	edeb	→	fa'al
جِسم	cism	→	fi'l
صَرف	sarf	→	fa'l

2. Alıştırma

طول	tûl	→	ecvef
عفو	afv	→	nâkıs
يمن	yümn	→	misâl
علم	ilm	→	sâlim
ورد	vird	→	misâl
كبر	kibr	→	sâlim
حس	hiss	→	muzâaf
مرض	maraz	→	sâlim
وفاء	vefâ	→	lefîf
ضرر	zarar	→	muzâaf
وجود	vücûd	→	misâl
عمى	amâ	→	nâkıs
ذكاء	zekâ	→	nâkıs
وجع	veca'	→	misâl
مرور	mürûr	→	muzâaf
رضاء	rızâ	→	nâkıs
غناء	gınâ	→	nâkıs
علو	ulüvv	→	nâkıs
وصول	vusûl	→	misâl
جنون	cünûn	→	muzâaf
أدب	edeb	→	mehmûz

3. Alıştırma

a)

hukūk	حقوق	Mükesser çoğul, fu'ûl
şuhûd	شهود	Mükesser çoğul, fu'ûl
cemâdât	جمادات	Sâlim çoğul, fa'âl
harekât	حركات	Sâlim çoğul, fa'alet
esbâb	اسباب	Mükesser çoğul, ef'âl

b)

alâmet	علامت	alâmât	علامات
mevcûd	موجود	mevcûdât	موجودات
hükm	حكم	ahkâm	احكام
veled	ولد	evlâd	اولاد
teşebbüs	تشبث	teşebbüsât	تشبثات
vasf	وصف	evsâf	اوصاف

c)

علوم ulûm : ilimler, fu'ûl, ilm

اسباب esbâb : sebepler, ef'âl, sebeb

فضلا fuzalâ : fâzıllar, fu'alâ, fâzıl

جوامع cevâmi' : câmiler, fevâ'il, câmi'

جبال cibâl : dağlar, fi'âl, cebel

كُتاب küttâb : kâtipler, fu"âl, kâtib

رسائل resâ'il : risaleler, fe'â'il, risâle

صُوَر suver : şekiller, fu'al, sûret

كتب kütüb : kitaplar, fu'ul, kitâb

تواريخ tevârîh : târihler, fevâ'îl, târîh

نعم ni'am : nimetler, fi'al, ni'met

شواهد şevâhid : şâhitler, fevâ'il, şâhid

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Arapça kelime türlerinden masdarların türlerini belirleyebilecek,
- Mücerred, mimli, mec'ûl masdarları ve yapılarını tanıyabilecek,
- İsm-i fâ'il ve ism-i mef'ûl kavramını tanımlayabilecek ve mücerred masdarların ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûllerini bulabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Masdar
- Mücerred masdarlar
- Mimli masdarlar
- Mezîdünfîh masdarlar
- Mec'ûl masdarlar
- İsm-i fâ'il
- İsm-i mef'ûl

İçerik Haritası

- ARAPÇA MASDARLAR
- İSM-İ FÂ'İL VE İSM-İ MEF'ÛL

Arapçada Kelime Yapımı: Mücerred Masdarlar, İsm-i Fâ'iller ve İsm-i Mef'ûller

ARAPÇA MASDARLAR

Masdar, fiillerden türemiş isim kategorisinde kelimelerdendir. Türkçe dilbilgisinde masdar olarak -mak/-mek ve -ma/-me ekleriyle yapılan isimler öğretilmekteyse de Arapçanın dilbilgisinde "geliş, alış, ölüm, alım, satım" anlamlarındaki isimlerin yanı sıra "güzellik, incelik, kabalık" anlamlarındaki isimler de masdar olarak adlandırılan kelime kategorilerinde üretilirler.

Arapçanın dilbilgisinde fiilin görülen geçmiş zaman 3. teklik şahsındaki şekli fiilin en yalın hâlidir. Meselâ:

كَتَبَ *ketebe* "yazdı" fiili, bu kökten türemiş kelimelerin en yalın şeklidir. Çeşitli eklemelerle türlü kalıplarda kelimeler bu fiilden türetilir: كتابت *kitâbet* "yazma işi, yazı yazma".

فَتَحَ *fetaha* "açtı" fiil şeklinden türetilen bir masdar فتح *feth* "açma, fetih".

عَلِمَ *alime* "bildi" fiil şeklinden türetilen bir masdar علم *ilm* "bilme, bilgi, ilim".

Söz konusu fiil şekilleri, fiilin en yalın şeklini, yani kök hâlini gösterir. Türkçede nasıl fiil köklerine ekler getirerek yeni kelimeler yapıyorsak Arapçada da fiil köklerinden yeni kelimeler yapılır; ancak Arapça eklemeli değil, bükünlü bir dil olduğundan fiil kökünün başına-ortasına-sonuna kimi sesler getirilerek yeni kelimeler yapılır. Birinci Ünite'de yalın kökten yeni kelime yapmak için kullanılan seslerin neler olduğunu ve bunlara *zâid harfler* denildiğini öğrenmiştik. Kelimenin kökünü oluşturanlar dışındaki harfler zâid'dir.

عَلِمَ *alime* "bildi" fiilini ele alalım. Dilimizde bu kökten türemiş kelimeler vardır. Bu kelimelerin bir kısmı harf ilâvesiyle türetilmiştir:

علم *ilm* "ilim, bilgi", عالم *âlim* "bilgin", معلوم *ma'lûm* "bilinen", تعليم *ta'lîm* "öğretme", تعلم *ta'allüm* "öğrenme", معلم *mu'allim* "öğretmen", اعلام *i'lâm* "bildirme, duyurma" vs.

Arapçadaki hasene, ahsene gibi çekimli şekiller Türkçede kullanılmazlar. Buradaki örnekler mücerred (yalın) ve mezîdünfih (ilâveli) ayrımının anlaşılması için verilmiştir.

Bütün bu türetmeler belli kalıplar içerisinde olmaktadır. Bu kalıplara *vezin* denildiğini biliyorsunuz.

Arapçada masdarlar, türedikleri fiilerin teklik 3. şahıstaki çekimlerinde zâid harf bulunup bulunmamasına göre iki gruba ayrılır. Meselâ فتح *fetaha* "açtı"

fiilinde zâid harf yoktur, harflerin hepsi aslîdir. أَحْسَنَ *ahsene* "iyilik etti" fiilinde baştaki hemze zâiddir. Birinci gruptaki fiillerden türetilen masdarlara *mücerred masdarlar* (yalın masdarlar), ikinci gruptaki fiillerden türetilen masdarlara *mezîdünfih masdarlar* (artırılmış, harf ilâve edilmiş masdarlar) adı verilir.

Mücerred (yalın) masdarların kalıpları, belli bir anlam üretmezler; fiilden türetilen bir ismin niçin bu vezinden türetildiğinin belli bir kuralı yoktur. Toplumca o kelime üzerinde uzlaşılmıştır ve bu kelimeler dilin kullanımıyla edinilir, öğrenilir. Bu yüzden bu gruba giren masdarlara *semâî masdarlar* (yani işitip öğrenmeye dayalı masdarlar) da denir.

Mezîdünfih masdarların üretildiği kalıplar ise belli, değiştirilemez anlamlar üretirler. Her fiil her kalıba getirilip yeni bir kelime üretilemez. Fiilin geçişli veya geçişsiz oluşu önemlidir. Buna göre kalıplar etken-edilgen-dönüşlü-işteş çatılarda belli anlamları üretirler. Bu özellikleri dolayısıyla geçişlilik/geçişsizlik (yani fiilin nesne alıp almaması) açısından uygun olmak şartıyla bir fiil belli bir kalıba uygulandığında belli bir anlam üretilmiş olur. Nasıl Türkçede +çı eki meslek ismi yapıyorsa ve biz bir kelime kökünden meslek ifade eden bir kelime yapmak istediğimizde bu eke başvuruyorsak Arapçanın mezîdünfih masdarları da benzer şekilde "önceden belirlenmiş" anlamları üretirler. Bu yüzden bunlara *kıyâsî masdarlar* (yani kıyaslamaya dayalı masdarlar) da denir.

Masdarlardaki bu ayrımın Osmanlı Türkçesi metinlerini doğru anlamlandırmada önemli yeri vardır. Özellikle kıyâsî masdarların üretimi doğrudan anlamla ilgili olduğu için bunların yapılarını iyi kavrarsak birçok kelimeyi daha doğru okur ve anlamlandırırız.

Kısaca özetlersek:

- Semaî masdarların anlamlarını sözlükten bularak öğrenebiliriz.
- Kıyâsî masdarların ise sözlüğe bakmadan önce sezilecek, bilinecek bir anlam çerçevesi vardır.
- Kıyâsî masdarlar geçişlilik/geçişsizlik, etkenlik-edilgenlik-dönüşlülük-işteşlik çatılarını ürettikleri için anlam çerçevelerinin bilinmesi gerekir.

Bunu bir örnekle görelim:

علم *ilm* "bilim" kelimesi semâî/mücerred bir masdardır. Yalın isim gibidir. Anlamı konusunda yapısından doğan herhangi bir sezgiye sahip olamayız. Bu kelimenin anlamını bir kaynaktan öğrenmiş olmalıyız.

تعليم *ta'lîm* "bildirme, öğretme" kelimesi geçişli ve etken bir masdardır. Bir "şeyi" bir "kimseye" öğretiriz.

تعلم *ta'allüm* "öğrenme" kelimesi de geçişlidir ancak çatı itibariyle "dönüşlü"dür. Bir "şeyi" özne "kendisi" öğrenir.

"Ben mektepte Fransızca ta'lîm ediyorum." cümlesinden öznenin öğretmen olduğunu anlarız; çünkü birilerine "öğretiyor".

"Ben mektepte Fransızca ta'allüm ediyorum." cümlesinden ise öznenin öğrenci olduğunu anlarız; çünkü "öğreniyor".

مجادله *mücâdele* kelimesinin üretildiği kalıbın işteşlik anlamını ürettiğini öğrenmişsek artık bu kelimenin anlamını bilmeden dahi bu anlamla ilgili bir

önsezimiz olur. Aynı kalıpta olan ve خبر *haber* kökünden türetilmiş مخابره *muhâbere* kelimesinin de karşılıklı yapılan bir işi ifade ettiğini sezeriz: "haberleşme".

Bundan sonraki bölümlerde önce *semâî / mücerred masdarlar*ın üretildiği ve Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan bazı kalıpları ve ***mimli masdarları***, sonra da *kıyâsî / mezîdünfih masdarlar*ın üretildiği kalıpları ve ***mec'ûl masdarları*** öğreneceğiz.

SIRA SİZDE 1

Arapçada masdarlar kaç gruba ayrılır?

Mücerred (Semâî) Masdarlar

Mimli masdarlar, dilbilgisel anlamları bakımından mücerred masdarlara benzerler, başlarındaki mim harfi zâiddir: *merhamet, maksad, meşgale* vs.

Mec'ûl masdarlar, çeşitli isim ve sıfatlardan +iyyet son ekiyle yapılmış soyut isimlerdir: *insâniyyet, beşeriyyet, hürriyyet* vs.

Mücerred masdarların üretildiği kalıplar belli bir anlam üretmezler. Herhangi bir yalın fiilden herhangi bir mücerred masdar kalıbında kelime üretilmiş olması bir bakıma tesadüfîdir. Bu kelimelerin anlamları hakkında dilbilgisine dayanan bir önsezimiz olmaz. Bu bakımdan mücerred masdarlar ile câmid (donuk) isimler birbirlerine benzerler ve birçok kalıpları ortaktır.

Semâî mücerred masdarların büyük kısmında aslî harflerin sayısı üçtür. Bunlara *sülâsî mücerred masdarlar* denilir. Aslî harfleri dört olanlara *rubâî mücerred masdarlar* denir. Arapçada aslî harfî beş olan *humâsî mücerred masdarlar* da vardır. Dörtlü ve beşli masdar örnekleri dilimizde çok az kullanılmıştır.

Sülâsî Mücerred Masdarların Vezinleri

Aşağıda Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan mücerred masdarların kalıplarını ve birkaç örneğini öğreneceğiz. Bu örnekleri, vezinlerine göre okuyunuz ve anlamlarını öğreniniz.

DİKKAT

Kimi vezinlerin sonundaki yuvarlak te (ة) Osmanlı Türkçesinde ya açık te (ت) veya /e/ (ه) şeklinde yazılmıştır.

فَعْل **fa'l** امر emr, بحث bahs, جهل cehl, ذوق zevk, قتل katl, قطع kat', نهى nehy, وعظ va'z vs.

فِعْل **fi'l** اذن izn, حلم hilm, ذكر zikr, رزق rızk, شرك şirk, شعر şi'r, علم ilm, فكر fikr vs.

فُعْل **fu'l** بخل buhl, حسن hüsn, حكم hükm, شكر şükr, ظلم zulm, عمر ömr, كفر küfr, نصح nush vs.

فَعَل **fa'al** ادب، بصر، مرض، طلب، كرم، عمل، جدل

فَعْلَةْ **fa'let** رحمت، كثرت، صنعت، غيرت، جذبه، توبه، حمله

فِعْلَةْ **fi'let** حكمت، خدمت، نعمت، شركت، سرقت، فكرت

فُعْلَةْ **fu'let** الفت، غربت، صحبت، رحصت، شهرت، نصرت

فُعُول **fu'ûl** سكوت، سقوط، طلوع، غروب، ركوع، غرور، ظهور

فُعُولَةٌ	fu'ûlet	رطوبت، خصومت، صعوبت، برودت، نحوست، حکومت
فَعال	fa'âl	تمام، حرام، حلال، صواب، ثواب، قرار، طعام، زوال
فِعال	fi'âl	حجاب، خطاب، صیام، نظام، فرار، سماع، ختام
فَعالَة	fa'âlet	شهادت، سلامت، جهالت، سعادت، شفاعت، رخاوت
فِعالَة	fi'âlet	عبادت، زیارت، شکایت، خطابت، حمایه، حکایه، وقایه
فِعْلان	fi'lân	نسیان، وجدان، عرفان، فقدان، رضوان
فُعْلان	fu'lân	شکران، قربان، خسران، غفران، رجحان، کفران
فَعَلان	fa'alân	دوران، جریان، خلجان، فوران، فیضان
تفعال	tef'âl	تذکار، تسیار، تعداد، تکرار

DİKKAT

Bilhassa *fi'l* ve *fu'l* ve *fa'l* veznindeki bazı kelimeler Türkçede kimi ses değişikliklerine uğramışlardır. Bu kelimeler görüldüğü gibi tek ünlülüdür ve birçoğunun ses yapıları Türkçenin ses yapısına uymaz. Bu gibi kelimelerden yüksek bir kullanım sıklığına sahip olanların iç seste bir ünlü türemesiyle Türkçenin ses yapısına uydurulduklarını görürüz: *fikr* > *fikir*, *rızk* > *rızık*, *şi'r* > *şiir*, *küfr* > *küfür*, *şükr* > *şükür* gibi. Bu kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında türeyen bu ünlü düşer: *fikir* > *fikrimiz*, *rızık* > *rızkını*, *hüküm* > *hükmüne* vs. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu kelimelerin Arapçadaki orijinal imlâlarıyla yazıldıklarıdır.

1. Okuma Çalışması — اوقومه چالیشمه سی

Aşağıdaki metni okuyunuz. Bilmediğiniz kelimelerin anlamını öğreniniz.

تریاکی سوزلری[1] ندن

١ — انقلابلر ، چوق بویوك درسلردر : هر دماغه صیغماز و صیغمادیغی باشلری بی‌حضور ایده‌ر .

٢ — عادی صنعتکار اودرکه هر اثرندن خشنود کورونور .

٣ — وقارلی روحلره آخرك مرحمتی‌ده حسدی قادار گران گه‌لیر.

٤ — انسان ، حقیقتی خیال ایله قاتیق ایده‌رك یاشار : آیاقلرمز یرده‌ایسه کوزلرمز سماده‌در .

٥ — مضر تصادفلر ، فائده‌لی تصادفلردن بیك کره داها چوقدر ؛ عقللی آدام تصادفدن خیر اومماز ...

٦ — مجادلهٔ حیاتده احراز غلبه ایچین صاغلام قافا لازمدر : انسانلرده قوچلر کبی قافا قافایه دوکوشورلر .

٧ — حماقت ، دائما نور ایله آله‌وی قاریشدیریر و کندیسنی هر یاقانی بر کونش صانیر .

٨ — چوق بیله‌ن کیمی هیچ بیلمه‌یه‌نده عفوه‌مائلدر؛ کینی یاریم علمده آرا .

٩ — هر نمایش صوئوقدر ، نمایش اخلاق ... ایکره‌نج !

جناب شهاب الدین

1. Metinde geçen bilmediğiniz kelimeleri Kamus-ı Türkî'den öğreniniz.
2. Metinde geçen Arapça yapılı masdarları bulunuz.

1. Alıştırma آليشدرمه

a.Aşağıdaki kelimelerin hangi vezinlere ait olduklarını bulunuz.

رحصت	ruhsat	.....
ذكر	zikr	.....
حكم	hükm	.....
غرور	gurûr	.....
برودت	bürûdet	.....
قرار	karâr	.....
خسران	hüsrân	.....
جريان	cereyân	.....
شركت	şirket	.....

b. Aşağıda verilen kelimelerden aynı kökten gelenleri bulup birbirine oklarla bağlayınız.

cülûs جلوس	vilâdet ولادت	nasr نصر
küfr كفر	cehl جهل	celse جلسه
nusret نصرت	cehd جهد	veled ولد
cihâd جهاد	küfrân كفران	vilâd ولاد
	cehâlet جهالت	

Rubâî Mücerred Masdarlar

Dört aslî harften meydana gelen masdarların bir tek vezni vardır: fa'lelet فعللة.

Bu vezindeki ة Osmanlı Türkçesinde genellikle ه /e, a/; bazen de te ت olarak okunur:

ترجمه terceme "tercüme", عربده arbede "gürültü patırtı, kavga", فذلکه fezleke "rapor", سلطنت saltanat "sultanlık", فلسفه felsefe vs.

Bazı cümle ve ibarelerin kısaltmasından oluşmuş kelimeler de fa'lelet فعللة veznindedirler. Bu gibi kelimelere *menhût* منحوت denilir: بسمله besmele "bismillahirrahmanirrahîm demek", حمدله hamdele "elhamdülillâh demek", صلوله salvele "Peygambere salât okuma"

Mimli Masdarlar

Semâî olan, yani bir kurala bağlı olarak üretilmeyen bazı masdarlar vardır ki, bunların ortak özelliği başlarında ekleme bir mim م olmasıdır. Böyle masdarlara *mimli masdar* denilir. Bunların diğer semâi masdarlardan dilbilgisi açısından bir farkı yoktur; yapılarına bağlı olarak özel bir anlam ifade etmezler; türedikleri sülâsi masdarla aynı anlamdadırlar. Başlıca dört vezinde olurlar. Bu vezinlerin çoğu ileride göreceğimiz *ism-i mekân, ism-i zaman ve ism-i âlet* kategorilerinin vezinleriyle aynıdır. Aralarındaki farkı ancak cümle içindeki anlamlarından ayırt edebiliriz:

Mef'il مفعل vezni

وعد va'd → موعد mev'id "söz verme", ولادت vilâdet → مولد mevlid "doğum, Hz. Muhammed'in doğumu"

Mef'ilet مفعلة vezni

عرفان irfân → معرفت ma'rifet "bilme, bilgi", غفران gufrân → مغفرت mağfiret "günahı bağışlama", وعظ va'z → موعظه mev'iza "öğüt, nasihat" vs.

Mef'al مفعل vezni

طلب taleb → مطلب matlab "istek", قصد kasd → مقصد maksad, صرف sarf → مصرف masraf.

Mef'alet مفعلة vezni

رحمت rahmet → مرحمت merhamet, فخر fahr → مفخرت mefharet "övünüş, övünç", سؤال su'âl → مسئله mes'ele "sorulan şey"

Mec'ûl Masdarlar

Bazı sıfat ve isimlerin sonuna /iyyet/ یت eki getirilerek Türkçede +lık/+lik ekiyle karşıladığımız anlamlarda kelimeler yapılır. Bu kategorideki kelimelere *mec'ûl (yapma) masdarlar* denilmektedir:

انسان insân → انسانیت insâniyyet "insanlık, insan olma", جاهل câhil → جاهلیت câhiliyyet "cahillik, câhil olma", محجوب mahcûb → محجوبیت

mahcûbiyyet “mapcupluk, mahcup olma”, ابد ebed → ابديت ebediyyet “sonsuzluk” vs.

Arapçada masdarlara -iyyet eki getirilmez; ancak Osmanlı Türkçesinde bu ek masdarlara da getirilerek Arapçada olmayan kelimeler türetilmiştir:

امن emn → امنيت emniyyet “eminlik, güvenlik”, اسلام islâm → اسلاميت islâmiyyet “İslâmlık” vs.

İSM-İ FÂ'İL VE İSM-İ MEF'ÛL

Masdarların hareket anlamı taşıyan, fiilden türeme kelimeler olduğunu görmüştük. Masdarların türediği fiil köklerinden, o kökte belirtilen hareketi yapan veya olanı ifade eden kelimeler de yapılır. Bu tür kelimelere *ism-i fâ'il* denir. İsm-i fâ'il, fiilde belirtilen hareketi, oluş veya kılışı yapanı ifade eden kelime türlerine verilen isimdir. Türkçede *yazıcı, kırıcı, yazan, kıran, yazar, çizer* gibi kelimelerin ifade ettiği anlamlar ism-i fâ'il kategorisini oluşturur.

Fiil köküdeki harekete veya oluşa maruz kalan, bu fiilden etkilenen varlık ise *ism-i mef'ûl* adını alan kelimelerle ifade edilir. İsm-i mef'ûl, fiilde belirtilen hareket, oluş ve kılışa maruz kalanı, etkileneni ifade eden kelime türlerine verilen isimdir. Türkçede *kırılmış, kırık, kırgın, bozuk, bozulmuş* gibi kelimelerin ifade ettiği anlamlar ism-i mef'ûl kategorisini oluşturur.

Mücerred Masdarların İsm-i Fâ'illeri ve İsm-i Mef'ûlleri

İsm-i fâillerde elif, ism-i mef'ûllerde ise mim ve vav harflerinin zâid olduklarına dikkat edelim!

Mücerred masdarların ism-i fâilleri فاعل fâ'il vezninde; ism-i mef'ûlleri مفعول mef’ûl vezninde olur. Bunu birkaç örnekle görelim:

كتب *ketebe* “yazdı” fiil kökünün ism-i fâ'ili كاتب *kâtib* (yazan, yazıcı), ism-i mef'ûlü مكتوب *mektûb* (yazılan şey)'dur.

طلب *talebe* “istedi, talep etti” fiil kökünün ism-i fâ'ili طالب *tâlib* (isteyen), ism-i mef'ûlü مطلوب *matlûb* (istenilen)'dur.

علم *alime* “bildi” fiil kökünün ism-i fâ'ili عالم *âlim* (bilen, bilici), ism-i mef'ûlü معلوم *ma'lûm* (bilinen)'dur.

قتل *katele* “öldürdü” fiil kökünün ism-i fâ'ili قاتل *kātil* (öldüren), ism-i mef'ûlü مقتول *maktûl* (öldürülen)'dür.

Örnekleri gözden geçirelim:

Masdar		İsm-i fâil		İsm-i mef'ûl	
عمل	amel “iş”	عامل	âmil “iş işleyen, yapan”	معمول	ma'mûl “yapılmış, işlenmiş”
جهل	cehl bilmeme, bilgisizlik”	جاهل	câhil “bilmeyen”	مجهول	mechûl “bilinmeyen”

ذكر	zikr “anma, zikretme”	ذاكر	zâkir zikreden, anan”	مذكور	mezkûr “zikredilen, anılan”
سرقت	sirkat “çalma, hırsızlık”	سارق	sârik “çalan, hırsız”	مسروق	mesrûk “çalınan”
عرفان	irfân	عارف	ârif “bilen”	معروف	ma'rûf “bilinen”
ظلم	zulm “zulüm, eziyet”	ظالم	zâlim “zulm eden”	مظلوم	mazlûm “zulme maruz kalan”
عبد	abd “kul”	عابد	âbid “kulluk eden”	معبود	ma'bûd “kendisine kulluk edilen, tanrı”
شهادت	şehâdet "görme, tanık olma”	شاهد	şâhid “tanık olan, tanık”	مشهود	meşhûd “görülen, görülmüş”

SIRA SİZDE 2

İsm-i fâ'il ve ism-i mef'ûl ne demektir?

2. Okuma Çalışması — اوقومه چاليشمه سى

Aşağıdaki metni okuyunuz. Bilmediğiniz kelimelerin anlamını öğreniniz.

او قادينى

عفت وتربيه ايله حسن اداره‌يه مالك اولان قادين نادر بولنور بر خزينه‌در. زيرا بر اوك حسن اداره‌سى وچوجقلرك حفظ صحت و تعليم و تربيه‌سى و بر او صاحبنك سلامت وسعادتى هپ او قادينك ايى‌اولمسنه متوقفدر . اويله قادين دائما اوك نظام وانتظام اوزره حسن اداره‌سيله مشغول اولور. او قادينلرينك وظيفه‌لرى خانه‌نك نظام و انتظامنه، كمال نظافت وحسن اداره‌سنه غيرت ودقتدن عبارتدر .

بتون اوك اداره‌سى او قادينى اوزرنده اولوب بر مملكت مديرى وحاكمى كبى حكم واداره ايده‌بيلير . او آنك حكم واراده‌سيله اداره اولنور . او خلقى كنديسندن ممنون اولور ايسه او قادين‌ده خانه خلقنك معنوى صورتده بيوكى ديمك اولوب هركس حسن رضاسيله آنك امر واراده‌سنه تابع وسوزينه قانع اولور .

1. Metinde geçen bilmediğiniz kelimeleri Kamus-ı Türkî'den öğreniniz.
2. Metinde geçen ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl türünden kelimeleri bulunuz.

2. Alıştırma آلیشدرمه

Aşağıdaki kelimelerin ism-i fâ'illerini yazıp anlamlarını belirtiniz. Bazı kelimelerin sadece ism-i fâ'illeri veya sadece ism-i mef'ûlleri kullanılıyor olabilir.

علم	ilm	عالم âlim / معلوم ma'lûm
كتابت	kitâbet	..... / - .....
جهالت	cehâlet	..... / - .....
عرفان	irfân	..... / - .....
ذكر	zikr	..... / - .....
شهود	şühûd	..... / - .....
سؤال	su'âl	..... / - .....
قدرت	kudret	..... / - .....
أمر	emr	..... / - .....
وصلت	vuslat	..... / - .....
دين	deyn	..... / - .....
عشق	aşk	..... / - .....
سكونت	sükûnet	..... / - .....
طلب	taleb	..... / - .....
شكران	şükrân	..... / - .....
عبادت	ibâdet	..... / - .....
رسم	resm	..... / - .....
نظر	nazar	..... / - .....
غلبه	galebe	..... / - .....
جمع	cem'	..... / - .....
نقل	nakl	..... / - .....

Özet

Arapça Kelime Türlerinden Masdarların Türlerini Belirlemek.

Masdarlar fiilden türemiş isim kategorisinde kelimelerdir. Türkçede gelmek, gelme, geliş gibi kelimelerde olduğu gibi fiillere –mAK, -mA ve –Iş ekleri getirilerek yapılırlar. Arapça dilbilgisinde ise dört tür masdar vadır: Mücerred masdarlar, mimli masdarlar, mec'ûl masdarlar, mezidünfih masdarlar. *Mücerred* ve *mimli masdarlar* dilbilgisel bir anlam taşımazlar. Meselâ feth, hükm, şi'r, edeb, kırâet gibi kelimelerin fa'l, fi'l, fa'al, fi'âlet kalıplarında olmasının özel bir anlamı yoktur. Bu Arap dili konuşanlar arasında yüzlerce yıl önce oluşmuş bir sözleşmeye dayalı gibidir. Türkçede de bil-mek, gelmek, koşmak gibi fiilerin niçin bu sesleri taşıdığının bir açıklaması yoktur, bu da Türkçe konuşanlar arasında yüzlerce yıl önce yapılmış bir sözleşmeye dayalı gibidir. Mezîdünfîh masdarlar ise bil- > bil-in-mek > bil-dir-mek > bil-iş-mek kelimelerinde olduğu gibi özel anlamlar taşırlar. Meselâ *teslîm* kelimesi "bir şeyi teslim etme" anlamındadır, geçişlilik ifade eder; *tesellüm* ise "bir şeyi teslim alma" anlamındadır, dönüşlülük ifade eder. *Muhârebe* kelimesi "karşılıklı haberleşme" anlamındadır, işteşlik ifade eder. *Mec'ûl masdarlar* ise, bazı isim ve sıfatlara +iyyet ekinin getirilmesiyle elde edilirler ve isimde veya sıfatta belirtilen soyut durumun somut isim durumunu ifade ederler. insân → insân-iyyet "insan olmaklık, insan olma durum"; mecbûr → mecbûr-iyyet "mecbur olmaklık, mecbur olma durumu" vs.

Mücerred, Mimli, Mec'ûl Masdarları ve Yapılarını Tanımak.

Mücerred masdarların üretildiği kalıplar belli bir anlam üretmezler. Herhangi bir yalın fiilden herhangi bir mücerred masdar kalıbında kelime üretilmiş olması bir bakıma tesadüfîdir. Bu kelimelerin anlamları hakkında dilbilgisine dayanan bir önsezimiz olmaz. Bu bakımdan mücerred masdarlar ile câmid (donuk) isimler birbirlerine benzerler ve birçok kalıpları ortaktır. Semâî mücerred masdarların büyük kısmında aslî harflerin sayısı üçtür. Bunlara *sülâsî mücerred masdarlar* denilir. Aslî harfleri dört olanlara *rubâî mücerred masdarlar* denir. Arapçada aslî harfî beş olan *humâsî mücerred masdarlar* da vardır. Dörtlü ve beşli masdar örnekleri dilimizde çok az kullanılmıştır. Sülâsî mücerred masdarların Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan kalıpları fa'l, fi'l, fu'l, fa'al, fa'let, fi'let, fu'let, fu'ûl, fu'ûlet, fa'âl, fi'âl, fa'âlet, fi'âlet, fi'lân, fu'lân, fa'alân, tef'âl kalıplarıdır. Rubâî mücerred masdarların fa'lelet şeklinde bir kalıbı vardır. Mimli masdarların mim harfi ile başlayan mef'al, mef'il, mef'alet ve mef'ilet şeklinde olmak üzere dört kalıbı bulunmaktadır. Mec'ûl masdarlar ise bazı isim ve sıfatların sonuna –iyyet eki getirilerek yapılır.

İsm-i Fâ'il ve İsm-i Mef'ûl Kavramını Tanımlamak ve Mücerred Masdarların İsm-i Fâ'il ve İsm-i Mef'ûllerini Bulmak.

Masdarların türediği fiil köklerinden, o kökte belirtilen hareketi yapan veya olanı ifade eden kelimeler de yapılır. Bu tür kelimelere *ism-i fâ'il* denir. İsm-i fâ'il, fiilde belirtilen hareketi, oluş veya kılışı yapanı ifade eden kelime türlerine verilen isimdir. Türkçede *yazıcı, kırıcı, yazan, kıran, yazar, çizer* gibi kelimelerin ifade ettiği anlamlar ism-i fâ'il kategorisini oluşturur. Fiil kökündeki harekete veya oluşa maruz kalan, bu fiilden etkilenen varlık ise *ism-i mef'ûl* adını alan kelimelerle ifade edilir. İsm-i mef'ûl, fiilde belirtilen hareket, oluş ve kılışa maruz kalanı, etkileneni ifade eden kelime türlerine verilen isimdir. Türkçede *kırılmış, kırık, kırgın, bozuk, bozulmuş* gibi kelimelerin ifade ettiği anlamlar ism-i mef'ûl kategorisini oluşturur. Mücerred masdarların ism-i fâ'illeri فاعل fâ'il vezninde; ism-i mef'ûlleri مفعول mef'ûl vezninde olur: كتب *ketebe* "yazdı" fiil kökünün ism-i fâ'ili كاتب *kâtib* (yazan, yazıcı), ism-i mef'ûlü مكتوب *mektûb* (yazılan şey)'dur.

Kendimizi Sınayalım

1. Arapça dilbilgisinde masdarlar, Türkçede aşağıdaki hangi eklerle **karşılanmazlar**?
   a. -AcAK
   b. -LIK
   c. -MAK
   d. -MA
   e. -Iş

2. Arapçada masdarlar, türedikleri fiilerin teklik 3. şahıstaki çekimlerinde zâid harf bulunup bulunmamasına göre hangi adla anılırlar?
   a. Sülâsî masdarlar – Rubâî masdarlar
   b. Sülâsî masdarlar – Humâsî masdarlar
   c. Geçişsiz masdarlar – Geçişli masdarlar
   d. Yalın masdarlar – Birleşik masdarlar
   e. Mücerred masdarlar – Mezîdünfîh masdarlar

3. Mücerred (semâî) masdarlar ile mezîdünfîh (kıyâsî) masdarlarla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**
   a. Semaî masdarların anlamları sözlükten bulunabilir.
   b. Kıyâsî masdarların sözlüğe bakmadan önce sezilecek, bilinecek bir anlam çerçevesi vardır.
   c. Kıyâsî masdarlar, geçişlilik/geçişsizlik, etkenlik-edilgenlik-dönüşlülük-işteşlik çatılarını ürettikleri için anlam çerçevelerinin bilinmesi gerekir.
   d. Semâî masdarlar, daima üç harften oluşur.
   e. Kıyâsî masdarlar, Arapça dilbilgisi kurallarına göre kök kelimelerden yeni kelimeler üretmek için kullanılır.

4. "مخابره" kelimesi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**
   a. Kıyâsî masdar kalıbına göre türetilmiş bir kelimedir.
   b. Muhabir kelimesinin eşanlamlısıdır.
   c. خبر kökünden türetilmiştir.
   d. "Haberleşme" anlamında bir kelimedir.
   e. Karşılıklı bir işi yapan işteş çatıda kurulmuştur.

5. Aşağıdaki kelimelerden hangisi mücerred masdarlardan biri **değildir?**
   a. فكرت
   b. مرض
   c. ركوع
   d. صواب
   e. تعلم

6. Aşağıdakilerden hangisi, Arapça dilbilgisinde masdar kategorisinde **sayılmaz?**
   a. Mücerred
   b. Mezîdünfîh
   c. Muzâaf
   d. Mec'ûl
   e. Mimli

7. Aşağıdaki kelimelerden hangisinin vezni diğerlerinden farklıdır?
   a. رطوبت
   b. غرور
   c. سكوت
   d. سقوط
   e. طلوع

8. Aşağıdakilerden hangisi mimli masdarlardan biri **değildir?**
   a. مولد
   a. معرفت
   c. مسكن
   d. مسئله
   e. مصرف

9. Aşağıdaki kelime gruplarından hangisi, farklı kökten türetilmiştir?
   a. ولاد-ولد
   b. جهت– جهد
   c. جلوس– جلسه
   d. كفر– كفران
   e. جهل– جهالت

10. Aşağıdakilerden hangisi ism-i mef'ûl – ism-i fâ'il ikilisini **oluşturmaz?**
   a. طلب– مطلوب
   b. شاهد– مشهود
   c. جاهل– مجهول
   d. عابد معبود
   e. سارق– مسروق

Okuma Çalışması - 1

Tiryaki Sözleri'nden

1. İnkılâblar, çok büyük derslerdir: Her dimâğa sığmaz ve sığamadığı başları bî-huzûr eder.
2. Âdî san'atkâr odur ki her eserinden hoşnut görünür.
3. Vakarlı rûhlara âharın merhameti de hasedi kadar girân gelir.
4. İnsan, hakikati hayal ile katık ederek yaşar: Ayaklarımız yerde ise gözlerimiz semâdadır.
5. Muzır tesâdüfler, faydalı tesâdüflerden bin kere daha çoktur; akıllı adam tesâdüften hayır ummaz…
6. Mücâdele-i hayâtta ihrâz-ı galebe için sağlam kafa lâzımdır: İnsanlar da koçlar gibi kafa kafaya döğüşürler.
7. Hamâkat dâimâ nûr ile alevi karıştırır ve kendisini her yakanı bir güneş sanır.
8. Çok bilen gibi hiç bilmeyen da afva mâyildir; kini yarım ilimde ara.
9. Her nümâyiş soğuktur, nümâyiş-i ahlâk… iğrenç!

Cenap Şehabettin

Okuma Çalışması - 2

Ev Kadını

İffet ve terbiye ile hüsn-i idâreye mâlik olan kadın, nâdir bulunan bir hazinedir. Zira bir evin hüsn-i idâresi ve çocukların hıfz-ı sıhhat ve talim ve terbiye ve bir ev sahibinin selâmet ve saâdeti hep ev kadınının iyi olmasına mütevakkıftır. Öyle kadın dâimâ evin nizam ve intizam üzere hüsn-i idâresi ile meşgul olur. Ev kadınlarının vazifeleri hanenin nizam ve intizamına, kemâl-i nezâfet ve hüsn-i idaresine gayret ve dikkatten ibarettir.

Bütün evin idaresi ev kadını üzerinde olup bir memleket müdürü ve hâkimi gibi hüküm ve idare edebilir. Ev onun hüküm ve iradesi ile idare olunur. Ev halkı kendisinden memnun olur ise, ev kadını da hane halkının manevi surette büyüğü demek olup herkes hüsn-i rızası ile onun emir ve iradesine tabi ve sözüne kāni' olur.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a Cevabınız doğru değilse, "Arapça Masdarlar" kısmını yeniden okuyunuz.
2. e Cevabınız doğru değilse, "Arapça Masdarlar" kısmını yeniden okuyunuz.
3. d Cevabınız doğru değilse, "Arapça Masdarlar" kısmı yeniden okuyunuz.
4. b Cevabınız doğru değilse, "Arapça Masdarlar" kısmını yeniden okuyunuz.
5. e Cevabınız doğru değilse, "Sülâsî Mücerred Masdarların Vezinleri" kısmını yeniden okuyunuz.
6. c Cevabınız doğru değilse, "Arapça Masdarlar" kısmını yeniden okuyunuz.
7. a Cevabınız doğru değilse, "Sülâsî Mücerred Masdarların Vezinleri" kısmını yeniden okuyunuz.
8. c Cevabınız doğru değilse, "Mimli Masdarlar" kısmını yeniden okuyunuz.
9. b Cevabınız doğru değilse, "Sülâsî Mücerred Masdarların Vezinleri" kısmını yeniden okuyunuz.
10. a Cevabınız doğru değilse, "Mücerred Masdarların İsm-i Fâilleri ve İsm-i Mef'ûlleri" kısmını yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Arapçada masdarlar fiil çekiminde görülen geçmiş zaman 3. teklik şahıs çekimindeki durumlarına göre iki gruba ayrılır. Çekimlenme sırasında zâid harf getirilmeyen köklerden türemiş masdarlara *mücerred (yalın) masdar* denir: نَصَرَ nasara → نصر nasr, نصرت nusret vs. gibi. Çekimlenme sırasında zâid harf getirilen köklerden türemiş masdarlara *mezîdünfih (artırılmış) masdar* denir: تعليم ta'lîm "öğretme", اخبار ihbâr "haber verme", تشكل teşekkül "şekillenme, oluşma", تمايل temâyül "meyl etme" vs. Bunların dışında *mimli masdarlar* (merhamet, meşgale vs.) ve *mec'ûl masdarlar* (insâniyyet, hürriyyet vs.) vardır.

Sıra Sizde 2

İsm-i fâ'il, kelimede bildirilen hareketi yapan, eden veya eyleyeni; olanı gösteren kelimedir. Bilme hareketinin ism-i fâ'ili âlim "bilen" (عالم), öldürme hareketinin ism-i fâ'ili kātil "öldüren" (قاتل) olur. İsm-i mef'ûl ise kelimede bildirilen

harekete, oluşa maruz kalan, ondan etkilenendir. Bilme fiilinin ism-i mef'ûlü ma'lûm (معلوم) 'bilinen"; öldürme fiilinin ism-i mef'ûlü maktûl "öldürülen" (مقتول)'dür.

2. Ünite Alıştırma Yanıt Anahtarı

1. Alıştırma

a.

رحصت	ruhsat	fu'let فعلت
ذكر	zikr	fi'l فعل
حكم	hükm	fu'l فعل
غرور	gurûr	fu'ûl فعول
برودت	bürûdet	fu'ûlet فعولت
قرار	karâr	fa'âl فعال
خسران	hüsrân	fu'lân فعلان
جريان	cereyân	fa'alân فعلان
شركت	şirket	fi'let فعلت

b.

cülûs – celse
vilâdet – veled - vilâd
nasr – nusret
cehl – cehâlet
cehd – cihâd
küfr – küfrân

2. Alıştırma

كتابت	kitâbet,	كاتب kâtib /	مكتوب mektûb
جهالت	cehâlet,	جاهل câhil /	مجهول mechûl
عرفان	irfân,	عارف ârif /	معروف ma'rûf
ذكر	zikr,	ذاكر zâkir /	مذكور mezkûr
شهود	şühûd,	شاهد şâhid /	مشهود meşhûd
سؤال	su'âl,	سائل sâ'il /	مسئول mes'ûl
قدرت	kudret,	قادر kādir /	مقدور makdûr
أمر	emr,	آمر âmir /	مأمور me'mûr
وصلت	vuslat,	واصل vâsıl /	موصول mevsûl
دين	deyn,	داين dâyin /	مديون medyûn
عشق	aşk,	عاشق âşık /	مغشوق ma'şûk
سكونت	sükûnet,	ساكن sâkin /	مسكون meskûn
طلب	taleb,	طالب tâlib /	مطلوب matlûb
شكران	şükrân,	شاكر şâkir /	مشكور meşkûr
عبادت	ibâdet,	عابد âbid /	معبود ma'bûd
رسم	resm,	راسم râsim /	مرسوم mersûm
نظر	nazar,	ناظر nâzır /	منظور manzûr
غلبه	galebe,	غالب gâlib /	مغلوب mağlûb
جمع	cem',	جامع câmi' /	مجموع mecmû'
نقل	nakl,	ناقل nâkil /	منقول menkūl

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Mezîdünfih masdarların bâblarını tanıyabilecek,
- Bu bâbların hangi anlamlarda masdar türettiğini açıklayabilecek,
- Mezîdünfih masdarlarının ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûlllerini tanıyıp sıralayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Mezîdünfîh Masdarlar
- if'âl
- tef'îl
- tefa"ul
- tefâ'ul
- müfâ'alet
- infi'âl
- if'ilâl
- ifti'âl
- istif'âl
- İsm-i fâ'il
- İsm-i mef'ûl

İçerik Haritası

- MEZÎDÜNFİH MASDARLAR (KIYÂSÎ MASDARLAR)

Arapçada Kelime Yapımı: Mezîdünfih Masdarlar (Kıyâsî Masdarlar)

MEZÎDÜNFİH MASDARLAR (KIYÂSÎ MASDARLAR)

Bu gruptaki masdarlar, mücerred masdarlardan farklı olarak belli bir kalıp içinde belli bir anlam üretirler. Herhangi bir fiil kökünden mezîdünfih bir masdarın yapısına göre masdar üretmek mümkün gibi görünür. Elbette her dilde -teorik açıdan mümkün bile olsa- her kelime köküne birtakım ekler getirilmez. Bunlar toplumsal uzlaşmaya bağlı olarak kullanılır. Ancak biz bu kalıpların ne gibi anlamlar ürettiğini önceden bilebiliriz. Mücerred masdarlarda ise bunu bilebilmek mümkün değildir. Eğer bir kıyâsî masdarın geçişli/geçişsiz, etken/edilgen, dönüşlü veya işteş çatıda olduğunu biliyorsanız, o yapıda üretilmiş bir kelimenin anlam dairesini belirleyebilirsiniz. Mücerred masdarlarda bunu bilebilmek mümkün değildir; ancak sözlükler yardımıyla veya o dili iyi bilenlerden işiterek öğreniriz. Bundan dolayı mücerred masdarlar semâî (işitip öğrenmeye dayalı, kuralsız, düzensiz), mezîdünfih masdarlar ise kıyâsîdir (kurallı, düzenli).

Mezîdünfih masdarların Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan dokuz bâbı vardır:

if'âl	افعال
tef'îl	تفعيل
tefa''ul	تفعل
tefâ'ul	تفاعل
müfâ'alet	مفاعلة
infi'âl	انفعال
ifti'âl	افتعال
if'ilâl	افعلال
istif'âl	استفعال

İf'âl افعال Bâbı

Bu bâbda baştaki ve ortadaki elifler "ا" zâid, yani ekleme harflerdir.

كرم kerem "cömertlik" → اكرام ikrâm "ağırlama"

خروج hurûc "çıkma" → اخراج ihrâc "çıkarma, ihraç etme"

سرف sarf "harcama, kullanma" → اسراف isrâf "boş yere kullanma"

Bu bâbdaki masdarların çatısı geçişlidir, yani nesne alır. Geçişsiz bir fiil bu bâba nakledildiği zaman geçişli olur ve nesne alır:

علم ilm → اعلام i'lâm "(bir şeyi) bildirme"

ظهور zuhûr "görünme" → اظهار izhâr "(bir şeyi) meydana çıkarma, gösterme"

سقوط sukūt "düşme" → اسقاط iskāt "(bir şeyi) düşürme"

سكوت sükût "susma, sessiz olma" → اسكات iskât "(bir kimseyi) susturma"

دخول duhûl "girme" → ادخال idhâl "(bir şeyi) dâhil etme, içeriye sokma"

فهم fehm "anlama" → افهام ifhâm "(bir şeyi) anlatma"

شرب şürb "içme" → اشراب işrâb "(bir şeyi) içirme"

Ancak bu bâbdâ kimi geçişsiz masdarlar da vardır: انصاف insâf "adaletli olma", اسلام islâm "müslüman olma", امكان imkân "olabilir olma, olabilirlik" vs. gibi.

İf'âl Bâbının İsm-i Fâili

İf'âl bâbının ism-i fâili مُفعِل **müf'il** vezninde gelir:

اكرام ikrâm → مكرم mükrim "ikram eden, ikram edici"

اسلام islâm → مسلم müslim "İslâm olan, müslüman"

اسراف isrâf → مسرف müsrif "israf eden, israf edici"

اخبار ihbâr → مخبر muhbir "haber veren, haber verici"

İf'âl Bâbının İsm-i Mef'ûlü

İf'âl bâbının ism-i mef'ûlü مُفعَل **müf'al** vezninde gelir:

اثبات isbât → مثبت müsbet "ispat olunmuş"

اجمال icmâl "özetleme" → مجمل mücmel "icmâl olunmuş, özetlenmiş"

اکرام ikrâm → مکرم mükrem “ikram olunmuş”

اخراج ihrâc → مخرج muhrec “çıkarılmış, çıkmış”

A) Aşağıdaki sülâsî masdarları if'âl bâbına naklediniz. Bulduğunuz kelimelerin anlamlarını sözlükten öğreniniz:

قرار karâr اقرار ikrâr "söyleme"

فساد fesâd .....

فلاح felâh .....

حق hakk .....

حسن hüsn .....

حضور huzûr .....

کراهت kerâhet.....

صعود su'ûd .....

بدع bed' .....

نفقه nafaka .....

رجوع rücû' .....

عدم 'adem .....

جبر cebr .....

B) Aşağıdaki kelimelerin if'âl bâbından ism-i fâ'illerini ve anlamlarını yazınız:

ابداع ibdâ' مبدع mübdi' “mucit, yaratan”

ابطال ibtâl .....

ثمره semere .....

اجبار icbâr .....

جرم cürm .....

احراق ihrâk .....

اخبار ihbâr .....

دهشت dehşet .....

امکان imkân .....

انکار inkâr .....

C) Aşağıdaki kelimelerin if'âl bâbından ism-i mef'ûllerini ve an-lamlarını yazınız:

ابهام ibhâm مبهم mübhem

احكام ihkâm .....

الهام ilhâm .....

ارسال irsâl .....

الزام ilzâm .....

انزال inzâl .....

انكار inkâr .....

Tef'îl تفعيل Bâbı

Tef'îl vezninde baştaki te "ت" ile ortadaki ye "ى" harfleri eklemedir. Sülâsî masdarlardan geçişli, yani nesne alan masdarlar kurar.

علم 'ilm "bilme, bilim" → تعليم ta'lîm "öğretme"

شكل şekl "şekil" → تشكيل teşkîl "şekil verme, kurma"

قرب kurb "yakın olma" → تقريب takrîb "yakınlaştırma"

كذب kizb "yalan" → تكذيب tekzîb "yalanlama"

صدق sıdk "doğru olma" → تصديق tasdîk "doğrulama"

جهل cehl "bilmeme" → تجهيل techîl "cehaletle suçlama"

كفر küfr "kâfir olma" → تكفير tekfîr "kâfirlikle suçlama"

واحد vâhid "bir" → توحيد tevhîd "Allah'ı birleme"

ثلاثه selâse "üç" → تثليث teslîs "üçleme, Hristiyan inancındaki üçlü Tanrı inancı"

Tef'îl Bâbının İsm-i Fâ'ili

Tef'îl bâbının ism-i fâ'ili **müfa''il مفعِّل** vezninde gelir:

تعليم ta'lîm "öğretme" → معلم mu'allim "öğretmen"

تدريس tedrîs "ders verme" → مدرس müderris "ders veren, öğretmen"

تسكين teskîn "sakinleştirme"→ مسكن müsekkin "sakinleştirici"

تفسير tefsîr "yorumlama" → مفسر müfessir "tefsir âlimi, yorumlayıcı"

ترتيب tertîb “dizme” → مرتب mürettib “dizgici”

تأليف te’lîf “kitap yazma” → مؤلف mü’ellif “kitap yazarı”

تأثير te’sîr “dokunma” → مؤثر mü’essir “dokunaklı”

Tef'îl Bâbının İsm-i Mef'ûlü

Tef'îl bâbındaki kelimelerin ism-i mef'ûlü **müfa''al** مفعل vezninde gelir:

ترتيب tertîb “düzenleme” → مرتب müretteb “düzenlenmiş”

تعليم ta'lîm “öğretme” → معلم mu'allem “öğretilmiş, eğitilmiş”

تركيب terkîb “birleştirme” → مركب mürekkeb “birleştirilmiş”

تأسيس te’sîs “kurma” → مؤسس mü’esses “kurulu, kurulmuş”

تثليث teslîs “üçleme” → مثلث müselles “üçgen”

تأجيل te’cîl “erteleme” → مؤجل mü’eccel “ertelenmiş”

تأديب te’dîb “edeblendirme” → مؤدب mü’eddeb “terbiye edilmiş”

SIRA SİZDE 2

A) Aşağıdaki kelimelerden تفعيل tef'îl bâbında kelimeler türetip bunların anlamlarını öğreniniz:

عقب 'akab تعقيب ta'kîb “takip etme”

فصل fasl.....

حمل haml….....

حقارت hakāret ….....

بدل bedel .....

جديد cedîd .....

طبق tıbk .....

صرف sarf .....

B) Aşağıdaki kelimelerin tef'îl bâbından ism-i fâ'illerini bulup anlamlarını öğreniniz:

تعبير ta'bîr معبر mu'abbir

تعريض ta'rîz.....

تعذيب ta'zîb.....

تفسير tefsîr.....

تكميل tekmîl.....

تمثيل temsîl .....

C) Aşağıdaki kelimelerin tef'îl bâbından ism-i mef'ûllerini bulup anlamlarını öğreniniz:

تعجيل ta'cîl معجل mu'accel

تخمين tahmîn.....

تعريف ta'rîf .....

تعطيل ta'tîl .....

تفصيل tafsîl .....

تكليف teklîf .....

Tefa"ul تفعل Bâbı

Bu vezinde baştaki te "ت" eklemedir. Ayın harfinin yerinde bulunan harf de tekrarlanır, yani şeddeli okunur.

Tefa"ul تفعل bâbı, tef'îl تفعيل bâbının dönüşlüsüdür ve genellikle geçişsiz masdarlar türetir. Bu ikisini karıştırmamak için yazılışta tefa"ul vezninin ye'siz olduğuna dikkat edilmelidir.

درس ders → تدرس tederrüs "ders alma"

جمع cem' "toplama" → تجمع tecemmu' "toplanma"

كبر kibr "büyüklük" → تكبر tekebbür "büyüklenme, kibirlenme"

شكل şekl → تشكل teşekkül "şekillenme, oluşma"

حركت hareket → تحرك taharrük "kımıldanma, harekete geçme"

زوج zevc "eş" → تزوج tezevvüc "evlenme"

جنت cinnet → تجنن tecennün "cinnet geçirme, delirme"

جسم cism → تجسم tecessüm "bir cisim hâlinde ortaya çıkma"

Bu bâbdaki masdarlar arasında geçişli olanlar da vardır:

ذكر zikr "anma" → تذكر tezekkür "hatırlama, düşünme, anma"

علم 'ilm → تعلم ta'allüm "öğrenme"

بلوغ bülûğ "yetişme, erişme" → تبلغ tebelluğ "eriştirilen haberi alma"

Tefa"ul Bâbının İsm-i Fâ'ili

Tefa"ul bâbının ism-i fâ'ili **mütefa''il متفعل** vezninde olur:

تكلم tekellüm "konuşma" → متكلم mütekellim "konuşan"

تفكر tefekkür "düşünme" → متفكر mütefekkir "düşünen"

تبسم tebessüm "gülümseme" → متبسم mütebessim "gülümseyen"

تردد tereddüd "kararsızlık" → متردد mütereddid "kararsız, tereddütlü"

تأسف te'essüf "kederlenme" → متأسف müte'essif "kederlenen"

تأهل te'ehhül "evlenme" → متأهل müte'ehhil "evlenen, evli"

تيقظ teyakkuz "uyanık olma" → متيقظ müteyakkız "uyanık, tetikte olan" vs.

Tefa"ul Bâbının İsm-i Mef'ûlü

Tefa"ul bâbının ism-i mef'ûlü **mütefa''al متفعل** vezninde olur:

تشبث teşebbüs "işe girişme" → متشبث müteşebbes "teşebbüs olunan şey"

تيمن teyemmün "uğurlu sayma" → متيمن müteyemmen "uğurlu sayılan"

تأسف te'essüf → متأسف müte'essef "teessüf olunan, kederlenilen" vs.

A) Aşağıdaki kelimelerden tefa"ul تفعل bâbında masdarlar türetip anlamlarını öğreniniz:

عبد	'abd	تعبد	ta'abbüd
عفونت	'ufûnet		.....
عجب	'aceb		.....
عهد	'ahd		.....
حمل	haml		.....
نزول	nüzûl		.....
زوج	zevc		.....
صرف	sarf		.....
شكر	şükr		.....

B) Aşağıdaki kelimelerin ism-i fâ'illerini bulup anlamlarını öğreniniz.

تشبث	teşebbüs	متشبث	müteşebbis
ترصد	tarassud	.....	
تصدق	tasadduk	.....	
تعند	ta'annüd	.....	
تستر	tesettür	.....	
تميز	temeyyüz	.....	

C) Aşağıdaki kelimelerin ism-i mef'ûllerini bularak anlamlarını öğreniniz.

تصور	tasavvur	متصور	mutasavver
تشبث	teşebbüs	.....	
تعلم	ta'allüm	.....	
تجرد	tecerrüd	.....	
تسلم	tesellüm	.....	
توهم	tevehhüm	.....	

1. Okuma Çalışması — اوقومه چاليشمه سى

Aşağıdaki metni okuyunuz.

شاعرنه‌در ؟

طبيعتك اك سودالى زمانلرنده‌كى حزين حزين تبسملرندن
يارانلش برمخلوق ! .. خنده‌لرندن — كلده شبنم كبى — كريه
اثرلرى ، كريه‌لرندن — بولوطده قوس قزح كبى — ابتسام
علامتلرى كورونور. طبيعته هرمخلوقدن زياده اسير ايكن طبيعتك
فوقنه چيمق ايستر. كندى وجودنى لايقيله اداره‌يه مقتدر دكل
ايكن كرهٔ زمينى ضعيف قوللريله سوروكليه سوروكليه باشقه
برنقطهٔ فيضه ، باشقه برمركز كله كوتورمكه چاليشير . بوقدر
طاقت كلز اقدام ايله تاب وتوانى كسيلنجه يافقسده سياه پرده‌لر
ايچنده محبوس اولمش بلبللرك نغمه‌سى قدر حزين ، يا كره‌دن
تنفسه كافى هوابولونامیه‌جق درجه‌ده آريلوبده حدتله اشاغى
سوزولن شاهينلرك صداسى قدر آجى فريادلره باشلار . ايشته
شعر اودرلو فريادلر، شاعر ايسه اومزاجده، اوفطرتده يارادیلان
بيچاره‌لردر. يالكز اونبش هجايى افاعيل وتفاعيله توفيق ايتمكه،
يكرمى سكز كلمه‌يى بربرينه قافيه يابمغه مقتدر اولانلر دكل . . .

نامق كمال

1) Metinde geçen bilmediğiniz kelimeleri Kāmus-ı Türkî'den öğreniniz.
2) Metinde geçen, yapısını öğrendiğimiz masdarlara ait kelimeleri tesbit edip vezinlerini bulunuz.

Tefâ'ul تفاعل Bâbı

Bu vezinde baştaki te "ت" ve ortadaki elif "ا" harfleri eklemedir. Bu bâbdaki masdarların çatısı özneleri ve nesneleri açısından çeşitlilik gösterir:

a) Bir kısım masdarlar özneleri açısından işteşlik ifade eder:

شركت şirket "ortaklık" → تشارك teşârük "ortaklaşma"

صدمه sadme "çarpma" → تصادم "çarpışma"

عون ' avn "yardım" → تعاون te'âvün "yardımlaşma"

b) Bir kısım masdarlar ise özneleri bakımından dönüşlüdür:

كمال kemâl "olgunluk" → تكامل tekâmül "olgunlaşma"

زياده ziyâde → تزايد tezâyüd "artma, çoğalma"

نقصان noksân → تناقص tenâkus "noksanlaşma, eksilme"

c) Nesneleri açısından bu bâbdaki masdarlar genellikle geçişsizdir:

ميل meyl "eğilim" → تمايل temâyül "meyl etme"

فخر fahr "övünç" → تفاخر "övünme"

نسبت nisbet → تناسب tenâsüb "uygun olma, nispette olma"

ç) Kimi örnekler geçişlidir, yani nesne alır :

تدارك tedârük "elde edip hazırlama", تناول tenâvül "yeme",

تجاوز tecâvüz "haddini aşma, öteye geçme" vs.

d) Bu bâbdaki masdarlarda sıkça görülen bir anlam özelliği, gerçekte olmayan bir hâli varmış gibi gösterme, yapmacıklık ifadesidir:

تشاعر teşâ'ür "şairlik taslama", تجاهل tecâhül "bilmez gibi davranma",

تمارض temâruz "hasta olmadığı halde hastaymış gibi davranma",

تغافل tegâfül "bilmezlikten gelme, tanımıyormuş gibi davranma" vs.

Tefâ'ul Bâbının İsm-i Fâ'ili

Tefâ'ül bâbının ism-i fâili, **mütefâ'il** متفاعل vezninde gelir:

تصادف tesâdüf "rastlama" → متصادف mütesâdif "rastlayan"

تشاعر teşâ'ür "şairlik taslama" → متشاعر müteşâ'ir "şairlik taslayan"

تمايل temâyül "meyl etme" → متمايل mütemâyil "meyleden, eğilimli"

Tefâ'ul Bâbının İsm-i Mef'ûlü

Tefâ'ül bâbının ism-i mef'ûlü, **mütefâ'al** متفاعل vezninde gelir, ancak az kullanılan bir kelime kategorisidir:

تجاوز tecâvüz "haddi aşma" → متجاوز mütecâvez "tecavüz edilen, aşılan"

تداول tedâvül "elden ele dolaşma" → متداول mütedâvel "tedâvül olunan"

Müfâ'alet مفاعلة Bâbı

Bu bâbda baştaki mim "م", ortadaki elif "ا" ve sondaki te "ة" eklemedir. Bu "ة" Osmanlı Türkçesinde ya açık te "ت" veya "ه" (a, e) şeklinde yazılır.

Bu bâbdaki masdarların çatısı, nesnesi bakımından geçişli veya geçişsiz olabilir; öznesi bakımından ise genellikle işteşlik ifade ederler:

عهد 'ahd "söz verme" → معاهده mu'âhede "anlaşma"

خبر haber → مخابره muhâbere "haberleşme, iletişim"

حرب harb → محاربه muhârebe "savaşma"

سبقت sebkat "geçme" → مسابقه müsâbaka "yarışma"

طبق tıbk "uygun, aynı" → مطابقت mutâbakat "uyuşma, uygun olma"

Müfâ'alet bâbı her zaman işteşlik ifade etmez:

دوام devâm → مداومت müdâvemet "devam etme"

حفظ hıfz "koruma" → محافظه "koruma"

هجرت hicret "göç" → مهاجرت "göç etme, göç"

عمل 'amel "iş" → معامله mu'âmele "davranışta bulunma"

Müfâ'alet Bâbının İsm-i Fâ'ili

Müfâ'alet bâbının ism-i fâ'ili **müfâ'il** مفاعل vezninde gelir:

مخابره muhâbere "haberleşme" → مخابر muhâbir "haber veren"

محاربه muhârebe "savaşma" → محارب muhârib "savaşan, savaşçı"

مشاهده müşâhade "gözleme, gözlem" → مشاهد müşâhid "gözlemci"

محاسبه muhâsebe → محاسب muhâsib "hesap yapan"

مداومت müdâvemet "devam etme" → مداوم müdâvim "devam eden, devamlı"

Müfâ'alet Bâbının İsm-i Mef'ûlü

Müfâ'alet bâbının ism-i mef'ûlü **müfâ'al** مفاعل vezninde gelir:

مخاطبه muhâtaba "söyleşme" → مخاطب muhâtab "söyleşilen, hitab edilen"

مباركه mübâreke "tebrikleşme, birbirini kutlama" → مبارك mübârek "kutlu, uğurlu"

مشاهده müşâhede "gözleme" → مشاهد müşâhed "gözlenilmiş, görülen" vs.

SIRA SİZDE 4

A) Aşağıdaki masdarlardan tefâ'ul تفاعل bâbında kelimeler yapıp bunların ism-i fâillerini bulunuz. Bu kelimelerin anlamlarını yazılışlarıyla birlikte öğreniniz.

beyn	بين	تباين tebâyün	متباين mütebâyin
cesâret	جسارت	.....	.....
hilâf	خلاف	.....	.....
duhûl	دخول	.....	.....
def'	دفع	.....	.....
tıbk	طبق	.....	.....

B) Aşağıdaki sülâsî mücerred masdarları müfâ'alet مفاعلة bâbına naklediniz. Bu kelimelerin anlamlarını öğreniniz:

'adl	عدل	معادلت mu'âdelet
'irfân	عرفان	.....
bülûğ	بلوغ.	.....
terk	ترك	.....
cedel	جدل	.....
hükm	حكم	.....
sefer	سفر	.....
Sohbet	صحبت	.....
'aşk	عشق	.....

C) Aşağıdaki kelimelerden müfâ'alet bâbının ism-i fâili olan keli-meler türetip anlamlarını öğreniniz

مغايرت	mugāyeret	مغاير mugāyir
مبادله	mübâdele	.....

مخالفت	muhâlefet	.....
مخاصمت	muhâsamet	.....
مقاومت	mukāvemet	.....
مشاهده	müşâhede	.....

2. Okuma Çalışması اوقومه چاليشمه سى

Aşağıdaki metni okuyunuz.

بلاغت عثمانيه'دن

فصاحت الفاظك تلفظ و استماعى طاتلو و معناسى ظاهر يعنى تلفظ اولنور ايكن معناسى ذهنه متبادر اولمقدر .
بونك علامتى دخى الفاظك قواعد لسانه موافق والسنهٔ ادباده كثير الاستعمال اولمسيدر .
چونكه اهل لسان اولان ادبا لسانى اينجه الكدن كچوروب اومثللو الفاظى تحرى وانتخاب ايدرلر ولسانه ثقيل وقولاغه كريه كلان ومعناسنى اكلامق ايچون لغت كتابنه وفكر ايله ذهنك اتعابنه محتاج اولان الفاظك استعمالندن اجتناب ايدرلر . وكلامك احسنى اودركه عوام انك معناسنى اكلارخواص دخى فضل ومزيتنى تقدير ايلرديرلر .
بلاغت سوزك فصيح اولمق شرطيله مقتضاى حاله مطابق اولمسيدر .
فصاحت ايله كلمه و كلام ومتكلم متصف اولور .
بلاغت ايله يالكز كلام ومتكلم متصف اولور .

1) Metinde geçen bilmediğiniz kelimeleri Kāmus-ı Türkî'den öğreniniz.

2) Metindeki geçen, yapısını öğrendiğimiz masdarlara ait kelimeleri tespit edip vezinlerini bulunuz.

İnfi'âl انفعال Bâbı

Bu bâbda baştaki elif "ا", nûn "ن" ve ortadaki elif "ا" eklemedir. Bu bâbdan türeyen masdarların çatıları özneleri bakımından genellikle dönüşlü, bazen de edilgendir. Nesneleri bakımından ise geçişsizdir, yani nesne almazlar.

بسط bast "açma" → انبساط inbisât "açılma, ferahlanma"

جذب cezb "çekme" → انجذاب incizâb "çekilme, çekim"

حصر hasr "bir şeye mahsus kılma" → انحصار "hasrolunma"

دفع def' "kovma" → اندفاع indifâ' "defolma, ortadan kalkma"

ضم zamm "katma, ilâve etme" → انضمام inzimâm "ilâve olunma"

عكس 'aks → انعكاس in'ikâs "yansıma, aksetme"

قطع kat' "kesme" → انقطاع inkıtâ' "kesilme, kesintiye uğrama"

كشف keşf "açma" → انكشاف inkişâf "açılma, meydana çıkma"

İnfi'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili

Bu bâbdaki masdarların ism-i fâ'illeri **münfa'il** منفعل vezninde gelir:

انكسار inkisâr "kırılma" → منكسر münkesir "kırılan, gücenen"

انعكاس in'ikâs "yansıma, aksetme" → منعكس mün'akis "yansıyan, akseden"

انقلاب inkılâb "dönme, değişme" → منقلب munkalib "dönen, değişen"

انفساخ "bozulma, hükmü kalmama" → منفسخ münfesih "hükmü kalmayan" vs.

İnfi'âl Bâbının İsm-i Mef'ûlü

İnfi'âl bâbındaki kelimelerin ism-i mef'ûlü kullanılmaz.

İf'ilâl افعلال Bâbı

Bu bâbda başta ve ortadaki elifler "ا" eklemedir. Üçüncü aslî harf ise tekrarlanır. Anlam bakımından geçişsiz masdarlar türetir. Bu kalıpla daha çok renk ve fizikî noksanlıkları ifade eden kelimeler türetilir:

عوج 'ivec "eğrilik" → اعوجاج i'vicâc "eğrilme" ;

حمرت humret "kırmızılık" → احمرار ihmirâr "kızarma"

صفرت sufret "sarılık" → اصفرار ısfırâr "sararma"

سمرت sumret “esmerlik” → اسمرار ismirâr esmerleşme”

غبار gubâr “toz” → اغبرار iğbirâr “tozlanma, toz renkli olma; gücenme”

İf'ilâl Bâbının İsm-i Fâ'ili

İf'ilâl bâbının ism-i fâ'ili **müf'all مفعل** vezninde gelir:

اغبرار iğbirâr “gücenme” → مغبر muğberr “gücenen”

اسوداد isvidâd “kararma” → مسود müsvedd “kararan” vs.

İf'ilâl Bâbının İsm-i Mef'ûlü

İf’ilâl bâbındaki kelimelerin ism-i mef’ûlü kullanılmaz.

İfti'âl افتعال Bâbı

Bu bâbda baştaki elif “ا” ile ortadaki te “ت” ve elif “ا” harfleri zâiddir. Bu bâbdan türetilen masdarların çatısı dönüşlü ve geçişsizdir:

جمع cem' “toplama” → اجتماع ictimâ' “toplanma”

فخر fahr “övünç” → افتخار iftihâr “övünme”

عقد 'akd “bağlama” → اعتقاد i'tikad “bağlanış, inanış”

نظم nazm “dizme” → انتظام intizâm “düzene girme, düzenli olma”

نسبت nisbet “ilgi, bağ” → انتساب intisâb “bir yere bağlanma”

كسب kesb “kazanç” → اكتساب iktisâb “kazanma”

جهد cehd “çalışma” → اجتهاد ictihâd “çalışma; İslâm dîni kaynaklarından yeni hükümler çıkarma”

شركت şirket “ortaklık” → اشتراك iştirâk “ortak olma”

DİKKAT

ظ ط ض ص ز ذ د gibi dişsi ünsüzlerden biri ile başlayan sülâsî mücerredler ifti'âl افتعال bâbına nakledildiklerinde vezinde bazı değişiklikler olur:

- Kelimenin aslî ilk harfi ض ve ص ise vezindeki ekleme te harfi tı'ya dönüşür: ضرب darb → اضطراب ıztırâb “ıstırap”, ضرورت zarûret → اضطرار ıztırâr “çaresiz ve muhtaç olma”, صلح sulh → اصطلاح ıstılâh “barışma; terim” vs.

- Kelimenin aslî ilk harfi ط ise vezindeki ekleme te harfi tı'ya dönüşür ve iki tı birleşir (**idgam** olur): طلوع tulû' "doğma" → اطلاع ıttılâ' "kişinin içine doğma", طرد tard "kovma" → اطراد ıttırâd "düzenli olarak olma" vs.

- Kelimenin aslî ilk harfi ز ise vezindeki ekleme te harfi dal'a dönüşür: زوج zevc → ازدواج izdivâc "evlenme", زحمت zahmet → ازدحام izdihâm "kalabalıktan oluşan sıkışma" vs.

Kelimenin aslî ilk harfi د veya ذ ise vezindeki ekleme te harfi dal'a dönüşür ve böylece oluşan iki dal harfi tek olarak yazılır (idgam olur): دعوى da'vâ → ادعا iddi'â "iddia etme", ذخيره zahire → ادخار iddihâr "ilerisi için biriktirme" vs.

İfti'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili

İdgam: Arapça kelimelerde yan yana gelen aynı iki ünsüz harfin tek harfle yazılması işlemine denilir. Ressâm رسام kelimesi gibi.

Bu bâbdaki masdarların ism-i fâ'ili **müfta'il** مفتعل vezninde gelir:

اعتدال i'tidâl "ölçülü davranma" → معتدل mu'tedil "ölçülü davranan"

انتشار intişâr "yayımlanma" → منتشر münteşir "yayımlanan"

افتخار iftihâr "övünme" → مفتخر müftehir "övünen" vs.

İfti'âl Bâbının İsm-i Mef'ûlü

İfti'al bâbındaki masdarların ism-i mef'ûlü **müfta'al** مفتعل vezninde gelir:

اكتساب iktisâb → مكتسب mükteseb "kazanılmış"

اختصار ihtisâr "kısaltma" → مختصر muhtasar "kısaltılmış"

انتخاب intihâb "seçme" → منتخب müntahab "seçilmiş"

اشتراك iştirâk "ortak olma" → مشترك müşterek "ortak olunmuş"

SIRA SİZDE 5

A) Aşağıdaki kelimelerden infi'âl انفعال bâbında kelimeler türetip anlamlarını öğreniniz:

fi'l	فعل	انفعال	infi'âl
fesh	فسخ	.....	
hasr	حصر.	.....	
kalb	قلب	.....	
kayd	قيد .	.....	
zabt	ضبط	.....	

B) İnfi'âl bâbında olan aşağıdaki masdarların ism-i fâ'illerini bulup anlamlarını öğreniniz:

incimâd انجماد منجمد müncemid

indimâc اندماج .....

inhidâm انْهدام .....

inhirâf انحراف .....

inkıtâ' انقطاع .....

inkisâr انكسار .....

C) Aşağıdaki kelimeleri ifti'âl افتعال bâbına naklediniz ve bulduğunuz kelimelerin anlamlarını öğreniniz:

bed' بدء ابتداء ibtidâ'

cem' جمع .....

cesâret جسارت .....

husûs خصوص .....

nakl نقل .....

neşr نشر .....

rabt ربط .....

D) Aşağıdaki ifti'âl bâbından kelimelerin ism-i fâ'il veya ism-i mef'ûllerini bulup anlamlarını öğreniniz.

ihtikâr احتكار محتكر muhtekir

ihtilâf اختلاف .....

intisâb انتساب .....

irtifâ' ارتفاع .....

ihtimâl احتمال .....

ihtişam احتشام .....

iktibâs اقتباس .....

intizâm انتظام .....

iştirâk اشتراك .....

ihtisâr اختصار .....

İstif'âl استفعال Bâbı

Bu bâbda elifler "ا", sin "س" ve te "ت" harfleri eklemedir. Bu bâbda türetilen masdarların anlamı genellikle geçişlidir, yani nesne alır:

ملك mülk → استملاك "mülk edinme, mülk olarak alma"

قبل kabl "ön, önce" → استقبال istikbâl "gelecek; birini yola çıkıp karşılama"

خروج hurûc "çıkma" → استخراج istihrâc "çıkarma, meydana çıkarma" vs.

Bu bâbda geçişsiz örnekler de vardır:

حق hakk → استحقاق istihkak "hak etme, hak edilen şey"

فائده faide → استفاده istifâde "faydalanma"

Bu bâbdaki masdarların ürettiği şu iki anlama dikkat edilmelidir:

a) Bu bâbdaki kimi masdarlar "bir şey isteme, dileme" anlamını üretirler:

استغفار istiğfâr "mağfiret isteme"; استيذان istîzân "izin isteme", استمداد istimdâd "yardım isteme", استرحام istirhâm "merhamet isteme, yalvarma", استقراض istikrâz "borç isteme, borçlanma" vs.

b) Bu bâbdaki kimi masdarlar "sayma, addetme" anlamını üretirler:

استخفاف istihfâf "hafif sayma, küçümseme", استحلال istihlâl "helâl sayma", استكراه istikrâh "iğrenç görme" vs.

İstif'âl Bâbının İsm-i Fâ'ili

İstif'âl bâbının ism-i fâili **müstef'il مستفعل** vezninde gelir:

استحصال istihsâl "üretme" → مستحصل müstahsil "üreten, üretici"

استنساخ istinsâh "bir eserin kopyasını yazma" → مستنسخ müstensih "istinsah eden"

استخدام istihdâm "bir işte çalıştırma" → مستخدم müstahdim "işveren"

İstif'âl Bâbının İsm-i Mef'ûlü

İstif'âl bâbının ism-i mef'ûlü **müstef'al مستفعل** vezninde gelir:

استخدام istihdâm → مستخدم müstahdem "hizmette kullanılan"

استهجان istihcân "çirkin görme" → مستهجن müstehcen "çirkin görülen" vs.

DİKKAT

Mezîdünfih masdarların birçok bâbının ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûllerinin aynı şekilde yazıldığını görmektesiniz. İkisi arasındaki fark, ism-i fâ'illerde sülâsî mücerred kökün aslî ikinci harfine denk gelen ayın harfinin esreli; ism-i mef'ûllerde ise üstünlü okunmasıdır. Kelimeyi doğru okumak için en iyi yol her zaman bir sözlüğe bakmaktır.

SIRA SİZDE 6

A) Aşağıdaki kelimelerden istif'âl استفعال bâbında kelimeler türetip anlamlarını öğreniniz.

'acele عجله استعجال isti'câl

delâlet دلالت .....

fehm فهم .....

haber خبر .....

gufrân غفران .....

lüzûm لزوم .....

nüsha نسخه .....

rahm رحم .....

B) Aşağıdaki kelimeleri ism-i mef'ûl hâline çevirip bu kelimelerin anlamlarını öğreniniz

isti'mâl استعمال مستعمل müsta'mel

istihdâm استخدام .....

istihkâm استحكام .....

istihzâr استحضار .....

istifhâm استفهام .....

3. Okuma Çalışması

اوقومه چالیشمه سی

Aşağıdaki metni okuyunuz.

قصیده

کوروب حکام عصری منحرف صدق وسلامتدن،
چکیلدك عزت واقبال ایله باب حکومتدن
اوصانماز کندینی انسان بیلنلر خلقه خدمتدن
مروتمند اولان مظلومه ال چکمز اعانتدن
حقیر اولدیسه ملت شانه نقصان کلیر صانمه
یره‌دوشمکله جوهر ساقط اولماز قدر وقیمتدن
وجودك ؛ کیم خمیر مایه‌سی خاك وطندندر
نه‌غم راه وطنده چاك اولورسه جوروحنتدن
معینی ظالمك دنیاده ارباب دنائتدر
کوپکدر ذوق آلان صیاد بی انصافه خدمتدن
همان برفیض باقی ترك ایدر برذوق فانی‌یه
حیاتك قدرینی عالی بیلنلر حسن شهرتدن
نه‌دندر خلقده بوطول حیاته بونجه رغبتلر
نه‌در انسانه بیلمم منفعت حفظ امانتدن
جهانده کندینی هرفرددن الحاق کورور اول کیم
اوتانماز کندی نفسندنده عار ایلر ملامتدن
فلکدن انتقام آلمق دیمکدر اهل ادراکه
ایدوب تزیید غیرت مستفید اولمق ندامتدن

نامق کمال

1) Metinde geçen bilmediğiniz kelimeleri Kāmus-ı Türkî'den öğreniniz.
2) Metindeki geçen, yapısını öğrendiğimiz masdarlara ait kelimeleri tespit edip vezinlerini bulunuz.

Özet

Mezîdünfih Masdarların Bablarını Tanımak.

Mezîdünfih masdarlar, fiil köklerinden belli kalıplara göre türetilmiş masdarlardır. Bunların mücerred masdarlardan farklı olarak bu kalıpları göre taşıdıkları dilbilgiel anlamlar vardır. Bu anlamlar geçişlilik, geçişsizlik, ettirgenlik, işteşlik vs. dilbilgisel görev anlamlarıdır. Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan dokuz mezîdünfih masdar kalıbı şunlardır: if'âl, tef'îl, tefa"ul, tefâ'ul, müfâ'alet, infi'âl, ifti'âl, if'ilâl, istif'âl

Bu Babların Hangi Anlamlarda Masdar Türettiğini Açıklamak.

Mezîdünfih masdarlardan if'âl bâbı geçişli; tef'îl bâbı geçişli; tefa''ül bâbı genellikle dönüşlü, geçişsiz, bazen geçişli; tefâ'ül bâbı çoğunlukla işteş, dönüşlü, geçişsiz, bazen geçişli; müfâ'alet bâbı işteş, geçişsiz, geçişli; if'ilâl bâbı dönüşlü, edilgen, geçişsiz; if'ilâl bâbı geçişsiz; ifti'âl bâbı dönüşlü, geçişsiz; istif'âl bâbı geçişli çatılarda masdarlar türetir.

Mezîdünfih Masdarlarının İsm-i Fâ'il ve İsm-i Mef'ûllerini Tanımak.

Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan dokuz mezîdünfih masdar kalıbını ve bunların ism-i fa'illerini, ism-i mef'ûllerini aşağıdaki tabloda gösterebiliriz:

Bâblarj		**İsm-i fâ'il**	**İsm-i mef'ûl**
if'âl	افعال	müf'il	müf'al
tef'îl	تفعيل	müfa"il	müfa"al
tefa"ül	تفعل	mütefa"il	mütefa"al
tefâ'ül	تفاعل	mütefâ'il	mütefâ'al
müfâ'alet	مفاعلة	müfâ'il	müfâ'al
infi'âl	انفعال	münfa'il	-
ifti'âl	افتعال	müfta'il	müfta'al
if'ilâl	افعلال	müf'all	-
istif'âl	استفعال	müstef'il	müstef'al

Kendimizi Sınayalım

1. Kıyasî (mezîdünfîh) masdarların mücerred masdarlardan temel farkı, aşağıdakilerden hangisidir?
   a. Üç harfli fiil köküne belli zâid harfler eklenerek geçişli, dönüşlü veya işteş çatılarda yeni kelimeler türetirler.
   b. Osmanlı Türkçesinde mücerred masdarlara göre daha sık kullanılırlar.
   c. Kelimelerde şekil değişikliği olmadan farklı anlamlarda yeni kelimeler türetirler.
   d. Mücerred masdarların anlamlarını kestirebilmek mümkün olduğu halde, kıyasî masdarların anlamlarını ancak sözlük yardımıyla bilebiliriz.
   e. Mücerred masdarları Türkçe –ma/-me ekli fiillerle karşılayabildiğimiz halde, kıyasî masdarları –mak/mak ekli fiillerle karşılayabiliriz.

2. Kıyasî masdarlarla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**
   a. Kıyasî masdarlar da diğer masdar türleri gibi, Türkçede genel olarak -ma/-me, -mak/-mek ekli fiillerle karşılanırlar.
   b. Kıyasî masdarların diğer masdar türlerine göre, mimli masdarlarla daha çok benzer yönleri vardır.
   c. Kıyasî masdarların ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl kalıpları her masdarın kendine mahsustur ve bir ünlü farkıyla birbirinden ayrılırlar.
   d. Kıyasî masdarlar, kelimelerin çatı anlamlarında değişmelere yol açarlar.
   e. Kıyasî masdarların Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan dokuz çeşidi vardır.

3. Aşağıdakilerin hangisinde kıyasî masdarlardan olmayan kelime vardır?
   a. imkân, teskîn, mücâdele, şikâyet, terbiye
   b. ta'zîm, tekebbür, istikbâl, mükâleme, idhâl
   c. teşekkür, telezzüz, temsîl, tahmîn, ihmirâr
   d. isvidâd, iftihâr, izdivâc, istimlâk, ikmâl
   e. tekmîl, icbâr, muharebe, inkisâr, tekâmül

4. Aşağıdakilerin hangisinde masdarın çatı anlamı ile denklik **yoktur?**
   افعال = geçişli
   تفعيل = geçişli
   تفاعل = dönüşlü
   مفاعلة = işteş
   تفعل = işteş

5. Aşağıdakilerin hangisinde masdar, ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl denkliği **yanlıştır?**
   a. if'âl = müf'il = müf'al
   b. tef'îl = müfa''il = müfa''al
   c. tefa''ul = mütefa''il = mütefa''al
   d. infi'âl = münfa'il = münfa'al
   e. istif'âl = müstef'il = müstef'al

6. Aşağıdakilerin hangisinde kelimelerin masdar, ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl sıralanışı **yanlıştır?**
   a. İkrâm = mükrim = mükrem
   b. temsîl = mümessil = mümessel
   c. tebrîk = mübârik = mübârek
   d. istikbâl = müstakbil = müstakbel
   e. tahammül = mütehammil = mütehammel

7. Aşağıdaki kelimelerin hangisinde vezin **yanlıştır?**
   a. mu'allim = mufa''il
   b. istimlâk = ifti'âl
   c. muhârib = mufâ'il
   d. mütehammil = mütefa''il
   e. teşekkür = tefa''ul

8. Aşağıdaki kelimelerin hangisinde okunuş ve vezin denkleştirmesinde **yanlışlık vardır?**
   a. استفهام = istifhâm = istif'âl
   b. دلالت = delâlet = fe'âlet
   c. مستعمل = müsta'mel = müfte'al
   d. مستخدم = müstahdem = müstef'al
   e. ثقلت = siklet = fi'let

9. Aşağıdakilerin hangisinde ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl denkleştirmesinde **yanlışlık vardır?**

a. مستحصل = müstahsil → مستحصل = müstahsel

b. مشاهد = müşâhid مشاهد = müşâhed

c. مؤسس = müessis → مؤسس = müesses

d. مرتب = mürettib → مرتب = mertebe

e. معلم = mu'allim → معلم = mu'allem

10. Aşağıdakilerin hangisinde okunuş, kalıp ve anlam denkleştirmesinde **yanlışlık vardır?**

a. استملاك = istif'âl = mülk edinme, mülk olarak alma

b. افتخار = iftihâr = övünme

c. احمرار = ihmirâr = kızarma

d. مكتسب = mükteseb = kazanılmış

e. تبلغ = teblîğ = eriştirilen haberi alma

Okuma Çalışması - 1

Şâ'ir Nedir?

Tabî'atın en sevdâlı zamanlarındaki hazîn hazîn tebessümlerinden yaratılmış bir mahlûk!... Handelerinden – gülde şebnem gibi – girye eserleri; giryelerinden – bulutta kavsıkuzah gibi – ibtisâm 'alâmetleri görünür. Tabî'ata her mahlûktan ziyâde esîr iken tabî'atın fevkine çıkmak ister. Kendi vücûdunu lâyıkıyla idâreye muktedir değil iken kürre-i zemîni zayıf kollarıyla sürükleye sürükleye başka bir nokta-i feyze, başka bir merkez-i kemâle götürmeye çalışır. Bu kadar tâkat gelmez ikdâm ile tâb ü tüvânı kesilince ya kafesde siyâh perdeler içinde mahpus olmuş bülbüllerin nağmesi kadar hazîn, ya kürreden teneffüse kâfî hava bulunamayacak derecede ayrılıp da aşağı süzülen şahinlerin sadâsı kadar acı feryâtlara başlar. İşte şi'ir o türlü feryâtlar, şâ'ir ise o mizâcda, o fıtratta yaratılan bî-çârelerdir. Yalnız on beş heceyi efâ'îl ve tefâ'île tevfîk etmeğe, yirmi sekiz kelimeyi birbirine kāfiye yapmağa muktedir olanlar değil…

Nâmık Kemâl

Okuma Çalışması - 2

Belâgat-ı Osmâniyye'den

Fesâhat, elfâzın telaffuz ve istimâ'ı tatlı ve ma'nâsı zâhir, ya'nî telaffuz olunur iken ma'nâsı zihne mütebâdir olmaktır. Bunun alâmeti dahı elfâzın kavâ'id-i lisâna muvâfık ve elsine-i üdebâda kesîrü'l-isti'mâl olmasıdır. Çünki ehl-i lisân olan üdebâ lisânı ince elekten geçirip o misilli elfâzı taharrî ve intihâb ederler ve lisâna sakîl ve kulağa kerîh gelen ve ma'nâsını anlamak için lügat kitabına ve fikr ile zihnin it'âbına muhtâc olan elfâzın isti'mâlinden ictinâb ederler. Ve kelâmın ahseni odur ki 'avâm onun ma'nâsını anlar ve havâs dahi fazl u meziyetini takdîr eyler, derler.

Belâgat, sözün fasîh olmak şartıyla muktezâ-yı hâle mutâbık olmasıdır.

Fesâhat ile kelime ve kelâm ve mütekellim muttasıf olur. Belâgat ile yalnız kelâm ve mütekellim muttasıf olur.

Ahmet Cevdet Paşa

Okuma Çalışması - 3

Kasîde

Görüp hükkâm-ı 'asrı münharif sıdk u selâmetten
Çekildik 'izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten

Usanmaz kendini insan bilenler halka hidmetten
Mürüvvetmend olan mazlûma el çekmez i'ânetten

Hakîr olduysa millet şânına noksân gelir sanma
Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr u kıymetten

Vücûdun kim hamîr-i mâyesi hâk-i vatandandır
Ne gam râh-ı vatanda çâk olursa cevr ü mihnetten

Mu'îni zâlimin dünyâda erbâb-ı denâ'ettir
Köpektir zevk alan sayyâd-ı bî-insâfa hidmetten

Heman bir feyz-i bâkî terk ider bir zevk-i fânîye
Hayâtın kadrini âlî bilenler hüsn-i şöhretten

Nedendir halkta bu tûl-i hayâta bunca rağbetler
Nedir insâna bilmem menfa'at hıfz-ı emânetten

Cihânda kendini her fertten alçak görür ol kim
Utanmaz kendi nefsinden de 'âr eyler melâmetten

Felekten intikām almak demektir ehl-i idrâke
Edip tezyîd-i gayret müstefîd olmak nedâmetten

Nâmık Kemâl

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a Cevabınız doğru değilse, "Mezîdünfih Masdarlar (Kıyasî Masdarlar" kısmını yeniden okuyunuz.
2. b Cevabınız doğru değilse, "Mezîdünfih Masdarlar (Kıyasî Masdarlar" kısmını yeniden okuyunuz.
3. a Cevabınız doğru değilse, "Mezîdünfih Masdarlar (Kıyasî Masdarlar" kısmı yeniden okuyunuz.
4. e Cevabınız doğru değilse, "Tefa''ül Bâbı" kısmını yeniden okuyunuz.
5. d Cevabınız doğru değilse, "İnfi'âl Bâbı", "İnfi'âl Bâbının İsm-i Fâili" ve "İnfi'âl Bâbının İsm-i Mef'ûlü" kısımları yeniden okuyunuz.
6. c Cevabınız doğru değilse, "Tef'îl Bâbı", "Tef'îl Bâbının İsm-i Fâili" ve "Tef'îl Bâbının İsm-i Mef'ûlü" kısımları yeniden okuyunuz.
7. b Cevabınız doğru değilse, "İstif'âl Bâbı" kısmını yeniden okuyunuz.
8. c Cevabınız doğru değilse, "İstif'âl Bâbının İsm-i Mef'ûlü" kısmını yeniden okuyunuz.
9. d Cevabınız doğru değilse, "Tef'îl Bâbının İsm-i Fâili" ve "Tef'îl Bâbının İsm-i Mef'ûlü" kısımları yeniden okuyunuz.
10. e Cevabınız doğru değilse, "Tefa''ul Bâbı" ve "Tef'îl Bâbı" kısımları yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

a. fesâd – افساد ifsâd; felâh – افلاح iflâh; hakk – احقاق ihkāk; hüsn – احسان ihsân; huzûr – احضار ihzâr; kerâhet – اكراه ikrâh; su'ûd – اصعاد is'âd; bed' – ابداع ibdâ'; nafaka – انفاق infâk; rücû' – ارجاع ircâ'; adem – اعدام i'dâm; cebr – اجبار icbâr.

b. ibtâl – مبطل mübtil; ismâr – مثمر müsmir; icbâr – مجبر mücbir; icrâm – مجرم mücrim; ihrâk – محرق muhrik; ihbâr – مخبر muhbir; idhâş – مدهش müdhiş; imkân – ممكن mümkin; inkâr – منكرmünkir.

c. ihkâm – محكم muhkem; ilhâm – ملهم mülhem; irsâl – مرسل mürsel; ilzâm – ملزم mülzem; inzāl – منزل münzel; inkâr – منكر münker.

Sıra Sizde 2

a. fasl – تفصيل tafsîl; haml – تحميل tahmîl; hakāret – تحقير tahkîr; bedel – تبديل tebdîl, cedîd –تجديد tecdîd; tıbk – تطبيق tatbîk; sarf – تصريف tasrîf.

b. ta'rîz – معرض mu'arız; ta'zîb – معذب mu'azzib; tefsîr – مفسر müfessir; tekmîl – مكمل mükemmil; temsîl – ممثل mümessil.

c. tahmîn – محمن muhammen; ta'rîf – معرف mu'arref; ta'tîl – معطلmu'attal; tafsîl – مفصل mufassal; teklîf –مكلف mükellef.

Sıra Sizde 3

a. 'ufûnet – تعفن ta'affün, 'aceb – تعجب ta'accüb, 'ahd – تعهد ta'ahhüd; haml – تحمل tahammül; nüzûl – تنزل tenezzül; zevc – تزوج tezevvüc; sarf – تصرف tasarruf; şükr – تشكر teşekkür.

b. tarassud – مترصد mutarassıd; tasadduk –متصدق mutasaddık; ta'annüd – متعند müte'annid; tesettür – متستر mütesettir; temeyyüz – متميز mütemeyyiz.

c. teşebbüs – متشبث müteşebbes; ta'allüm – متعلمmüte'allem; tecerrüd – متجرد mütecerred; tesellüm – متسلم mütesellem; tevehhüm – متوهمmütevehhem.

Sıra Sizde 4

a. cesâret – تجاسر tecâsür – متجاسر mütecâsir;

Sıra Sizde 4

a. cesâret – تجاسر tecâsür – متجاسر mütecâsir;hilâf – تخالف tehâlüf – متخالف mütehâlif; duhûl – تداخلtedâhül – متداخل mütedâhil; def' – تدافع tedâfü' – متدافع mütedâfi'; tıbk – تطابق tetâbuk – متطابق mütetâbık.

b. 'irfân – معارفه mu'ârefe; bülûğ – مبالغه mübâlağa; terk - متاركه mütâreke; cedel – مجادله mücâdele; hükm – محاكمه muhâkeme; sefer – مسافرتmüsâferet; sohbet – مصاحبت musâhabe; 'aşk – معاشقه mu'âşaka.

c. mübâdele – مبادل mübâdil; muhâlefet – مخالف muhâlif; muhâsamet – مخاصم muhâsım; mukāvemet – مقاوم mukāvim; müşâhede – مشاهدmüşâhid.

Sıra Sizde 5

a. fesh – انفساخ infisâh; hasr – انحصار inhisâr; kalb – انقلاب inkılâb; kayd – انقياد inkıyâd; zabt – انضباط inzibât.

b. indimâc – مندمج mündemic; inhidâm – منهدم münhedim; inhirâf – منحرف münharif; inkıtâ' – منقطع munkatı'; inkisâr - منكسر münkesir.

c. cem' – اجتماع ictimâ'; cesâret – اجتسار ictisâr; husûs – اختصاص ihtisâs; nakl – انتقال intikâl; neşr – انتشار intişâr; rabt – ارتباط irtibât.

d. ihtilâf – مختلف muhtelif; intisâb – منتسبmüntesib; irtifâ' – مرتفع mürtefi'; ihtimâl – محتمل muhtemel; ihtişâm – محتشم muhteşem; iktibâs - مقتبس muktebes; intizâm – منتظم muntazam; iştirâk – مشترك müşterek; ihtisâr - مختصر muhtasar.

Sıra Sizde 6

a. delâlet – استدلال istidlâl; haber – استخبار istihbâr; gufrân - استغفار istiğfâr; lüzûm – استلزام istilzâm; nüsha – استنساخ istinsâh; rahm – استرحام istirhâm.

b. istihdâm – مستخدم müstahdem; istihkâm - مستحكم müstahkem; istihzâr – مستحضر müstahzar; istifhâm – مستفهم müstefhem.

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Arapçadaki sıfatların hangi kelime kategorilerinden oluştuklarını tanıyabilecek,
- Arapçada sıfat yapan vezinleri sıralayabilecek,
- Arapçada zaman, mekan, alet ve küçültme ismi yapan vezinleri listeyebilecek,
- İ'lâl konusunu tanımlayabilecek ve i'lâle uğrayan vezinleri tanıyabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sıfat-ı müşebbehe
- İsm-i tafdil
- Mübâlağa-i fâ'il
- İsm-i zamân
- İsm-i mekân
- İsm-i âlet
- İsm-i tasgîr
- İ'lâl

İçerik Haritası

- Arapça Sıfatlar
- İsm-i Mekân
- İsm-i Zamân
- İsm-i Âlet
- İsm-i Tasgîr
- İ’lâl

Arapça Kelime Yapımı: Sıfat-ı Müşebbehe , İsm-i Tafdîl, Mübâlağa-i Fâ'il, Diğer Kelime Türleri; Arapça Kelimelerde Değişim: İ'lâl

ARAPÇA SIFATLAR

Önceki ünitelerimizde Arapça kelime yapımını öğrenirken *ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl, mübâlağa-i fâ'il* ve *ism-i mensûb* olarak isimlendirilen kelime çeşitlerinin sıfat olarak değerlendirildiğini görmüştük. Bunlardan ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûllerin yapılışı üzerinde 2. ve 3. ünitelerde durulmuştu. Bu ünitede de Arapçada sıfat teşkil eden öteki kelime çeşitleri ile ism-i mekân, ism-i zamân, ism-i âlet ve ism-i tasgîr olarak isimledirilen diğer kelime kategorileri hakkında bilgiler verilecektir.

Sıfat-ı Müşebbehe

Öznedeki değişmeyen bir durum ve niteliği bildiren kelimelere *sıfat-ı müşebbehe* denir. Bunlar ism-i fâ'illere benzedikleri için bu adı almışlardır. Ancak ism-i fâ'illerden başlıca farkı, ism-i fâ'illerin belirttiği niteliğin geçici olması; sıfat-ı müşebbehenin belirttiği durum ve niteliğin sürekli, kalıcı olmasıdır. Türkçedeki -kan/-ken (*çalışkan, girişken*); -kın/-kin (*azgın, pişkin, düşkün*) ekleri Arapçadaki sıfat-ı müşebbehe kategorisine denk gelen kelimeler türetir.

İsm-i fâ'iller kıyâsîdir, yani bir kurala göre türetilirler. Sıfat-ı müşebbeheler ise semâîdir, yani kuralsızdır. Bir kelimenin sıfat-ı müşebbehe vezinlerinden hangisinden türetileceğini dilbilgisi kuralları değil, dil kullanımı, o dili kullanan insanların uzlaşımları belirler.

Sıfat-ı müşebbehe kategorisindeki kelimelerin sık kullanılan vezinleri şunlardır:

- *Fa'îl* فعيل : Bu vezinde ortadaki ye (ى) harfi ekleme bir harftir:

لطافت letâfet → لطيف latîf "güzel, hoş"

كرم kerem "cömertlik" → كريم kerîm "cömert"

كثرت kesret "çokluk" → كثير kesîr "çok"

رحمت rahmet "esirgeme" → رحيم rahîm "esirgeyen"

- *Ef'al* افعل : Bu vezinde baştaki elif (ا) ekleme bir harftir.

Renkleri, bedendeki kusur ve sakatlıkları bildiren sıfatlar türetir:

حمرت humret “kırmızılık” → احمر ahmer “kırmızı”

سواد sevâd “karalık” → اسود esved “kara”

سمرت sumret “esmerlik” → اسمر esmer

بكامت bekâmet “dilsizlik” → ابكم ebkem “dilsiz”

عمى amâ “körlük” → اعمى a'mâ “kör”

بلاهت belâhet “aptallık” → ابله ebleh “aptal”

حمق humk “bönlük” → احمق ahmak “bön, aptal”

Sıfat-ı müşebbehe yapan başka vezinler de vardır:

فعلان **fa'lân** = عطشان atşân “susamış”, كسلان keslân “tembel”, سكران sekrân “sarhoş”; فعلان **fu'lân** = عريان uryan “çıplak”; فعل **fa'l** = صعب sa'b “güç”, سهل sehl “kolay”; رطب ratb “yaş” vs.; فعل **fa'al** = حسن hasan “güzel” vs. Bu vezinlerin birçoğu sülâsî mücerred masdarların vezinleriyle aynıdır. İki kategoriyi ayırmak için kelimenin sıfat değeri taşıyıp taşımadığını belirlemek gerekir. Bunun için en kolay yol sözlükten kelimenin anlamını bulmaktır.

İsm-i Tafdîl

Bu kategorideki sıfatlar, ifade ettikleri niteliğin öznede başkalarına göre daha çok veya en çok olduğunu ifade ederler. Günümüz Türkçesinde bu kategoriyi teşkil eden bir ek yoktur. Bu kategoriyi Türkçede söz dizimi yoluyla

büyük → daha büyük ~ en büyük

şeklinde yapmaktayız.

İsm-i tafdîl kategorisinin bir tek vezni vardır:

- *Ef'al* افعل : Bu vezinde de baştaki elif (ا) harfi eklemedir.

كبير kebîr “büyük” → اكبر ekber “en büyük”

صغير sagîr “küçük” → اصغر asgar “en küçük”

عظيم azîm “büyük, ulu” → اعظم a'zam “en büyük”

نادر nâdir “seyrek” → اندر ender “pek seyrek”

İsm-i tafdîl kategorisindeki kelimeler ile *sıfat-ı müşebbehe*nin renk ve sakatlıkları bildiren kelimeleri *ef'al* افعل veznindedir. Bunların vezinleri aynı olmakla birlikte anlamlarının ve kategorilerinin tamamen farklı olduğuna dikkat edilmelidir: احمق ahmak “aptal, bön”, احمر ahmer “kırmızı” kelimeleri sıfat-ı müşebbehe; الزم elzem “en lüzumlu”, اكمل ekmel “daha olgun, en olgun” kelimeleri ism-i tafdîl kategorisine aittir.

SIRA SİZDE 1

A) Aşağıdaki kelimelerden sıfat-ı müşebbehe kategorisinde kelimeler yapınız.

حلم hilm حليم halîm

حزن hüzn .....

عظمت azamet .....

بلاغت belâgat .....

جمال cemâl .....

ادب edeb .....

الم elem .....

امارت emâret .....

غربت gurbet .....

خباثت habâset .....

حمد hamd .....

سفالت sefâlet .....

B) Aşağıdaki kelimeleri ism-i tafdîl kategorisinden sıfat yapınız ve bulduğunuz kelimelerin anlamlarını öğreniniz.

فاضل fâzıl افضل efdal

فهم fehm .....

قرب kurb .....

مجيد mecîd .....

نفيس nefîs .....

راجح râcih .....

سفيل sefîl .....

1. Okuma Çalışması — اوقومه چاليشمه سى

Aşağıdaki metni okuyunuz, bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını öğreniniz.

«معلم» مجموعه‌سى. — بوعنوان ايله و١٥ تموز تاريخيله استانبولده بر مجموعه نشر ايدلدى. «معلم»، تدريسات مجموعه‌سى كبى، معلملك مسلكنه عائد بر مجموعه‌در. مقدمه‌سنه نظراً، بو مجموعه‌نك نيتى، معلملرك اصول تربيه وتدريس حقنده‌كى فكرلرينى تشهيره، وبونلرى متجانس قيلمغه بر واسطه اولمق، وبر طرفدن ده بوزمينلره عائد حادثه‌لرى طوپلامق‌در. معلمك «تربيه وملیت» آدلى ايلك مقاله‌سى، ضيا كوك آلپ بكك‌در. ضيابك بو مقاله‌سنده، ملیتك جمعيتلره كوره درجه‌سى ناصل ده كيشديكنى كوسترد كدن صوكرا، عثمانلى تورکلرنده ملى حرثك اجتماعى دوره‌لرينى تعداد وتوصيف ايديبيور. وملتمزك بين‌الملل تربيه‌دن ملى تربيه‌يه آتلامسى ايچين، ملى حرثك علم اجتماع اصوللريله كشفنى توصيه ايديبيور. اسماعيل حقى بك «عصرمزك تربيه غايه‌لرى» آدلى مقاله‌سنده، يكرمنجى عصر تربيه‌سنك بين‌الملل ومشترك اولان غايه‌لرندن بحث ايديبيور. بوغايه‌لرى: استحصال، تماميت، فرديت، حيات وحقيقت، تعميم معارف نقطه‌لرنده طوپلايه‌رق، معاصر تربيه‌لرك مشترك سجيه‌لرينى كوستريبيور. مجموعه‌داها برايكى مقاله ايله، معارف حياتنه دائر فقره‌لرى احتوا ايديبيور. معلم مجموعه‌سنك بللى باشلى قصورى، قاپى‌در. اميد ايده‌رزكه بورساله، باشلانغيجنده وعد ايتديكى نيتلره صادق قاله‌رق، هيئت تعليميه‌مز ايچون برمداوله افكار واسطه‌سى اولمق خدمتنى اونوتماياجق‌در. تشبثى تقدير، وبوتون معارف آداملرينى بو مجموعه‌يى آلمق اوقومق خصوصنه تشويق، بر وظيفه‌در.

Mübâlağa-i Fâ'il

Masdarın ifade ettiği işin çok yapıldığını, abartıyla yapıldığını veya daima yapıldığını ifade eden kelimelere *mübâlağa-i fâ'il* denilmektedir. Bunlar fiilde ifade edilen iş ve hareketin çok veya sıklıkla, mübâlağa ile, devamlı olarak yapıldığını ifade etmektedirler. Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan vezinleri aşağıda gösterilmiştir:

- *Fa''âl* فعال : Bu vezinde ortadaki elif (ا) harfi ekleme harftir.

سياحت seyâhat → سياح seyyâh "çok gezen, gezgin"

خلق halk "yaratma" → خلاق hallâk "daima yaratan, Allah"

مكر mekr "hile" → مكار mekkâr "çok hileci"

كذب kizb "yalan" → كذاب kezzâb "çok yalan söyleyen"

رزق rızk "rızık" → رزاق rezzâk "devamlı rızık veren, Allah"

موج mevc "dalga" → مواج mevvâc "çok dalgalı"

DİKKAT

Bu vezindeki bazı kelimeler mübâlağa manası taşımayıp meslek isimleri yaparlar. Türkçeye yerleşmiş olan bu gibi kelimelerden bazılarında çift (şeddeli) ünsüzler tekleşir:
حمال hammâl "hamal", قصاب kassâb "kasap", بقال bakkal, دلاك dellâk "tellâk, keseci", بواب bevvâb "kapıcı", عطار attâr "aktar", صياد sayyâd "avcı", حلاق hallâk "berber", جراح cerrâh "operatör doktor" vs.

- *Fa'ûl* فعول : Bu vezinde ortadaki vav (و) harfi ekleme harftir.

جسارت cesâret → جسور cesûr "çok cesaretli";

صبر sabr → صبور sabûr "çok sabırlı";

جهالت cehâlet → جهول cehûl "çok câhil";

ولادت vilâdet "doğum" → ولود velûd "doğurgan, üretken";

عناد inâd → عنود anûd "çok inatçı"

İsm-i Mensûb

Bu kategorideki kelimeler aitlik, mensupluk anlamları veren sıfatlardır. Bir şeye ait, bir şeye dair, bir şey ile ilgili vs. anlamlarındaki kelimeler bu kategoride olur. Bu kelimeler kıyâsî, yani bir kurala bağlı olarak üretilir. Bunların yapılışı Türkçedeki ekleme sistemine benzer: Kelimenin sonuna Arapçada /iyyün/ şeklinde okunan bir ye (ى) getirilir. Yani ye harfi şeddeli ve tenvinlidir. Osmanlı Türkçesinde ise şedde ve tenvinin kaldırılmasıyla bu ek /î/ şeklinde okunur:

Ar. علميٌّ ilmiyyün → Tü. علمى ilmî gibi.

Kelimeye getirilen bu eke nispet eki denir. Bu ekle türetilen kelimeleri Türkçede +lı/+li, +ça/+çe, +sal/+sel gibi eklerle yapılan kelimeler karşılar:

فكر fikr "fikir" → فكرى fikrî

دين dîn → دينى dînî

صطح sath "satıh, yüzey" → صطحى sathî "yüzeysel"

بشر beşer "insanlık" → بشرى beşerî

ترك Türk → تركى Türkî "Türkçe"

عرب Arab → عربى Arabî "Arapça"

استانبولى İstanbulî "İstanbullu", عشاقى Uşşâkî "Uşaklı"

Bazı Arapça kelimeler, sonlarında bulunan harflerin özelliklerine göre nisbet eki aldıklarında değişikliklere uğrarlar:

- Kelimenin sonunda zâid (ekleme) harflerden ت veya ه /e/ varsa bunlar atılır ve nispet eki sondaki harfe eklenir:

  اداره idâre → ادارى idârî "yönetimle ilgili"

  تجارت ticâret → تجارى ticârî "ticaretle ilgili"

  سنت sünnet → سنى sünnî

  مكه Mekke → مكى Mekkî "Mekkeli"

- Sonu hâ'-i resmiyye ile biten kimi yer adlarına nispet eki -vî وی olarak getirilir ve kelime sonundaki hâ'-i resmiyye yazılmaz:

  ادرنه Edirne → ادرنوی Edirnevî "Edirneli"

  آنقره Ankara → آنقروی Ankaravî "Ankaralı"

  بروسه Burusa → بروسوی Burusevî "Bursalı" vs.

- Sonu çift ye harfi ile biten üç harfli kelimelerde ye harflerinden biri düşer, ikincisi vav harfine dönüşür; bir önceki harfin harekesi de üstün olur. Bunun sıkça kullanılan iki örneği şunlardır.

  نبِی nebî (nebiyy) → نبوی nebevî "Peygamberle ilgili"

  علی Ali (Aliyy) → علوی Alevî "Hz. Ali'ye mensup, Hz. Ali taraftarı"

SIRA SİZDE 2

A) Aşağıdaki kelimelerden mübâlağa-i fâ'il kalıbından fa"âl فعال vezninde kelimeler yapınız ve bu kelimelerin anlamlarını öğreniniz.

مدح medh مداح meddâh

موج mevc .....

غفران gufrân.....

جبر cebr .....

ستر setr .....

خلق halk .....

جولان cevelân.....

سیران seyerân.....

عیش ayş .....

میل meyl .....

سحر sihr .....

جرح cerh .....

B) Aşağıdaki kelimelerden mübâlağa-i fâ'il kategorisinden fa'ûl فعول vezninde kelimeler yapınız ve bu kelimelerin anlamlarını öğreniniz.

غفران gufrân غفور gafûr

حسد hased .....

غیرت gayret .....

شکر şükr .....

کتم ketm .....

2. Okuma Çalışması — اوقومه چالیشمه سی

Aşağıdaki metni okuyunuz, bilmediğiniz kelimelerin anlamını öğreniniz.

رسم کشاد نطقدری

— ١ —

مؤسسلردن دوقتور اسعد پاشا طرفندن :

حضار کرام !

جمعیتمزك کشاد مراسمنه واقع اولان اجابتکزدن طولایی جمعیت نامنه عرض تشکر ایله مقصد تأسیس حقنده مجملاً برقاچ سوز سویلهمك ایسترم. غایه‌مزك تفرعاتنی رفیق محترملرم عرض وایضاح ایده‌جکلر ؛ بنده‌کز یالکز هیئت عمومیه‌سندن بحث ایده‌جکم .

جمعیتمزك مهم برمقصد وغایه‌سی واردر . شیمدی‌یه قدر هرنصلسه برچوق اسباب تحت‌تأثیرنده مملکتمزده تأسس ایده‌مه‌ین ملی برتربیه ، ملی برمفکوره ، ملی برغایه تأسیس ایتمك، وجودی ، دماغی واخلاقی صاغلام ، دیندار، عزمکار، متشبث عضولر یتیشدرمك ، وبوغایه‌یی تشمیل ایده‌رك ملتده بر « ملی وحدت » کورمك، دیکر ملتلرده اولدیغی کبی تورك ملتنك‌ده علمی، هرنره‌دن کلیرسه کلسین، کندینه مال‌ایده‌رك برکسوهٔ ملیه‌یه بورومسنی تأمین ایتمك : الحاصل، دیندار برتورك وجدانی اویاندرمق . ایشته جمعیتمزك مقاصد اساسیه‌سندن بری وأك مهمی .

ایکنجیسی : ایضاحنه لزوم کورمدیکم برچوق عوامل تحت‌تأثیرنده احتیاجات ملیه‌مزی تأمین ایده‌میه‌رك‌ازهرجهت ساحهٔ ترقیده چوق کری قالدق ، اوروپالیلر ایسه‌بالعکس احتیاجات ملیه‌لرینی زمانندهادراك‌ایتدیلر، انقلابلرینی‌یاپدیلر. ساحهٔ ترقیاتده اوقدر ایلری کیتدیلرکه آره‌مزده‌هیچ برنسبت‌وتوازن‌قالمادی. بو، هیمزی پك‌درین دوشوندیره‌جك قدر ألیم‌در. معهذا، نه قدر چوق واوزون اولورسه اولسون ، بومسافه‌یی قطع ایتمك ، اونلره یتیشمك‌لازم، وبوده ممکن‌در . بوخصوصده ابتدا نواقص ملیه‌یی ادراك واونلری اتمام ایچون نه‌کبی برخط حرکت تعیین ایتمك لازم اولدیغنی دوشونه‌رك برپروغرام چیزه‌جکز .

İSM-İ MEKÂN

Bu kategorideki kelimeler, fiildeki iş ve hareketin gerçekleştiği, olduğu yeri gösterirler. Dört vezinle türetilirler:

- *Mef'al* مفعل : Bu vezindeki baştaki mim (م) harfi ekleme harftir.

  كتابت kitâbet “yazma” → مكتب mekteb “yazı yazma yeri; okul”

  سكون sükûn “oturma” → مسكن mesken “oturma yeri”

  عبادت ibâdet “Allah'a kulluk etme” → معبد ma'bed “ibadet yeri”

طبخ tabh “yemek pişirme” → مطبخ matbah “yemek pişirme yeri”

رقود rukūd “uyuma” → مرقد merkad “uyuma yeri; mezar”

- *Mef'il* مفعل : Bu vezinde de baştaki mim (م) harfi ekleme harftir.

جلوس cülûs “oturma” → مجلس meclis “oturma yeri”

نزول nüzûl “inme” → منْزل menzil “inme yeri, konak”

وقف vakf “durma” → موقف mevkıf “durma yeri, durak”

سجده secde → مسجد mescid “secde etme yeri, mescit”

- *Mef'alet* مفعلة : Bu vezinde baştaki mim (م) harfi ve sondaki (ة) ekleme harftir. Sondaki (ة) harfi Osmanlı Türkçesinde açık te ت veya ه /e/ şeklinde yazılır ve okunur:

طبع tab' “tabetme, basma” → مطبعه matba'a “basım yeri”

درس ders → مدرسه medrese “ders verme yeri, okul”

ذبح zebh “hayvan kesme” → مذبحه mezbaha “hayvan kesme yeri”

Asıl isimlerden (câmid isimlerden) bu vezinde ism-i mekân yapıldığında Türkçede genellikle +lık/+lik ekiyle yapılan kelimeler türetilmiş olur:

شجر şecer “ağaç” → مشجره meşcere “ağaçlık”

ملح milh “tuz” → مملحه memleha “tuzla”

زبل zibl “çöp, süprüntü” → مزبله mezbele “çöplük” vs.

- *Mef'ilet* مفعلة : Bu vezinde baştaki mim (م) harfi ve sondaki (ة) ekleme harftir. Bu vezinde daha az kelime türetilmiştir: منْزلت menzilet “inecek yer; rütbe”, مسيره mesîre “gezinti yeri” vs.

İSM-İ ZAMAN

Bu kategorideki kelimeler, fiilde ifade edilen hareketle ilgili oluş zamanını bildirirler. Mef'al مفعل ve mef'il مفعل olarak iki vezni vardır. Her iki vezinde de baştaki mimler (م) ekleme harftir:

بدء bed' “başlama” → مبدأ mebde' “başlangıç”

ولادت vilâdet “doğum” → مولد mevlid “doğum zamanı – Hz. Muhammed'in doğum günü”

İSM-İ ÂLET

Bu kategorideki vezinlerle, fiilden âlet, araç ve gereç isimleri türetilir. Üç vezni vardır:

- *Mif'al* مفعل : Bu vezinde baştaki mim (م) ekleme harftir:

  غفر gafr "örtme" → مغفر miğfer "başı örten başlık, tolga"

  ثقب sakb "delme" → مثقب miskab "burgu, matkap"

  قطع kat' "kesme" → مقطع mikta' "kalem ucu kesme bıçağı"

- *Mif'âl* مفعال : Bu vezinde baştaki mim (م) ve ortadaki elif (ا) harfi ekleme harftir:

  قرض karz "kesme" → مقراض mikrâz "kesme âleti, makas"

  فتح feth "açma" → مفتاح miftâh "anahtar"

  ضرب darb "vurma" → مضراب mıdrâb "mızrap"

  قياس kıyâs "kıyaslama" → مقياس mikyâs "ölçek"

  عيار ayâr → معيار mi'yâr "ölçme aleti, ölçek"

- *Mif'ale* مفعلة : Bu vezinde baştaki mim (م) ve sondaki te (ة) ekleme harflerdir:

  شرب şürb "içme" → مشربه mişrebe "içme kabı, maşrapa"

  كنس kens "süpürme" → مكنسه miknese "süpürge"

İsm-i mekân, ism-i zaman ve ism-i âlet kategorilerindeki vezinlerin çoğu aynıdır. Bir kelimenin bu kategorilerden hangisine ait olduğunu anlamak ve metindeki anlamına göre doğru okumak için sözlüğe bakmak lâzımdır.

İSM-İ TASGÎR

İsm-i tasgîr kategorisi isimlerde küçültme kategorisidir. Bu kategoriyi Türkçede +cık/+cik, +cığaz/+ciğez ekleriyle teşkil ederiz. Bunlar aynı zamanda sevgi, şefkat, küçümseme, hakaret gibi anlamlar da içerirler. İsm-i tasgîr kategorisini oluşturan vezinlerden fu'ayl فعيل vezni Osmanlı Türkçesinde daha sık kullanılmıştır. Fu'ayl فعيل vezninde ortadaki ye (ى) harfi ekleme harftir:

عبد abd "kul" → عبيد ubeyd "kulcuğaz, kölecik";

حسن hasen "güzel" → حسين hüseyn "Hasancık" vs.

İ'LÂL

Birinci ünitede Arapçada kelimelerin aslî harflerin niteliklerine göre sahîh ve mu'tell olarak ikiye ayrıldıklarını, ا و ى harflerinin illet harfleri olarak isimlendirildiğini görmüştük.

Aslî harfleri içinde illet harfleri bulunan köklerde kelime türetimi sırasında bazı değişiklik meydana gelebilir. İllet harfleri nedeniyle meydana gelen bu değişikliklere gramerde *i'lâl* adı verilir. Kelime türetimi sırasında meydana gelen bu değişiklikler ya illet harflerinin kelimeden çıkarılması (hazf) ya da illet harflerinin başka bir harfe dönüştürülmesi (kalb) şeklinde meydana gelir. İçinde illet harfleri bulunmamasına rağmen **mehmûz** ve **muzâ'af** kelimelerin vezinlerinde de bazı değişiklikler yapılabilir ve bunlar da i'lâl olarak değerlendirilir. Bu değişikleri birkaç örnekle şöyle gösterebiliriz:

Mehmûz: Asli harflerinden biri hemzeli olan kelime.

Muzâ'af: Asli harflerinden ikisi aynı cins ünsüz harften oluşan kelime

Vücûd وجود kelimesinin aslî harfleri içinde illet harflerinden vav و vardır. Bu kelimeden if'âl افعال vezniyle türetilen îcâd ايجاد kelimesinde illet harfi vav ye ى harfine dönüşmüştür.

Hayr خير kelimesinin asli harflerinin biri illet harflerinden ى ye'dir. Bu kelimeden istif'âl استفعال vezniyle türetilen istihâre استخاره kelimesinde illet harfi düşürülmüştür.

Hubb حب (sevgi) kelimesi muzâ'af bir kelimedir. Bu kelimeden mef'alet مفعلة vezniyle türetilen mahabbet محبت kelimesinde vezin değişikliğe uğramıştır. Şimdi Arapça kelime kategorilerinde görülen bazı i'lâlleri şöyle sırlayabiliriz:

Masdarlarda Yapılan İ'lâller

Sülâsî Mücerred Masdarlarda Yapılan İ'lâller

fa'l, فَعل **fi'l** فِعل ve **fu'l** فُعل vezinleri muzâ'af kelimelerde **fa''** فَعّ , **fi''** فِعّ ve **fu''** فُعّ şekline dönüşür: medd مدّ, hiss حسّ, hubb حبّ...

fa'âl فَعال, **fi'âl** فِعال, ve **fu'âl** فُعال vezinleri nâkıs kelimelerde **fa'â'** فَعاء, **fi'â'** فِعاء, ve **fu'â'** فُعاء durumuna gelir ve Osmanlıcada kelime sonundaki hemzeler genellikle yazılmaz: cezâ جزا, cilâ جلا, du'â دعا...

fi'le(t) فعلة vezni misâl kelimelerde ilk harf atılarak **'ile(t)** علة durumuna gelir: vasl وصل, vasf وصف gibi misâl kelimeler fi'let veznine girdiklerinde vavlar atılarak sıla صله ve sıfat صفت şeklini alırlar.

Kıyâsî Masdarlarda Yapılan İ'lâller

if'âl افعال bâbı ilk harfi hemzeli (mehmûz) ve misâl köklerde **î'âl** ايعال durumuna gelir: emn أمن→ îmân ايمان, vuzûh وضوح→ îzâh ايضاح...

if'âl vezni ecveflerde illet harfinin atılması ve veznin sonuna bir zait te (ة) harfi eklenmesiyle **ifâle(t)** افالة durumuna gelir: devr دور → idâre اداره, meyl ميل →imâle اماله, kıyâm قيام →ikāmet اقامت ...

if'**â**l vezni nâkıslarda illet harfinin hemzeye dönüşmesiyle **if'â'** افعاء durumuna gelir ve sondaki hemze Osmanlıcada okunmaz ve genellikle yazılmaz: cereyân "akma" جريان →icrâ "akıtma" اجرا, ulüvv "yüce olma"علو →i'lâ "yüceltme" اعلا ...

tef'îl تفعيل bâbı nâkıs ve son harfi hemzeli köklerde zaid olan ye (ى) harfinin atılması ve sonuna zaid bir te (ة) eklenmesiyle **tef'ile(t)** تفعلة veya son harfi vav (و) olan köklerde vavların ye harfine dönüşmesiyle **tef'iye(t)** تفعية durumuna gelir: safâ صفاء "saf oluş" → tasfiye تصفيه "temizleme"; semevv سمو "ad koyma" →tesmiye تسميه "adlandırma"; halâ' خلاء "boşluk, boş yer" →tahliye تخليه "boşaltma"... Bazı sâlim kelimelerden de tef'ile(t) vezniyle kelimeler yapılmıştır: zikr ذكر → tezkire تذكره, fark فرق → tefrika تفرقه ...

tefa''ul تفعل bâbı nâkıs ve son harfi hemzeli olan mehmûz kelimelerde illet harfinin ve hemzenin ye harfine dönüşmesiyle **tefa''î** تفعّى durumuna gelir: cilâ' جلاء"parlatma" → tecellî تجلى "görünme, belirme"; adâvet عداوت "düşmanlık" → te'addî تعدى "saldırma, zulmetme"...

tefâ'ül تفاعل bâbı muzâ'af kelimelerde son iki harfinin aynı olması nedeniyle idgam yapılarak **tefâ''** تفاعّ durumuna gelir: zıdd ضدّ → tezâdd تضادّ; mess مسّ "değme yapışma" → temâss تماسّ "dokunma"...

tefâ'ül bâbı nâkıs kelimelerde illet harfinin ye harfine dönüşmesiyle **tefâ'î** تفاعى durumuna gelir: ulüvv علوّ "yücelik → te'âlî تعالى "yükselme"; devâ دوا → tedâvî تداوى...

müfâ'ale(t) مفاعلة bâbı nâkıs ve lefif kelimelerde illetli son harfin elife dönüşmesiyle **müfâ'ât** مفاعات şekline girer: cezâ جزاءmücâzât "karşılık vermek, ceza vermek"; necât نجات "kurtuluş" → münâcât مناجات "Allah'tan kurtuluş isteme"...

infi'âl انفعال bâbı ecvef kelimelerde ortadaki illet harfinin ye harfine dönüşmesiyle **infiyâl** انفيال durumuna gelir: sevk سوق → insiyâk "sürülüp gitme"; kavd قود "önden çekme" → inkıyâd انقياد "boyun eğerek tabi olma"...

ifti'âl افتعال bâbı misâl kelimelerde illet harfinin te (ت) harfine dönüşmesi ve te harflerinin idgamıyla **itti'âl** اتّعال şekline girer: vahdet وحدت "birlik" → ittihâd اتحاد "birleşme"; vefk وفق "uygun görme" → ittifâk اتفاق "uyuşma"...

ifti'âl bâbı ecvef kelimelerde ortadaki illet harfinin ye harfine dönüşmesiyle **iftiyâl** افتيال durumuna gelir: şevk شوق → iştiyâk اشتياق "arzulama"; âdet عادت → i'tiyâd اعتياد "âdet edinme"...

ifti'âl bâbı nâkıs kelimelerde illet harfinin hemze harfine dönüşmesiyle **ifti'â'** افتعاء durumuna gelir ve Osmanlıcada kelime sonundaki hemzeler okunmaz ve genellikle yazılmaz: nihâyet نهايت → intihâ انتها "sona erme"; ulüvv علو → i'tilâ اعتلا "yükseğe çıkmak, yükselmek"...

istif'âl استفعال bâbı misâllerde ve ilk harfi hemze olan mehmûzlarda ilk harflerin ye harfine dönüşmesiyle **istî'âl** استيعال durumuna gelir: izn أذن → istîzân استيذان "izin isteme"; vuzûh وضوح → istîzâh استيضاح "izahat isteme"...

istif'âl bâbı ecveflerde illet harfinin atılması ve veznin sonuna zaid bir te harfinin getirilmesiyle **istifâle(t)** استفالة durumuna gelir: kıyâm قيام → istikāmet استقامت; şûrâ شورى → istişâre استشاره...

istif'âl bâbı nâkıs, lefif ve son harfi hemzeli kelimelerde son harflerin hemzeye dönüşmesiyle **istif'â'** استفعاء durumuna gelir ve Osmanlıcada sondaki hemzeler söylenmez ve genellikle yazılmaz: afv عفو → isti'fâ استعفا; du'â دعا → istid'â استدعا "yalvararak dileme, dilekçe"...

İsm-i Fâ'il Vezinlerinde Yapılan İ'lâller

fâ'il فاعل vezni ilk harfi hemzeli kelimelerde **â'il** آعل durumuna gelir: emr أمر → âmir آمر; ekl أكل "yemek yemek" → âkil آكل "yemek yiyen"...

fâ'il vezni ecvef kelimlerde illet harfinin hemzeye dönüşmesiyle **fâ'il** فائل durumuna gelir: devr دور → dâ'ir دائر; meyl ميل → mâ'il مائل...

fâ'il vezni nâkıs kelimelerde illet harfinin ye harfine dönüşmesiyle **fâ'î** فاعى şekline girer: rızâ رضا râzî راضى; himâye حمايه → hâmî حامى...

fâ'il vezni muzâ'af kelimelerde son iki harfinin aynı olması sebebiyle **fâ''** فاعّ durumuna dönüşür: delâlet دلالت → dâll دالّ "yol gösteren"; firâr فرار → fârr فارّ "firar eden, kaçan"...

müf'il مفعل vezni misâl ve ilk harfi hemzeli kelimelerde **mû'il** موعل durumuna gelir: îcâd ايجاد → mûcid موجد "icat eden"; îrâs ايراث "miras bırakma" → mûris مورث "miras bırakan"...

müf'il vezni muzâ'aflarda son iki harfin idgamıyla **müfi''** مفعّ şeklini alır: ızrâr اضرار → muzırr مضرّ "zarar veren"; ısrâr اصرار → musırr مصرّ "ısrar eden"...

müf'il vezni ecveflerde illet harfinin ye harfine dönüşmesiyle **müfîl** مفيل durumuna gelir: idâre اداره → müdîr مدير; ifâde افاده "faydalı olma" → müfîd مفيد "faydalı"...

müf'il vezni nâkıs, lefif ve son harfi hemzeli kelimelerde son harfin ye harfine dönüşmesiyle **müf'î** مفعى biçimine döner: ihyâ احيا → muhyî محيى "dirilten"; i'tâ اعطا → mu'tî معطى "veren"...

müfa''il مفعّل vezni nâkıs ve son harfi hemzeli kelimelerde son harfin ye harfine dönüşmesiyle **müfa''î** مفعّى durumuna gelir: terbiye تربيه → mürebbî مربى "eğitmen"; tecziye تجزيه "cezalandırma" → mücezzî مجزى "cezalandıran"...

mütefa''il متفعّل vezni nâkıs, lefif ve son harfi hemzeli olan mehmûz kelimelerde **mütefa''î** متفعّى şekline girer: tecellî تجلى → mütecellî متجلى "tecelli eden, görünen"; tesellî تسلى → mütesellî متسلى "teselli eden"...

mütefâ'il متفاعل vezni muzâ'aflarda son iki harfin idgamıyla **mütefâ''** متفاعّ şekline girer: tezâdd تضادّ → mütezâdd متضادّ "birbirine zıt olan"; temâss تماسّ → mütemâss متماسّ "temas eden"...

mütefâ'il vezni nâkıs ve lefif kelimelerde **mütefâ'î** متفاعى durumuna gelir: tedâvî تداوى → mütedâvî متداوى...

müfâ'il مفاعل vezni nâkıs kelimelerde **müfâ'î** مفاعى durumuna gelir: müsâvât مساوات → müsâvî مساوى "eşit olan, denk"...

münfa'il منفعل vezni muzâ'af kelimelerde aynı harflerin idgamıyla **münfa''** منفعّ durumuna gelir: infikâk انفكاك "ayrılma, çıkma" → münfekk منفكّ "ayrılan, çıkan"...

münfa'il vezni ecvef kelimelerde illet harfinin elife dönüşmesiyle **münfâl** منفال şeklini alır: inkıyâd انقياد "boyun eğme" → münkād منقاد "boyun eğen"...

münfa'il vezni nâkıs ve lefif kelimelerde **münfa'î** منفعى şeklinde gelir: inzivâ انزوا → münzevî منزوى "bir köşeye çekilen"...

müfte'il مفتعل vezni muzâ'af kelimelerde son iki harfin idgamıyla **müfta''** مفتعّ şekline dönüşür: iştikāk اشتقاق "kelime türeme" → müştakk مشتقّ "türemiş, bir kelimenin türevi"; irtidâd ارتداد "dinden dönme" → mürtedd مرتدّ "dinden dönmüş"...

müfte'il vezni ecvef kelimelerde illet harfinin elife dönüşmesiyle **müftâl** مفتال şekline dönüşür: ihtiyâc احتياج → muhtâc محتاج....

müfte'il vezni nâkıs, lefif ve son harfi hemzeli mehmûz kelimelerde **müfte'î** مفتعى şekline girer: iştirâ اشترا "satın alma" → müşterî مشترى; iftirâ افترا → müfterî مفترى "iftira eden"...

müstef'il مستفعل vezni muzâ'af kelimelerde son iki harfin idgamıyla **müstefi''** مستفعّ şekline dönüşür: istiklâl استقلال → müstakill مستقلّ; istikrâr استقرار → müstakırr مستقرّ "istikrarlı"...

müstef'il vezni ecvef kelimelerde **müstefîl** مستفيل durumuna gelir: istikāmet استقامت → müstakîm مستقيم "doğru, doğruluk üzre olan"; istifâde استفاده → müstefîd مستفيد "yararlanan"...

müstef'il vezni nâkıs, lefif ve son harfi hemzeli mehmûz kelimelerde **müstef'î** şekline dönüşür: isti'fâ استعفا → müsta'fî مستعفى "istifa eden"; istihzâ استهزا "alay etme" → müstehzî مستهزى "alay eden"...

İsm-i Mef'ûl Vezinlerinde Yapılan İ'lâller

mef'ûl مفعول vezni illet harfi vav harfi olan ecvef kelimelerde **mefûl** مفول , illet harfi ye harfi olan ecvef kelimelerde **mefîl** مفيل durumuna gelir: havf خوف "korku" → mahûf مخوف "korkulu; korkunç", bey' بيع "satma" → mebî' مبيع "satılmış, satılan şey"...

mef'ûl vezni illet harfi vav olan nâkıs kelimelerde **mef'uvv** مفعوّ (Osmanlıcada mef'û şeklinde de okunabilir), illet harfi ye olan nâkıs kelimelerde **mef'iyy** مفعىّ (Osmanlıcada mef'î şeklinde de okunabilir) durumuna gelir: da'vet دعوت → med'üvv مدعوّ → med'û "davet edilmiş"; remy رمى "atma" → mermiyy مرمىّ → mermî "atılan şey"...

müf'al مفعل vezni muzâ'af kelimelerde **müfa''** مفعّ şekline gelir: imdâd امداد "yardım etme" → mümedd ممدّ "yardım olunan"...

müf'al vezni misâl kelimelerde **mû'al** موعل durumuna gelir: îsâl ايصال "ulaştırma" → mûsal موصل "ulaştırılmış"....

müf'al vezni ecvef kelimelerde **müfâl** مفال durumuna gelir: irâde اراده → murâd مراد ...

müf'al vezni nâkıs ve lefif kelimelerde **müf'â** مفعى durumuna gelir: i'tâ اعطا "verme" → mu'tâ معطى "verilmiş"; îmâ ايما → mûmâ مومى "ima edilen"...

müfa''al مفعّل vezni nâkıs, lefif ve son harfi hemzeli mehmûz kelimelerde **müfa''â** مفعّى durumuna gelir: tesmiye تسميه "isimlendirme" → müsemmâ مسمّى "isimlendirilmiş"; takviye تقويه → mukavvâ مقوّى "kuvvetlendirilmiş" ...

mütefa''al متفعّل vezni nâkıs kelimelerde **mütefa''â** متفعّى durumuna gelir: teveffî "ölme" müteveffâ "ölen, vefat eden"...

müfte'al مفتعل vezninin muzâ'af ve ecvef kelimelerdeki i'lâli ism-i fâ'ili ile aynıdır.

müfte'al vezni misâl kelimelerde **mütte'al** متّعل şekline dönüşür: ittihâm اتهام "suçlandırma" → müttehem متّهم "suçlanan", ittifāk اتّفاق → müttefak متّفق "birleşilmiş"...

müfte'al vezni nâkıs ve lefif kelimelerde **müfte'â** مفتعى durumuna gelir: ıstıfâ اصطفا "seçme, ayıklama" → mustafâ مصطفى "seçilmiş", iddi'â ادّعا → müdde'â مدّعى "dava olunan, davalı"...

müstef'al مستفعل vezni muzâ'af kelimelerde **müstefa''** مستفعّ şekline dönüşür: istihkāk استحقاق → müstehakk مستحقّ "hak edilen"...

müstef'al vezni ecvef kelimelerde **müstefâl** مستفال şekline girer: isti'âre استعاره "eğretileme" → müste'âr مستعار "eğreti alınan, takma ad"...

müstef'al vezni nâkıs kelimelerde **müstef'â** مستفعى durumuna girer: istisnâ استثنا → müstesnâ مستثنى "istisnâ edilmiş"...

Diğer Bazı Vezinlerinde Yapılan İ'lâller

fa'îl فعيل vezni nâkıs ve sonu hemzeli mehmûz kelimelerde **fa'iyy** فعيّ şekline dönüşür ve vezin Osmanlıcada genellikle **fa'î** şeklinde okunur: gınâ غنا "zenginlik" → ganî غنى "zengin", ulüvv علوّ "yücelik" → 'alî على "yüce"....

ef'al افعل vezni muzâ'af kelimelerde **efa''** افعّ biçimindedir: lezîz لذيذ → elezz الذّ "en lezzetli"; sahîh صحيح → esahh اصحّ "en doğru"...

ef'al vezni nâkıs ve lefif kelimelerde **ef'â** افعى şekline dönüşür: kavî قوى → akvâ اقوى "en güçlü"...

mef'al مفعل vezni ecvef kelimelerde **mefâl** مفال biçimine dönüşür: ziyâret زيارت → mezâr مزار...

mef'alet مفعلة vezni muzâ'af kelimelerde **mefa''at** مفعّف şekline girer: hubb حبّ "sevme" → mahabbet محبّت...

Bu kısımda verilen vezinlerin değişik kategorilerde kelimeler yapabildiklerini unutmayınız.

غنا gınâ, وجود vücûd ve ولى velî kelimelerinin köklerinden vezinleri ile birlikte i'lâle uğramış en az iki tane kelime türetiniz.

Özet

Arapçadaki Sıfatların Hangi Kelime Kategorilerinden Oluştuklarını Tanımak.

Arapça kelime grupları içinde ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl, mübâlağa-i fâ'il ve ism-i mensûb olarak isimlendirilen kelime çeşitlerinin sıfat olarak değerlendirilir. Bunlardan ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûllerin yapılışı üzerinde 2. ve 3. ünitelerde durulmuştu. Sıfat-ı müşebbehe, öznedeki değişmeyen bir durum ve niteliği bildiren kelimelere denir. Bunlar ism-i fâ'illere benzedikleri için bu adı almışlardır. Ancak ism-i fâ'illerden başlıca farkı, ism-i fâ'illerin belirttiği niteliğin geçici olması; sıfat-ı müşebbehenin belirttiği durum ve niteliğin sürekli, kalıcı olmasıdır. Türkçedeki -kan/-ken (çalışkan, girişken); -kın/-kin (azgın, pişkin, düşkün) ekleri Arapçadaki sıfat-ı müşebbehe kategorisine denk gelen kelimeler türetir. İsm-i tafdîl, kategorisindeki sıfatlar, ifade ettikleri niteliğin öznede başkalarına göre daha çok veya en çok olduğunu ifade ederler. Günümüz Türkçesinde bu kategoriyi teşkil eden bir ek yoktur. Bu kategoriyi Türkçede söz dizimi yoluyla büyük → daha büyük ~ en büyük

şeklinde yapmaktayız. Masdarın ifade ettiği işin çok yapıldığını, abartıyla yapıldığını veya daima yapıldığını ifade eden kelimelere mübâlağa-i fâ'il denilmektedir. Bunlar fiilde ifade edilen iş ve hareketin çok veya sıklıkla, mübâlağa ile, devamlı olarak yapıldığını ifade etmektedirler. İsm-i mensûb kategorisindeki kelimeler aitlik, mensupluk anlamları veren sıfatlardır. Bir şeye ait, bir şeye dair, bir şey ile ilgili vs. anlamlarındaki kelimeler bu kategoride olur. Bu kelimeler kıyâsî, yani bir kurala bağlı olarak üretilir. Bunların yapılışı Türkçedeki ekleme sistemine benzer: Kelimenin sonuna Arapçada /iyyün/ şeklinde okunan bir ye (ى) getirilir. Yani ye harfi şeddeli ve tenvinlidir. Osmanlı Türkçesinde ise şedde ve tenvinin kaldırılmasıyla bu ek /î/ şeklinde okunur:

Arapçada Sıfat Yapan Vezinleri Sıralamak.

Sıfat-ı müşebbehe kategorisindeki fa'îl فعيل, ef'al; ism-i tafdîl kategorisinde ef'al افعل; mübâlağa-i fâ'il kategorisinde fa''âl فعال, fa'ûl فعول gibi vezinler kullanılır. İsm-i mensûb kategorisinde ise vezin kullanılmaz. Vezin yerine kelimelerin sonuna nisbet eki olan ye harfi getirilir: سنت sünnet → سنى sünnî gibi.

Arapçada Zaman, Mekan, Alet ve Küçültme İsmi Yapan Vezinleri Listelemek.

Arapçada ism-i mekan kategorisinde mef'al مفعل, mef'il مفعل, mef'alet مفعلة, mef'ilet مفعلة; ism-i zaman kategorisinde mef'al مفعل ve mef'il مفعل; ism-i âlet kategorisinde mif'al مفعل, mif'âl مفعال, Mif'ale مفعلة; ism-i tasgîr kategorisinde de fu'ayl فعيل vezni ile kelimeler türetilir.

İ'lâl Konusunu Tanımlamak ve İ'lâle Uğrayan Vezinleri Tanımak.

Aslî harfleri içinde illet harfleri bulunan köklerde kelime türetimi sırasında bazı değişiklik meydana gelebilir. İllet harfleri nedeniyle meydana gelen bu değişikliklere gramerde i'lâl adı verilir. Kelime türetimi sırasında meydana gelen bu değişiklikler ya illet harflerinin kelimeden çıkarılması (hazf) ya da illet harflerinin başka bir harfe dönüştürülmesi (kalb) şeklinde meydana gelir. İçinde illet harfleri bulunmamasına rağmen mehmûz ve muzâ'af kelimelerin vezinlerinde de bazı değişiklikler yapılır, bunlar da i'lâl olarak değerlendirilir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerin hangisinde sadece sıfat türünde kelimeler türeten yapılar yer almamıştır?
   a. ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, ism-i mensûb
   b. ism-i tafdîl, ism-i mekân, ism-i mensûb
   c. sıfat-ı müşebbehe, ism-i mensûb, ism-i tafdîl
   d. ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe
   e. ism-i tafdîl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa-i fâ'il

2. Aşağıdaki ifadelerden hangisi sıfat-ı müşebbeheler ile ism-i fâ'iller arasındaki temel farkı açıklamaktadır?
   a. İsm-i fâ'il kalıpları isim, sıfat-ı müşebbehe kalıpları ise sıfat türünde kelimeler türetirler.
   b. Sıfat-ı müşebbehe kalıpları ism-i fâ'il kalıplarına göre Osmanlı Türkçesi metinlerinde daha sık kullanılmıştır.
   c. İsm-i fâ'iller geçici, sıfat-ı müşebbeheler ise kalıcı vasıflar bildiren kelimeler türetirler.
   d. Sıfat-ı müşebbehe kalıpları ism-i fâ'il kalıplarına göre daha çoktur.
   e. Türkçeye geçmiş Arapça sıfatların tamamı sıfat-ı müşebbehe kalıbında türetilmiş kelimelerden oluşur.

3. Aşağıdakilerin hangisinde sıfat-ı müşebbehe ve ism-i mekân kelimeleri birlikte ve doğru olarak verilmiştir?
   a. جسور cesûr - مشربه maşraba
   b. . حمال hammâl - محراب mihrâb
   c. جنيد cüneyd - محكمه mahkeme
   d. حيران hayrân - مطبعه matba'a
   e. الزم elzem - منزل menzil

4. Aşağıdaki sıfatın hangisinde okunuş ve anlam denkleştirmesi **yanlıştır?**
   a. لطيف = latîf = güzel, hoş
   b. . كثير = kesîr = çok
   c. صغير = sugayr = küçük
   d. رحيم = rahîm = rahmetli, acıyan
   e. عظيم = azîm = büyük

5. Aşağıdakilerin hangisinde sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl ve mübâlaga-i fâ'il sıralamasına uyulmuştur?
   a. اكبر = كريم = سياح
   b. مكار = افضل = رحيم
   c. كذاب = اصغر = احمر
   d. مواج = اندر = ابكم
   e. احمق = اعظم = رزاق

6. Aşağıdakilerin hangisinde kelimelerin okunuş ve anlam denkleştirmesi **yanlıştır?**
   a. رحيم rahîm = افضل efdal = مكار mekkâr = merhametli, en faziletli, çok hilekâr
   b. سياح siyâh = كريم kerîm = اكبر ekber = siyah, cömert, en büyük
   c. احمر ahmer = اصغر asgar = كذاب kezzâb = kızıl, en küçük, çok yalancı
   d. ابكم ebkem = اندر ender = مواج mevvâc = suskun, en az bulunan, çok dalgalı
   e. احمق ahmak = اعظم a'zam = رزاق rezzâk = ahmak, en büyük, çok rızık verici

7. Aşağıdakilerden hangisi ism-i âlet grubundan bir kelime değildir?
   a. مفتاح miftâh
   b. منبر minber
   c. مسطر mıstar
   d. مسواك misvâk
   e. مولد mevlid

8. Aşağıdakilerin hangisinde kelimenin vezni ve ait olduğu grup **yanlış** verilmiştir?
   a. كبير kebîr = fa'îl = sıfat-ı müşebbehe
   b. اصغر asgar = ef'al = ism-i tafdîl
   c. مجلس meclis = mef'il = ism-i zaman
   d. ميزان mîzân = mif'âl = ism-i âlet
   e. عبيد ubeyd = fu'ayl = ism-i tasgîr

9. Aşağıdakilerin hangisinde i'lâle uğramış bir kelime vardır?

   a. مسكن mesken - اندر ender

   b. طلاب tullâb - صياد sayyâd

   c. متفكر mütefekkir - وحدت vahdet

   d. احترام ihtirâm - حرمت hürmet

   e. ازدواج izdivâc - تلافى telâfî

10. Aşağıdaki kelimelerin hangisinin nisbet eki **yoktur?**

   a. سنى sünnî

   b. والى vâlî

   c. ملى millî

   d. علوى Alevî

   e. تجارى ticârî

Okuma Çalışması - 1

Mu'allim Mecmû'ası: Bu unvân ile ve 15 Temmûz târîhiyle İstanbul'da bir mecmû'a neşr edildi. "Mu'allim" tedrîsât mecmû'ası gibi mu'allimlik mesleğine â'id mecmû'adır. Mukaddimesine nazaran, bu mecmû'anın niyyeti mu'allimlerin usûl-i terbiye ve tedrîs hakkındaki fikirlerini teşhîre ve bunları mütecânis kılmağa bir vâsıta olmak ve bir taraftan da bu zeminlere â'id hâdiseleri toplamaktır. "Mu'allim"in "Terbiye ve Milliyyet" adlı ilk makālesi Ziyâ Gökalp Bey'indir. Ziyâ Bey, bu makālesinde millletlerin cem'iyyetlerine göre derecesi nasıl değiştiğini gösterdikten sonra, Osmânlı Türklerinde millî harsın ictimâ'ı devrelerini ta'dâd ve tavsîf ediyor ve milletimizin beyne'l-milel terbiyeden millî terbiyeye atlaması için millî harsın ilm-i ictimâ' usûlleriyle keşfini tavsiye ediyor. İsmâ'îl Hakkı Bey, "Asrımızın Terbiye Gâyeleri" adlı makālesinde yirminci asrın terbiyesinin beyne'l-milel ve müşterek olan gâyelerinden bahsediyor. Bu gâyeleri: İstihsâl, tamâmiyyet, ferdiyyet, hayât ve hakîkat ta'mîm-i ma'ârif noktalarında toplanarak mu'âsır terbiyelerin müşterek seciyelerini gösteriyor. Mecmû'a daha bir iki makāle ile ma'ârif hayâtına dâ'ir fıkraları ihtivâ ediyor. Mu'allim Mecmû'ası'nın belli başlı kusûru kabıdır. Ümîd ederiz ki bu risâle başlangıçta va'd ettiği niyyetlere sâdık kalarak hey'et-i ta'lîmiyyemiz için bir müdâvele-i efkâr vâsıtası olmak hidmetini unutmayacaktır. Teşebbüsü takdîr ve bütün ma'ârif adamlarını bu mecmû'ayı almak ve okumak husûsuna teşvîk bir vazîfedir.

Okuma Çalışması - 2

Resm-i Küşâd Nutukları

I

Mü'essislerden Doktor Es'ad Paşa tarafından:

Huzzâr-ı kirâm! Cem'iyyetimizin küşâd merâsimine vâki' olan icâbetinizden dolayı cem'iyyet nâmına arz-ı teşekkür ile maksad-ı te'sîs hakkında mücmelen birkaç söz söylemek isterim. Gâyemizin teferru'âtını refîk-i muhteremlerim arz ve îzâh edecekler; bendeniz yalnız hey'et-i umûmiyyesinden bahs edeceğim.

Cem'iyyetimizin mühim bir maksad ve gâyesi vardır. Şimdiye kadar her nasılsa bir çok esbâb taht-ı te'sîrinde memleketimizde te'essüs edemeyen millî bir terbiye, millî bir mefkûre, millî bir gâye te'sîs etmek vücûdu, dimâğı ve ahlakı sağlam, dindâr, azmkâr, müteşebbis uzuvlar yetiştirmek ve bu gâyeyi teşmîl ederek millette bir "millî vahdet" görmek diğer milletlerde olduğu gibi Türk milletinin de ilmî, her nereden gelirse gelsin kendine mâl ederek bir kisve-i milliyyeye bürümesini te'mîn etmek: el-hâsıl dindâr bir Türk vicdânı uyandırmak. İşte cem'iyyetimizin makāsıd-ı esâsiyyesinden biri ve en mühimmi.

İkincisi: Îzâhına lüzûm görmediğim bir çok avâmil taht-ı te'sîrinde ihtiyâcât-ı milliyyemizi te'mîn edemeyerek ez-her cihet sâha-i terakkîde çok geri kaldık, Avrupalılar ise bi'l-'aks ihtiyâcât-ı milliyyelerini zamanında idrâk ettiler, inkılâblarını yaptılar. Sâha-i terakkiyyâtda o kadar ileri gittiler ki aramızda hiç bir nisbet ve tevâzün kalmadı. Bu hepimizi pek derin düşündürecek kadar elîmdir. Ma'a-hâzâ ne kadar çok ve uzun olursa olsun bu mesâfeyi kat' etmek onlara yetişmek lâzım ve bu da mümkündür. Bu husûsta ibtidâ nevâkıs-ı milliyyeyi idrâk ve onları itmâm için ne gibi bir hatt-ı hareket ta'yîn etmek lâzım olduğunu düşünerek bir program çizeceğiz.

Okuma Parçası

Geçmiş Günler'den

Cenâb Şehâbeddîn Bey

Romancılık bizi "Edebiyyât-ı Cedîde bahsine götürdü. Cenâb'ın memleketimizde hüviyyet-i edebiyyesine en azîm bir hürmetle merbût olduğu şâir, Tevfik Fikret Bey'dir. "Hâlid Ziyâ'ya, Romanlarını yazdırmak husûsunda teşvîkâtta bulunan odur. Sözümü ciddiyetle telakkî ediniz! Fikret olmasaydı Edebiyyât-ı Cedîde meydâna gelmezdi demeyeyim, fakat her hâlde daha revnaksız, daha nâkıs bir şekilde tecelli ederdi. O mektebin rûhu o dur! Her memlekette ta'zîz edilebilecek kadar yüksektir!" dedi.

Ben bahsin bu vadiye dökülmesinden cesâret aldım. Kendisinin edebiyyâta nasıl başladığını ve ilk yazısını sordum.

"O da pek garîbdir. Ben tıbbiyede iken Nâcî edebiyâtı zafer günlerini yaşıyordu. O vakit muallim-i merhûm Tercümân-ı Hakîkat gazetesinin ser-muharrirliğini, daha başka ta'bîrle, edebî muharirliğini idâre ederdi. Arkadaşlarımdan bu gazeteye yazı gönderenler bulunuyordu. Bilirsiniz ki mekteblerde bazı kitâbeti düzgünce çocuklar vardır ve rüfekâ arasında şâir, münşî nazarıyla görülürler, ben de o kafiledendim. Israra dayanamayarak bir şey de ben yazıp gönderiverdim. Şimdi ismini bile hatırlayamadım. Ertesi gün Tercümân'ın edebî sütûnunda bizim yazı altında Naci Efendi'nin bir satırlık medhiyyesiyle intişâr etmiş. İşte başlayışım bu sûretledir."

Rûşen Eşref

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Sıfatlar" kısmını yeniden okuyunuz.
2. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Sıfat-ı Müşebbehe" kısmını yeniden okuyunuz.
3. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Sıfat-ı Müşebbehe" ve "İsm-i Mekân" kısımlarını yeniden okuyunuz.
4. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Sıfat-ı Müşebbehe" ve "İsm-i Tasgîr" kısımlarını yeniden okuyunuz.
5. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Sıfat-ı Müşebbehe", "İsm-i Tafdîl" ve "Mübâlağa-i Fâ'il" kısımlarını yeniden okuyunuz.
6. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Sıfat-ı Müşebbehe", "İsm-i Tafdîl" ve "Mübâlağa-i Fâ'il" kısımlarını yeniden okuyunuz.
7. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "İsm-i Âlet" kısmını yeniden okuyunuz.
8. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "İsm-i Mekân" ve "İsm-i Zamân" kısımlarını yeniden okuyunuz.
9. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "İ'lâl" bölümünü yeniden okuyunuz.
10. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "İsm-i Mensûb" kısmını yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

A)

حزن	hüzn	حزين	hazîn
عظمت	azamet	عظيم	azîm
بلاغت	belâgat	بليغ	belîg
جمال	cemâl	جميل	cemîl
ادب	edeb	اديب	edîb
الم	elem	اليم	elîm
امارت	emâret	امير	emîr
غربت	gurbet	غريب	garîb
خباثت	habâset	خبيث	habîs
حمد	hamd	حميد	hamîd
سفالت	sefâlet	سفيل	sefîl

B)

فهم	fehm	افهم	efhem
قرب	kurb	اقرب	akreb
مجيد	mecîd	امجد	emced
نفيس	nefîs	انفس	enfes
راجح	râcih	ارجح	ercah
سفيل	sefîl	اسفل	esfel

Sıra Sizde 2

A)

موج	mevc	مواج	mevvâc
غفران	gufrân	غفار	gaffâr
جبر	cebr	جبار	cebbâr
ستر	setr	ستار	settâr
خلق	halk	خلاق	hallāk
جولان	cevelân	جوال	cevvâl
سيران	seyerân	سيار	seyyâr
عيش	ayş	عياش	ayyâş
ميل	meyl	ميال	meyyâl
سحر	sihr	سحار	sehhâr
جرح	cerh	جراح	cerrâh

B)

حسد	hased	حسود	hasûd
غيرت	gayret	غيور	gayûr
شكر	şükr	شكور	şekûr
كتم	ketm	كتوم	ketûm

Sıra Sizde 3

غنا gınâ → غنى ganî (fa'îl vezninde) → مستغنى müstagnî (müstef'il vezninde).

وجود vücûd → ايجاد îcâd (if'âl vezninde) → موجد mûcid (müf'il vezninde)

ولى velî → استيلا istîlâ (istif'âl vezninde) → مستولى müstevlî (müstef'il vezninde)

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Farsça kelimelerin yapısını tanıyabilecek,
- Farsça sayı isimleri ve sıfatlarını sayabilecek,
- Farsça basit ve türemiş kelimeleri ayırt edebilecek,
- Farsça ön ek ve son eklerle yapılan sıfatları tanımlayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Farsça yalın isim ve sıfatlar
- Farsça kelime yapısı
- Farsça isim kategorisi
- Farsça sayı isimleri
- Farsça isimden türemiş isimler
- Farsça isimden türemiş sıfatlar
- Ön eklerle ve son eklerle yapılan sıfatlar

İçerik Haritası

- FARSÇA KELİMELERİN YAPISI
- FARSÇADA YALIN İSİM VE SIFATLAR
- FARSÇADA SAYI İSİMLERİ VE SIFATLARI
- FARSÇADA KELİME YAPIMI

Farsçada Kelime Yapımı: İsimler, Sıfatlar

FARSÇA KELİMELERİN YAPISI

Farsça, esas olarak eklemeli bir dil sayılabilir; bu özelliği açısından Türkçeye benzer. Farsçada Türkçeden farklı olarak yalnızca son ekler yoluyla değil, ön ekler yoluyla da kelimeler türetilebilir. Bunun yanında iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelmesiyle birleşik kelimeler de yapılabilmektedir. Böylece Farsçada isimler, sıfatlar ve zarflar *yalın, türemiş* ve *birleşik* olarak ele alınabilirler. Kelime türetme ve birleşik kelime yapma yolları öğrenildiğinde Farsçanın oldukça sade bir morfolojik yapısı olduğu görülecektir.

FARSÇADA YALIN İSİM VE SIFATLAR

Farsçadan alınmış çok sayıda isim ve sıfat Türkçede kullanılmıştır. Bunların Arapçada olduğu gibi özel kalıpları, yani vezinleri olmayıp anlamlarını bilmemiz yeterli olur.

آب âb "su", اسب esb "at", چشم çeşm "göz", ماه mâh "ay", روز rûz "gün", دل dil "gönül, yürek", کوه kûh "dağ", سنگ seng "taş", گرم germ "sıcak", سرد serd "soğuk", بَهشت behişt "cennet" vs.

Farsçadan alınmış birçok yalın sıfat da Türkçede kullanılmıştır: نیك nîk "iyi", بد bed "kötü", سفید sefîd "beyaz", سیاه siyâh "kara" بزرگ büzürg "büyük", خوب hûb "güzel", کوتاه kûtâh "kısa", تنگ teng "dar", زیرك zîrek "zeki", vs.

Türkçede olduğu gibi bu kelimeler isim olarak kullanılabildikleri gibi isim olan birçok kelime de söz diziminde sıfat değeri taşıyabilir.

Bu kelime ve sıfatların teşkilinde anlamı belirleyen herhangi bir morfolojik özellik yoktur. Bunlar Farsçada tarihî dönemlerde gelişmiş, bir kısmı komşu dillerden alınmış kelimelerdir. Bunların anlamlarının sözlüklerden öğrenilmesi gerekir.

FARSÇA SAYI İSİMLERİ VE SIFATLARI

Farsça Sayı İsimleri

Türkçe ve Arapça sayı isimlerinin yanında Farsça sayı isimleri de kimi metinlerde kullanılmıştır. Farsça sayılar aşağıda gösterildiği gibidir:

یك *yek* "bir", دو *dü* "iki", سه *se* "üç", چهار *çehâr* veya چار *çâr* "dört", پنج penç "beş", شش şeş "altı", هفت heft "yedi", هشت heşt "sekiz", نه nüh "dokuz", ده deh "on"; بیست bîst "yirmi", سی sî "otuz", چهل çihil "kırk", پنجاه pencâh "elli", شصت şast veya شست şest "altmış", هفتاد heftâd "yetmiş", هشتاد heştâd "seksen", نود neved "doksan", صد sad "yüz"; دوصد dü-sad "iki yüz", نُه صد nüh-sad "dokuz yüz", هزار hezâr "bin" vs.

Farsça Sıra Sayıları

Osmanlı Türkçesinde Farsça sıra sayıları az kullanılmıştır. Başlıca م +üm, می +ümî ve مین +ümîn ekleriyle teşkil edilir. Bazıları şunlardır: یکم yeküm, نخست nuhust "birinci, ilk", دوم düvüm ~ دیم düyüm "ikinci", سوم sivüm ~ سیم siyüm "üçüncü", چهارم çehârum veya چهارمین çehârümîn "dördüncü", پنجم pencum "beşinci", ششم şeşüm "altıncı", هفتم heftüm veya هفتمین heftümîn "yedinci", هشتم heştüm "sekizinci", نُهم nühüm "dokuzuncu", دهم dehüm "onuncu" vs.

FARSÇADA KELİME YAPIMI

Farsçada kelime yapımını, yeni kelime türetme yollarını tanımak, Osmanlı Türkçesi metinlerini daha kolay okuma ve anlamamızda yardımcı olacaktır. Yukarıda, Farsçada kelime yapımının Türkçedeki gibi eklerle veya birleşme yoluyla olduğunu söylemiştik. Aşağıda isimden isim ve sıfat yapma yollarını, ana hatlarıyla öğreneceğiz. Fiilden isim ve sıfat yapma yollarını ise sonraki ünitede göreceğiz.

İsimden Türemiş İsimler

Farsçada türemiş isimler genellikle son eklerle teşkil olunmaktadır. Bu şekilde kelime teşkilinde kullanılan belli başlı ekler ve bunların örnekleri aşağıda gösterilmiştir. Bu ekler sadece Farsça kelimelere değil, Arapça kelimelere de eklenebilmektedir:

+gâh گاه: Yer ve zaman isimleri yapımında kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır: اقامتگاه ikāmetgâh "yaşanılan yer", قرارگاه karârgâh "karar yeri", خوابگاه hâbgâh "uyku yeri", گذرگاه güzergâh "geçiş yeri, geçit"; شامگاه şâmgâh "akşam vakti", بامگاه bâmgâh "sabah vakti", سحرگاه sehergâh "seher vakti" vs.

Bu ekin ince şekli (muhaffefi) olan +geh گه de aynı anlamda kelimeler türetir. Bazı ek ve kelimelerin böyle ikili şekillerinin kullanılıyor olması, aruz vezni uygulamasında kolaylık sağlamaktadır. Bu sebeple şiirde zaman zaman vezin gereği ince (muhaffef) şekiller kullanılır: درگه dergeh, سحرگه sehergeh...

+istân ستان: Yer ve zaman isimleri yapımında kullanılır. Şiirde aruz ölçüsüne bağlı olarak +sitân şeklinde de kullanılabilir. Bazı örnekleri şunlardır: ترکستان Türkistân "Türk ülkesi", فرنگستان Frengistân "Frenk ülkesi", گلستان

gülistân "gül bahçesi", سنگستان sengistân "taşlı yer"; زمستان zemistân "kış mevsimi", بَهارستان bahâristân "bahar mevsimi", تابستان tâbistân "yaz mevsimi" vs.

+zâr زار: Yer isimleri yapımında kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır: لاله زار lâlezâr "lâle bahçesi", گلزار gülzâr "gül bahçesi", خرابه زار harâbezâr "harâbelik", مرغزار mergzâr "çayırlık, mera" vs.

+kede کده: Yer isimleri yapımında kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır: آتشکده âteşkede "Mecusilerin ibadet yeri, ateş yeri", میکده meykede "meyhâne", بتکده bütkede "puthane" vs.

+sâr سار: Yer isimleri yapımında kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır: سنگسار sengsâr "taşlık", کوهسار kûhsâr "dağlık", نمکسار nemeksâr "tuzla", چشمه سار çeşmesâr "sulak yer" vs.

Farsçada **+lâh** لاخ, **+şen** شن gibi yer isimleri yapan bazı ekler daha vardır. Bunlar Osmanlı Türkçesinde çok az kullanılmıştır: سنگلاخ senglâh "taşlık", گلشن gülşen "gül bahçesi" vs.

+dân دان: Âlet isimleri yapımında kullanılır, daha çok nesnelerin konulduğu kapları ifade eder. Bazı örnekleri şunlardır: آتشدان âteşdân "mangal", شمعدان şem'dan "mumluk, şamdan", nemekdân "tuzluk", گلابدان gülâbdân "gülsuyu şişesi", بخوردان buhûrdân "tütsü kabı" vs.

+bân بان ~ **+vân** وان : Meslek isimleri yapımında kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır: باغبان bâğbân "bağcı, bahçıvan", نگهبان nigehbân "gözcü, muhafız", ساربان sârbân "deveci", دربان derbân "kapıcı", شتربان şütürbân "deveci" vs.

+kâr کار, **+gâr** گار, **+ger** گر : Bu ekler isimlere gelerek bir işi çokça yapanı veya meslek olarak yapanı ifade ederler. Türkçede bunları çoğu zaman +cı/+ci ekleriyle karşılarız: حیله کار hilekâr "hile yapan", گناه کار günâhkâr "günah işleyen", بسته کار bestekâr "beste yapan", خدمتکار hidmetkâr "hizmetçi"; خداوندگار hudâvendgâr "efendilik eden; Allah", ستمگار sitemgâr "zulm edici, zâlim", دادگر dâdger "adaletle hareket eden", آهنگر âhenger "demirci", زرگر zerger "altıncı, kuyumcu" vs.

+çe چه : Küçültme isimleri yapar. Türkçedeki +cık/+cik, +cağız/+ceğiz eklerine karşılık gelir: باغچه bâğçe "küçük bağ, bahçe", نایچه nâyçe "küçük ney", سراچه serâçe "küçük saray" vs.

+î ی: Bu ek muhtelif anlamlarda isimler teşkil eder.

Âlet edevat isimlerinden sonra gelerek o âleti yapanı ifade eder: پالانی pâlânî "semerci", رامشی râmişî "çalgıcı"

İsim ve sıfat cinsinden kelimelerden oluş isimleri türetir. Bu durumda *masdariyet yâ'sı* (yâ-yı masdariyet) adını alır. Türkçede +lık/+lik ile yapılan soyut isimlere karşılık gelir:

مردی merdî "adamlık, insanlık", مادری mâderî "analık", آبادانی âbâdânî "abadanlık, bayındırlık", پریشانی perîşânî "perişanlık", خوبی hûbî "güzellik", زشتی ziştî "çirkinlik", روزی rûzî "günlük, rızık" vs.

Bu ek sonu a/e okunan he (ه) ile biten kelimelere getirildiğinde araya bir [g] sesi girer ve kelime sonundaki he (ه) yazılmaz: آسوده âsûde → آسودگی âsûdegî "rahatlık, dinlenmişlik", درمانده dermânde → درماندگی dermândegî "âcizlik", آهسته âheste → آهستگی âhestegî "yavaşlık" vs.

DİKKAT

+î ی Eki kimi zaman aynı ses değerine sahip olan Arapça mensubiyet ekiyle karıştırılabilir. Mensubiyet ekinin kelimeye genel olarak "aitlik, ait olma" gibi anlamlar kattığı, Farsça asıllı bu ekin ise kelimeye "-lık/lik" ekinin anlamını katarak yeni kelimeler oluşturduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

SIRA SİZDE 1

A) Aşağıdaki kelimelerden +gâh گاه (+geh گه), +sâr سار, +dân دان, +istân ستان, +kede کده eklerini kullarak kelimeler türetiniz.

گذار güzâr	گذارگاه	güzârgâh
سجده secde		.....
تفرج teferrüc		.....
شکار şikâr		.....
تخت taht		.....
جلوه cilve		.....
جولان cevelân		.....
قرار karâr		.....
جدل cedel		.....
آب âb		.....
آتش âteş		.....

کوه kûh .....

شاخ şâh .....

سنك seng .....

نمك nemek .....

ريك rîk .....

محنت mihnet .....

ماتم mâtem .....

B) Aşağıdaki kelimelerden +bân بان, +ger كر, +î ى eklerini kullanarak meslek isimleri, yapıcılık bildiren kelimeler yapınız.

نكه nigeh نكهبان nigehbân

باغ bâğ .....

شتر şütür .....

كله gele .....

زر zer .....

كوزه kûze .....

رامش râmiş .....

پالان pâlân .....

DİKKAT

Farsça kelimelerde kullanılan ve kâf-ı Fârisî denilen گ harfi [g], Osmanlı Türkçesi metinlerinde sık sık ك şeklinde yazılmıştır. Bu gibi durumlarda bu harfin yine [g] şeklinde okunacağını unutmayınız.

1. Okuma Çalışması — اوقومه چاليشمه سى

Aşağıdaki metni okuyunuz. Metinde geçen anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bulup öğreniniz.

افندمسين جهانده اعتبارم وارسه سندندر — ميان عاشقانده اشتهارم وارسه سندندر
بنم فيض حياتم حاصل روح روانمسين — اكر سرمايهٔ عمرمده كارم وارسه سندندر
ويرن بو صورت موهومه رونق رنك حسنكدر — كلستان خيالم نوبهارم وارسه سندندر
فلكدن ذره مقدار اولمدم دوركده رنجيده — كر اى مهر منير آه و زارم وارسه سندندر
سنك پروانهٔ هجرانكم سن شمع وصلتسين — بهر شب خواهش بوس وكنارم وارسه سندندر
شهيد عشقك اولدم لاله‌زار داغدر سينه‌م — چراغ تربتم شمع مزارم وارسه سندندر
كورن سركشته‌لكده كردباد دشت ظن ايلر — فنا اندر فنايم هى نه وارم وارسه سندندر
نيچون اواره قيلدك كوهى غلطانك اولمشكن — كوكل آينه‌سنده بر غبارم وارسه سندندر
شفقتاب ايلدك پيمانه‌مى خونابله ساقى — صباح صحبت ميده خمارم وارسه سندندر
سكادر التجاسى غالبك يا حضرت منلا — باشمده بر كلاه افتخارم وارسه سندندر

İsimden Türemiş Sıfatlar

Farsçada isim ve fiil tabanlarına türlü ekler getirilerek sıfat işleyişinde kelimeler yapılabilmektedir. Önce isim tabanlarına getirilen ekleri öğreneceğiz.

Ön Eklerle Yapılan Sıfatlar

بی **bî**-: Kelimelere Türkçedeki -sız/-siz ekinin anlamını katar: بی بخت bî-baht "bahtsız", بیچاره bî-çâre "çaresiz", بی بدل bî-bedel "benzersiz", بی جگر bî-ciger "yüreksiz, korkak", بی حد bî-hadd "sınırsız", بی عار bî-âr "arsız, utanmaz", بی تاب bî-tâb "güçsüz, yorgun" vs.

نا **nâ**-: Bu da bî- gibi -sız/-siz anlamında sıfatlar yapar: ناخوش nâ-hoş "hoş olmayan", نامرد "mert olmayan, alçak", نا اهل nâ-ehl "ehil olmayan", ناشاد nâ-şâd "şad olmayan, mutsuz, kederli", نا تمام nâ-tamâm "tamam olmayan, bitmemiş, eksik", ناشایسته nâ-şâyeste "uygun olmayan" vs.

ب **be** ~ با **bâ**: Kelimelere +lı/+li ve ile anlamlarını katar: بنام be-nâm "namlı, ünlü", بخرد be-hıred "akıllı", باصفا bâ-safâ "safalı, hoş", باوقار bâ-vekār "vekarlı", باکمال bâ-kemâl "olgunlukla" vs.

هم **hem**-: Ortaklık, aynılık bildiren kelimeler yapar. Türkçede bunu daha çok -daş/-deş ekiyle karşılarız: هم عصر hem-asr "asırdaş, çağdaş", هم جنس hem-cins "türdeş, homojen", هم فکر hem-fikr "fikirdeş, aynı fikirde olan", هم شهری hem-şehrî "hemşehri, aynı yerli", هم نفس hem-nefes "arkadaş", همشیره hem-şîre "aynı sütü emen, kız kardeş" vs.

بر **ber**- Kelimelere "üzere, üzeri" anlamlarını katan bu ön ek sıfat ve zarf işlevinde kelimeler türetir: برباد ber-bâd "yele verilmiş, perişan", برجا ber-câ "yerinde, uygun", برقرار ber-karâr "karar üzere, daimî" vs.

Bazı ön ekler (edatlar) daha çok zarf fonksiyonunda kelimeler türetir:

از **ez- :** Kelimelere Türkçedeki -dan/-den ayrılma ekinin anlamını katar: ازدل ez-dil "gönülden", از قضا ez-kazâ "kaza olarak, yanlışlıkla", ازنو ez-nev "yeniden", ازسرنو ez-ser-i nev "yeni baştan", از قدیم ez-kadîm "eskiden" vs.

در **der-**: Kelimelere Türkçede "içinde, -da/-de" anlamlarını katar: درمیان der-miyân "ortada", درنیام der-niyam "kında, kılıfta", دردست "elde, yakalama", درآغوش der-âğûş "kucakta, kucaklama" vs.

برای **berây** "için": برای زیارت berây-ı ziyâret "ziyaret için", برای تجارت berây-ı ticâret "ticaret için", برای تحصیل berây-ı tahsîl "öğrenim için" vs.

تا **tâ-** "kadar": Bu edat çoğu zaman be- edatıyla birlikte "tâ-be" "kadar, dek" şeklinde kullanılır: تابصباح tâ-be-sabâh "sabaha kadar", تابقیامت tâ-be-kıyâmet "kıyamete kadar" vs.

پر **pür-** "dolu, +lı/li": Farsçada daha çok zarf gibi kullanılan bu kelime bir ön ek gibi birçok kelimenin teşkilinde yer alabilmektedir: پرصفا pür-safâ “safalı, huzurlu”, پرملال pür-melâl “üzüntülü, kederli”, پرجور pür-cevr “eziyetli”, پرکین pür-kîn “kinli”, پردل pür-dil "yürekli, cesur", پرفسون pür-füsûn “füsunlu, büyüleyici”, پرهیجان pür-heyecân “heyecan dolu, heyecanlı” vs.

Son Eklerle Yapılan Sıfatlar

Bu eklerin sıkça kullanılanları aşağıda gösterilmiştir:

+mend مند (+lı/+li): دردمند derdmend "dertli", هنرمند hünermend "hünerli", دانشمند dânişmend "bilgili"vs.

+nâk ناك (+lı/+li): دردناك derdnâk "dertli", نمناك nemnâk "nemli", شرمناك şermnâk "utangaç", غمناك gamnâk "gamlı" vs.

+vâr وار ~ **+ver** ور (+lı/+li; gibi): امیدوار ümîdvâr "umutlu", هنرور hünerver "hünerli", بلبل وار bülbülvâr "bülbül gibi", بنده وار bendevâr "köle gibi, kul gibi" vs.

Bu ek aynı zamanda "yakışır, lâyık" anlamlarını da üretir: شاهوار şâh-vâr "şâha lâyık".

+gîn گین (+lı/+li): غمگین gam-gîn "gamlı", خشمگین hışmgîn "hışımlı, öfkeli", شرمگین şermgîn "utangaç" vs.

+în ین : Bu çeşitli madde isimlerinden sonra gelerek ondan yapılmış olmayı, +lı/+li anlamını ifade eder: سیمین sîmîn "simden, gümüşten yapılmış", زرین zerrîn "zerden, altından", آهنین âhenîn "demirden", سنگین sengîn "taşlı", رنگین rengîn "renkli", شرمین şermîn "utangaç" vs.

+gûn گون: Çeşitli isimlerden renk adları türetir: آبگون âb-gûn "su rengi, mavi", گلگون gül-gûn "gül rengi, pembe", نیلگون nîl-gûn "çivit rengi", لاله گون lâle-gûn "lale rengi, kırmızı" vs.

+fâm فام : Çeşitli isimlerden renk adları türetir: کبودفام kebûd-fâm "gök rengi, mavi", گلفام gül-fâm "gül rengi, pembe", لاله فام lâle-fâm "lâle rengi, kırmızı" vs.

+î ی: +lı/+li ekinin işleyişinde nispet anlamı türetir: شیرازی Şirâzî "Şirazlı", ایرانی İranî "İranlı" vs.

Bu ek aynı zamanda renk isimleri de türetmektedir: گلی gülî "gül rengi, pembe", سنبلی sünbülî "sümbül renginde", یاقوتی yâkûtî "yakut renginde, kırmızı", خاکی hâkî "toprak yeşili" vs.

+âsâ آسا, **+veş** وش, **+sâr** سار, **+mânend** مانند vs. son ekleri de "gibi" anlamında sıfatlar türetirler: پریوار perî-vâr "peri gibi", بهشت آسا behişt-âsâ "cennet gibi", مهرآسا mihr-âsâ "güneş gibi", ماهوش mâh-veş "ay gibi", دریاوش deryâ-veş "deniz gibi", پریسار perî-sâr "peri gibi", کرکسار gürg-sâr "kurt gibi", کوه مانند kûh-mânend "dağ gibi" vs.

+âne آنه eki, lâyıklık, yakışırlık bildiren sıfatlar türetir: دوستانه dostâne "dosta yakışır, dostça", طفلانه tıflâne "çocukça", فقیرانه fakîrâne "fakirce", شاهانه şâhâne "şaha yaraşır biçimde" vs.

-ter تر ve **-terîn** ترین: Sıfatların karşılaştırma ve üstünlük derecelerini ifade eder. Bugünkü Türkçede bu kategori sıfatın önüne *daha* ve *en* kelimelerini getirerek yapılır: daha iyi, en iyi. Karşılaştırma ve üstünlüğün birinci derecesi -ter "daha", ikinci derecesi -terîn "en" ekleriyle yapılır: بهتر bihter "daha iyi" → بهترین bihterîn "en iyi", ارزانتر erzânter "daha ucuz" → ارزانترین erzânterîn "en ucuz", مشکلتر müşkilter "daha zor" → مشکلترین müşkilterîn "en zor" vs.

SIRA SİZDE 2

A) Aşağıdaki kelimelerden bî- ve nâ- ekleriyle olumsuz sıfatlar türetiniz.

مرد	merd	……..
موافق	muvâfık	……..
پخته	puhte	……..
متناهی	mütenâhî	……..
گناه	günâh	……..
سامان	sâmân	……..
ادب	edeb	……..
بَهانه	bahâne	……..

B) Aşağıdaki kelimelerden +mend, +nâk, +ver, +gîn eklerini kullanarak sıfatlar türetiniz.

بهره	behre	……..
درد	derd	……..
حاجت	hâcet	……..
آرزو	ârzû	……..
خطر	hatar	……..
خشم	hışm	……..
زهر	zehr	……..

فضیلت	fazîlet	.....
غم	gam	.....
نام	nâm	.....
دانش	dâniş	.....
نم	nem	.....
اندوه	endûh	.....
شرم	şerm	.....

Alıştırmaları yaparken türettiğiniz kelimelerin kullanılan örnekler olmasına dikkat edeniz.

2. Okuma Çalışması اوقومه چالیشمه سی

Aşağıdaki metni günümüz alfabesi ile yazınız ve bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını sözlükten öğreniniz.

شوقز که دم بلبل شیداده نهانز — خونز که دل غنجهٔ حمراده نهانز

بز جسم نزار اوزره دوکوب دانهٔ اشکی — چون رشتهٔ جان کوهر معناده نهانز

اولساق نولا بینام و نشان شهرهٔ عالم — بز دل کبی برطرفه معماده نهانز

محرم بینه هر حالمزه باد صبادر — دائم شکن زلف دل آراده نهانز

هم کل کبی رنکینئ معنایله ظاهر — هم نشئه کبی حالت صهباده نهانز

که خامه کبی شکوه طراز غم عشقز — که ناله کبی خامهٔ شکواده نهانز

ایتدك او قدر رفع تعین که نشاطی — آیینهٔ پرتاب مجلاده نهانز

Özet

Farsça Kelimelerin Yapısını Tanımak.

Farsça, esas olarak eklemeli bir dil sayılabilir; bu özelliği açısından Türkçeye benzer. Farsçada Türkçeden farklı olarak yalnızca son ekler yoluyla değil, ön ekler yoluyla da kelimeler türetilebilir. Bunun yanında iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelmesiyle birleşik kelimeler de yapılabilmektedir. Böylece Farsçada isimler, sıfatlar ve zarflar *yalın, türemiş* ve *birleşik* olarak ele alınabilirler. Kelime türetme ve birleşik kelime yapma yolları öğrenildiğinde Farsçanın oldukça sade bir morfolojik yapısı olduğu görülecektir.

Farsça Sayı İsimleri ve Sıfatlarını Saymak.

Türkçe ve Arapça sayı isimlerinin yanında Farsça sayı isimleri de kimi metinlerde kullanılmıştır. Farsça sayılar şöyledir: *yek* "bir", *dü* "iki", *se* "üç", *çehâr* veya *çâr* "dört", penç "beş", şeş "altı", heft "yedi", heşt "sekiz", nüh "dokuz", deh "on"; bîst "yirmi", sî "otuz", çihil "kırk", pencâh "elli", şast veya şest "altmış", heftâd "yetmiş", heştâd "seksen", neved "doksan", sad "yüz"; dü-sad "iki yüz", nüh-sad "dokuz yüz", hezâr "bin" vs. Osmanlı Türkçesinde Farsça sıra sayıları az da olsa kullanılmıştır. Farsçada sıra sayı yapma ekleri +üm, +ümî ve +ümîn ekleridir. Bazı sıra sayılar şunlardır: yeküm, nuhust "birinci, ilk", düvüm ~ düyüm "ikinci", sivüm ~ siyüm "üçüncü", çehârum veya çehârümîn "dördüncü", pencum "beşinci", şeşüm "altıncı", heftüm veya heftümîn "yedinci", heştüm "sekizinci", nühüm "dokuzuncu", dehüm "onuncu" vs.

Farsça Basit ve Türemiş Kelimeleri Ayırt Etmek.

Farsçada kelimeler basit, türemiş ve birleşik bir yapıda bulunur. Osmanlı Türkçesinde Farsçadan alınmış birçok kelime vardır. Farsçadan alınmış basit kelimelerden bazıları şunlardır: âb "su", esb "at", çeşm "göz", mâh "ay", rûz "gün", dil "gönül, yürek", kûh "dağ", seng "taş", germ "sıcak", serd "soğuk", behişt "cennet" vs. Farsçadan alınmış birçok yalın sıfat da Türkçede kullanılmıştır: nîk "iyi", bed "kötü", sefîd "beyaz", siyâh "kara" büzürg "büyük", hûb "güzel", kûtâh "kısa", teng "dar", zîrek "zeki", vs. Türkçede olduğu gibi bu kelimeler isim olarak kulanılabildikleri gibi isim olan birçok kelime de söz diziminde sıfat değeri taşıyabilir. Türemiş kelimeler ise ön ve son eklerle oluşturulmaktadır. Bu ekler sadece Farsça kelimelere değil, Arapça kelimelere de eklenebilmektedir: Bu ekler arasında yer ve zaman bildiren +gâh, +istân; sadece yer bildiren +zâr, +kede, +sâr; âlet ismi yapan +dân; meslek ismi yapan +bân, +vân; bir işi çok yapan veya meslek bildiren kelimeler türen +kâr, +gâr, +ger; küçültme isimleri yapan +çe; âlet ismi veya oluş isimleri yapan +î eklerini sayabiliriz.

Farsça Ön Ek ve Son Eklerle Yapılan Sıfatları Tanımak.

Farsçada basit sıfatların yanı sıra bî-, nâ-, be-, bâ- hem-, ber-, pür- gibi ön ekler ve +mend, +nâk, + vâr, +ver, +gîn, +în, +gûn, +fâm, +î, +âsâ, +veş, +sâr, +mânend, +âne, +ter, +terîn gibi son eklerle de türemiş sıfatlar yapılabilir: bî-çâre, nâ-merd, behıred, bâ-nâm, hem-derd, ber-bâd, pür-cefâ, derdmend, nemnâk, şâhvâri, nâmver, endûhgîn, sîmîn, gülgûn, lâlefâm, sünbülî, behiştâsâ, mehveş, perîsâr, bülbül-mânend, dürdâne, kemter, kemterîn...

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Farsça kelimelerin özelliklerinden biri **değildir?**
   a. Basit yapıda olması
   b. Kelimelerin özel vezinlerle türetilmesi
   c. Kelime türetilmesinde ön eklerin kullanılması
   d. Kelimelerin son eklerle türetilmesi
   e. Birleşik yapıda kelimelerin olması

2. Aşağıdaki basit yapılı kelimelerden hangisinin anlamı yanlış verilmiştir?
   a. اسب esb "at"
   b. ماه mâh "ay"
   c. گرم germ "sıcak"
   d. سرد serd "soğuk"
   e. سفید sefîd "siyah"

3. Aşağıdakilerden hangisi Farsça 10 sayısının karşılığıdır?
   a. نه nüh
   b. ده deh
   c. بیست bîst
   d. هفت heft
   e. شصت şast

4. Aşağıdakilerden hangisi Farsça sıra sayısı ifade eder?
   a. هفتاد heftâd
   b. نود neved
   c. نخست nuhust
   d. هزار hezâr
   e. دوصد dü-sad

5. Aşağıdakilerin hangisinde ekin görevi **yanlıştır?**
   a. +gâh, yer bildiren kelimeler türetir.
   b. +geh, zaman bildiren kelimeler türetir.
   c. +kede, yer bildiren kelimeler türetir.
   d. +dân, yer bildiren kelimeler türetir.
   e. +lâh, yer bildiren kelimeler türetir.

6. Aşağıdaki kelimelerin hangisinde ek farklı görevde kullanılmıştır?
   a. فرنکستان
   b. ترکستان
   c. سنکستان
   d. کلستان
   e. زمستان

7. Aşağıdaki kelimelerden hangisi âlet ismidir?
   a. نمکدان
   b. دربان
   c. ساربان
   d. نمکسار
   e. شتربان

8. Aşağıdakilerden hangisi renk bildiren bir kelime **değildir?**
   a. سنبلی
   b. کلفام
   c. کلکون
   d. کلشن
   e. کلی

9. Aşağıdaki eklerden hangisi "gibi" anlamında sıfat **türetmez?**
   a. +âsâ
   b. +âne
   c. +veş
   d. +mânend
   e. +sâr

10. Aşağıdaki sıfatlardan hangisi karşılaştırma ve üstünlük dereceleri ifade etmez?
   a. بهتر bihter
   b. ارزانترین erzânterîn
   c. مشکلتر müşkilter
   d. فقیرانه fakîrâne
   e. بدتر bedter

Okuma Parçası

Aşağıdaki parçayı okuyunuz, bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını sözlükten öğreniniz.

Kāmûs-ı Türkî Önsöz'ünden

"İfâde-i Merâm

Lugat kitâbı bir lisânın hizânesi hükmündedir. Lisân kelimelerden mürekkebdir ki bu kelimeler dahi her lisânın kendisine mahsûs bir takım kavâ'ide tevfîken tasrîf ve terkîb edilerek insânın ifâde-i merâm etmesine yararlar. İmdi lisânın sermâyesi kelimelerle kavâ'id-i sarfiyye ve nahviyyesinden 'ibâretdir.

Dünyâda hiçbir adam tasavvur olunmaz ki lisânının kâffe-i lugâtini bilsin veyâ cümlesini hıfzında tutabilsin ve pek az adamlar vardır ki lisânlarını tamâmıyla kâ'ideye tevfîken söyleyebilsinler. Bu hâl ise her lisânın câmi' olduğu kelimâttan mürûr-ı zaman ile bir takımını bâdiye-i nisyânda bırakıp gâ'ib etmesini ve kavâ'id-i mahsûsasına mugâyir sûrette söylenerek fesâhatten mahrûm kalmasını ve'l-hâsıl geniş ve fasîh iken dar ve galat bir lisân olmasını müntec olur.

Lisânları bu inhitâttan vikāye edecek olan ancak edebiyyâttır. Edebiyyâtın ya'nî üdebânın bu bâbda edecekleri hidmetin ilk hatvesi ise lisânın mükemmeliyyetini teşkîl eden kelimelerini ve fesâhatini mûceb olan kavâ'idini hüsn-i muhâfaza etmekten 'ibârettir. Bu iki şıkkın birincisi lisânın kâffe-i lugâtini hâvî mükemmel bir kāmûs ve ikincisi kavâ'id-i sarfiyye ve nahviyyesini câmi' muntazam bir sarf ve nahiv kitâbı vücûda getirmekle hâsıl ve mümkin olabilir.

Bunun içindir ki tahrîrî ve edebî hâline geçirilmesi merâm olunan her bir lisânın en evvel kelimeleri cem' ile bir lugat ve kavâ'idi zabt ile bir sarf ve nahiv kitâbları tedvîn edilmek eskiden beri bir kānûn-ı umûmî hükmüne geçip hattâ bu gün küre-i arzın en mehcûr taraflarında sâkin en vahşî akvâmın bile söyledikleri lisânları öğrenmek isteyen Avrupalılar o lisânların lugat ve sarf ve nahiv kitâblarını zabt ve tahrîr etmekten işe girişirler."

Şemşeddin Sâmî, *Kāmûs-ı Türkî, İstanbul, 1317.*

Okuma Çalışması - 1

Efendimsin cihânda i'tibârım varsa sendendir
Miyân-ı âşıkānda iştihârım varsa sendendir

Benim feyz-i hayâtım hâsıl-ı rûh-ı revânımsın
Eğer ser-mâye-i ömrümde kârım varsa sendendir

Veren bu sûret-i mevhûma revnak reng-i hüsnündür
Gülistân-ı hayâlim nev-bahârım varsa sendendir

Felekden zerre mikdâr olmadım devrinde rencîde
Ger ey mihr-i münîr âh u zârım varsa sendendir

Senin pervâne-i hicrânınım sen şem'-i vuslatsın
Be-her şeb hâhiş-i bûs u kenârım varsa sendendir

Şehîd-i aşkın oldum lâlezâr-ı dâğdır sînem
Çerâğ-ı türbetim şem'-i mezârım varsa sendendir

Gören ser-geştelikde gird-bâd-ı deşt zann eyler
Fenâ-ender-fenâyım her ne varım varsa sendendir

Niçin âvâre kıldın gevher-i galtânın olmuşken
Gönül âyînesinde bir gubârım varsa sendendir

Şafak-tâb eyledin peymânemi hûn-âb ile sâkî
Sabâh-ı sohbet-i meyde humârım varsa sendendir

Sanadır ilticâsı Gâlib'in yâ Hazret-i Monlâ
Başımda bir külâh-ı iftihârım varsa sendendir

Okuma Çalışması - 2

Şevkiz ki dem-i bülbül-i şeydâda nihânız
Hûnuz ki dil-i gonce-i hamrâda nihânız

Biz cism-i nizâr üzre döküp dâne-i eşki
Çün rişte-i cân gevher-i ma'nâda nihânız

Olsak n'ola bî-nâm u nişân şöhre-i âlem
Biz dil gibi bir turfe mu'ammâda nihânız

Mahrem yine her hâlimize bâd-ı sabâdır
Dâ'im şiken-i zülf-i dil-ârâda nihânız

Hem gül gibi rengînî-i ma'nâyile zâhir
Hem neş'e gibi hâlet-i sahbâda nihânız

Geh hâme gibi şekve-tırâz-ı gam-ı aşkız
Geh nâle gibi hâme-i şekvâda nihânız

Etdik o kadar ref'-i ta'ayyün ki Neşâtî
Âyîne-i pür-tâb-ı mücellâda nihânız

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Kelimelerin Yapısı" kısmını yeniden okuyunuz.
2. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsçada Yalın İsimler ve Sıfatlar" bölümünü yeniden okuyunuz.
3. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Sayı İsimleri" kısmını yeniden okuyunuz.
4. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Sayı İsimleri" kısmını yeniden okuyunuz.
5. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "İsimden Türemiş İsimler" kısmını yeniden okuyunuz.
6. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "İsimden Türemiş İsimler" kısmını yeniden okuyunuz.
7. a Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "İsimden Türemiş İsimler" kısmını yeniden okuyunuz.
8. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Son Eklerle Yapılan Sıfatlar" kısmını yeniden okuyunuz.
9. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Son Eklerle Yapılan Sıfatlar" kısmını yeniden okuyunuz.
10. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Son Eklerle Yapılan Sıfatlar" kısmını yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

A) سجده گاه secdegâh; تفرجگاه teferrücgâh; شکارستان şikâristân; تختگاه tahtgâh; جلوه گه cilvegeh; جولان گه cevelângeh; قرارگاه karârgâh; جدل گاه cedelgâh; آبدان âbdân; آتشکده âteşkede, آتشدان âteşdân; کوهسار kûhsâr, کوهستان kûhistân; شاخ şâhsâr; سنگستان sengistân, سنگسار sengsâr; نمکستان nemekistân, نمکدان nemekdân; ریگدان rîkdân; محنتکده mihnetkede; ماتمکده mâtemkede, ماتمگاه mâtemgâh.

B) باغبان bâğbân; شتربان şütürbân; گله بان gelebân; زرگر zerger;

کوزه گر kûzeger; رامشگر râmişger, رامشی râmişî; پالانی pâlânî.

Sıra Sizde 2

A) نامرد nâ-merd; ناموافق nâ-muvâfık; نا پخته nâ-puhte; نا متناهی nâ-mütenâhî; بیگناه bî-günâh; بی سامان bî-sâmân; بی ادب bî-edeb; بی بهانه bî-bahâne.

B) بهره ور behrever; دردمند derdmend, دردناك derdnâk; حاجتمند hâcetmend; آرزومند ârzûmend, آرزوناك ârzûnâk; خطرناك hatarnâk; خشمگین hışmgîn; زهرناك zehrnâk; فضیلتمند fazîletmend; غمگین gamgîn; نامور nâmver; دانشور dânişver, دانشمند dânişmend; نمناك nemnâk; اندوه گین endûhgîn; شرمگین şermgîn.

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları.

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Farsça fiilleri tanıyabilecek,
- Fiillerden elde edilen tabanları tanımlayabilecek,
- Fiillerden kelime türeten ekleri sıralayabilecek,
- Farsça birleşik kelimelerin yapılarını tanıyabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Farsça fiil
- Fiilden türemiş kelimeler
- Fiilden kelime türeten ekler
- Farsça birleşik kelimeler
- Birleşik kelimelerin oluşma şekilleri

İçerik Haritası

- FARSÇADA FİİL
- FARSÇA FİİLDEN TÜREMİŞ KELİMELER
- FARSÇA BİRLEŞİK KELİMELER

Farsçada Fiil, Farsça Fiilden Türemiş Kelimeler, Farsçada Birleşik Kelimeler

FARSÇADA FİİL

Farsçada fiil tabanlarına birtakım ekler getirilerek yapılan isim ve sıfatlar da Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılmaktadır. Bu gibi kelimelerin anlamlarını ve söz dizimi içindeki fonksiyonlarını bilebilmek için yapılarını öğrenmemiz gerekmektedir. Aşağıda Farsçanın fiilden isim ve sıfat yapma yollarını ana hatlarıyla öğreneceğiz.

Fiilleri kip, zaman ve şahıs söz konusu olmaksızın adlandırmak için masdar ekli şekilleri kullanılır. Türkçede *yaz-mak, gel-mek* şekilleri masdardır. Bu fiillerin çekime ve kelime türetmeye esas olan tabanı yaz- (yaz-dı, yaz-gı, yaz-ar vs), gel- (gel-di, gel-ecek, gel-miş, gel-en vs.)dir. Türkçede -mak/-mek eklerinin gördüğü işi Farsçada -den دن, -ten تن ekleri görür ve fiiller buna göre *den'li masdarlar - ten'li masdarlar* olarak iki grup hâlinde incelenir.

خواندن hân-den "okumak", گفتن güf-ten "söylemek" vs.

Bu eklerle teşkil olunmuş masdarlara *aslî masdar*lar denilir. Aslî masdarlar, Osmanlı Türkçesi söz diziminde kullanılmamışlardır.

Farsçada sonlarında -den ve -ten bulunduğu hâlde masdar olmayan kelimeler vardır: گردن gerden "boyun", گودن gevden "ahmak, sersem", خویشتن hîşten "kendi", آبستن âbisten "hâmile" gibi.

Türkçede masdar ekinin çıkarılmasıyla oluşan fiilin en yalın şekli emir 2. teklik şahsı ifade ettiği gibi (yaz-mak → yaz; gel-mek → gel), Farsçada da masdar eklerinin çıkarılması ile oluşan tabanlar emir 2. teklik şahıs, fiillerin sonundaki nûn harfinin atılmasıyla oluşan tabanlar görülen geçmiş zaman 3. teklik şahsı ifade ederler. Bu tabanlar *emir gövdesi* ve *geçmiş zaman gövdesi* diye adlandırılır. Bu gövdelere birtakım ekler getirilerek isim, sıfat ve zarf fonksiyonunda kelimeler yapılır. Aşağıda fiillerin emir ve geçmiş zaman gövdelerinin nasıl bulunduğu konusunda bilgiler vereceğiz:

Farsça Fiillerde Emir Gövdesi

Aslî masdarlardan -den ve -ten ekleri atılınca ortaya çıkan şekil *hâl gövdesi* veya *geniş zaman gövdesi* olarak da adlandırılır. Bunların bir kısmında fiil gövdesinin son ünsüzü birtakım ses değişmelerine uğrar. Ortaya çıkan bu gövdeler Farsça fiil çekiminde emir ikinci teklik şahsa tekabül eder:

خواندن hânden "okumak" → خوان hân "oku"

دریدن derîden "yırtmak" → در der "yırt"

Bir masdarın emir gövdesi, herhangi bir ek almadan, sıfat-fiil anlamı da taşır; yani Türkçede -an/-en, -ar/-er ekleriyle yaptığımız şekillere (yazan, yazar) karşılık gelirler. Emir gövdesiyle teşkil olunan bu şekiller tek başlarına kullanılmayıp birleşik sıfat yapımında kullanılırlar ve bunlarla yapılan birleşik sıfatlar Osmanlı Türkçesinde çok sık kullanılmıştır:

خواندن hânden "okumak" → خوان hân "okuyan": غزل خوان gazel-hân, قصه خوان kıssa-hân, مولد خوان mevlîd-hân vs.

دریدن derîden "yırtmak" → در der "yırtan": صف در saf-der, پرده در perde-der vs.

پسندیدن pesendîden "beğenmek" → پسند pesend "beğenen": مشکل پسند müşkil-pesend, خود پسند hod-pesend vs.

شکافتن şikâften "yarmak" → شکاف şikâf "yaran": دل شکاف dil-şikâf, مو شکاف mû-şikâf, صف شکاف saf-şikâf vs.

بوسیدن bûsîden "öpmek" → بوس "öpen": دامن بوس dâmen-bûs, دست بوس dest-bûs vs.

Aslî masdardan -den ve -ten eklerinin çıkarılarak sıfat-fiil anlamı taşıyan emir (hâl) gövdelerinin teşkili esas olarak bu şekildedir. Ancak birçok fiilde bu ekler çıkarılınca oluşan tabanda birtakım ses değişmeleri meydana gelir. Aşağıda bu değişmeleri ana hatlarıyla öğreneceğiz:

a) -den'li masdarlardaki değişmeler:

- /â/ ا ile biten fiillerde bu ses bazen düşer bazen /ây/ ای veya /â/ ا olur:

  نهادن nihâden "koymak" → نه nih "koyan": قدم نه kadem-nih,

  کشادن güşâden "açmak" → کشا güşâ ~ کشای güşây "açan": دل کشا dil-güşâ, کشور کشا kişver-güşâ, دهن کشا dehen-güşâ

- /û/ و ile biten fiillerde bu sesler /ay/ ای veya /â/ ا olur:

  فرمودن fermûden "emretmek" → فرما fermâ "buyuran, emreden": فرمان فرما fermân-fermâ, حکم فرما hüküm-fermâ

  افزودن efzûden "çoğaltmak" → افزا efzâ "artıran, çoğaltan": فرح افزا ferah-efzâ, نعمت افزا ni'met-efzâ

  نمودن nümûden "göstermek" → نما nümâ "gösteren": عبرت نما ibret-nümâ, ره نما reh-nümâ, جهان نما cihân-nümâ

بخشودن bahşûden "bağışlamak" → بخشا bahşâ "bağışlayan": صفابخشا safâ-bâhşâ, نوربخشا nûr-bahşâ

- /r/ ر ile biten fiillerde bu ses değişmez:

پروردن perverden "beslemek" → پرور perver "besleyen": حمیت پرور hamiyyet-perver, معارف پرور ma'ârif-perver, مسافر پرور müsâfir-perver

آوردن âverden "getirmek" → آور âver "getiren": جنك آور ceng-âver, جان آور cân-âver, پیام آور peyâm-âver

کذاردن güzârden "geçirmek; edâ etmek" → کذار güzâr "eda eden": مصلحت کذار maslahat-güzâr, دم کذار dem-güzâr

/r/ ile biten kimi fiillerde ise /r/ → /âr/ olur:

آزردن âzürden "incitmek" → آزار âzâr "inciten": دل آزار dil-âzâr

خوردن horden "yemek" → خوار hâr (bazen *hôr*) "yiyen": غم خوار gam-hâr, میراث خور mîrâs-hor

- /î/ ی ile biten fiillerde bu ses düşer:

دریدن derîden "yırtmak" → در der "yırtan": صف در saf-der, پرده در perde-der vs.

پسندیدن pesendîden "beğenmek" → پسند pesend "beğenen": مشکل پسند müşkil-pesend, خود پسند hod-pesend

بوسیدن bûsîden "öpmek" → بوس bûs "öpen": دامن بوس dâmen-bûs, دست بوس dest-bûs

Bu değişmelerin dışında farklı özellikler gösteren bazı fiiller de vardır. Meselâ:

آفریدن âferîden "yaratmak" → آفرین âferin "yaratan": جهان آفرین cihân-âferîn

چیدن çîden "toplamak" → چین çîn "toplayan": کل چین gül-çîn, خرده چین hurde-çîn, خوشه چین hûşe-çîn

گزیدن güzîden "seçmek" → گزین güzîn "seçen" : کوشه کزین gûşe-güzîn, خلوت کزین halvet-güzîn, وحدت کزین vahdet-güzîn

دیدن dîden "görmek" → بین bîn "gören": دوربین dûr-bîn, خرده بین hurde-bîn

b) -ten'li masdarlardaki değişmeler:

- -ten eki çıkarıldıktan sonra fiil tabanı /h/ خ ile bitiyorsa bu ses /z/ ز 'ye dönüşür:

  آویختن âvîhten "asmak" → آویز âviz "asılan, asılı": دل آویز dil-âvîz

  انداختن endâhten "atmak" → انداز endâz "atan": سلاح انداز silâh-endâz, تیر انداز tîr-endâz

  سوختن sûhten "yakmak" → سوز sûz "yakan": دل سوز dil-sûz, جان سوز cân-sûz, جهان سوز cihân-sûz

  ریختن rîhten "dökmek" → ریز rîz "döken": اشك ریز eşk-rîz, خون ریز hûn-rîz, کهرریز güher-rîz

- /s/ س ile biten fiillerde bu ses ya düşer veya /h/ ه, /y/ ی, /n/ ن, /nd/ ند, ya da /ûy/ وی harflerinden birine dönüşür:

  دانستن dânisten "bilmek" → دان dân "bilen": سخن دان sühan-dân, نکته دان nükte-dân

  خواستن hâsten "istemek" → خواه hâh "isteyen": بد خواه bed-hâh, خیرخواه hayr-hâh

  آراستن ârâsten "süslemek" → آرای ârây veya ârâ "süsleyen": مجلس آرا meclis-ârâ, دل آرا dil-ârâ, جهان آرا cihân-ârâ

  پیراستن pîrâsten "süslemek" → پیرای pîrây veya pîrâ "süsleyen": بلاغت پیرا belâgat-pîrâ, نظرپیرا nazar-pîrâ

  شکستن şikesten "kırmak" → شکن şiken: پیمان شکن peymân-şiken

  بستن besten "bağlamak" → بند bend "bağlayan": دل بند dil-bend, پابند pâ-bend

  جستن cüsten "aramak" → جوی cûy "arayan": دل جوی dil-cûy

  رستن rüsten "bitmek, yetişmek" → روی rûy "biten, yetişen": خودروی hod-rûy.

- /ş/ ش ile biten birçok fiilde bu ses /r/ ر 'ye, /îs/ یس 'e veya /rd/ رد 'e dönüşür:

  داشتن dâşten "tutmak, malik olmak" → دار dâr "tutan, malik olan": دفتردار defter-dâr, حصه دار hisse-dâr, حکم دار hüküm-dâr

گذاشتن güzâşten "geçmek, bırakmak, eda etmek" → گذار güzâr "geçen, bırakan, eda eden": دم گذار dem-güzâr, ره گذار reh-güzâr

نوشتن nüvişten "yazmak" → نویس nüvîs: وقعه نویس vak'a-nüvîs

نوشتن neveşten "katetmek, aşmak, dolaşmak" → نورد neverd: صحره نورد sahra-neverd

- /f/ ف ile biten fiillerde bu ses /b/ ب 'ye dönüşür:

یافتن yâften "bulmak" → یاب yâb "bulan": شرف یاب şeref-yâb, شفا یاب şifâ-yâb

فریفتن firîften "aldatmak" → فریب firîb "aldatan": دل فریب dil-firîb, نظر فریب nazar-firib, ابله فریب ebleh-firib

Bazı fiillerde sondaki /f/ sesi korunurken (شکافتن şikâften "yarmak" → شکاف şikâf "yaran"), bazı fiillerde düzensiz değişmeler olmaktadır:

رفتن reften " yürümek" → رو rev "yürüyen": پیش رو pîş-rev, آهسته رو âheste-rev, تیزرو tîz-rev, قلم رو kalem-rev

گفتن güften "söylemek" → گوی gûy "söyleyen": معجزه گوی mu'cize-gûy (Osmanlı Türkçeside kullanılan bazı Farsça fiiler ve emir gövdeleri için Tablo 1'i inceleyiniz.)

Emir gövdeleri, başka birtakım isim şekillerinin, sıfat-fiil ve zarf-fiillerin türetilmesine taban teşkil eder. Bu ekleri daha sonra göreceğiz.

DİKKAT

Farsça fiillerde yukarıda kurallara uymayan bazı emir gövdeleriyle karşılaşmak mümkündür. Bu fiiller ve emir gövdelerinden bazıları şunlardır: دادن dâden "vermek" → ده dih; ستادن sitâden "almak, feth etmek" → ستان sitân; کردن kerden "yapmak" → کن kün; بردن bürden "götürmek" → بر ber; مردن mürden "ölmek" → میر mîr; بودن bûden "olmak, var olmak" → باش bâş; شودن şûden veya شدن şoden "olmak" → شو şev; آمدن âmeden "gelmek" → آی ây; زدن zeden "vurmak, çalmak, döğmek, uğramak" → زن zen; فروختن fürûhten "satmak" → فروش fürûş; شناختن şinâhten "tanımak" → شناس şinâs; پختن puhten "pişirmek" → پز pez; سختن sahten "tartmak" → سنج senc; گسیختن güsîhten veya گسستن güsisten "çözmek" → گسل güsil; نشاختن nişâhten "ağaç dikmek" → نشان nişân; خاستن hâsten "ayağa kalkmak" → خیز hîz; نشستن nişesten "oturmak" → نشین nişîn; نگریستن nigerîsten "bakmak" → نگر niger; کشتن küşten "öldürmek" → کش küş; افراشتن efrâşten "yükseltmek" → افراز efrâz; رفتن reften "gitmek" → رو rev; گفتن güften "söylemek" → گوی gûy veya گو gû; گرفتن giriften "yakalamak,

tutmak, ele geçirmek" → گیر gîr; پذیرفتن pezîreften "kabul etmek" → پذیر pezîr; خفتن huften "uyumak" → خفت huft, خسب husb veya خواب hâb...

Farsça Fiillerde Geçmiş Zaman Gövdesi

Farsça fiillerde geçmiş zaman gövdesi fiillerin sonunda bulunan /n/ sesinin (ن harfi) atılmasıyla elde edilir. Fiilin geçmiş zaman gövdesi görülen geçmiş zaman teklik 3. şahsını ifade eder. Bu gövde aynı zamanda *hafifletilmiş masdar* denilen fiil ismini de teşkil etmektedir :

آمدن âmeden "gelmek"	→ آمد âmed "gelme, geliş"
رفتن reften "gitmek"	→ رفت reft "gitme, gidiş"
خریدن harîden "satın almak"	→ خرید harîd "satın alma"
فروختن fürûhten "satmak"	→ فروخت fürûht "satış"
شکستن şikesten "kırmak"	→ شکست şikest "kırma"

SIRA SİZDE 1

Aşağıdaki fiillerin emir gövdelerini bulunuz.

آرامیدن ârâmîden "dinlenmek"	.....
آموختن âmûhten "öğretmek"	.....
آویختن âvîhten "asmak"	.....
افشاندن efşânden "saçmak"	.....
پرستیدن perestîden "tapmak"	.....
پیراستن pîrâsten "süslemek"	.....
خواستن hâsten "istemek"	.....
خواندن hânden "okumak"	.....
داشتن dâşten "tutmak"	.....
دانستن dânisten "bilmek"	.....
ربودن rübûden "kapmak"	.....

ریختن rîhten "dökmek"	.....
ستادن sitâden "almak"	.....
ساختن sâhten "yapmak"	.....
شکافتن şikâften "yarmak"	.....
شناختن şinâhten "tanımak"	.....
فروختن fürûhten "satmak"	.....
فریفتن firîften "aldatmak"	.....
کداختن güdâhten "eritmek"	.....
کذشتن güzeşten "geçmek"	.....
کرفتن giriften "tutmak"	.....
نوشتن nüvişten "yazmak"	.....
نواختن nevâhten "okşamak"	.....
یافتن yâften "bulmak"	.....

1. Okuma Çalışması — اوقومه چالیشمه سی

1. Aşağıdaki rubaileri okuyup yeni harflere aktarınız.
2. Farsça asıllı kelimeleri sözlük yardımıyla bulunuz, yapılarını inceleyiniz.

رباعیلر

ترجیح

دنیاده نه اقبال نه ده ثروت دیله‌رز — حتی نه ده عقباده سعادت دیله‌رز
عشقك کل آچان ، بلبل اوتن وقتنده — یارانله طرب یار ایله وصلت دیله‌رز

خزان

آخر نه بو جوشش ، نه بو ایام قالیر — خاطرده نه جانان نه سرانجام قالیر
صوك فصلمزك شاه غریبانده — کل دورینی خاطرلاته‌جق جام قالیر

عمر

بر مرحله‌دن کونشله دریا کورینور — بر مرحله‌دن هر ایکی دنیا کورینور
صوك مرحله بر فصل خزاندرکه سورر — کچمش کله‌جك جمله‌سی رؤیا کورینور

مرارت

دلبسته‌یز احبابه اسیرز باره — آنلردر آچان کوکلده بیك بر یاره
بیکانه‌لرك قهرنی کورمش دکلز — طعن ایتدیکمز نافله‌در آغیاره

FARSÇA FİİLDEN TÜREMİŞ KELİMELER

Fiilden Türemiş İsimler

Fiillerin daha önce teşekküllerini öğrendiğimiz emir ve geçmiş zaman gövdesine birtakım ekler getirilerek çeşitli isimler türetilir. Türetilen bu isimlere *hâsıl-ı masdar*, *ism-i masdar* ve *masdar-ı nev'î* gibi isimler verilir. Fiilden isim türeten ekler şunlardır:

-e ه: Fiilin emir gövdesine getirilir: خنده hande "gülme, gülüş" (< handîden), ناله nâle "inleme" (< nâlîden), بوسه bûse "öpme, öpüş" (< bûsîden) vs.

DİKKAT

-e ه eki fiilin emir gövdesine getirilerek alet ismi bildiren kelimeler türetebilir: آویختن âvîhten "asmak" → آویزه âvîze; رندیدن rendîden "yontmak, törpülemek" → رنده rende; شاندن şânden "taramak" → شانه şâne "tarak"...

-iş ش : Fiilin emir gövdesine getirilir: نالش nâliş "inleyiş" (< nâlîden), نمایش nümâyiş "gösteriş, gösteri" (< nümûden), دانش dâniş "biliş, bilgi" (< dânisten), خواهش hâhiş "isteyiş, istek" (< hâsten) vs.

-âr ار **:** Fiilin geçmiş zaman gövdesine getirilir: رفتار reftâr "gitme, gidiş" (< reften), گفتار güftâr "söyleyiş, söz" (< güften) vs.

Farsça Fiilden Türemiş Sıfatlar

Önceki bölümlerde geçmiş zaman gövdesi (hafifletilmiş masdar) ve emir gövdesinin oluşumunu öğrenmiştik. Bu fiil gövdeleri, başka birtakım türemeler için taban teşkil etmektedir. Sıfat-fiil anlamı taşıyan emir gövdelerinin birleşik sıfat yapımında kullanıldığını öğrendik. Bu bölümde de bu gövdelerden birtakım eklerle sıfat-fiil, zarf-fiil ve başka isimlerin yapılışını öğreneceğiz. Fiillerin emir ve geçmiş zaman gövdelerinden sıfat türeten ekler şunlardır:

-e ه : Bu ek, fiilin geçmiş zaman gövdesine getirilerek edilgen anlamlı sıfat-fiiller (ism-i mef'ûl veya ism-i fâ'il) yapar. Türkçede bunları genellikle -mış/-miş ekleriyle (görmüş, almış) karşılarız:: دیده dîde "görmüş, görülmüş" (<dîden), آمده âmede "gelmiş" (< âmeden), مرده mürde "ölmüş" (<mürden), آزرده âzürde "incinmiş" (< âzürden), انداخته endâhte "atılmış" (<endâhten), زده zede "vurulmuş, uğramış" (<zeden), کشیده keşîde "çekilmiş" (<keşîden), آفریده âferîde "yaratılmış" (<âferîden), پسندیده pesendîde "beğenilmiş" (<pesendîden) vs.

Bu ekle türetilen kelimeler, ileriki bölümlerde göreceğimiz birleşik sıfatların teşkilinde sıkça kullanılmaktadır.

-ende نده: Fiilin emir gövdesine getirilerek sıfat-fiil görevinde kelimeler türetir. Türkçede -an/-en, -ar/-er veya -ıcı/-ici ekleriyle yaptığımız kelimelere karşılık gelir: گوینده gûyende "söyleyen" (<güften), خواننده hânende "okuyan" (<hânden), آفریننده âferînende "yaratan" (<âferîden), تابنده tâbende "parlayan" (<tâften) vs.

-ân ان: Fiilin emir gövdesinde getirilen bu ek hem sıfat-fiil, hem de zarf-fiil teşkilinde kullanılır: گریان giryân "ağlayan ~ ağlayarak" (< girîsten), پویان pûyân "koşan ~ koşarak" (< pûyîden), افتان üftân "düşerek" (< üftâden), خیزان hîzân "kalkarak" (< hâsten), نمایان nümâyân "görünen" (< nümûden), شایان şâyân "yakışır, lâyık" (< şâyesten) vs.

-â ا: Kimi fiillerin emir gövdelerine getirilerek sıfat-fiil teşkil eder: گویا gûyâ "söyleyen" (< güften), بینا bînâ "gören" (< dîden), دانا dânâ "bilen, bilici" (< dânisten) vs.

-gâr گار : Fiillerin emir ve geçmiş zaman gövdelerine gelerek fâil ismi teşkil eder. Bu eki Türkçede -ıcı/-ici, -an/-en ekleriyle ifade ederiz: پروردگار perverdigâr "besleyici, terbiye edici; Allah" (< perverden), آموزگار âmûzgâr "öğretici, öğretmen" (< âmûhten) vs.

-âr ار: Fiillerin geçmiş zaman gövdesine getirilerek fâ'il ismi teşkil eder: خریدار harîdâr "alıcı" (< harîden), فروختار fürûhtâr "satıcı" (< fürûhten), گرفتار giriftâr "tutkun, yakalanmış" (< giriften), خواستار hâstâr "istekli, isteyen" (< hâsten) vs.

SIRA SİZDE 2

Aşağıdaki Farsça fiillerin geçmiş zaman gövdelerini bulunuz ve bunlara -e ekini getirerek geçmiş zaman partisipleri (ism-i mef'ûl) yapınız. Ör. گزیدن güzîden "seçmek"→ گزیده güzîd+e → güzîde

آمدن âmeden "gelmek", آوردن âverden "getirmek", آزردن âzürden "incinmek, kırılmak", رفتن reften "gitmek", پسندیدن pesendîden "beğenmek", زدن zeden "vurmak, uğramak", ستودن sütûden "öğmek", شکستن şikesten "kırmak", فریفتن firîften "aldatmak", گرفتن giriften "almak, tutmak, yakalamak", گشتن geşten "dönmek, dolaşmak", کشیدن keşîden "çekmek", مالیدن mâlîden "sürmek, oğmak", مردن mürden "ölmek", نوشتن nüvişten "yazmak", نهادن nihâden "koymak, bırakmak"

FARSÇA BİRLEŞİK KELİMELER

Farsçada Birleşik İsimler

Farsçada birleşik isim yapmanın türlü yolları vardır. Bunlardan Osmanlı Türkçesinde kullanılan bazılarının kuruluşu şöyledir:

İki İsimden Oluşanlar

Bunlar şekil olarak izafet kesresi kaldırılmış bir isim tamlaması veya tamlayanla tamlananın yer değiştirdiği bir isim tamlaması gibidir; ancak bizim için bunların oluşum süreçleri o kadar önemli değildir. Önemli olan bunların bir nesne veya kavramın adı olmalarıdır. Metinleri doğru okumak için bunların isim tamlaması olmadığını bilmeli ve izafet kesresi olmadan okumalıyız. Bunların büyük kısmı zaten bitişik yazılır:

سرعسکر ser-asker "komutan", سرحد ser-hadd "sınır", سرمایه ser-mâye "ana para, kapital", میرآلای mîr-alay "alay komutanı, albay", میرآخور mîr-âhûr "ahır emiri", درسعادت der-sa'âdet "saadet kapısı, İstanbul", صاحبخانه sâhib-hâne "ev sahibi", آبدست âb-dest "aptes", آبرو âb-rû "yüzsuyu, şeref", مرغاب murg-âb "ördek", گلبرك gül-berg "gül yaprağı", مهمانخانه mihmân-hâne "konuk evi, otel", میخانه mey-hâne, اجزاخانه eczâ-hâne "eczahane" سپهسالار sipeh-sâlâr "komutan", زردالو zerdâlû "kayısı", ایران زمین İran-zemîn "İran ülkesi", مغرب زمین Mağrib-zemîn "Mağrib ülkesi", مهتاب meh-tâb "mehtap, ay ışığı" vs.

Bilhassa *ser, sâhib, mîr* kelimeleriyle yapılan tamlamalar isim tamlaması gibi izafet kesresiyle de okunabilir. Ancak bunlar yaygın olarak birleşik isim gibi izafet kesresi olmadan okunurlar.

Zaten burada sıralanan *serasker, serhad, sermaye, miralay, abdest, eczane, meyhane, dersaadet, zerdali, mehtap* gibi örnekler günlük kullanımda bu söylenişleriyle yaygınlaşmışlardır. Bu türlü kullanımlarıyla yaygınlık kazanmış kelimeleri metinlerden okurken aynı şekilde seslendirip yazıya geçirebiliriz: mehtap, meyhane, abdest vb.

Kelimelerin yapı özelliklerini bilmemizin, metinlerde karşılaştığımız bu türlü kelimeleri kolay tanımamıza ve anlamlarını kolay kavramamıza yardımcı olacağını unutmayınız.

İkilemelerle Oluşanlar

Eş veya yakın anlamlı yahut zıt anlamlı kelimeler bağlama edatı ile birleştirilerek tek bir nesneye veya oluşa ad olabilirler:

گفت و گو güft ü gû "dedikodu", جست و جو cüst ü cû "arayıp sorma, araştırma", سوز و گداز sûz u güdâz "yanıp yakılma", برك و بار berg ü bâr "yaprak ve yemiş; malzeme, azık", پیچ و تاب pîç ü tâb "kıvrım büklüm; sıkıntı, telaş", های و هوی hây u hûy "gürültü, patırtı, şamata", داد و ستد dâd u sited "alışveriş" vs.

İkinci kelimesinde, birinci kelimesinin baş ünsüzünün /m/ ünsüzüne dönüştürülmesiyle teşkil olunmuş bazı ikilemeler de bulunmaktadır:

تارومار târ u mâr "darmadağınık", هرج و مرج herc ü merc "karma karışık", خان و مان hân u mân "ev bark" vs.

2. Okuma Çalışması — اوقومه چالیشمه سی

1. Aşağıdaki “Bülbül” şiirini okuyunuz, yeni harflere aktarınız.
2. Anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bulup öğreniniz.

بلبل

ظهور نوبهاری باغده اعلام ایدر بلبل
صفا جویانه عرض مژدهٔ ایام ایدر بلبل
بهارك ذوق وشوق اسبابنی اتمام ایدر بلبل
نوای دلکشیله هرکسی خوشکام ایدر بلبل
نیچون اما بنی ملهوف وبی آرام ایدر بلبل

ملال انکیز برقت ویروب وجدانه اوتدکجه
بکا آه ایتدیرر حسرتله اول دیوانه اوتدکجه

ولور شوق آور آشوب سودا جانه اوتدکجه
دمنده سیر ایدك تأثیری!. احرارانه اوتدکجه
دل آوارهیی خواهشکذار دام ایدر بلبل

مرامی عشقنك آثارینی اخفامیدر بیلمم
اسیر مالیخولیا اولدیغین ایمامیدر بیلمم
خیالنده دوران یابر رخ لیلامیدر بیلمم
هوسکار کدورت.. طالب سودامیدر بیلمم
سحردن خوشلانیر.. میل ظلام شام ایدر بلبل

کیمه راجع بیانمز... کوکلی مشحون محبتدر
غریب وزادر.. شب زنده‌دار هجر وحسرتدر
تغنیسی حزنیدر چونکه مصروف شکایتدر
بیابر بوباغده فریده رخصتده موقتدر
بلا آرام اونکچون ناله‌یه اقدام ایدر بلبل

نه‌دم آرامکاهم اولسه درد هجر ایله طاغلر
صولر وادیده سؤ بختمه آغلارکبی چاغلار
بیانی کوکلم آه ایلر.. دمادم کوزلرم آغلار
اولوب رقت پذیر آوازی بر طور حزین باغلار
نیچون طالعمدن صانکه استرحام ایدر بلبل

سمادن صانکه اینمش بر الهی لحن طائردر
یشیلکارده پیدادر... قاراناقلرده سائردر

Farsçada Birleşik Sıfatlar

Osmanlı Türkçesinde Türkçe, Arapça ve Farsça sıfatlar kullanılmıştır. Söz konusu sıfatların kimisi yalın hâlde, kimisi türemiş, kimisi de birleşik sıfattırlar. Arapça ve Farsça yalın ve türemiş sıfatları daha önce görmüştük. Şimdi Farsça birleşik sıfatların kuruluşlarını öğreneceğiz.

Arapça ve Farsça yapılı birleşik sıfatların kuruluşlarını öğrenmeden önce bunların Türkçedeki karşılıklarını hatırlamamızda fayda vardır.

Bilindiği gibi Türkçede de söz diziminde sıfat olarak kullanılan yalın isimler yanında birtakım eklerle yapılan türemiş sıfatlar ve bazı kelime birleşmeleriyle yapılan birleşik sıfatlar vardır. Bunlardan bilhassa şu ikisi önemlidir:

- İsnat grubu: Birinci unsur çoğu zaman iyelik eki almış bir kelime, ikinci unsuru ise sıfat işlevinde bir kelimeden oluşan kelime grubuna *isnat grubu* denir. İsnat grubu cümle içinde esas olarak sıfat fonksiyonundadır: *canı tez* (adam), *sütü bozuk* (herif), *başı bozuk* (asker), *baldırı çıplak* (serseriler) vs.
- (Sıfat tamlaması + lı eki) şeklinde oluşan kelime grupları da sıfat fonksiyonundadır:

kırık kalpli (âşıklar); *geniş bütçeli* (bir proje); *dalgın bakışlı* (hastalar), *temiz kalpli* (insanlar) vs.

İsnat grubu ile sıfat tamlaması + lı yapısındaki tamlamalar aynı anlamı ifade etmek üzere kullanılabilirler:

kalbi kırık X *kırık kalpli*, *canı tez* X *tez canlı*, *kalbi temiz* X *temiz kalpli* vs.

İsnat grubu ile (sıfat tamlaması+lı) şeklinde kurulan sıfatlar Osmanlı Türkçesi metinlerinde sıkça kullanılırlar. Bunlar, aşağıda öğreneceğimiz Arapça ve Farsça yapılı birleşik sıfatları karşıladıkları için ayrıca önemlidirler.

Farsça Birleşik Sıfatların Kuruluşu

Farsçada birleşik sıfatlar iki isim veya bir isimle bir sıfatın yan yana gelmesiyle kurulur. Bunları isim veya sıfat tamlamalarından ayıran şeklî özellik, arada bir izafet kesresinin bulunmamasıdır. Bu birleşik sıfatları Türkçede yukarıda anlattığımız isnat grubu veya sıfat tamlaması+ lı yapısıyla ifade edebiliriz:

İki İsimden Oluşanlar

İki ismin arada izafet kesresi olmadan yan yana gelmesiyle oluşurlar. Unsurların ikisi de Farsça olabileceği gibi Arapça da olabilir:

دریا دل deryâ-dil "derya gönüllü", سروقد serv-kadd "servi boylu", آهو چشم âhû-çeşm "âhû gözlü", مه پیکر meh-peyker "ay yüzlü", هما آشیانه hümâ-âşiyâne "Hüma kuşunun yuvası olan", فضیلت مآب fazîlet-me'âb "fazilet sığınağı", محاسن شیم mehâsin-şiyem "güzel şeyleri huy edinmiş", ملك سیما melek-sîmâ "melek simalı", سلیمان پایه Süleymân-pâye "Süleyman dereceli", کبك رفتار kebk-reftâr "keklik yürüyüşlü" جنت مکان cennet-mekân "cennet mekânlı, mekânı cennet olan", فردوس آشیان firdevs-âşiyân "aşiyanı cennet olan" vs.

İsim ve Sıfattan Oluşanlar

Bunlar bir isimle bir sıfatın izafet kesresi olmadan yan yana gelmesiyle oluşurlar. Sıfat, yalın veya türemiş bir sıfat olabileceği gibi sıfat-fiil anlamı taşıyan bir kelime (ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl) de olabilir.

Bu tip birleşik sıfatlarda isim önce, sıfat sonra gelebilir: سر بلند ser-bülend "yüce başlı, başı yüce", سینه صاف sîne-saf "temiz yürekli, kalbi temiz", خانه خراب hâne-harâb "hânesi harab", دلشاد dil-şâd "gönlü sevinçli", سرگردان ser-gerdân "başı dönmüş, şaşkın" vs.

Bazılarında ise sıfat önce, isim sonra gelir: عالی نهاد âlî-nihâd "yüksek ahlâklı, ahlâkı yüksek", شیرین زبان şîrîn-zebân "tatlı dilli, dili tatlı", گران بها girân-bahâ "pahası ağır, pahalı", خوشبو hoş-bû "güzel kokulu, kokusu güzel", عالی تبار âlî-tebâr "yüksek soylu", والا قدر vâlâ-kadr "kadri yüce, yüce değerli", صافی ضمیر sâfî-zamîr "temiz kalpli" vs.

Birleşik sıfatlarda sıfat olan unsur, bir sıfat-fiil olabilir. Bu sıfat-fiillerin yapılışını önceki bölümlerde görmüştük. Kısaca hatırlayacak olursak, bir fiilin emir gövdesi sıfat-fiil anlamı taşıdığı gibi, bu gövdeye *-ende* veya *-ân* ekleri getirilerek de sıfat-fiiller yapılabilmektedir. Türkçe metinlerde daha çok kullanılan şekiller yalın emir gövdesi ve *+ân* eki ile yapılmış sıfat-fiillerdir. Geçmiş zaman gövdesine +e eki ilâvesiyle elde edilmiş kelimeler ism-i mef'ûldür. Bir isim ve fiilden türemiş kelimelerden oluşmuş birleşik sıfatlar şu şekilde yapılırlar:

1) Emir gövdesiyle yapılan birleşik sıfatlar: Bu sıfatlarda isim önce emir gövdesi sonra gelir. Önceki bölümlerde de öğrendiğimiz gibi Farsça fiillerin emir gövdeleri aynı zamanda sıfat-fiil anlamı taşımaktadır:

   سوختن sûhten "yakmak" → سوز sûz "yak X yakan". Emir gövdesiyle teşkil olunan birleşik sıfatlar Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılmıştır:

   sûz (aynı fiilden) = جگر سوز ciger-sûz "yürek yakan", جان سوز cân-sûz "can yakan"

   rîz (aynı fiilden) = خونریز hûn-rîz "kan dökücü", اشك ریز eşk-rîz "gözyaşı döken"

   sitân (sitâden ستادن "almak" fiilinden) = جان ستان cân-sitân "can alan"

   ârâ (ârâsten آراستن "süslemek" fiilinden) = مجلس آرا meclis-ârâ "meclis süsleyen", جهان آرا cihân-ârâ "dünyayı süsleyen, dünyanın süsü olan"

   penâh (penâhîdenپناهیدن "sığınmak" fiilinden) = خلافت پناه hilâfet-penâh "hilâfetin sığınağı, padişah", عالم پناه âlem-penâh "âlemin sığınağı, peygamber" vs.

2) Geçmiş zaman gövdesinden türetilen ism-i mef'ûllerle yapılan birleşik sıfatlar: Fiilerin geçmiş zaman gövdelerinin, masdarın sonundaki /n/ ünsüzünün atılmasıyla elde edildiğini önceki bölümlerde öğrenmiştik. Böylece ortaya çıkan fiil tabanına -e ekinin getirilmesiyle geçmiş zaman

sıfat-fiili (ism-i mef'ûl) dediğimiz kelimeler türetilir. Bunlarla yapılan birleşik sıfatlar da Osmanlı Türkçesinde sık kullanılmıştır. Bu türlü birleşik sıfatlarda isim veya sıfat önce gelebilir:

dîde (dîden دیدن "görmek" fiilinden) = ضرردیده zarar-dîde "zarar görmüş", سالدیده sâl-dîde "yıl görmüş, tecrübeli", اموردیده umûr-dîde "iş görmüş, tecrübeli"

zede (zeden زدن "vurmak, uğramak" fiilinden) = فلاکت زده felâket-zede "felâkete uğramış"; آفت زده âfet-zede "âfete uğramış"; قضا زده kazâ-zede "kazaya uğramış"

şikeste (şikesten شکستن "kırmak" fiilinden) = دلشکسته dil-şikeste "gönlü kırılmış, dargın"; کردون شکسته gerdûn-şikeste "talihsiz"; شکسته دل şikeste-dil "gönlü kırık, kederli", کشاده دست güşâde-dest "eli açık, cömert", آزرده دل âzürde-dil "gönlü incinmiş, gücenik" vs.

3) Sıfat-fiil eki olan *-ân* ile yapılan birleşik sıfatlar: Bu yolla yapılan birleşik sıfatlarda isim önce sıfat sonra gelir:

جان سوزان cân-sûzân "can yakan", اشك ریزان eşk-rîzân "gözyaşı döken", مژده رسان müjde-resân "müjde getiren", vs.

4) Geçmiş zaman gövdesiyle yapılan birleşik sıfatlar: Geçmiş zaman gövdesi (hafifletilmiş masdar) hâlindeki fiiller sıfat-fiil (ism-i mef'ûl) anlamı taşırlar. Bu yapıdaki birleşik sıfatlarda da isim önce sıfat sonra gelir:

سالخورد sâl-hurd "yıl yemiş, ihtiyar", دامن آلود dâmen-âlûd "eteği bulaşık, iffetsiz", نازپرورد nâz-perverd "naz içinde büyütülmüş" vs.

Farsçada Zarf Grupları

Farsçada â-, be-, tâ- gibi kimi eklerle yapılan kelime grupları genellikle zarf fonksiyonundadırlar:

â- : سراسر ser-â-ser "baştan başa", سرا پا ser-â-pâ "baştan ayağa", گوناگون gûn-â-gûn "türlü türlü", دورادور dûr-â-dûr "uzaktan uzağa", دمادم dem-â-dem "sık sık, her zaman" vs.

be-: سربسر ser-be-ser "baş başa", دست بدست dest-be-dest "el ele", زانوبزانو zânû-be-zânû "diz dize", سو بسو sû-be-sû "taraf taraf" vs.

tâ-: سرتاسر ser-tâ-ser "baştan başa", سرتا پا ser-tâ-pâ "baştan ayağa" vs.

Üçüncü okuma çalışmasındaki metinde geçen Farsça türemiş ve birleşik kelimeleri bulunuz, bunların yapıları hakkında bilgi veriniz.

3. Okuma Çalışması — اوقومه چاليشمه سى

Aşağıdaki metni okuyup bilmediğiniz kelimeleri sözlükten öğreniniz.

غزل نجاتى

بر يوزى كل غنجه لب دلدار ديرسك ايشته سن
سن كله بلبل كبى كيم زار ديرسك ايشته بن

زلفى عنبر بويى عرعر سروقد و لاله خد
بر سمنبر غنجه لب دلدار ديرسك ايشته سن

محنت و درد و غم عشقكله اولمش خسته دل
بر بلاكش عاشق ديدار ديرسك ايشته بن

هجر ايله جان وكوكل ملكنى ياغمالر قيلور
بر قاشى يا كوزلرى مكار ديرسك ايشته سن

هر زمانده دير نجاتى هاى عمرم حاصلى
زلفمك دارينه كيم بردار ديرسك ايشته بن

Tablo 6.1
Osmanlı Türkçesinde Kullanılan Bazı Farsça Fiiller ve Emir Gövdeleri

Fiil	Emir Gövdesi
آراميدن ârâmîden “dinlenmek”	آرام ârâm
آراستن ârâsten “süslemek”	آرا ârâ veya آراى ârây
آزردن âzürden “incitmek”	آزار âzâr
آزمودن âzmûden “denemek”	آزما âzmâ veya آزماى âzmây
آسودن âsûden “dinlenmek”	آسا âsâ veya آساى âsây
آشاميدن âşâmîden “içmek”	آشام âşâm
آشفتن âşüften “karıştırmak”	آشوب âşûb
آغازيدن âğâzîden “başlamak”	آغاز âğâz
آفريدن âferîden “yaratmak”	آفرين âferîn
آكندن âgenden “doldurmak”	آكن âgen
آلودن âlûden “bulaştırmak”	آلاى âlây
آمدن âmeden “gelmek”	آى ây
آموختن âmûhten “öğretmek”	آموز âmûz
آميختن âmîhten “karıştırmak”	آميز âmîz
آوردن âverden “getirmek”	آور âver

آویختن âvîhten “asmak”	آویز âvîz
افتادن üftâden “düşmek”	افت üft
افراختن efrâhten veya افراشتن efrâşten “yükseltmek”	افراز efrâz
افروختن efrûhten “parlatmak”	افروز efrûz
افزودن efzûden “arttırmak”	افزا efzâ veya افزای efzây
افشاندن efşânden “saçmak”	افشان efşân
افشردن efşürden “sıkmak”	افشار efşâr
افکندن efgenden “atmak, düşürmek”	افکن efgen veya فکن figen
انباشتن enbâşten “doldurmak”	انبار enbâr
اندیشیدن endîşîden “düşünmek”	اندیش endîş
اندوختن endûhten “kazanmak”	اندوز endûz
انکیختن engîhten “koparmak”	انکیز engîz
ایستادن îstâden “ayakta durmak”	ایست îst
باختنن bâhten “oynamak”	باز bâz
بافتن bâften “dokumak”	باف bâf
بایستن bâyesten “gerekmek”	بای bây
بخشیدن bahşîden “bağışlamak”	بخش bahş
بخشودن bahşûden “bağışlamak”	بخش bahş
بردن bürden “götürmek”	بر ber
بستن besten “bağlamak”	بند bend
بندیدن bendîden “bağlamak”	بند bend
بوسیدن bûsîden “öpmek”	بوس bûs
بوییدن bûyîden “koklamak”	بوی bûy
دیدن dîden “görmek”	بین bîn
پاشیدن pâşîden “saçmak”	پاش pâş
پختن puhten “pişirmek	پز pez
پذیرفتن pezîreften “kabul etmek”	پذیر pezîr
پرداختن perdâhten “düzenlemek”	پرداز perdâz
پرستیدن perestîden “tapmak”	پرست perest
پروردن perverden “beslemek”	پرور perver

پریدن perîden “uçmak”	پر per
پسندیدن pesendîden “beğenmek”	پسند pesend
پناهیدن penâhîden	پناه penâh
پوشیدن pûşîden “giymek, örtmek”	پوش pûş
پیراستن pîrâsten “süslemek”	پیرا pîrâ veya پیرای pîrây
پیوستن peyvesten “ulaşmak”	پیوند peyvend
پیمودن peymûden “ölçmek”	پیما peymâ veya پیمای peymây
تابیدن tâbîden “aydınlatmak”	تاب tâb
تراشیدن tırâşîden “yontmak”	تراش tırâş
جستن cüsten “aramak”	جو cû veya جوی cûy
جستن cesten “sıçramak”	جه ceh
جوشیدن cûşîden “kaynamak”	جوش cûş
چشیدن çeşîden “tatmak”	چش çeş
چیدن çîden “toplamak”	چین çîn
خاییدن hâyîden “çiğnemek”	خای hây
خاستن hâsten “ayağa kalkmak”	خیز hîz
خراشیدن hırâşîden “tırmalamak”	خراش hırâş
خواستن hâsten “istemek”	خواه hâh
خواندن hânden “okumak”	خوان hân
خوردن horden “yemek”	خور hor veya خوار hâr
دادن dâden “vermek”	ده dih
داشتن dâşten “tutmak, sahip olmak”	دار dâr
دوختن dûhten “dikmek”	دوز dûz
دانستن dânisten “bilmek”	دان dân
ربودن rübûden “kapmak”	ربا rübâ veya ربای rübây
راندن rânden “koşmak, sürmek”	ران rân
رستن rüsten “bitmek, yetişmek”	روی rûy
رستن resten “kurtulmak”	رس res
رسیدن resîden “erişmek”	رس res
رفتن reften “gitmek”	رو rev
رنجیدن rencîden “sıkıntı çekmek”	رنج renc

ریختن rîhten “dökmek”	ریز rîz
ریشیدن rîşîden “yaralanmak”	ریش rîş
زادن zâden “doğmak”	زا zâ veya زای zây
زدن zeden “vurmak, çalmak”	زن zen
ساختن sâhten “yapmak”	ساز sâz
سابیدن sâyîden “sürtmek, sürmek”	سا sâ ve سای sây
ستادن sitâden “almak, fethetmek”	ستان sitân
سرودن sürûden “şarkı söylemek”	سرا serâ veya سرای serây
سختن sahten “tartmak”	سنج senc
سنجیدن sencîden “tartmak”	سنج senc
سوختن sûhten “yakmak”	سوز sûz
شستن şüsten “yıkamak”	شوی şûy
شکافتن şikâften “yarmak”	شکاف şikâf
شکستن şikesten “kırmak”	شکن şiken
شمردن şümürden “saymak”	شمار şümâr
شناختن şinâhten “tanımak”	شناس şinâs
شوریدن şûrîden “karıştırmak”	شور şûr
شنیدن şünîden “işitmek”	شنو şinev
فرسودن fersûden “eskimek, eskitmek”	فرسا fersâ veya فرسای fersây
فرمودن fermûden “buyurmak”	فرما fermâ veya فرمای fermây
فروختن fürûhten “satmak”	فروش fürûş
فریفتن firîften “aldatmak”	فریب firîb
فزودن füzûden “artırmak”	فزا fezâ veya فزای fezây
افکندن efgenden “düşürmek”	افکن efgen veya فکن figen
کشیدن keşîden “çekmek”	کش keş
کشتن küşten “öldürmek”	کش küş
کندن kenden “kazmak”	کن ken
کوفتن kûften “döğmek, ezmek”	کوب kûb
کداختن güdâhten “eritmek”	کداز güdâz
کذاشتن güzâşten “geçirmek, yapmak”	کذار güzâr
کذشتن güzeşten “geçmek”	کذر güzer

گشتن geşten “dönmek”	گرد gerd
گردیدن gerdîden “dönmek”	گرد gerd
گریختن gürîhten “kaçmak”	گریز gürîz
گزیدن güzîden “seçmek”	گزین güzîn
گساردن güsârden “yemek, içmek”	گسار güsâr
گستردن güsterden “yaymak, döşemek”	گستر güster
گفتن güften “söylemek”	گو gû veya گوی gûy
گشادن güşâden “açmak”	گشا güşâ veya گشای güşây
لیسیدن lîsîden “yalamak”	لیس lîs
مالیدن mâlîden “sürmek”	مال mâl
ماندن mânden “kalmak”	مان mân
مردن mürden “ölmek”	میر mîr
نشستن nişesten “oturmak”	نشین nişîn
نگاشتن nigâşten “nakş etmek”	نگار nigâr
نمودن nümûden “göstermek”	نما nümâ veya نمای nümây
نواختن nüvâhten “okşamak”	نواز nüvâz
نوشتن nüvişten “yazmak”	نویس nüvîs
نوشیدن nûşîden “içmek”	نوش nûş
نهادن nihâden “koymak”	نه nih
یافتن yâften “bulmak”	یاب yâb

Özet

Farsça Fiilleri Tanımak.

Farsçada fiiller diğer kelimelerden sonlarının -den دن, ve -ten تن ile bitmesiyle ayrılırlar. Bu -den ve -ten ekleri Türkçedeki -mak/-mek eklerinin gördüğü işi görmektedir. Farsçada fiiller sonlarına göre *den'li masdarlar ve ten'li masdarlar* olarak iki grup hâlinde incelenir. Bu eklerle teşkil olunmuş masdarlara *aslî masdar*lar denilir. Aslî masdarlar, Osmanlı Türkçesi söz diziminde kullanılmamışlardır. Bazı Farsça fiiller şunlardır: خواندن hânden "okumak", گفتن güften "söylemek", دیدن dîden "görmek", ساختن sâhten "yapmak, imal etmek", رفتن reften "gitmek", vs.

Fiillerden Elde Edilen Tabanları Tanımlamak.

Farsça aslî masdarlar Osmanlı Türkçesi söz diziminde kullanılmamıştır. Buna karşın Osmanlı Türkçesinde kullanılan Farsça fiillerden türemiş isim ve sıfat sayısı ise oldukça fazladır. Bu isim ve sıfatlar, fiillerin emir gövdesi ve geçmiş zaman gövdesi diye adlandırılan tabanlara bazı ekler getirilmesiyle türetilir. Fiilin emir gövdesi bazı fiillerde sondaki -den ve -ten eklerinin atılması, bazı fiillerde ise bu eklerin atılmasıyla kalan tabanda birtakım değişikler yapılmasıyla elde edilir: گفتن güften گوی gûy veya گو gû; ساختن sâhten ساز sâz; رفتن reften رو rev; پروردن perverden پرور perver gibi. Geçmiş zaman gövdesi ise fiilin sonundaki nûn harfinin atılmasıyla elde edilir: دیدن dîden دید dîd; پروردن perverden پرورد perverd gibi.

Fiillerden Kelime Türeten Ekleri Sıralamak.

Fiillerin daha önce teşekküllerini öğrendiğimiz emir ve geçmiş zaman gövdesine birtakım ekler getirilerek çeşitli isimler ve sıfatlar türetilir. Fiilin emir gövdesine getirilen -e ه; -iş ش ve -âr ار ekleri fiilden isim türetirler: nâle, güftâr, nâliş... Fiilin geçmiş zaman gövdesine getirilen -e ه, -âr ار; emir gövdesine getirilen -ende نده, -ân ان, -â ا; hem emir hem de geçmiş zaman gövdelerine getirilen -gâr گار ekleri ise fiilden sıfat türeten eklerdir: âzürde, harîdâr, hânende, perverdgâr...

Farsça Birleşik Kelimelerin Yapılarını Tanımak.

Farsçada birleşik isim yapmanın türlü yolları vardır. Bu yollardan bazılarının kuruluşu şöyledir: *İki İsimden Oluşanlar*: Bunlar şekil olarak izafet kesresi kaldırılmış bir isim tamlaması veya tamlayanla tamlananın yer değiştirdiği bir isim tamlaması gibidir; ancak bizim için bunların oluşum süreçleri o kadar önemli değildir. Önemli olan bunların bir nesne veya kavramın adı olmalarıdır. Metinleri doğru okumak için bunların isim tamlaması olmadığını bilmeli ve izafet kesresi olmadan okumalıyız. Bunların büyük kısmı zaten bitişik yazılır: سرعسکر ser-asker "komutan", سرحد ser-hadd "sınır", سرمایه ser-mâye "ana para, kapital", میرآلای mîr-alay "alay komutanı, albay"... *İkilemelerle Oluşanlar:* Eş veya yakın anlamlı yahut zıt anlamlı kelimeler bağlama edatı ile birleştirilerek tek bir nesneye veya oluşa ad olabilirler: گفت و گو güft ü gû "dedikodu", جست و جو cüst ü cû "arayıp sorma, araştırma", سوز و گداز sûz u güdâz "yanıp yakılma"... Farsça birleşik sıfatlar ise bir isim ve bir sıfatın bir araya gelmesiyle teşkil edilirler. Bu birleşik sıfatlar Türkçede isnat grubu veya sıfat tamlaması +lı eki şeklinde oluşan kelime grupları ile karşılanırlar. Farsçada birleşik sıfatlar iki isminden دریا دل deryâ-dil "derya gönüllü", سروقد serv-kadd "servi boylu"; bir ismin bir sıfatın izafet kesresi olmadan yan yana gelmesiyle سر بلند ser-bülend "yüce başlı, başı yüce", سینه صاف sîne-saf "temiz yürekli, عالی نهاد âlî-nihâd "yüksek ahlâklı, ahlâkı yüksek"; bir isim ve fiilden türemiş bir sıfatın yan yana getirilmesiyle oluşabilir: جگر سوز ciger-sûz "yürek yakan", جان سوز cân-sûz "can yakan", ضرردیده zarar-dîde "zarar görmüş", آزرده دل âzürde-dil "gönlü incinmiş, gücenik" ...

Kendimizi Sınayalım

1. Farsça fiiller ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**
   a. Farsçada fiiller, -den'li masdarlar ve -ten'li masdarlar olarak iki gruba ayrılır.
   b. Fiillerde emir gövdesi ve geçmiş zaman gövdesi adıyla iki taban vardır.
   c. Fiilin emir gövdesi Farsçada emir 2. tekil şahsı ifade eder.
   d. Fiilin geçmiş zaman gövdesi görülen geçmiş zaman 3. tekil şahsı ifade eder.
   e. Emir gövdeleri fiilin sonundaki nûn harfinin atılmasıyla elde edilir.

2. Aşağıdaki kelimelerden hangisi Farsça bir fiildir?
   a. کردن gerden
   b. کودن gevden
   c. خویشتن hîşten
   d. خواندن hânden
   e. آبستن âbisten

3. Aşağıdaki fiillerin hangisinde emir gövdesi yanlış verilmiştir?
   a. کشادن güşâden → کشای güşây
   b. فرمودن fermûden → فرما fermâ
   c. نهادن nihâden → نهای nihây
   d. افزودن efzûden → افزا efzâ
   e. پروردن perverden → پرور perver

4. Aşağıdaki fiillerin hangisinde emir gövdesi doğru verilmiştir?
   a. پسندیدن pesendîden → پسند pesend
   b. شکافتن şikâften → شکاب şikâb
   c. نمودن nümûden → نمود nümûd
   d. گذاردن güzârden → گذر güzer
   e. آفریدن âferîden → آفری âferîd

5. Aşağıdaki fiillerden hangisinin anlamı doğru verilmiştir?
   a. خوردن horden "beslemek"
   b. بوسیدن bûsîden "öpmek"
   c. پروردن perverden "yemek"
   d. بخشودن bahşûden "çoğaltmak"
   e. افزودن efzûden "bağışlamak"

6. Aşağıdaki fiillerin hangisinde geçmiş zaman kökü doğru verilmiştir?
   a. شکستن şikesten - شکن şiken
   b. گشتن geşten - گشت geşt
   c. مردن mürden - مرده mürde
   d. ساختن sâhten - ساخته sâhte
   e. فروختن fürûhten - فروش fürûş

7. Aşağıdaki kelimelerden hangisi fiilden türemiş bir isim değildir?
   a. نمایش
   b. بوسه
   c. آزرده
   d. ناله
   e. خنده

8. Aşağıdaki kelimelerden hangisi sıfat-fiildir?
   a. گفتار
   b. دانش
   c. سپارش
   d. گوینده
   e. شکست

9. Aşağıdakilerden hangisi edilgen anlamlı bir sıfat-fiildir?
   a. پسندیده
   b. خواننده
   c. پویان
   d. بینا
   e. آموزگار

10. Birleşik kelimelelerle ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**
   a. İki isimden oluşabilirler.
   b. İki kelime arasında izafet "i"si bulunur.
   c. Bir isim ve bir sıfattan meydana gelebilirler.
   d. Türkçede birleşik sıfatlar isnat grubu ile anlamlandırılır.
   e. Tamlamadaki kelimelerin yerlerinin değiştirilmesi ile birleşik kelime yapılabilir.

1. Okuma Parçası

Rübâ'îler

Tercîh

Dünyâda ne ikbâl ne de servet dileriz
Hattâ ne de ukbâda sa'âdet dileriz
Aşkın gül açan bülbül öten vaktinde
Yârânla tarab yâr ile vuslat dileriz

Hazân

Âhir ne bu cûşiş ne bu eyyâm kalır
Hâtırda ne cânân ne ser-encâm kalır
Son faslımızın şâm-ı garîbânında
Gül devrini hâtırlatacak câm kalır

Ömr

Bir merhaleden güneşle deryâ görünür
Bir merhaleden her iki dünyâ görünür
Son merhale bir fasl-ı hazândır ki sürer
Geçmiş gelecek cümlesi rü'yâ görünür

Merâret

Dil-besteyiz ahbâba esîriz yâra
Anlardır açan gönülde bin bir yara
Bî-gânelerin kahrını görmüş degiliz
Ta'n ettiğimiz nâfiledir ağyâra

2. Okuma Parçası

Bülbül

Zuhûr-ı nev-bahârı bâğda i'lâm eder bülbül
Safâ-cûyâna arz-ı müjde-i eyyâm eder bülbül
Bahârın zevk ü şevk esbâbını itmâm eder bülbül
Nevâ-yı dil-keşiyle herkesi hoş-gâm eder bülbül
Niçin ammâ beni melhûf u bî-ârâm eder bülbül

Melâl-engîz bir rikkat verip vicdâna ötdükce
Bana âh etdirir hasretle ol dîvâne ötdükce
Olur şevk-âver-i âşûb-ı sevdâ câna ötdükce
Deminde seyr edin te'sîri ahrârâne ötdükce
Dil-i âvâreyi hâhiş-güzâr-ı dâm eder bülbül

Merâmı aşkının âsârını ihfâ mıdır bilmem
Esîr-i mâlihûlyâ olduğun îmâ mıdır bilmem
Hayâlinde duran yâ bir ruh-ı Leylâ mıdır bil-mem
Heveskâr-ı küdûret ... tâlib-i sevdâ mıdır bilmem
Seherden hoşlanır... meyl-i zalâm-ı şâm eder bülbül

Kime râci' bilinmez... gönlü meşhûn-ı mahabbetdir
Garîb ü zârdır... şeb-zinde-dâr-ı hicr ü hasretdir
Tegannîsi hazîndir çünkü masrûf-ı şikâyetdir
Bilir bu bâğda feryâda ruhsat da muvakkatdır
Belâ ârâm onunçün nâleye ikdâm eder bülbül

Ne dem ârâmgâhım olsa derd-i hicr ile dağlar
Sular vâdîde sû'-i bahtıma ağlar gibi çağlar
Pey-â-pey gönlüm âh eyler... dem-â-dem gözlerim ağlar
Olur rikkat-pezîr âvâzı bir tavr-ı hazîn bağlar
Benimçün tâli'imden sanki istirhâm eder bülbül

Semâdan sanki inmiş bir İlâhî lahn-ı tâ'irdir
Yeşilliklerde peydâdır... karanlıklarda sâ'irdir

3. Okuma Parçası

Gazel-i Necâtî

Bir yüzü gül gonca-leb dil-dâr dersen işte sen
Sen güle bülbül gibi kim zâr dersen işte ben

Zülfü anber boyu ar'ar serv-kadd ü lâle-had
Bir semen-ber gonca-leb dil-dâr dersen işte sen

Mihnet ü derd ü gam-ı aşkınla olmuş haste-dil
Bir belâ-keş âşık-ı dîdâr dersen işte ben

Hicr ile cân u gönül mülkünü yağmâlar kılur
Bir kaşı ya gözleri mekkâr dersen işte sen

Her zamânda der Necâtî hây ömrüm hâsılı
Zülfümün dârına kim ber-dâr dersen işte ben

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsçada Fiil" bölümünü yeniden okuyunuz.
2. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsçada Fiil" bölümünü yeniden okuyunuz.
3. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Fiillerde Emir Gövdesi" kısmını yeniden okuyunuz.
4. a Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Fiillerde Emir Gövdesi" kısmını yeniden okuyunuz.
5. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsçada Fiil" bölümünü yeniden okuyunuz.
6. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Fiillerde Geçmiş Zaman Gövdesi" kısmını yeniden okuyunuz.
7. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Fiilden Türemiş İsimler" kısmını yeniden okuyunuz.
8. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Fiilden Türemiş Sıfatlar" kısmını yeniden okuyunuz.
9. a Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Fiilden Türemiş Sıfatlar" kısmını yeniden okuyunuz.
10. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Birleşik Kelimeler" bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

آرام ârâm; آموز âmûz; آویز âvîz; افشان efşân; پرستperest; پیرای pîrây; خواه hâh; خوان hân; دار dâr; دانdân; ربا veya ربای rübâ veya rübây; ریز rîz; ستان sitân; ساز sâz; شکاف şikâf; شناس şinâs; فروش fürûş; فریب firîb; کداز güdâz; کذر güzer; کیر gîr; نویس nüvîs; نوازnevâz; یاب yâb.

Sıra Sizde 2

آمدن âmeden → آمده âmed+e → âmede; آوردن âverden → آورده âverd+e → âverde; آزردن âzürden → آزرده âzürd+e → âzürde; رفتن reften → رفته reft+e → refte; پسندیدن pesendîden → پسندیده pesendîd+e → pesendîde; زدن zeden → زده zed+e → zede; ستودن sütûden → ستوده sütûd+e → sütûde; شکستن şikesten → شکسته şikest+e → şikeste; فریفتن firîften → فریفته firîft+e → firîfte; کرفتن giriften → کرفتن girift+e → girifte; کشتن geşten → کشتن geşt+e → geşte; کشیدن keşîden → کشیده keşîd+e → keşîde; مالیدن mâlîden → مالیده mâlîd+e → mâlîde; مردن mürden → مرده mürd+e → mürde; نوشتن nüvişten → نوشته nüvişt+e → nüvişte; نِهادن nihâden → نِهاده → nihâd+e → nihâde.

Sıra Sizde 3

gonca-leb: İki isimden oluşan birleşik sıfat; **dil-dâr:** bir isim ve fiilin emir gövdesiyle oluşan birleşik sıfat; **serv-kadd:** İki isimden oluşan birleşik sıfat; **lâle-had:** İki isimden oluşan birleşik sıfat; **semen-ber:** İki isimden oluşan birleşik sıfat; **haste-dil:** bir sıfat ve bir isimle yapılan birleşik sıfat; **belâ-keş:** bir isim ve fiilin emir gövdesiyle oluşan birleşik sıfat; **dîdâr:** Fiilin geçmiş zaman gövdesine - âr eki getirilerek yapılmış bir kelime; **ber-dâr:** ber- ön ekiyle yapılmış bir kelime.

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları.

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Farsça isim ve sıfat tamlamalarının yapılarını tanıyabilecek,
- Üçten fazla kelimeyle kurulan Farsça tamlamaların Türkçe sırasını belirleyebilecek,
- Farsça tamlamalarda tamlanan ve tamlayan arasındaki sayı ve cinsiyet uyumunu ayırt edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Farsça tamlama
- İsim Tamlaması
- Sıfat Tamlaması
- Tamlayan
- Tamlanan
- Tekil
- Eril
- Dişil
- Çoğul

İçerik Haritası

- FARSÇA YAPILI İSİM VE SIFAT TAMLAMALARI
- FARSÇA YAPILI TAMLAMALARDA UYUM

Farsça Kelime Grupları: İsim ve Sıfat Tamlamaları

FARSÇA YAPILI İSİM VE SIFAT TAMLAMALARI

Farsçada Tamlama

Farsça yapılı tamlamaların kuruluşunu, özellikle iki ve üç kelimeden oluşan isim ve sıfat tamlamasının nasıl oluşturulduğunu Osmanlı Türkçesine Giriş kitabınızın 11. ünitesinde görmüştünüz. İki ve üç kelimeden oluşan tamlamaları kuruluşları ve anlamları bakımından öğrenmiştiniz. Türkçe isim ve sıfat tamlamasının tam tersine olarak Farsça tamlamada tamlanan unsur (**tn**) başta bulunuyor, sonraki kelimeler de onun arkasından sıralanıyordu:

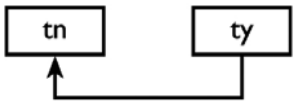

Farsça yapılı tamlamaların isim veya sıfat tamlaması olduğunu yalnızca tamlayan (**ty**) unsurun cinsinden anlıyoruz: Kısaca söylemek gerekirse, tamlayan isimse tamlama isim tamlaması; tamlayan sıfatsa, sıfat tamlamasıdır.

Yukarıdaki örneklerde italik olarak gösterilen birinci kelimeler tamlanandır. –i ise *izafet esresi* denilen morfolojik unsurdur. İkinci kelimeler tamlayandır. Farsçada isim ve sıfat tamlamasını diğer kelime gruplarından ayırt etmemizi sağlayan izafet esresi denilen morfolojik şekildir. Bu, tamlanan kelimenin son ünsüzünün esreli okunması demektir. İzafet esresi, ünsüzle biten kelimelerde yazılmaz, sadece okunur:

باب بيت → bâb-ı beyt "evin kapısı; دين اسلام → dîn-i İslâm "İslâm dini"; شهر استانبول → şehr-i İstanbul "İstanbul şehri"; دولت عثمانيه → devlet-i Osmâniyye "Osmanlı Devleti"; ملك ازلى → mülk-i ezelî "ezelî mülk"; عالم خيال → âlem-i hayâl "hayal dünyası"; دل بيتاب → dil-i bî-tâb "bitkin gönül".

SIRA SİZDE 1

Aşağıdaki kelimelerle Farsça tamlamalar kurunuz.

دولت, دیوان, دیون, لسان, حکومت | عمومیه, عثمانیه, علیه, عثمانی, عالی

Farsça yapılı tamlamada baştaki kelime, yani tamlanan ünlü ile bitiyorsa işimiz daha kolaydır. Bu durumda izafet esresi hemze "ء" veya ye "ی" harfi ile mutlaka gösterilir:

- Tamlanan kelime /a/ veya /e/ okunan güzel he "ه" ile bitiyorsa sondaki güzel he'nin üstüne hemze işareti konur:

  دیدهٔ کریان → dîde-i giryân "ağlayan göz"; لیلهٔ قدر → leyle-i kadr "kadir gecesi"; خانهٔ پدر → hâne-i peder "baba evi"; سفینهٔ بلاغت → sefîne-i belâgat "belâgat gemisi".

- Tamlanan kelime /î/ okunan "ی" ile bitiyorsa izafet esresi yine hemze "ء" ile gösterilir:

  کشتیٔ نوح → keştî-i Nûh "Nuh'un gemisi"; مثنویٔ مولانا → Mesnevî-i Mevlânâ "Mevlânâ'nın Mesnevi'si"; اهالیٔ روم → ehâlî-i Rûm "Rum (Anadolu) ahalisi"; صبیٔ ذکی → sabî-i zekî "zeki çocuk".

- Tamlanan kelime /â/ okunan elif "ا" ve /û/ okunan vav "و" ile bitiyorsa izafet esresi yerine ye "ی" yazılır izafet esresi –yı biçiminde okunur:

  علمای اسلامیه → ulemâ-yı İslâmiyye "İslâm âlimleri"; شعرای عثمانیه → şu'arâ-yı Osmâniyye "Osmanlı şairleri"; معنای شعر → ma'nâ-yı şi'r "şiirin manası"; عصای موسی → asâ-yı Mûsâ "Musa'nın asası"; ترازوی عدالت → terâzû-yı adâlet "adaletin terazisi"; سبوی شراب → sebû-yı şarâb "şarap testisi"; آهوی ختن → âhû-yı Hoten "Hoten ahusu"; آرزوی محال → ârzû-yı muhâl "imkansız arzu".

SIRA SİZDE 2

Aşağıdaki Türkçe yapılı tamlamaları aynı kelimelerle Farsça yapılı tamlamalara çeviriniz.

"Aşk derdi", "İslâm dini", "İslâm âlimleri", "tıp mektebi", "Osmanlı şu'arâsı", "vükelâ hey'eti", "Hoten âhûsu", "Nuh Tûfânı", "hun-rîz gamze"

Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun her zaman tamlanan (tn) ve tamlayan (ty) olmak üzere iki unsur vardır. Birden fazla kelimeyle kurulmuş isim tamlamalarında tamlayan veya tamlanan ayrı bir tamlama teşkil etmiş olabilir. Bu yeni oluşan tamlama da dilbilgisel olarak isim hükmünde olur. Aşağıdaki tamlamada tamlanan unsur tek başına bir kelime, tamlayan ise bir isim tamlamasıdır: دولت آل عثمان

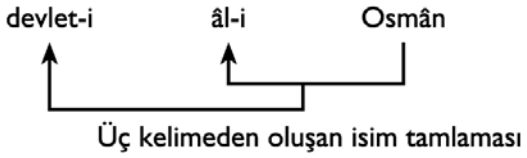

Aşağıdaki örnekte ise tamlanan unsur bir sıfat tamlamasıdır. Bu sıfat tamlaması dilbilgisel olarak yalın isim değerinde olup kendisinden sonraki kelime, yani tamlayan isim olduğu için bir isim tamlaması kurmuştur:

مرقد پاك محمد

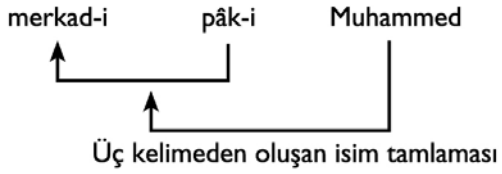

Farsça yapılı sıfat tamlamalarında birden fazla sıfatın bir tek kelimeyi niteleyebileceğini öğrenmiştik. Bu durumda aslında sıfat sayısı kadar tamlama kurulmuş olur. Ancak, Türkçede de olduğu gibi, bunların ortak unsurları tekrar edilmeyip tek bir yapı içinde toplanır. Meselâ "Güzel çocuk, akıllı çocuk, çalışkan çocuk" yerine "güzel, akıllı ve çalışkan çocuk" denir. Aşağıdaki örnekte iki sıfat ve bir mevsuf vardır. Bu durumda sıfatlar tamlanan kelimeyi ayrı ayrı nitelemektedirler: نظامات جديدهٔ خيريه

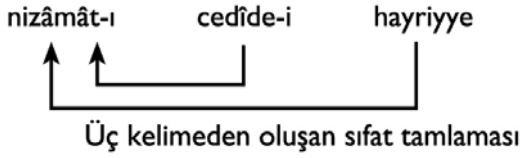

Osmanlı Türkçesinde üçten fazla kelimeden oluşan Farsça tamlamalar da kurulmuştur. Bu tamlamalar da yine esas olarak tamlanan ve tamlayan olmak üzere iki unsurdan oluşur. Kelimeler kendi aralarında isim ve sıfat tamlamaları oluşturarak bir araya gelirler.

Her dilde olduğu gibi Farsça yapılı tamlamada da birçok unsuru tamlama ilişkisiyle bir araya getirmek mümkündür. Ancak çok sayıda kelimeden oluşan tamlamalar yazı tekniği açısından güzel bulunmaz. Yine de zaman zaman üçten fazla kelimeden oluşan tamlamalar kurmak gerekebilir. Metinlerde de zaman zaman üçten fazla kelimeden kurulmuş tamlamalar karşımıza çıkmaktadır.

Burada dört ve beş kelimeden oluşan tamlamalara örnekler vereceğiz. Anlam açısından kaç kelimeden oluşursa oluşsun bütün tamlamaların, esas olarak, iki unsurdan oluştuğu unutulmamalıdır.

Bu kelimelerin tamlamanın unsurlarını nasıl oluşturdukları iyi öğrenilmelidir. Bu dilbilgisel ve semantik ilişki iyi öğrenilmezse metnin anlaşılması mümkün olmaz.

Dört Kelimeyle Kurulmuş Tamlamalar

Dört kelimeyle kurulmuş tamlamalarda kelimeler birbirleriyle aşağıda gösterilen şekilde gramatikal ilişki içinde bulunarak anlamı oluştururlar:

a) Hiçbir kelimenin sıfat olmadığı veya sadece son kelimenin sıfat olduğu tamlamalarda kelimeler sondan öne doğru isim tamlamaları oluşturarak birbirine bağlanırlar. Aşağıdaki tamlamanın unsurlarının birbirleriyle bağlanışını gözden geçirelim. Burada kelimeler sırasıyla birbirlerine bağlanmış gibidirler:

شوق مشاهدهٔ روضهٔ مطهره

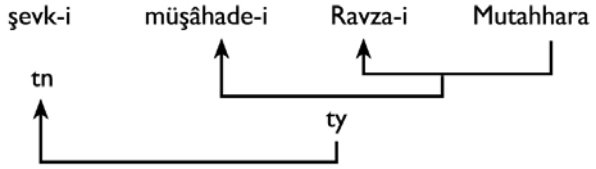

Dört kelimeden oluşan isim tamlaması

Görüldüğü gibi burada öncelikle *Ravza-i mutahhara* tamlaması söz konusudur. Bu sıfat tamlaması isim değerinde olup *müşâhade* kelimesiyle tamlama kurar: *müşâhade-i* **(tn)** *Ravza-i mutahhara* **(ty)**. Artık bu tamlama bir isim tamlamasıdır. Bu üç kelimelik isim tamlaması tamlayan olarak **şevk** kelimesini tamlar ve ortaya dört kelimeden oluşan Farsça bir isim tamlaması çıkar:

şevk-i **(tn)** *müşâhade-i Ravza-i mutahhara* **(ty)**.
(Ravza-i mutahhara (Hz. Peygamberin kabrini)-**nın** müşahede-**si-nin** şevk-**i**)

كافهٔ مصالح دولت عليه *Kâffe-i mesâlih-i devlet-i aliyye* kelime grubunu da aynı şekilde tahlil edebilirsiniz. Önce kelimelerin sırasını Türkçe yapıya göre değiştirelim, sonra da bunları uygun tamlama ekleriyle birleştirelim:

Aliye (alî) devlet mesâlih kâffe
Yüce devlet-**in** maslahatlar-**ının** tamam-**ı**

b) Şimdi aşağıdaki tamlamanın yapısını inceleyelim. Burada kelimeler de (**a**) şıkkındaki gibi sıralı bir ilişki içinde değildir:

پایمال لشکر جان سوز هجر

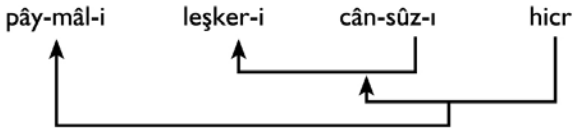

Dört kelimeden oluşan isim tamlaması

Görüldüğü gibi bu örnekte kurulan ilk tamlama *leşker-i* **(tn)** *cân-sûz* **(ty)**'dur. *Cân-sûz* kelimesi sıfat olarak kendisinden önceki kelimeyi niteler. Böylece ortaya çıkan *leşker-i cân-sûz*, bir sıfat tamlamasıdır ve dilbilgisel olarak isim değerindedir. *Hicr* kelimesi bu grubu tamlar ve ortaya üç kelimelik bir isim tamlaması çıkar: *leşker-i cân-sûz-ı* **(tn)** *hicr* **(ty)**. Son olarak üç kelimelik bu isim tamlaması tamlayan olarak *pây-mâl* kelimesini tamlamakta ve ortaya dört kelimelik bir isim tamlaması çıkmaktadır:

pâymâl-i **(tn)** *leşker-i cân-sûz-ı hicr* **(ty)**.
(Ayrılık-**ın** can yakıcı asker-**i-nin** ayakları altında ezilmiş (olan)-**ı**)

c) İkinci ve dördüncü kelimelerin sıfat olması durumunda iki ayrı sıfat tamlaması teşekkül eder. İsim değerinde olan bu tamlamalar ise tamlanan ve tamlayan olarak isim tamlaması kurarlar.

حبیب نازندهٔ خالق یکتا habîb-i nâzende-i hâlık-ı yektâ tamlamasına bakalım:

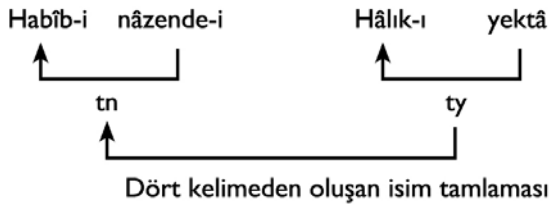

Görüldüğü gibi burada *Hâlık-ı* **(tn)** *yektâ* **(ty) ve** *Habîb-i* **(tn)** *nâzenîn* **(ty)** tamlamaları ayrı ayrı kurulmuştur. Bunların ikisi de sıfat tamlaması olup isim değerindedir. *Hâlık-ı yektâ* grubu tamlayan olarak birinci grubu tamlar ve ortaya dört kelimelik bir isim tamlaması çıkmış olur:

Habîb-i nâzende-i **(tn)** *Hâlık-ı yektâ* **(ty)**.
(Bir (olan) Yaratıcı-**nın** nazlı sevgili-**si**)

Buraya kadar gördüğümüz dört kelimelik tamlamalar hep isim tamlaması idi; zîra iki kelime bir tamlama kurduğunda ortaya çıkan kelime grubu dilbilgisel olarak yalın isim değerini taşıyor ve bu grubun katıldığı tamlama da isim tamlaması oluyordu.

Şimdi de aşağıdaki dört kelimelik sıfat tamlamasının kuruluşunu inceleyelim:

d) İlk kelimenin dışındaki kelimeler sıfat ise, tıpkı üç kelimelik tamlamalarda olduğu gibi, sonradan gelen sıfatlar mevsuf olan birinci kelimeyi ayrı ayrı nitelerler; bu durumda ortaya çok sıfatlı bir sıfat tamlaması çıkmış olur.

زلف سیاه خم بخم عنبرسای

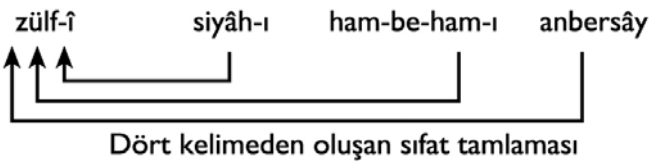

Bu tamlamada, baştaki tamlanan unsur olan *zülf* dışındaki kelimeler sıfat değerindedirler ve ayrı ayrı *zülf* kelimesini nitelemektedirler. Bu gibi tamlamalarda izafet kesrelerinin "ve" bağlacı anlamını taşıdığını öğrenmiştik. Burada da aynı özellik söz konusudur. Şu hâlde yukarıdaki örneği Türkçe söz dizimine şu şekilde çevirebiliriz:

anbersây, ham-be-ham ve siyah zülf.

(Güzel kokulu, kıvrım kıvrım ve siyah saç)

Aşağıdaki tamlamalar çok sayıda kelimeden oluşan tamlamalara örnektir. Bunların yapılarını öğrendiğiniz yolla tahlil edebilirsiniz. Önce kelimelerin sıralarını Türkçe yapıya göre değiştirip, isim tamlaması olanlarını uygun eklerle bağlayınız.

"fermân-ı mübdi'-i kârhâne-i îcâd", "kandîl-i mihrâb-ı kıble-i kadîm", "bîrûn-ı atebe-i bâb-ı vedâ", "ârzû-yı cemâl-i beyt-i Zü'l-celâl", "tâziyâne-i şevk-i tavâf-ı kudüm", "tulû'-ı yed-i beyzâ-yı subh", "katre-i âb-ı zülâl-ı zemzem", "bâr-ı metâ'-ı gunâgûn-ı felek", "tekmîl-i ta'mîr-i Sarây-ı Sa'd-âbâd", "mübeyyin-i dîn-i mübîn-i Ahmedî", "kâffe-i mesâlih-i devlet-i aliyye", "âfitâb-ı âlem-tâb-ı saltanat-ı Osmâniyye", "kâffe-i umûr-ı saltanat-ı seniyye", "müşâbih-i emvâc-ı tûfân-ı Nûh"

SIRA SİZDE 3

a) Aşağıdaki metni okuyup bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını öğreniniz. Metinde geçen Farsça yapılı tamlamaların cinslerini söyleyiniz.

سلیمنامه' دن

باشلایش

افلاکدن او دم که پیام قدر کلور — رایاتنك علملری اوستنده اوچمغه

کوش جهانه ولولهٔ بال و پر کلور — سیمرغ فتح همچو نسیم سحر کلور

دور فتوحی صور سرافیل مژده لر — خاقان که آت سورونجه بر اقلیم دشمنه

حقدن نظام عالمه مأمور ار کلور — پیش و پسنده محشر تیغ و تبر کلور

ابواب روضهٔ نبویدن فرشتگان — أی غاصب دیار عرب بکله وقتکی

جبریلی کوردیلر نیجه دمدر کیدر کلور — أول جزای سلطنت سرخ سر کلور

درك ایتدیلر که مرقد پاك محمده — قاچ فاتح زمان کورن ایران زمین بوکون

روح القدسله عرش خدادن خبر کلور — کورسون کیمکله هانکی جیوش ظفر کلور

روی زمینی تابع فرمانی قیلمغه — تکبیرلرله خلقه عیان اولدی طوغلر

سلطان سلیم خان کبی بر شیر نر کلور — صحرای اسکداره روان اولدی طوغلر

یحیی کمال

b) Aşağıdaki kelimelerin cinslerini ve anlamlarını yazınız.

افلاك eflâk, فتوح fütûh, ابواب ebvâb, فرشتكان firiştegân, رايات râyât, جيوش cüyûş

c) Aşağıdaki kelimelerin cinslerini ve vezinlerini yazınız.

ولوله velvele, دور devr, صور sûr, حق hakk, نظام nizâm, مأمور me'mûr, درك derk, مرقد merkad, خبر haber, تابع tâbi', محشر mahşer, غاصب gāsıb, تكبير tekbîr, عيان iyân

Beş ve Altı Kelimeden Oluşan Farsça Tamlamalar

Osmanlı Türkçesinde yer yer beş, altı, hatta yedi kelimeyle kurulmuş tamlamalara da rastlanır. Ancak bunlar beliğ ve fasih kabul edilmedikleri için az kullanılmışlardır. Bu tamlamalarda da sıfat olan kelimeler daima kendisinden önceki kelimeyi niteleyerek onunla bir tamlama teşkil etmek üzere sondan öne doğru gruplar oluşturarak birbirlerini tamlarlar. Gramer olarak mümkün olmakla birlikte ilk kelime dışında, dört, beş, altı... kelimenin sıfat olduğu tamlamalarla pek karşılaşılmaz. Yine imkân dâhilinde olan bu durum dışında, çok kelimeli tamlamaların bütünü, isim tamlaması olarak karşımıza çıkar.

Aşağıdaki tamlamayı oluşturan kelimelerin birbirlerine bağlanış şekillerini inceleyelim:

مشاهدهٔ رخسار دل‌آرای بیت خدا

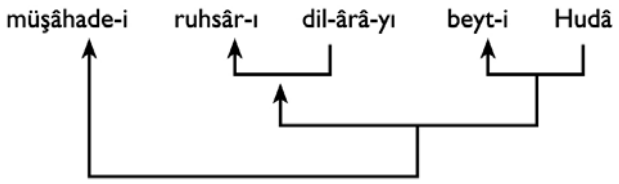

Beş kelimeden oluşan isim tamlaması

Burada açıkça görülmektedir ki, öncelikle *beyt-i Hudâ* ve *ruhsâr-ı dil-ârâ* kendi aralarında tamlama oluşturmaktadırlar. *Dil-ârâ* kelimesi sıfat olduğu için kendisinden sonrakine bağlanamaz, kendisinden öncekini niteleyebilir. *beyt-i Huda* isim tamlaması, *ruhsâr-ı dil-ârâ* ise sıfat tamlamasıdır. İkisi de dil bilgisi açısından isim değerindedirler. Bunlar kendi aralarında bir isim tamlaması kurarlar: *beyt-i Hudâ* tamlayan, *ruhsâr-ı dil-ârâ* tamlanan olur: Türkçe yapıya çevirirsek: *Beyt-i Hudâ'nın ruhsar-ı dil-ârâsı*. Bu kelime grubu bir isim tamlaması olup yine *isim* değerindedir ve tamlayan olarak *müşâhade* kelimesini tamlar ve sonuçta ortaya bir isim tamlaması çıkar:

Beyt-i Hudânın ruhsâr-ı dil-ârâsının müşâhadesi.

Şimdi aşağıdaki tamlamayı inceleyelim:

طوطئ پاك لهجهٔ شكر ستان سنوحات غيبيه

tûtî-i pâk-lehçe-i şekeristân-ı sünûhât-ı gaybiyye

Burada sayı olarak altı kelime olsa da, *pâk-lehçe* Farsça yapılı bir birleşik sıfat olup tek kelime değerindedir. Bu gibi birleşik sıfatların kuruluşlarını önceki ünitelerde öğrenmiştik. Tamlamalarda kullanılışları üzerinde önümüzdeki ünitelerde daha ayrıntılı olarak duracağız. Birleşik sıfatlar da basit sıfatlar gibi kendisinden önceki kelimeyi niteler. Böylece *tûtî-i pâk-lehçe* bir sıfat tamlaması olur. Bu sıfat tamlaması, asıl tamlamanın tamlayanı değerindedir.

Şimdi diğer kelimelerin birbirleriyle olan ilişkilerine geçelim: Bunların içinde sadece sondaki kelime sıfat değerinde olduğundan birbirlerine sırasıyla

bağlanarak tamlamalar teşkil ederler: *sünûhât-ı gaybiyye* sıfat tamlaması olup *şekeristân* kelimesini tamlar. *şekeristân-ı* (tn) *sünûhât-ı gaybiyye* (ty). Bu kelime grubu ise daha önce tespit etmiş olduğumuz *tûtî-i pâk-lehçe* kelimesinin tamlayanıdır. Tamlayan kelime bir isim tamlaması, tamlanan ise sıfat tamlamasıdır. Her iki grup da isim değerinde olduğundan tamlamanın bütünü bir isim tamlaması olarak karşımıza çıkar:

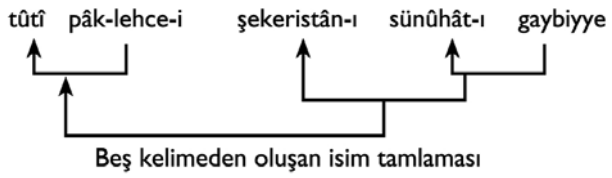

Beş, altı veya yedi kelimeden oluşan tamlamalarda kelimelerin ilişkilerini bu şekilde belirleyip, anlamlarını buna göre tayin edebiliriz:

Gaybiyye (gaybî) sünûhât şekeristân pâk-lehce tûtî
Gaybla ilgili söylenceler şekeristanının temiz konuşmalı tuti kuşu

Aşağıdaki tamlamalar çok sayıda kelimeden oluşan tamlamalara örnektir. Bunların yapılarını öğrendiğimiz yolla tahlil edebilirsiniz. Önce kelimelerin sıralarını Türkçe yapıya göre değiştirip, isim tamlaması olanlarını uygun eklerle bağlayınız.

"âsâr-ı imârât-ı belde-i Mekke-i Muazzama", "gedâ-yı kûşe-i rahmet-i hazret-i Ganî", "terk-i taht-ı revân-ı çiharpâye-i beden", "şinâver-i emvâc-ı sutûr-ı bahr-i kadîm-i Yezdânî", "nemîka-i kalem-i gevher-bâr-ı hazret-i Haydar-ı Kerrâr"

SIRA SİZDE 4

Aşağıdaki metin Cevdet Paşa'nın Tarih'inden alınmıştır. Cevdet Paşa, burada tarih ilminin ne olduğuna, tarih kitaplarında nasıl bir dil ve üslûp kullanılması gerektiğine dair görüşlerini bildirmektedir. Biz bu metinde geçen Farsça yapılı tamlamaların izafet kesrelerini kaldırdık. Şimdi siz önce metinde geçen anlamını bilmediğiniz kelimeleri öğreniniz, sonra da hangi kelimelerin birbiriyle tamlama teşkil etmesi gerektiğini bularak metni yeniden yazınız.

"İlm tarihten garaz aslî vukū'âtın sıdk ve kizbine ve esbâb hakîkiyyesine vukūf ile mûcib teyakkuz ve intibâh olacak ma'lûmât iktisâbından ibaret olmağın, müverrihin vazife zimmeti, fâide haber verecek ve medâr ibret olabilecek vekayi'in esbâb sahîhasını tetebbu' edip de herkesin anlayabileceği vechile selis ve münakkah olarak ifade etmektir. Yoksa tekellüfât münşiyâne ile ibrâz fazl ve hüner eylemek veyahud jurnal yollu rûzmerre vukū'atı söylemek değildir. Amma bazı eslâfın belîğāne ve münşiyâne yazdıkları âsâr mergūbenin illet gāiyesi fâide târihiyye olmayıp belki fenn inşâya bir hizmettir.

İşte tahrîr ve te'lîfine mübâderet eylediğimiz kitâbdan garaz, fâide târihiyye olmakla, tekellüfât münşiyâneden sarf nazar olunarak fâide haber verecek vekāyi'in tashîh ve tenkîhine gayret olunup deydene kadîme Devlet Aliyye'den olan vukū'ât âdiyye tahrîriyle teksîr sevâddan mücânebet olunur."

(Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, I, s. 14 : *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi* I, 1988, 171).

FARSÇA YAPILI TAMLAMALARDA UYUM

Arap dilbilgisinde, Türkçede olmadığı şekilde, tamlamayı kuran kelimeler arasında sayı ve cins bakımından uyum aranır. Arapça kelimelerin Farsça tamlama kuruluşunda yer almaları hâlinde de aynı uyum gözetilir. Osmanlı Türkçesindeki örneklerde Arapça kelimelerle kurulan Farsça yapılı tamlamalarda bazı istisnaları olmakla birlikte söz konusu olan cinsiyet ve sayı uyumuna bağlı kalınmıştır. Buna göre, sıfat tamlamasında şu uyumlar aranır:

- Tamlanan tekil ve eril ise sıfat da tekil ve eril olur:

دين مبين	مؤمن كامل
dîn-i mübîn	mü'min-i kâmil

- Tamlanan tekil ve dişil olursa sıfat ه ile dişil yapılır:

حكايهٔ غريبه	بلدهٔ طيبه	حادثهٔ مؤسفه	وقعهٔ مؤثره
hikâye-i garîbe	belde-i tayyibe	hâdise-i müessife	vak'a-i mü'essire

- Tamlanan +ât eki ile çokluk veya vezne bağlı çokluk (cem'-i mükesser) olursa sıfat ه ile dişil yapılır:

شعرا ى عثمانيه	ممالك اسلاميه	روايات قديمه
şu'arâ-yı Osmâniyye	memâlik-i İslâmiyye	rivâyât-ı kadîme

- Tamlanan çoğul olduğu durumda sıfat da çoğul olabilir:

وزرا ى فهام	علما ى كرام
vüzerâ-yı fihâm	ulemâ-yı kirâm

- Tamlanan +în ekiyle çokluk yapılmışsa sıfat da aynı eki alır:

مصنفين متأخرين	مورخين محققين
musannifîn-i müteahhirîn	müverrihîn-i muhakkikîn

- Tamlanan tesniye (ikili) hâlinde ise sıfat da tesniye hâline getirilir:

  حرمين محترمين Haremeyn-i muhteremeyn "İki muhterem Harem" (Mekke ve Medine); زاويتان متقابلتان zâviyetân-ı mütekâbiletân "karşıt zıt açılar"; دولتين عليتين devleteyn-i aliyyeteyn "iki yüce devlet"

Özet

Farsça İsim ve Sıfat Tamlamalarının Yapılarını Tanımak.

Türkçe isim ve sıfat tamlamasının tam tersine olarak Farsça tamlamada tamlanan unsur tamamlanan (**tn**) başta bulunur, tamlayan da onun arkasından sıralanır. Farsça yapılı tamlamaların isim veya sıfat tamlaması olduğunu yalnızca tamlayan (**ty**) unsurun cinsinden anlarız. Kısaca söylemek gerekirse, tamlayan isimse tamlama isim tamlaması; tamlayan sıfatsa, sıfat tamlamasıdır. Farsçada isim ve sıfat tamlamasını diğer kelime gruplarından ayırt etmemizi sağlayan izafet esresi denilen morfolojik şekildir. Bu, tamlanan kelimenin son ünsüzünün esreli okunması demektir. İzafet esresi, ünsüzle biten kelimelerde yazılmaz, sadece okunur: باب بیت → bâb-ı beyt "evin kapısı". Farsça yapılı tamlamada baştaki kelime, yani tamlanan ünlü ile bitiyorsa işimiz daha kolaydır. Bu durumda izafet esresi hemze "ء" veya ye "ی" harfi ile mutlaka gösterilir. Tamlanan kelime /a/ veya /e/ okunan güzel he "ه" ile bitiyorsa sondaki güzel he'nin üstüne hemze işareti konur: دیدهٔ کریان → dîde-i giryân. Tamlanan kelime /î/ okunan "ی" ile bitiyorsa izafet esresi yine hemze "ء" ile gösterilir: کشتیٔ نوح → keştî-i Nûh. Tamlanan kelime /â/ okunan elif "ا" ve /û/ okunan vav "و" ile bitiyorsa izafet esresi yerine ye "ی" yazılır izafet esresi –yı biçiminde okunur: علمای اسلامیه → ulemâ-yı İslâmiyye; ترازوی عدالت → terâzû-yı adâlet. Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun her zaman tamlanan (tn) ve tamlayan (ty) olmak üzere iki unsur vardır. Birden fazla kelimeyle kurulmuş isim tamlamalarında tamlayan veya tamlanan ayrı bir tamlama teşkil etmiş olabilir. Bu yeni oluşan tamlama da dilbilgisel olarak isim hükmünde olur.

Üçten Fazla Kelimeyle Kurulan Farsça Tamlamaların Türkçe Sırasını Belirlemek.

Dört kelimeyle kurulmuş tamlamalarda kelimeler birbirleriyle aşağıda gösterilen şekilde gramatikal ilişki içinde bulunarak anlamı oluştururlar: **a)** Hiçbir kelimenin sıfat olmadığı veya sadece son kelimenin sıfat olduğu tamlamalarda kelimeler sondan öne doğru isim tamlamaları oluşturarak birbirine bağlanırlar. "Şevk-i müşâhede-i ravza-i mutahhara" örneğinde öncelikle *Ravza-i mutahhara* tamlaması söz konusudur. Bu sıfat tamlaması isim değerinde olup *müşâhade* kelimesiyle tamlama kurar: *müşâhade-i* **(tn)** *Ravza-i mutahhara* **(ty)**. Artık bu tamlama bir isim tamlamasıdır. Bu üç kelimelik isim tamlaması tamlayan olarak *şevk* kelimesini tamlar ve ortaya dört kelimeden oluşan Farsça bir isim tamlaması çıkar: *şevk-i* **(tn)** *müşâhade-i Ravza-i mutahhara* **(ty)**. Bu tamlamanın Türkçe sırası ise şöyledir: Ravza-i mutahhara (Hz. Peygamberin kabrini)-**nın** müşahede-**si-nin** şevk-**i**. **b)** Üçten fazla kelimeyle kurulan bazı tamlamalarda daha önce belirtildiği gibi sıralı bir ilgi bulunmayabilir. "Pây-mâl-i leşker-i cân-sûz-ı hicr" örneğinde ilk tamlama *leşker-i* **(tn)** *cân-sûz* **(ty)**'dur. *Cân-sûz* kelimesi sıfat olarak kendisinden önceki kelimeyi niteler. Böylece ortaya çıkan *leşker-i cân-sûz*, bir sıfat tamlamasıdır ve dilbilgisel olarak isim değerindedir. *Hicr* kelimesi bu grubu tamlar ve ortaya üç kelimelik bir isim tamlaması çıkar: *leşker-i cân-sûz-ı* **(tn)** *hicr* **(ty)**. Son olarak üç kelimelik bu isim tamlaması tamlayan olarak *pây-mâl* kelimesini tamlamakta ve ortaya dört kelimelik bir isim tamlaması çıkmaktadır: *pây-mâl-i* **(tn)** *leşker-i cân-sûz-ı hicr* **(ty)**. Tamlamanın Türkçe sırası ise şöyledir: Ayrılık-**ın** can yakıcı asker-**i-nin** ayakları altında ezilmiş (olan)-**ı. c)** İkinci ve dördüncü kelimelerin sıfat olması durumunda iki ayrı sıfat tamlaması teşekkül eder. İsim değerinde olan bu tamlamalar ise tamlanan ve tamlayan olarak isim tamlaması kurarlar. "habîb-i nâzende-i hâlık-ı yektâ" tamlamasına bakalım: Burada *Hâlık-ı* **(tn)** *yektâ* **(ty)** ve *Habîb-i* **(tn)** *nâzenîn* **(ty)** tamlamaları ayrı ayrı kurulmuştur. Bunların ikisi de sıfat tamlaması olup isim değerindedir. *Hâlık-ı yektâ* grubu tamlayan olarak birinci grubu tamlar ve ortaya dört kelimelik bir isim tamlaması çıkmış olur:

Habîb-i nâzende-i **(tn)** *Hâlık-ı yektâ* **(ty)** (Bir (olan) Yaratıcı-**nın** nazlı sevgili-**si**). **d)** İlk kelimenin dışındaki kelimeler sıfat ise, tıpkı üç kelimelik tamlamalarda olduğu gibi, sonradan gelen sıfatlar mevsuf olan birinci kelimeyi ayrı ayrı nitelerler; bu durumda ortaya çok sıfatlı bir sıfat tamlaması çıkmış olur. "Zülf-i siyâh-ı ham-be-ham-ı anber-sây" tamlamasında *zülf* dışındaki kelimeler sıfat değerindedirler ve ayrı ayrı *zülf* kelimesini nitelemektedirler. Bu gibi tamlamalarda izafet kesreleri "ve" bağlacı anlamını taşır. Osmanlı Türkçesinde yer yer beş, altı, hatta yedi kelimeyle kurulmuş tamlamalara da rastlanır. Ancak bunlar beliğ ve fasih kabul edilmedikleri için az kullanılmışlardır. Bu tamlamalarda da sıfat olan kelimeler daima kendisinden önceki kelimeyi niteleyerek onunla bir tamlama teşkil etmek üzere sondan öne doğru gruplar oluşturarak birbirlerini tamlarlar. Gramer olarak mümkün olmakla birlikte ilk kelime dışında, dört, beş, altı... kelimenin sıfat olduğu tamlamalarla pek karşılaşılmaz. Yine imkân dâhilinde olan bu durum dışında, çok kelimeli tamlamaların bütünü, isim tamlaması olarak karşımıza çıkar.

Farsça Tamlamalarda Tamlanan ve Tamlayan Arasındaki Sayı ve Cinsiyet Uyumunu Ayırt Etmek.

Arap dilbilgisinde, Türkçede olmadığı şekilde, tamlamayı kuran kelimeler arasında sayı ve cins bakımından uyum aranır. Arapça kelimelerin Farsça tamlama kuruluşunda yer almaları hâlinde de aynı uyum gözetilir. Osmanlı Türkçesindeki örneklerde Arapça kelimelerle kurulan Farsça yapılı tamlamalarda bazı istisnaları olmakla birlikte söz konusu olan cinsiyet ve sayı uyumuna bağlı kalınmıştır. Buna göre, sıfat tamlamasında şu uyumlar aranır: **1)** Tamlanan tekil ve eril ise sıfat da tekil ve eril olur: دين مبين dîn-i mübîn. **2)** Tamlanan tekil ve dişil olursa sıfat ه ile dişil yapılır: حكايهٔ غريبه hikâye-i garîbe. **3)** Tamlanan +ât eki ile çokluk veya vezne bağlı çokluk (cem'-i mükesser) olursa sıfat ه ile dişil yapılır: شعرا ى عثمانيه şu'arâ-yı Osmâniyye. **4)** Tamlanan çoğul olduğu durumda sıfat da çoğul olabilir: وزرا ى فهام vüzerâ-yı fihâm. **5)** Tamlanan +în ekiyle çokluk yapılmışsa sıfat da aynı eki alır: مصنفين متأخرين musannifîn-i müteahhirîn. **6)** Tamlanan tesniye (ikili) hâlinde ise sıfat da tesniye hâline getirilir: حرمين محترمين Haremeyn-i muhteremeyn.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Farsça sıfat tamlamasıdır?
   a. معنای شعر
   b. دل بیتاب
   c. باب بیت
   d. خانهٔ پدر
   e. کشتئ نوح

2. Aşağıdaki tamlamalardan hangisi izafet esresinin gösterilmesi bakımından farklıdır?
   a. صبئ ذکی
   b. مثنوئ مولانا
   c. اهالئ روم
   d. شهر استانبول
   e. دیدهٔ کریان

3. İzafet esresi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**
   a. İzafet esresi iki kelime arasında tamlama ilgisi olduğunu gösterir.
   b. Tamlanan kelime ünsüz harfle bitiyorsa izafet esresi gösterilmez.
   c. Tamlanan kelime /û/ okunan vav ile bitiyorsa izafet esresi ye "ی" ile gösterilir.
   d. Tamlanan kelime /a/ veya /e/ okunan güzel he ile bitiyorsa izafet esresi hemze ile gösterilir.
   e. Tamlanan kelime /â/ okunan elif ile bitiyorsa izafet esresi hemze ile gösterilir.

4. "dil murgunun âşiyânı" şeklindeki Türkçe tamlamanın aynı kelimelerle Farsça yapılı şekli aşağıdakilerden hangisidir?
   a. آشیان دل مرغ
   b. دل مرغ آشیان
   c. آشیان مرغ دل
   d. مرغ دل آشیان
   e. دل آشیان مرغ

5. "شوق مشاهدهٔ روضهٔ مطهره" tamlaması ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**
   a. "şevk-i müşâhede" kısmı tamamlanandır.
   b. "ravza-i mutahhara" "müşâhede" kelimesinin tamlayanıdır.
   c. "ravza-i mutahhara" Hz. Muhammed'in mezarı anlamındadır.
   d. Tamlama Türkçe söz dizimine göre "ravza-i mutahhara-nın müşâhede-sinin şevk-i" şeklinde sıralanır.
   e. "şevk-i" kısmı "müşâhede-i ravza-i mutahhara"nın tamlananıdır.

6. "آفتاب عالم تاب سلطنت عثمانیه" tamlaması ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
   a. "âlem-tâb-ı saltanat" kısmı tamlamanın tamlayanıdır.
   b. "âfitâb-ı âlem-tâb" kısmı yapı bakımından bir sıfat tamlamasıdır.
   c. "saltanat-ı Osmâniyye" kısmı tamlamanın tamlananıdır.
   d. Tamlamanın Türkçe kurallara göre sıralanışı "Osman-lı saltanat-ının güneş-i âlem-tâb (dır)" biçimindedir
   e. "saltanat-ı Osmâniyye" kısmı yapı bakımından bir isim tamlamasıdır.

7. "نمیقهٔ قلم کوهربار حضرت حیدر کرار" tamlaması ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**
   a. Tamlamanın okunuşu "nemîka-i kalem-i gevher-bâr-ı Hazret-i Haydar-ı Kerrâr"dır.
   b. "nemîka-i kalem-i gevher-bâr" kısmının Türkçe sıralanışı "gevher-bâr kalem-in nemîka-sı" şeklindedir.
   c. "kalem-i gevher-bâr" kısmı Farsça yapılı bir sıfat tamlamasıdır.
   d. "nemîka-i kalem" tamlamanın tamlayanıdır.
   e. "nemîka-i kalem" kısmı Farsça yapılı bir isim tamlamasıdır.

8. Aşağıdaki tamlamaların hangisinde eril ve tekil uyumsuzluğu vardır?

   a. دين مبين

   b. حكايهء غريب

   c. شاعر ماهر

   d. باب عالى

   e. سيف مسلول

9. Aşağıdaki tamlamalardan hangisi "Tamamlanan tekil ve dişil olursa sıfat tekil ve dişil olur." kuralına uyar?

   a. حادثهء مؤسفه

   b. مؤمن كامل

   c. صبئ ذكى

   d. عالم خيال

   e. حرمين محترمين

10. Aşağıdaki tamlamalardan hangisi "Tamamlanan çoğul olursa tamlanan da çoğul olabilir." kuralına **uymaz?**

   a. مصنفين متأخرين

   b. وزرا ى فهام

   c. علما ى كرام

   d. مورخين محققين

   e. ممالك اسلاميه

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Tamlama" bölümünü yeniden okuyunuz.
2. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Tamlama" bölümünü yeniden okuyunuz.
3. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Tamlama" bölümü yeniden okuyunuz.
4. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Tamlama" bölümünü yeniden okuyunuz.
5. a Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Dört Kelimeyle Kurulmuş Tamlamalar" kısmını yeniden okuyunuz.
6. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Dört Kelimeyle Kurulmuş Tamlamalar" kısmını yeniden okuyunuz.
7. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Beş ve Altı Kelimeden Oluşan Farsça Tamlamalar" kısmını yeriden okuyunuz.
8. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı Tamlamalarda Uyum" bölümünü yeniden okuyunuz.
9. a Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı Tamlamalarda Uyum" bölümünü yeniden okuyunuz.
10. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı Tamlamalarda Uyum" bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

دولت عثمانیه Devlet-i Osmâniyye, دیوان عالی dîvân-ı âlî, دیون عمومیه duyûn-ı umûmiyye, لسان عثمانی lisân-ı Osmânî, حکومت علیه hükûmet-i aliyye.

Sıra Sizde 2

درد عشق derd-i aşk, دین اسلام dîn-i İslâm, علمای اسلامیه ulemâ-yı İslâmiyye, مکتب طبیه mekteb-i tıbbiyye, شعرای عثمانیه şu'arâ-yı Osmâniyye, هیئت وکلا hey'et-i vükelâ, آهوی ختن âhû-yı Hoten, طوفان نوح tûfân-ı Nûh, غمزهٔ خونریز gamze-i hun-rîz.

Sıra Sizde 3

Eflâkden o dem ki peyâm-ı kader gelir
Gûş-ı cihâna velvele-i bâl ü per gelir

Devr-i fütûhu sûr-ı Sırâfîl müjdeler
Hak'dan nizâm-ı âleme me'mûr er gelir

Ebvâb-ı ravza-i Nebevî'den firiştegân
Cibrîl'i gördüler nice demdir gider gelir

Derk etdiler ki merkad-i pâk-i Muhammed'e
Rûhü'l-kudüsle arş-ı Hüdâ'dan haber gelir

Rûy-ı zemîni tâbi'-i fermânı kılmağa
Sultân Selîm Han gibi bir şîr-i ner gelir

Râyâtının alemleri üstünde uçmağa
Sîmurg-ı feth hem-çü nesîm-i seher gelir

Hakan ki at sürünce bir iklîm-i düşmene
Pîş ü pesinde mahşer-i tîğ ü teber gelir

Ey gâsıb-ı diyâr-ı Arab bekle vaktini
Evvel cezâ-yı saltanat-ı sürh-ser gelir

Kaç fâtih-i zaman gören Îran-zemin bugün
Görsün kiminle hangi cüyûş-ı zafer gelir

Tekbîrlerle halka ıyân oldu tûğlar
Sahrâ-yı Üsküdâr'a revân oldu tûğlar

Yahya Kemal

Metinde Geçen Farsça Yapılı Tamlamalar ve Cinsleri: peyâm-ı kader - isim tamlaması, gûş-ı cihân – isim tamlaması, velvele-i bâl ü per – isim tamlaması, devr-i fütûh – isim tamlaması, sûr-ı Sirâfîl – isim tamlaması, nizâm-ı âlem – isim tamlaması, ebvâb-ı ravza-i Nebevî – isim tamlaması, merkad-i pâk-i Muhammed – isim tamlaması, arş-ı Hüdâ – isim tamlaması, rûy-ı zemîn – isim tamlaması, tâbi'-i fermân – isim tamlaması, şîr-i ner – sıfat tamlaması, sîmurg-ı feth – isim tamlaması, nesîm-i seher – isim tamlaması, iklîm-i düşmen – sıfat tamlaması, mahşer-i tîğ ü teber – isim tamlaması, gâsıb-ı diyâr-ı Arab – isim tamlaması, cezâ-yı saltanat-ı sürh-ser – isim tamlaması, cüyûş-ı zafer – isim tamlaması, sahrâ-yı Üsküdâr – isim tamlaması.

b) eflâk "felekler" – çoğul; fütûh "fetihler" – çoğul; ebvâb "kapılar" – çoğul; firiştegân "melekler" – çoğul; râyât "sancaklar" – çoğul; cüyûş "askerler" - çoğul.

c) ولوله velvele -masdar- vezni: fa'lele; دور devr - masdar- vezni: fa'l; صور sûr - isim- vezni: fu'l; حق hakk -masdar- vezni: fa'l; نظام nizâm - masdar- vezni: fi'âl; مأمور me'mûr –ism-i

mef'ûl- vezni: mef'ûl; درك derk -masdar- vezni: fa'l; مرقد merkad –ism-i mekân- vezni: mef'al; خبر haber -masdar- vezni: fa'al; تابع tâbi' -ism-i fâ'il- vezni: fâ'il; محشر mahşer -ism-i mekân- vezni: mef'al; غاصب gāsıb -ism-i fâ'il- vezni: fâ'il; تكبير tekbîr -masdar- vezni: tef'îl; عيان iyân -masdar- vezni: fi'âl.

Sıra Sizde 4

İlm**-i** tarihten garaz aslî vukū'âtın sıdk ve kizbine ve esbâb**-ı** hakîkiyyesine vukūf ile mûcib**-i** teyakkuz ve intibâh olacak ma'lûmât iktisâbından ibaret olmağın, müverrihin vazife**-i** zimmeti, fâide**-i** haber verecek ve medâr**-ı** ibret olabilecek vekāyi'in esbâb**-ı** sahîhasını tetebbu' edip de herkesin anlayabileceği vechile selis ve münakkah olarak ifade etmektir. Yoksa tekellüfât**-ı** münşiyâne ile ibrâz**-ı** fazl ve hüner eylemek veyahud jurnal yollu rûzmerre vukū'atı söylemek değildir. Amma bazı eslâfın belîğāne ve münşiyâne yazdıkları âsâr**-ı** mergūbenin illet**-i** gāiyesi fâide**-i** târihiyye olmayıp belki fenn**-i** inşâya bir hizmettir.

İşte tahrîr ve te'lîfine mübâderet eylediğimiz kitâbdan garaz, fâide**-i** târîhiyye olmakla, tekellüfât**-ı** münşiyâneden sarf**-ı** nazar olunarak fâide**-i** haber verecek vekāyi'in tashîh ve tenkîhine gayret olunup deydene**-i** kadîme**-i** Devlet**-i** Aliyye'den olan vukū'ât**-ı** âdiyye tahrîriyle teksîr**-i** sevâddan mücânebet olunur.

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları.

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Arapça tamlama yapısını tanıyabilecek,
- Arapça ön edatları sıralayabilecek,
- Arapça tamlamalardaki farklı okunuşları ayırt edebilecek,
- Arapça lafzî tamlamaları tanımlayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Arapça tamlama
- Harf-i ta'rîf
- Hurûfu'ş-şemsiyye
- Hurûfu'l-kameriyye
- Lafzî izafet

İçerik Haritası

- ARAPÇA YAPILI TAMLAMALAR
- ARAPÇA YAPILI İSİM TAMLAMALARI
- ARAPÇA YAPILI SIFAT TAMLAMALARI
- ARAPÇA ÖN EDATLAR
- ARAPÇA TAMLAMALARDAKİ DEĞİŞİKLİKLER
- ARAPÇA BİRLEŞİK SIFATLAR: LAFZÎ İZAFET

Arapça Kelime Grupları: İsim ve Sıfat Tamlamaları, Edatlar

ARAPÇA YAPILI TAMLAMALAR

Bundan önceki ünitede Farsça yapılı tamlamaların kuruluşu ve kullanışı hakkında bilgiler öğrendik. Osmanlı Türkçesinde Arapça yapılı tamlamalar da kullanılmıştır. Bu ünitede Arapça yapılı tamlamaların Osmanlı Türkçesinde kullanılan şekillerini öğreneceğiz. Ancak tamlamaların yapılarını anlatmaya geçmeden önce, Arapça tamlamaların doğru okunabilmeleri için oldukça önemli olan iki konuyu öğrenmemiz gerekiyor. Bunlar, *harf-i ta'rîf* ve *hurûfü'ş-şemsiyye ve'l-kameriye* konularıdır:

Harf-i Ta'rîf

Türkçe ve Fasçadan farklı olarak Arapça kelimelerde ayrı bir belirlilik kategorisi vardır. Türkçede belirlilik özel eklerle teşkil edilen bir kategori teşkil etmez. Türkçede iyelik ekleri ve bazı hâl ekleri kelimeleri belirli yapar:

Çocuk cam kırdı. (Hangi cam olduğu bilinmiyor.)

Çocuk camı kırdı. (Hangi cam olduğu biliniyor.)

Bisiklet çok güzel. (Hangi bisiklet olduğu açık değil.)

Bisikletiniz çok güzel. (Hangi bisiklet olduğu belli.)

İngilizcede *a pencil* "herhangi bir kalem" ile *the pencil* "belli bir kalem" arasında da belirlilik belirsizlik farkı vardır. *the* edatı kelimeyi belirli hâle getirmektedir.

Arapçada kelimeyi belirli hâle getiren morfolojik unsur, *harf-i ta'rîf* denilen bir ön ektir. Elif+lâm اَلْ şeklinde yazılan bu ön ek, kelime başında olduğunda bazı kelimelerde *el-,* bazı kelimelerde ise kelimenin ilk harfi şeddeli olacak şekilde okunur:

الوطن el-vatan

الزمان ez-zamân

Güneş harfleri (Hurûfu'ş-şemsiyye)

Harf-i ta'rîf alan bir kelime *el-beyt, el-bint, el-veled, el-kitâb* şeklinde okunur. Ancak bir kısım harfler vardır ki, kelime bu harflerle başladığı zaman harf-i ta'rîfin lâm'ını kendisine benzeştirir. Güneş harfleri (hurûfu'ş-şemsiyye) denilen bu harfler şunlardır. Bunlara *şemsî harfler* de denir:

ت ، ث ، د ، ذ ، ر ، ز ، س ، ش ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ل ، ن

Diğer harfler ise ay harfleri (hurûfu'l-kameriyye) adını alır.

Hurûfu'ş- şemsiyye ile başlayan harf-i ta'rîfli kelimelerden örnekler:

الشمس	eş-şems "güneş"	*el-şems* **değil!**
الدهر	ed-dehr "dünya"	*el-dehr* **değil!**
الزمان	ez-zamân "zaman"	*el-zamân* **değil**
الرمضان	er-Ramazân "Ramazan"	*el-Ramazân* **değil!**
النجات	en-necât "kurtuluş"	*el-necât* **değil!**
الظهر	ez-zuhr "öğle vakti"	*el-zuhr* **değil!**

Örneklerde görüldüğü gibi, şemsî (güneş) harflerden biri ile başlayan kelimelerde harf-i ta'rîfin lâm'ı kelimenin ilk harfi gibi okunmaktadır. Bu özellik, Arapça tamlamaların doğru okunuşunda önemlidir.

Ay Harfleri (Hurûfü'l-kameriyye)

Yukarıda öğrendiğimiz güneş harfleri dışındaki harfler ise ay harfleridir. Bunlara *kamerî harfler* de denir. Bu harflerden biriyle başlayan kelimelerde harf-i ta'rîfte herhangi bir değişiklik olmaz ve *el-* şeklinde okunur: *el-beyt, el-hakk, el-yevm* 'gün'vs.

بيت	beyt 'ev'	البيت	el-beyt
كتاب	kitâb	الكتاب	el-kitâb
ولد	veled 'çocuk'	الولد	el-veled
بنت	bint 'kız'	البنت	el-bint

SIRA SİZDE 1

"eş-şeyh", "el-hâc", "el-hak", "el-insaf", "el-veda" kelimelerini Arap harfleri ile yazınız.

ARAPÇA YAPILI İSİM TAMLAMALARI

Şimdi Arapça isim ve sıfat tamlamalarının kuruluşunu görelim:

Arapçada da, Farsçada olduğu gibi tamlamadaki kelime sırası Türkçedekinden farklıdır ve önce tamlanan (muzâf /mevsuf), sonra tamlayan (muzâfun ileyh / sıfat) gelir. Tamlayan kelimenin başında harf-i tarif (ال el-) olur. Tamlanan (muzâf) kelimenin son harfi, bazı istisnalar dışında ötreli okunur. Harf-i ta'rîfin elif'i hiçbir zaman okunmaz:

بابُ الْبيت — bâbü'l-beyt 'evin kapısı'

tn ty

Görüldüğü gibi bu tamlamada unsurların dizilişi Farsça باب بيت *bâb-ı beyt* tamlaması ile aynıdır; tek fark ikinci kelimenin başındaki harf-i ta'rîf dediğimiz ön ek ve bunun okunuşudur.

bâb-ı beyt	bâbü'l-beyt
tn ty	tn ty
Farsça tamlama	*Arapça tamlama*

Şimdi aşağıdaki Arapça yapılı tamlamaların yapılarını ve anlamlarını inceleyelim:

دين الاسلام	dînü'l-İslâm	"İslâm dini"
خالق الارض	Hâliku'l-arz	"arzın yaratıcısı"
دار الفنون	dârü'l-fünûn	"fenler evi"
شمس العرفان	şemsü'l-irfân	"irfan güneşi"
حب الوطن	hubbü'l-vatan	"vatan sevgisi"
امير المؤمنين	emîrü'l-müminîn	"mü'minlerin emîri"
كليد البحرين	kilîdü'l-bahreyn	"iki denizin kilidi"
مالك الملك	mâlikü'l-mülk	"mülkün sahibi"

Bu tamlamaları ال el- takısını kaldırarak ve izafet kesresi koyarak kolaylıkla Farsça yapılı tamlamalar hâline dönüştürmek mümkündür. Meselâ dînü'l-İslâm → dîn-i İslâm; Hâlıku'l-arz → Hâlık-ı arz vs.

Arapça Tamlamaların Okunuşu

Arapça tamlamaların okunuşunda tamlayanı (muzâfun ileyhi) güneş harfleriyle (şemsî harflerle) başlayan kelimelere dikkat etmek gerekir; zira bu durumda harf-i ta'rîfin lâm'ı tamlayanın ilk harfiyle aynı okunur:

فقر الدم	fakrü'd-dem	"kansızlık"
فاطر السماوات	fâtıru's-semâvât	"göklerin yaratıcısı"
دار الدنيا	dârü'd-dünyâ	"dünya evi"
اعصار السالفه	a'sâru's-sâlife	"geçmiş asırlar"
سلسلة الزهب	silsiletü'z-zeheb	"altın zincir"
بقية السيف	bakiyyetü's-seyf	"kılıç artığı (savaşta ölmeyenler)"

Tamlanan (muzâf) kelime ه veya ت ile bitiyorsa bu harfler ه ile yazılır. Dilimizde ت ile biten bazı kelimeler tamlayan (muzâfun ileyh) oldukları zaman bu ت , ه olarak okunur.

حسرت	→	حسرة الملوك	hasretü'l-mülûk 'meliklerin hasreti(ni çektiği yer)
ليله	→	ليلة القدر	leyletü'l-Kadr 'Kadir gecesi'
تذكره	→	تذكرة الاوليا	tezkiretü'l-evliyâ 'evliyalar tezkiresi'
قيامت	→	يوم القيامه	yevmü'l-kıyâme 'kıyamet günü'
سعادت	→	دار السعاده	dârü's-saâde 'mutluluk evi'
صحت	→	حفظ الصحه	hıfzu's-sıhha 'sağlık koruma'

Arapça yapılı tamlamalar Farsça yapılı olanlara nispetle Osmanlı Türkçesinde daha az kullanılmışlardır. Bunların büyük bir kısmı makam ve mevki isimlerinde, kitap isimlerinde, kimi dinî tabirlerde ve bilhassa bilimsel terminolojide karşımıza çıkar.

Makam ve Mevki İsimleri

امیرالامرا emîrü'l-ümerâ "beylerbeyi", امیرالحج emîrü'l-hac "hac emîri", باب السعاده Bâbü's-sa'âde "Saadet kapısı, İstanbul", بیت المال beytü'l-mâl "devlet hazinesi", دار الخلافه Dâru'l-hilâfe "Halifelik evi, İstanbul", دار السعاده Dârü's-sa'âde "Saadet evi, İstanbul", دار السلطنه Dârü's-saltana "saltanat evi, İstanbul", رئیس الاطبا re'îsü'l-etibbâ "tabiblerin başı", رئیس الکتاب re'îsü'l-küttâb "Kâtiplerin reisi; dışişleri bakanı", شیخ الاسلام şeyhu'l-islâm "Din işleri reisi", نقیب الاشراف nakîbü'l-eşrâf "eşrâfın reisi" vs.

Kitap İsimleri

تحفة الحرمین Tuhfetü'l-haremeyn, تذکرة الاولیا Tezkiretü'l-evliyâ, تذکرة الشعرا Tezkiretü'ş-şuarâ, حدیقة الوزرا Hadîkatü'l-vüzera, زبدة التواریخ Zübdetü'-tevârîh, مجموعة النظائر Mecmû'atü'n-nezâir, محاسن الآثار و حقائق الاخبار Mehâsinü'l-âsâr ve Hakā'iku'l-ahbâr, مرآة الممالك Mir'âtü'l-memâlik, نهج الفرادیس Nehcü'l-Ferâdîs vs.

Bilimsel Terimler

ذات الجنب zâtü'l-cenb "akciğer örtüsü iltihabı", ذات العظم zâtü'l-azm "kemik dokusu iltihabı", ذات الحرکه zâtü'l-hareke "otomatik", محب الکلس muhibbü'l-kils "kireççil", فقرالدم fakrü'd-dem "kansızlık, anemi", داء الافرنج dâ'ü'l-efrenc "Frengi hastalığı", داء الکلب dâ'ü'l-kelb "kuduz", مدیدالبصر medîdü'l-basar "hipermetrop", قصیرالبصر kasîrü'l-basar "miyop", حاملة السپور hâmiletü's-spor "spor taşıyan yaprak", میزان الحراره "ısı ölçer, termometre", مصل الدم maslü'd-dem "serum" vs.

- Bunların dışında bilhassa الله *Allah* kelimesiyle yapılan tamlamalar çok kullanılmıştır:

عبدالله Abdullâh, رسول الله Resûlullâh, بيت الله Beytullâh, حبيب الله Habîbullâh, فضل الله Fazlullâh, نصرالله Nasrullâh, لطف الله Lütfullâh vs.

- دين dîn kelimesiyle yapılan Arapça tamlamaların da şahıs ismi olarak sık kullanıldığı görülür. Ancak bu gibi tamlamaların tamlanan unsuru (muzâf) Osmanlı Türkçesinde ötreli değil üstünlü okunur: نجم الدين = *Necmü'd-dîn* değil *Necme'd-dîn:*

  نورالدين Nûre'd-dîn, سيف الدين Seyfe'd-dîn, شمس الدين Şemse'd-dîn, بدرالدين Bedre'd-dîn, جلال الدين Celâle'd-dîn, غياث الدين Gıyâse'd-dîn vs.

SIRA SİZDE 2

Aşağıdaki Arapça yapılı tamlamaları Türkçeye çeviriniz, anlamlarını yazınız:

رب العالمين	rabbü'l-âlemîn "âlemlerin Rabbi"
بيت المال	.....
حسرة الملوك	.....
دارالضيافه	.....
دارالعجزه	.....
رئيس الكتاب	.....
رسول الثقلين	.....
سلطان الاوليا	.....
سيدالمرسلين	.....
شيخ الاسلام	.....
صاحب الخروج	.....
صاحب السيف و القلم	.....
صاحبة البيت	.....
عماد الدين	.....
ماء الحيات	.....
مفخر الموجودات	.....
يوم القيامه	.....

ARAPÇA YAPILI SIFAT TAMLAMASI

Osmanlı Türkçesinde kullanılan *Arapça sıfat tamlaması* yapısı da isim tamlaması yapısıyla aynıdır. İsim ve sıfat tamlamasını yalnızca tamlayan kelimenin niteliğinden ayırt ederiz; tamlayan isimse isim tamlaması, sıfatsa sıfat tamlaması olur:

دول المعظمه	düvelü'l-*muazzama*	"büyük devletler"
ملك المظفر	melikü'l-*muzaffer*	"muzaffer hükümdar"
رمضان المبارك	ramazânu'l-*mübârek*	"mübarek Ramazan"
بدايع الادبيه	bedâyi'ü'l-*edebiyye*	"edebî bedîalar"

Arapça Sıfat Tamlamalarında Uyum

7. Ünite'de Farsça sıfat tamlamalarında uyum konusu üzerinde durmuştuk. Bu kural esasen Arapçaya özgü olup her iki unsuru da Arapça kelimelerden müteşekkil Farsça tamlamalarda da bu kurala uyulmuş olup Farsça yoluyla Osmanlı Türkçesinde de hükmünü sürdürmüştür.

Hatırlanacağı gibi, Arapça yapılı sıfat tamlamasında tamlanan ve tamlayan unsurlar (mevsûf ve sıfat) arasında

a) cinsiyet (müennes - müzekker)

b) sayı (teklik, tesniye, çokluk)

c) belirlilik-belirsizlik

açısından denklik aranır; sıfat bu özellikler bakımından mevsûf olan birinci kelimeye uygun hâle getirilir.

ARAPÇA ÖN EDATLAR (HARF-İ CERR'LER)

Dil bilgisinde *harf-i cerr* adı verilen Arapça ön edatlar, Farsça ön edatlarda olduğu gibi, kimi Türkçe hâl eklerine ve son çekim edatlarına karşılık gelir.

Bu edatlar bir tamlamanın başına geldiğinde tamlanan kelimenin sonu ötreli değil esreli okunur: عن قريب الزمان *an-karîb**ü**'z-zamân* değil *an-karîb**i**'z-zamân* gibi

ب bi: Türkçede +a/+e, +da/+de, ile ek ve edatlarının anlamını karşılar. Harf-i ta'rîfli kelimelerden önce geldiğinde hemzeyle bitişik yazılır ve kendisinden sonra gelen kelimenin niteliğine göre bi'l-, bi'n-, bi'z- vs. şeklinde okunur:

بسم الله bismillâh "Allahın adıyla", بامرالله bi-emrillâh "Allahın emriyle", باذن الله تعالى bi-iznillâhi te'âlâ "yüce Allahın izniyle", بالفعل bi'l-fiil "fiil ile, gerçekten", بالنتيجه bi'n-netîce "neticede, sonuçta", بالمقابله bi'l-mukābele "karşılık olarak", بالواسطه bi'l-vâsıta "aracı ile", بالضروره bi'z-zarûre "zorunlu olarak" vs.

عن an: Türkçede +dan/+den hâl ekleriyle ve kimi edatlarla karşılanabilir. Bu edattan sonraki kelime tamlama hâlinde olmayan tek bir kelime ise kelimenin sonu -ın/-in tenviniyle okunur:

عن قريب an-karîb "çok geçmeden, yakında", عن قريب الزمان an-karîbi'z-zamân "yakın zamanda", عن صميم القلب an-samîmi'l-kalb "yüreğin içinden, yürekten", عن قصد an-kasdin "kasıtlı olarak, bile bile", عن جهل an-cehlin "bilmeyerek, cahillikten" vs.

فى fî : Türkçede +da/+de, içinde anlamlarını verir : فى الحقيقه fi'l-hakîka "gerçekte, hakikaten", فى الواقع fi'l-vâki' "gerçekten, hakikaten", فى الاصل fi'l-asl "aslında", فى زماننا fî-zamânina "zamanımızda", فى سبيل الله fî-sebîlillâh "Allah yolunda", فى امان الله fî-emânillâh "Allahın korumasında; Allah'a emanet olun" vs.

Bu edatın tarih konulurken "....yılında,... tarihinde" anlamlarında kullanıldığını hatırlayalım: فى شوال fî-Şevvâl.

ل **li-** : Türkçede "için, dolayı, yüzünden, tarafından" anlamlarını verir. İsimlerle ve bazı zamirlerle birlikte kullanılmaktadır: لِهذا li-hâzâ "bunun için", لذاته li-zâtihi "kendiliğinden", لمؤلفه li-mü'ellifihi "müellifi tarafından", لمترجمه li-mütercimihi "mütercimi tarafından", لاجل التحصيل li-ecli't-tahsîl "eğitim için", لاجل المصلحه li-ecli'l-maslaha "iş için" vs.

من **min**: Türkçede +dan/+den, dolayı, sebebinden anlamlarını verir: من بعد min-ba'd "bundan sonra", من القديم mine'l-kadîm "eskiden beri", من طرف الله min-tarafi'llâh "Allah tarafından", من الازل mine'l-ezel "ezelden" vs.

ك **ke-**: Türkçede "gibi, sanki" anlamlarını verir. Benzerlik ifade eder: كالاول ke'l-evvel "eskisi gibi", كذلك ke-zâlik "böylece, bunun gibi", كأن ke-enne "sanki, gûyâ" vs.

ARAPÇA TAMLAMALARDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

Şimdiye kadar Arapça yapılı isim ve sıfat tamlamalarının kuruluşunu öğrenmiş olduk. Buna göre, tamlanan (muzâf) olan kelimenin sonu ötreli okunmaktadır. Kimi durumlarda ise bu hareke değişebilir, yani bu harf üstünlü (fethalı) veya esreli (kesreli) okunabilir. Bunları aşağıda göstereceğiz.

Tamlananın Üstünlü Okunması

Tamlanan kelime بعد ba'd "sonra", قبل kabl "önce", فوق fevk "üst", تحت taht "alt", بين beyn "ara", حسب hasb "göre, nazaran" kelimelerinden biriyse bu kelimelerin sonu ötreli değil, üstünlü okunur: بعدالزوال ba'de'z-zevâl 'öğleden sonra'; قبل الطوفان kable't-tûfân 'Tufan'dan önce'; بين الملل beyne'l-milel 'milletler arası'; فوق العاده fevka'l-âde 'olağan üstü'; تحت العرض tahte'l-arz 'yer altı'; حسب القدر hasbe'l-kader 'kader gereği'.

من *min* edatı da tamlayanın (muzâfun ileyhin) harf-i ta'rîfli olduğu bir tamlamada üstünlü okunur: من القديم mine'l-kadîm "eskiden beri", من الازل mine'l-ezel "ezelden beri" vs.

Elif-i maksûre (yani ى harfi) ile biten kelimeler tamlanan olduğunda elif-i maksûre okunmaz, bundan önceki harf üstünlü okunur:

على **alâ**: على الخصوص ale'l-husûs 'hususiyle, özellikle'; على العاده ale'l-âde 'alışıldık şekilde'

الى **ilâ**: الى الابد ile'l-ebed 'ebede kadar'; الى النهايه ile'n-nihâye 'sonuna kadar' vs.

اقصى **aksâ**, معنى **ma'nâ** gibi kelimelerde de aynı özellik söz konusudur: معنى الشعر ma'ne'ş-şi'ir "şiirin manası", اقصى الغايات akse'l-gâyât "gayelerin en uzağı" gibi.

يا **yâ** ünleme edatı bir tamlamanın başına gelirse tamlanan kelimenin sonu üstünlü okunur: رب العالمين rabbü'l-âlemîn → يا رب العالمين yâ Rabbe'l-âlemîn; رسول الله Resûlullâh → يا رسول الله yâ Resûlallah vs.

Tamlananın Esreli Okunması

Yukarıda *harf-i cerr* denilen Arapça ön edatları görmüştük. Verdiğimiz örneklerde de görüleceği gibi bu edatlar bir tamlamanın önüne geldiğinde tamlananı esreli okuturlar:

باذن الله bi-izni'llâh (*bi-iznullah* değil!) 'Allahın izniyle'; فى سبيل الله fî-sebîl'illâh (*fi-sebîlullah* değil) 'Allah yolunda'; على طريق القياس alâ-tarîki'l-kıyâs (*alâ-tarîkü'l-kıyâs* değil!) 'karşılaştırma yoluyla' vs.

من طرف الله min-tarafi'llâh 'Allah tarafından'; الى يوم القيامه ilâ-yevmi'l-kıyâme 'kıyamet gününe kadar'; با امرالله bi-emri'llâh 'Allah'ın emriyle'; عن صميم القلب an-samîmi'l-kalb 'kalbin içinden, samimiyetle'; لاجل التحصيل li-ecli't-tahsîl 'eğitim için' vs.

Bunların dışında بانى *bânî*, مفتى *müftî*, قاضى *kādî* gibi sonu tek ى ile biten kelimeler tamlanan (muzaf) olduğunda sondaki ye harfi okunmaz, bundan önceki harf esreli okunur: قاضى الخاجات kâdi'l-hâcât 'istekleri yerine getiren; Allah', مفتى الانام müfti'l-enâm 'halkın müftüsü; şeyhülislâm', بانى الدوله bâni'd-devle 'devletin kurucusu' vs.

Arapça dil bilgisinde zincirleme tamlamalarda ikinci kelimelerin sonu da esreli okunur. Bu yapı Türkçede çok kullanılmamıştır: *Divânu Lugāti't-Türk, Kitâbu Evsâfi'l-Mesâcidi'ş-Şerîfe* gibi.

Üç kelimeden oluşan Arapça tamlamalarda yalnızca sondaki kelime harf-i ta'rîfli olur. Birinci kelimenin sonu ötreli, ikinci kelimenin sonu ise ötreli değil esreli okunur:

مفتاحُ بابِ الْبيت miftâhu bâbi'l-beyti "evin kapısının anahtarı"

قلمُ خادمِ الْرجل kalemu hâdimi'r-raculi "adamın hizmetcisinin kalemi"

Ancak, bu gibi yapılar Osmanlı Türkçesinde farklı okunmuşlardır. Şöyle ki:

Bu gibi tamlamalarda ikinci ve üçüncü kelimeler Arapça yapılı bir tamlama gibi değerlendirilir ve her zaman tamlayan (muzâfunileyh) olarak birinci

kelimeyi (muzâf) tamlarlar. Böylece tamlayanı Arapça yapılı bir tamlamadan ibaret olan Farsça yapılı bir tamlama teşekkül etmiş olur. Bu yüzden, bu gibi tamlamaları Farsça yapılı kabul edip birinci kelime (muzâf) ile Arapça bir tamlama yapısında olan diğer iki kelimeyi (muzâfunileyh) birbirine izafet kesresi ile bağlarız:

درونِ باب السلام derûn-ı Bâbü's-selâm "Babüsselâm'ın içi"

حدودِ بيت الحرام hudûd-ı Beytü'l-harâm "Beytülharâm'ın hududu"

حضرتِ رب العالمين hazret-i Rabbü'l-âlemîn "Âlemlerin rabbi hazretleri"

Bu gibi tamlamalarda tamlayan unsur çoğu zaman kalıplaşmış ibareler veya birleşik isimler, yer adları vs. olmaktadır.

DİKKAT

Şu hususa özellikle dikkat etmeliyiz: Bilhassa kitap adlarında Arapça yapılı tamlama kullanımı yaygındır. Buralarda üç kelimeden oluşan tamlamaları Arapçanın sözdizimi kurallarına göre okumamız gerekir. Buna tanınmış kitap isimlerinden bazı örnekler verelim: ديوانُ لغات الترك Dîvânu Lugāti't-Türk; كتابُ اوصافِ المساجدِ الشريفه Kitâbu Evsâfi'l-Mesâcidi'ş-Şerîfe.

SIRA SİZDE 3

Aşağıdaki tamlamaları okuyunuz, tamlamaların Türkçe karşılıklarını yazınız.

ام الكتاب ümmü'l-kitâb	kitabın anası "Fatiha suresi"
بقية السيوف	.....
بين الدول	.....
تحت البحر	.....
داء الصله	.....
دارالشفا	.....
دارالملك	.....
رب الدار	.....
روح الامين	.....
سدرة المنتها	.....
سلسلة الذهب	.....
شقائق النعمانيه	.....
شيخ الاكبر	.....
فلك الاعظم	.....
مسبب الاسباب	.....
يتيم الطرفين	.....
يوم الجزا	.....
يوم الدين	.....

ARAPÇA BİRLEŞİK SIFATLAR: LAFZÎ İZÂFET

Önceki ünitelerde gördüğümüz Farsça birleşik sıfatlara karşılık gelen Arapça kelime grubu *lafzî izafet*'tir. Lafzî izafetler, dış yapı itibariyle Arapça isim ve sıfat tamlamalarına benzerler; ancak anlam bakımından iki kelime arasında herhangi bir tamlama ilgisi kurulmaz. Onlara lafzî izafet (sözde tamlama) denilmesi bu yüzdendir.

Şu iki Arapça tamlamayı ele alalım:

a) بقية السيف bakiyyetü's-seyf ‘kılıç artığı’

b) قامة القصير kāmetü'l-kasîr ‘kısa boy’

Birinci tamlama bir isim tamlamasıdır. İki kelime arasında bir aitlik ilgisi vardır. İkinci tamlama ise bir sıfat tamlamasıdır. İkinci kelime ‘kasîr (kısa)’ birinci kelimeyi tavsif etmektedir. Şimdi aşağıdaki tamlamayı inceleyelim:

قصيرالقامه kasîrü'l-kāme ‘kısa boylu’, *‘boyun kısası’ değil!*

Bu tamlamada ise iki kelime arasında bir aitlik ilgisi olmadığı gibi, sıfat olan birinci kelime kendisinden sonra gelen kelimeyi değil, ikisi birlikte başka bir özneyi nitelemektedirler. Bu durumda bu iki kelimenin oluşturduğu kelime grubu bir birleşik sıfat olur. Şekil olarak isim veya sıfat tamlamaları gibi kurulsa da anlam ve fonksiyon itibariyle bunlardan tamamen farklıdırlar.

Lafzî izafetlerin teşkilinde şekilce dikkat çeken en önemli unsur, birinci kelimenin sıfat fonksiyonunda olmasıdır. Arapçada sıfat fonksiyonunda olan kelimeleri ilk ünitede görmüştük. Bunlardan bilhassa *ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i mensûb* kategorilerine ait kelimeler tamlamanın birinci kelimesi olurlarsa, sıfat anlamı taşıdıkları sürece, ortaya çıkan kelime grubu lafzî izafet olur.

Lafzî izafetlerin en önemli özelliği, iki kelime arasında bir aitlik ilgisi kurmamaları, böylece bir isim tamlaması teşkil etmeyip bir birleşik sıfat teşkil etmeleridir. Bundan dolayı daha çok sıfat tamlamalarının sıfatı olarak kullanılırlar. Ancak isim gibi kullanılmaları da mümkündür.

Arapçanın lafzî izafetleri de, Farsça birleşik sıfatlar gibi, Türkçeye isnat grubu, sıfat tamlaması+lı kalıbı veya sıfat-fiil grubu şeklinde aktarılabilir.

Aşağıda lafzî izafetlere bazı örnekler verilmiştir. Birinci kelimelerin cinslerini belirleyerek bu örnekleri inceleyiniz.

سريع الهَضم	serî'ü'l-hazm	çabuk hazmlı, hazmı çabuk (olan)
طويل القد	tavîlü'l-kadd	uzun boylu, boyu uzun (olan)
عظيم الشان	azîmü'ş-şân	yüce şanlı, şanı yüce (olan)
قبيح الوجه	kabîhü'l-vech	çirkin yüzlü, yüzü çirkin (olan)
قصير القامه	kasîrü'l-kāme	kısa boylu, boyu kısa (olan)
كثيرالتقصير	kesîrü't-taksîr	çok kusurlu, kusuru çok (olan)
مجروح الفؤاد	mecrûhü'l-fu'âd	yaralı gönüllü, gönlü yaralı (olan)
مستجاب الدعوه	müstecâbü'd-da've	müstecab dualı, duâsı müstecab (olan)
مسلولة السيوف	meslûletü's-süyûf	kılıcı çekilmiş, kılıcı kınından çıkmış

موجب الغضب	mûcibü'l-gazab	gazabı mucib (olan)
واجب السير	vâcibü's-seyr	seyri vâcib (olan)
واجب الوجود	vâcibü'l-vücûd	var oluşu vâcib olan, Allah
ظاهرالشرف	zâhirü'ş-şeref	şerefi zâhir (olan)
حميدالخصال	hamîdü'l-hısâl	ahlâkı övülmüş (olan)
مختلفة الشؤن	muhtelifetü'ş-şu'ûn	olayları muhtelif (olan)
قليل البضاعه	kalîlü'l-bizâ'e	sermayesi az (olan), nasibi az (olan)
عديمة الانصاف	adîmetü'l-insâf	insafı yok, insafsız (olan)
عربى العباره	Arabiyyü'l-ibâre	Arapça ibâreli, Arapça

Dil bilgisinde sıfat kategorisinde yer alan kimi Arapça kelimeler, isim fonksiyonunda kullanılabilirler. Böyle kelimeler lafzî izafet değil, gerçek birer isim veya sıfat tamlaması teşkil etmiş olurlar: حارس الملك hârisü'l-mülk 'mülkün koruyucusu'; خالق الامم hâlıku'l-ümem 'ümmetlerin (insanların) yaratıcısı'; فاتح الابواب fâtihü'l-ebvâb 'kapıların açıcısı'; اسيرالبطن esîrü'l-batn 'midenin esiri, açgözlü'.

Lafzî İzafetlerin Kullanılışı

- Lafzî izafetler, esas olarak birleşik sıfat anlamı taşıdıkları için söz diziminde sıfat fonksiyonunda kullanılırlar. Bu yapılarıyla basit sıfatlardan bir farkları yoktur. Lafzî izafetin *tamlayan* olarak katıldığı bir tamlama sıfat tamlaması olur:

  ظلمهء عديمة الانصاف zaleme-i *adîmetü'l-insâf* 'insafsız zalimler'

  ذات حميدالخصاللرنده zât-ı *hamîdü'l-hısâllerinde* 'övülmüş huylu zâtlarında'

  سلطان عظيم الشان sultân-ı *azîmü'ş-şân* 'yüce şanlı sultan'

  لسان بليغ البيان lisân-ı *belîğü'l-beyân* 'beyanı belîğ (olan) lisan'

  كتاب جليل القدر kitâb-ı *celîlü'l-kadr* 'değeri yüce (olan) kitap'

  دولت قوى الاركان devlet-i *kaviyyü'l-erkân* 'temelleri sağlam (olan) devlet'

  حقير كثيرالتقصير hakîr-i *kesîrü't-taksîr* 'kusuru çok (olan) hakir (ben)'

  حقير قليل البضاعه hakîr-i *kalîlü'l-bidâ'e* 'sermayesi az (olan) hakir (ben)'

  كنيسهء نادرالمثل kenîse-i *nâdirü'l-misl* 'benzeri nâdir (olan) kilise'

  مثلث قائم الزاويه müselles-i *kāimü'z-zâviye* 'dik açılı üçgen'

  پادشاه سالف الذكر pâdişâh-ı *sâlifü'z-zikr* 'zikri geçen padişah'

- Lafzî izafet birden fazla kelimeyle kurulmuş bir tamlamada da yer alabilir. Bu gibi yapılarda lafzî izafet tek kelimelik bir unsur değerindedir:

  معلوم خداوند كامل الشعور اولدقده ma'lûm-ı Hudâvend-i *kâmilü'ş-şu'ûr* oldukda 'çok akıllı padişahın malumu olunca'

  ملوك ممدوح السلوك مصريه Mülûk-ı *memdûhü's-sülûk*-ı Mısriyye 'Mısır'ın yolları övülmüş padişahları'

  طرف ظاهرالشرف حضرت شهرياريدن taraf-ı *zâhirü'ş-şeref*-i hazret-i şehriyârîden 'Padişah hazretlerinin şerefi zahir (olan) taraflarından'

  حضرت وهاب عميم الرحمت hazret-i Vehhâb-ı *amîmü'r-rahmet* 'rahmeti geniş (olan) Allah hazretleri'

  جناب وهاب خفى الحكمت cenâb-ı Vehhâb-ı *hafiyyü'l-hikmet* 'hikmeti gizli (olan) Allah cenâbları'

  حديث معجز البيان سلطان تختكاه لولاك hadîs-i *mu'cizü'l-beyân*-ı sultân-ı tahtgâh-ı Levlâk 'Levlâk tahtı Sultanının (Hz. Muhammed'in) muciz beyanlı hadisi'

- Lafzî izafet yapısındaki kelime söz diziminde -bir tamlamaya dâhil olmadan- herhangi bir isim unsuru fonksiyonuyla da kullanılabilir:

  احمد واصف هر نه قدر قليل البضاعه و عديم الاستطاعه ايسه دخى... Ahmed Vâsıf her ne kadar *kalîlü'l-bidâ'e* ve *adîmü'l-istitâ'a* ise dahi...

  احوال سرحدات و ثغور متزلزل الاركان اولوب ahvâl-i ser-haddât ve suğûr *mütezelzilü'l-erkân* olup

  ابناى زمانى آسوده حال و مرفه البال ايتمشدر ebnâ-yı zamânı âsûde-hâl ve müreffehü'l-bâl itmişdür.

  فى الجمله معمورة الاطراف اولان اوقاف غامر و ويران اولوب fi'l-cümle ma'mûretü'l-etrâf olan evkaf gāmir ü vîrân olup

- Lafzî izafetler Türkçe sıfat tamlamasında tamlayan (sıfat) olarak da kullanılabilirler:

  تخليص اولنمق بابنده قطعى المدلول خط همايون شرفريز صدور اولوب...tahlîs olunmak bâbında *kat'iyyü'l-medlûl* hatt-ı hümâyûn şeref-rîz-i sudûr olup

Aşağıdaki metin, anonim bir hikâye olan *Elfun-nehar ve nehâr* (Bin Bir Gündüz)'dan alınmıştır. Metni okuyup bilmediğiniz kelimeleri sözlükten öğreniniz. Metinde geçen Arapça tamlamaları ve harf-i cerle oluşturulmuş yapıları tespit ediniz.

زمان قدیمده کشمیر مملکتنك حاکمی توران بکلك حیرت بخش جهان
فرخ روز اسمنده برارکك وفرخناز نامیله برده قیز اولادی اولوب شهزادهٔ
جوانبخت انواع فضائل وکمالات انسانیه ایله متصف کنج برقهرمان
نادر الزمان وهمشیره سی فرخناز دخی مالکهٔ لطف وجمال وصاحبهٔ
حسن خصال برآفت دوران ایدی
فی الحقیقه فرخناز حسن عالم بها سندن بشقه نهایت درجه ده جاذبه
صاحبه سی اولدیغندن جمال حوری مثالنه عطف نظر ایدنلر ازدل
وجان کندوسنه حیران ومسخر اولهرق نائل وصال اوللری امر محال
اولمغله انجام کار تأثیر درد عشقیله یامجنون کبی سرسری ویاخود اسیر
فراش اولهرق بالاخره حیاتدن بری اولورلر ایدی فرخناز سرایندن
چیقوب عزم شکار ایلدکده تماشای رخسار دلارای نازکانه سیله
تنویر عیون حسرت ایتمك اوزره رهکذارنده صف بستهٔ سلام وانتظام
اولان اهالیٔ مملکت فرخنازی البسهٔ نفیسه کیمش وتاج همالانه سی
برطرفه اکمش اولدیغی واسب صبارفتار اوزرنده اطرافنی یوز
بیاض جاریه تیرنظردن سپرلرجه سنه احاطه ایلدکلری حالده

متحسرینه مثال آفتاب عرض دیدار ایلینجه اهالیء دریاخروش
طرفندن یاد اولان اوازهٔ ماشاه واصل کنکرهٔ آسمان اولور ایدی.
جوارئ مزبوره هرنقدر بربرندن حسندار ایسه ده نجوم ایچنده
ماه منیرکبی بونلرك اورته سنده فرحنازك حسن واداسی عالمك نظرینی
بشقه جه کندویه جلب ایلدیکندن نه بونلرك اطرافنی قوشاتمش
اولان برجم غفیرونه ده رکابنده کیدن عساکر مسلولة السیوف تماشاده
اولان خلقك منعنه قادر اوله ماملریله زیاده جه یناشان بختسزلری
جرح وتلف ایتمکه مأذونیتلری اولدیغی حالده فرحنا زهر نه وقت
شکاره چیقمش اولسه خلق باشلرینه کلان شوفلاکتلردن اصلامنتبه
اولمیوب بالعکس انك نظرکاه دلبرانه سنده فدای جان وباصدیغی
تراب اوزرنده نفسلرینی قربان ایدرك دملرینی سیل مثالی اقتمغه
کمال شوق ومسرتله منتظر و بونك وقوعیله مفتخر بولندقلرندن وخلق
شوحالدن منع ایتمك ممکن اوله مدیغندن پدری توران بك کریمه سی
فرحناز سلطانك حسن خونریزینك باعث اولدیغی فلاکتلردن خلقك
محافظه سیچون ارتق کوزلرندن نهان ایدرك کریمه سنك سرایدن
طشره چیقمسنی منع ویساق ایلمش وواقعا اهالی شوبلای حسرت
دلدارایله دها بترمجروح الفؤاد اوله رق ضروری قاتلانمش ایسه ده
فرحنازك آوازهٔ حسن وآنی بتون ممالك شرقیه یه عکس ایتدیکندن
وصفنی ایشیدن حکمداران شرقیه غیاباً تعشق ایدرك بونلردن
هربری فرحنازی کوکل تختنه اجلاس ایتمك افکاریله مستقلاً برر
ایلچی چیقارتمش اولدقلری کشمیر حکومتنده کرکی کبی شیوع بولمغه
باشلامش ایدی

Özet

Arapça Tamlama Yapısını Tanımak.

Arapça tamlamaların doğru okunabilmeleri için oldukça önemli olan iki konuyu öğrenmemiz gerekiyor. Bunlar, *harf-i ta'rîf* ve *hurûfü'ş-şemsiyye ve'l-kameriye* konularıdır. Harf-i ta'rîf kelime başına veya Arapça tamlamada ikinci kelimenin başına getirilen elif+lâm اَلْ şeklinde yazılan bu ön ektir. Bu "el-" harfi tek kelimenin başına gelirse o kelimeyi belirli bir kelime durumuna getirir. Bu ön ek Arapça tamlamalarda birinci ve ikinci kelimenin arasında da bulunur. Bu nedenle Arapça tamlamanın tanınması daha kolaydır. Harf-i ta'rîf bazı kelimelerde *el-*, bazı kelimelerde ise kelimenin ilk harfi şeddeli olacak şekilde okunur: الوطن el-vatan; الزمان ez-zamân. Bu durumu lâm harfinden sonra gelen kelimenin ilk harfi belirler. Eğer lâmdan sonraki harf güneş harfleri olarak adlandırılan ت ، ث ، د ، ذ ، ر ، ز ، س ، ش ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ل ، ن harflerinden biriyse lâm okunmaz, onun yerine kelimenin ilk harfi şeddeli okunur. Güneş harfleri dışında kalan diğer harflere ise kamerî harfler denir ve kamerî harfle başlayan bir kelimeye harf-i ta'rîf gelirse lâm okunur: الشمس eş-şems, الحق el-hakk. Güneş ve kamerî harflere dikkat etmek Arapça tamlamayı doğru okumamızı sağlar. Arapçada da, Farsçada olduğu gibi tamlamadaki kelime sırası Türkçedekinden farklıdır ve önce tamlanan (muzâf /mevsuf), sonra tamlayan (muzâfun ileyh / sıfat) gelir. Tamlayan kelimenin başında harf-i tarif (ال el-) olur. Tamlanan (muzâf) kelimenin son harfi, bazı istisnalar dışında ötreli okunur. Harf-i ta'rîfin elif'i hiçbir zaman okunmaz: بابُ الْبيت bâbü'l-beyt 'evin kapısı'. Arapça tamlamaların okunuşunda tamlayanı (muzâfun ileyhi) güneş harfleriyle (şemsî harflerle) başlayan kelimelere dikkat etmek gerekir; zira bu durumda harf-i ta'rîfin lâm'ı tamlayanın ilk harfiyle aynı okunur: فقر الدم fakrü'd-dem. Tamlanan (muzâf) kelime ه veya ت ile bitiyorsa bu harfler ة ile yazılır. Dilimizde ت ile biten bazı kelimeler tamlayan (muzâfun ileyh) oldukları zaman bu ت , ه olarak okunur: حسرة الملوك hasretü'l-mülûk, يوم القيامه yevmü'l-kıyâme. Arapça yapılı tamlamalar Farsça yapılı olanlara nispetle Osmanlı Türkçesinde daha az kullanılmışlardır. Bunların büyük bir kısmı makam ve mevki isimlerinde, kitap isimlerinde, kimi dinî tabirlerde ve bilhassa bilimsel terminolojide karşımıza çıkar. Osmanlı Türkçesinde kullanılan *Arapça sıfat tamlaması* yapısı da isim tamlaması yapısıyla aynıdır. İsim ve sıfat tamlamasını yalnızca tamlayan kelimenin niteliğinden ayırt ederiz; tamlayan isimse isim tamlaması, sıfatsa sıfat tamlaması olur: دول المعظمه düvelü'l-*muazzama* "büyük devletler". Arapça yapılı sıfat tamlamasında tamlanan ve tamlayan unsurlar (mevsûf ve sıfat) arasında cinsiyet (müennes - müzekker); sayı (teklik, tesniye, çokluk); belirlilik-belirsizlik açısından denklik aranır; sıfat bu özellikler bakımından mevsûf olan birinci kelimeye uygun hâle getirilir.

Arapça Ön Edatları Sıralamak.

Dil bilgisinde harf-i cerr adı verilen Arapça ön edatlar, Farsça ön edatlarda olduğu gibi, kimi Türkçe hâl eklerine ve son çekim edatlarına karşılık gelir. Bu edatlar bir tamlamanın başına geldiğinde tamlanan kelimenin sonu ötreli değil esreli okutur. Bu ön ekler şunlardır: ب bi: Türkçede +a/+e, +da/+de, ile ek ve edatlarının anlamını karşılar. Harf-i ta'rîfli kelimelerden önce geldiğinde hemzeyle bitişik yazılır; عن an: Türkçede +dan/+den hâl ekleriyle ve kimi edatlarla karşılanabilir. Bu edattan sonraki kelime tamlama halinde olmayan tek bir kelime ise sonu -ın/-in tenviniyle okunur; فى fî : Türkçede +da/+de, içinde anlamlarını verir; Bu edatın tarih konulurken "....yılında,... tarihinde" anlamlarında da kullanılır; ل li- : Türkçede "için, dolayı, yüzünden, tarafından" anlamlarını verir, isimlerle ve bazı zamirlerle birlikte kullanılmaktadır; من min: Türkçede +dan/+den, dolayı, sebebinden anlamlarını verir; ك ke-: Türkçede "gibi, sanki" anlamlarını verir, benzerlik ifade eder.

Arapça Tamlamalardaki Farklı Okunuşları Ayırt Etmek.

Arapça tamlamalar şu durumlarda farklı okunur: Tamlanan kelime بعد ba'd "sonra", قبل kabl "önce", فوق fevk "üst", تحت taht "alt", بين beyn "ara", حسب hasb "göre, nazaran" kelimelerinden biriyse bu kelimelerin sonu ötreli değil, üstünlü okunur: بعدالزوال ba'de'z-zevâl 'öğleden sonra'; من *min* edatı da tamlayanın (muzâfun ileyhin) harf-i ta'rîfli olduğu bir tamlamada üstünlü okutur: من القديم mine'l-kadîm "eskiden beri"; *Elif-i maksûre* (yani ى harfi) ile biten kelimeler tamlanan olduğunda elif-i maksûre okunmaz, bundan önceki harf üstünlü okunur: Elif-i maksûre ile biten bazı kelimeler şunlardır: على alâ, الى ilâ, اقصى aksâ, معنى ma'nâ: معنى الشعر ma'ne'ş-şi'ir; يا yâ ünleme edatı bir tamlamanın başına gelirse tamlanan kelimenin sonu üstünlü okutur: يا رب العالمين yâ Rabbe'l-âlemîn. Tamlamanın başına harf-i cer geldiğinde ise tamlamalar esreli okunur: باذن الله bi-izni'llâh 'Allahın izniyle'; فى سبيل الله fî-sebîl'illâh 'Allah yolunda'; على طريق القياس alâ-tarîki'l-kıyâs 'karşılaştırma yoluyla' vs. من طرف الله min-tarafi'llâh 'Allah tarafından'; bunların dışında باقى *bânî*, مفتى *müftî*, قاضى *kādî* gibi sonu tek ى ile biten kelimeler tamlanan (muzaf) olduğunda sondaki ye harfi okunmaz, bundan önceki harf esreli okunur: قاضى الحاجات kâdi'l-hâcât 'istekleri yerine getiren; Arapça dil bilgisinde zincirleme tamlamalarda ikinci kelimelerin sonu da esreli okunur: Bu yapı Türkçede çok kullanılmamıştır: *Divânu Lugāti't-Türk, Kitâbu Evsâfi'l-Mesâcidi'ş-Şerîfe* gibi.

Arapça Lafzî Tamlamaları Tanımlamak.

Lafzî izafetler, dış yapı itibariyle Arapça isim ve sıfat tamlamalarına benzerler; ancak anlam bakımından iki kelime arasında herhangi bir tamlama ilgisi kurulmaz. Onlara lafzî izafet (sözde tamlama) denilmesi bu yüzdendir: قصيرالقامه kasîrü'l-kāme 'kısa boylu', tamlamasında iki kelime arasında bir aitlik ilgisi olmadığı gibi, sıfat olan birinci kelime kendisinden sonra gelen kelimeyi değil, ikisi birlikte başka bir özneyi nitelemektedirler. Bu durumda bu iki kelimenin oluşturduğu kelime grubu bir birleşik sıfat olur. Şekil olarak isim veya sıfat tamlamaları gibi kurulsa da anlam ve fonksiyon itibariyle bunlardan tamamen farklıdırlar. Lafzî izafetlerin teşkilinde şekilce dikkat çeken en önemli unsur, birinci kelimenin sıfat fonksiyonunda olmasıdır. Bunlardan bilhassa *ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i mensûb* kategorilerine ait kelimeler tamlamanın birinci kelimesi olurlarsa, sıfat anlamı taşıdıkları sürece, ortaya çıkan kelime grubu lafzî izafet olur. Lafzî izafetlerin en önemli özelliği, iki kelime arasında bir aitlik ilgisi kurmamaları, böylece bir isim tamlaması teşkil etmeyip bir birleşik sıfat teşkil etmeleridir. Bundan dolayı daha çok sıfat tamlamalarının sıfatı olarak kullanılırlar. Ancak isim gibi kullanılmaları da mümkündür. Arapçanın lafzî izafetleri de, Farsça birleşik sıfatlar gibi, Türkçeye isnat grubu, sıfat tamlaması+lı kalıbı veya sıfat-fiil grubu şeklinde aktarılabilir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdaki harf grupların hangisinde kamerî harf vardır?
   a. ظ – ل – ن
   b. ص – ض - ط
   c. ز - س - ش
   d. ت – ث - د
   e. ذ - ر - ب

2. Arapça yapılı tamlamalarla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**
   a. Tamlayan önce tamlanan sonra gelir.
   b. İki kelime arasına "el" harf-i ta'rifi konulur.
   c. Tamlanan kelimenin son harfi, bazı istisnalar dışında ötreli okunur.
   d. Harf-i ta'rîfin elifi hiçbir zaman okunmaz.
   e. Tamlamada ikinci kelime sıfat ise, tamlama sıfat tamlaması ismini alır.

3. "Fenler evi" anlamındaki tamlama aşağıdakilerden hangisidir?
   a. امير المؤمنين
   b. دار الفنون
   c. شمس العرفان
   d. باب السعاده
   e. اميرالامرا

4. Aşağıdaki tamlamaların hangisi <u>yanlış</u> okunmuştur?
   a. كليد البحرين "kilîdü'l-bahreyn"
   b. حب الوطن "hubbü'l-vatan"
   c. فاطر السماوات "fâtırü'l-semâvât"
   d. سلسلة الزهب "silsiletü'z-zeheb"
   e. نقيب الاشراف "nakîbü'l-eşrâf"

5. Aşağıdakilerden hangisi makam ve mevki ismidir?
   a. نهج الفراديس
   b. تحفة الحرمين
   c. حديقة الوزرا
   d. رئيس الكتاب
   e. ميزان الحراره

6. Aşağıdaki tamlamalardan hangisi sıfat tamlamasıdır?
   a. عماد الدين
   b. مفخر الموجودات
   c. شيخ الاسلام
   d. حسرة الملوك
   e. رمضان المبارك

7. Aşağıdaki ön edatlardan hangisinin Türkçe karşılığında bir <u>yanlışlık</u> yapılmıştır?
   a. ب bi: Türkçede +a/+e
   b. عن an: Türkçede "ile, dolayısıyla"
   c. فى fî : Türkçede +da/+de
   d. ل li- : Türkçede "için, dolayı, yüzünden, tarafından"
   e. ك ke-: Türkçede "gibi, sanki"

8. Aşağıdaki tamlamalardan hangisinin okunuşu **<u>yanlıştır</u>?**
   a. بين الملل beyne'l-milel
   b. قبل الطوفان kable't-tûfân
   c. تحت العرض tahte'l-arz
   d. الى الابد ile'l-ebed
   e. يا رسول الله yâ Resûlu'llah

9. Lafzî izafetlerin şekilce dikkat çeken <u>en önemli</u> unsuru aşağıdakilerden hangisidir?
   a. Tamlamada birinci kelimenin isim fonksiyonunda olması
   b. Tamlamada birinci kelimenin sıfat fonksiyonunda olması
   c. Tamlamanın harf-i cerr alması
   d. Tamlamada ikinci kelimenin sıfat olması
   e. Tamlamada ikinci kelimenin isim olması

10. Aşağıdaki tamlamalardan hangisi lafzî izafet **değildir?**
   a. عميم الرحمت
   b. خفى الحكمت
   c. يوم الجزا
   d. سالف الذكر
   e. ممدوح السلوك

Okuma Çalışması

Zamân-ı kadîmde Keşmîr memleketinin hâkimi Turan Bey'in hayret-bahş-ı cihân Ferruh-rûz isminde bir erkek ve Ferah-nâz nâmıyla bir de kız evlâdı olup şeh-zâde-i civân-baht envâ'-ı fezâ'il ve kemâlât-ı insâniyye ile muttasıf genç bir kahramân-ı nâdirü'z-zamân ve hem-şîresi Ferah-nâz dahi mâlike-i lutf u cemâl ve sâhibe-i hüsn-hısâl bir âfet-i devrân idi.

Fi'l-hakîka Ferah-nâz hüsn-i âlem-i behâsından başka nihâyet derecede câzibe sâhibesi olduğundan cemâl-i hûrî-misâline atf-ı nazar edenler ez-dil ü cân kendisine hayrân ve musahhar olarak nâ'il-i visâl olmaları emr-i muhâl olmağla encâm-ı kâr te'essür-i derd-i aşkıyla ya Mecnûn gibi serserî veyahut esîr-i firâş olarak bi'l-âhire hayâttan berî olurlardı. Ferah-nâz sarâyından çıkıp azm-i şikâr eyledikte temâşâ-yı ruhsâr-ı dil-ârâ-yı nâzükâne-siyle tenvîr-i uyûn-ı hasret etmek üzere reh-güzârında saf-beste-i selâm ve intizâm olan ehâlî-i memleket Ferah-nâz'ı elbise-i nefîse giymiş ve tâc-ı hemâlânesi bir tarafa eğmiş olduğu ve esb-i sabâ-reftârını yüz beyâz câriye tîr-i nazardan siperlercesine ihâta eyledikleri hâlde mütehassirîne misâl-i âfitâb arz-ı dîdâr eyleyince ehâlî-i deryâ-hurûş tarafından yâd olan âvâze-i mâşallâh vâsıl-ı küngüre-i âsmân olur idi. Cevârî-i mezbûre her ne kadar birbirinden hüsn-dâr ise de nücûm içinde mâh-ı münîr gibi bunlar ortasında Ferah-nâz'ın hüsn ü edâsı âlemin nazarını başkaca kendiye celb eylediğinden ne bunların etrâfını kuşatmış olan perçem-i gafîr ve ne de rikâbında giden asâkir-i meslûletü's-seyf temâşâda olan halkın men'ine kâdir olamamalarıyla ziyâdece yanaşan bahtsızları cerh ve telef etmeğe me'zûniyetleri olduğu hâlde Ferah-nâz her ne vakit şikâra çıkmış olsa halk başlarına gelen şu felâketlerden aslâ mütenebbih olmayıp bi'l-akis onun nazargâh-ı dilberânesinde fedâ-yı cân ve bastığı türâb üzerinde nefslerini kurbân ederek demlerini seyl misâli akıtmağa kemâl-i şevk ve meserretle muntazır ve bunun vukû'uyla müftehir bulunduklarından ve halkı şu hâlden men etmek mümkün olamadığından pederi Turan Bey kerîmesi Ferah-nâz sultânın hüsn-i hun-rîzinin bâ'is olduğu felâketlerden halkın muhâfa-zası için artık gözlerinden nihân ederek kerîmesi-nin sarâydan taşra çıkmasını men ve yasak eylemiş ve vâkı'â ehâlî şu belâ-yı hasret-i dil-dâr ile daha beter mecrûhü'l-fu'âd olarak zarûrî katlanmış ise de Ferah-nâz'ın âvâze-i hüsn ü ânı bütün memâlik-i şarkiyyeye aks ettiğinden vasfını işiden hükm-dârân-ı şarkiyye gıyâben ta'aşşuk ederek bunlar-dan her biri Ferah-nâz'ı gönül tahtına iclâs etmek efkârıyla müstakilen birer elçi çıkartmış oldukları Keşmîr hükûmetinde gereği gibi şüyû bulmağa başlamış idi.

Metinde Geçen Arapça Tamlamalar ve Harf-i cerli Yapılar: nâdirü'z-zamân, fi'l-hakîka, bi'l-âhire, meslûletü's-seyf, bi'l-akis, mecrûhü'l-fu'âd.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Ay Harfleri (Hurûfü'l-kameriyye)" kısmını yeniden okuyunuz.
2. a Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Yapılı İsim Tamlamaları" bölümünü yeniden okuyunuz.
3. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Yapılı İsim Tamlamaları" bölümü yeniden okuyunuz.
4. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Tamlamaların Okunuşu" kısmını yeniden okuyunuz.
5. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Makam ve Mevki İsimleri" kısmını yeniden okuyunuz.
6. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Yapılı Sıfat Tamlaması" bölümünü yeniden okuyunuz.
7. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Ön Edatlar" bölümünü yeniden okuyunuz.
8. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Tamlamalardaki Değişiklikler" bölümünü yeniden okuyunuz.
9. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Birleşik Sıfatlar: Lafzî İzâfet" bölümünü yeniden okuyunuz.
10. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Lafzî İzafetlerin Kullanılışı" kısmını yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

الشيخ الحاج الحق الانصاف الوداع

Sıra Sizde 2

rabbü'l-âlemîn "âlemlerin Rabbi"; beytü'l-mâl "mal evi, hazine"; hasretü'l-mülûk "padişahların hasreti"; dârü'z-ziyâfe "ziyafet evi"; dârü'l-aceze "âcizler evi"; re'îsü'l-küttâb "katiplerin reisi, dış işleri bakanı"; resûlü's-sakaleyn "insan ve cinlerin peygamberi, Hz. Muhammed"; sultânü'l-evliyâ "velilerin sultanı"; seyyidü'l-mürselîn

“peygamberlerin efendisi, Hz. Muhammed”; şeyhu'l-İslâm “din işleri reisi, diyanet işleri başkanı”; sâhibü'l-hurûc “isyan eden, asi”; sâhibü's-seyf ve'l-kalem “kalem ve kılıç sahibi”; sâhibetü'l-beyt “ev sahibi”; imâdü'd-dîn “dinin direği”; mâ’ü'l-hayât “hayat suyu”; mefharü'l-mevcûdât “varlıkların övüncü, Hz. Muhammed”; yevmü'l-kıyâme “kıyamet günü”.

Sıra Sizde 3

bakiyyetü's-süyûf “kılıç artığı”; beyne'd-düvel “devletler arası”; tahte'l-bahr “deniz altı”; dâ’ü's-sıla “vatan özlemi”; dârü'ş-şifâ “şifa evi, hastane”; dârü'l-mülk “başkent”; rabbü'd-dâr “ev sahibi”; rûhü'l-emîn “Cebrail”; sidretü'l-müntehâ “arşın en üst noktasında var olduğu kabul edilen bir ağaç”; silsiletü'z-zeheb “altın zincir”; şakā’iku'n-nu'mâniyye “bir çeşit dağ gelinciği”; şeyhü'l-ekber “en büyük şeyh”; felekü'l-a'zam “eski astronomi bilgisine göre dokuzuncu kat gök”; müsebbibü'l-esbâb “Allah”; yetîmü't-tarafeyn “iki tarafın yetimi, Hz. Muhammed”; yevmü'l-cezâ “ceza günü”; yevmü'd-dîn “kıyamet günü”.

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). Osmanlı Türkçesi Klavuzu 1-2. İstanbul. Kesit Yayınları

9

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamalarının yapısını tanıyabilecek,
- Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamalarının Türkçe söz diziminde yerini belirleyebilecek,
- Farsça birleşik isimlerin tamlamalardaki kullanışını tespit edebilecek,
- Farsça birleşik sıfatların Türkçe yardımcı fiillerle kullanımını Türkçe söz dizimine göre çözümleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İsim Tamlaması
- Sıfat Tamlaması
- Söz Dizimi
- Cümle Ögesi
- Birleşik Kelime
- Birleşik Sıfat
- Yardımcı Fiil

İçerik Haritası

- FARSÇA YAPILI İSİM VE SIFAT TAMLAMALARININ TÜRKÇE SÖZ DİZİMİNDE KULLANILMASI
- FARSÇA BİRLEŞİK KELİMELERİN TAMLAMALARDA KULLANILIŞI

Farsça Tamlama ve Birleşik Kelimelerin Türkçe Söz Diziminde Kullanımı

FARSÇA YAPILI İSİM VE SIFAT TAMLAMALARININ TÜRKÇE SÖZ DİZİMİNDE KULLANILMASI

Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamaları bilhassa tamlanan unsurun niteliğine göre farklılıklar gösterirler. Bu yapılara göre Türkçe söz dizimindeki görevleri de değişik olabilir. Türkçe ek, edat ve yardımcı fiillerle birlikte kullanılmasıyla oluşan bu yapıların özelliklerinin iyi bilinmesi metinlerin doğru anlaşılması ve gerektiğinde günümüz diline aktarılması için son derece önemlidir. Bu ünitede Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamalarının Türkçe söz diziminde kullanılışıyla ilgili önemli ve belli başlı yapı özelliklerini öğreneceğiz. Arapça yapılı isim ve sıfat tamlamaları Osmanlı Türkçesinde gayet az kullanılmış olup Türkçe söz dizimi içinde yer alışları Farsça tamlamalardan farklı olmadıkları için ayrıca üzerinde fazla durmayacağız.

İsim ve sıfat tamlamaları tamlanan unsurun masdar olup olmamasına göre iki gruba ayrılır :

a) Tamlanan unsuru hareket, oluş veya kılış ifade etmeyen, yani masdar olmayan bir kelimeden oluşan tamlamalarda unsurlar birbirine geriden öne doğru başlayan bir sıra içinde bağlanarak bir bütün oluştururlar. Bu bütün Türkçe ek veya edatları alarak herhangi bir cümle unsuru gibi kullanılabilir.

ولایات مختلفه vilâyât-ı muhtelife "çeşitli vilâyetler"

Bu örnek, bir sıfat tamlamasıdır. Sıfat tamlamaları varlıklar âleminde bir "şey"i gösteren isim değerindedir. Tamlama bu hâliyle uygun ekler alarak Türkçe cümlenin herhangi bir tamlayıcısı olabilir. Tamlayıcının eki, sondaki kelimeye eklenir, sondaki kelimenin ses düzenine uygun olur; ancak ek, bazı durumlarda anlam itibariyle baştaki tamlanan unsuru ilgilendiriyor görünmekle birlikte, genel olarak tamlamanın bütününe aittir:

"Bu iklîm selefde (vilâyât-ı muhtelife)+ye taksîm olunmuşdur..."

هنگام دل آرام hengâm-ı dil-ârâm "gönle hoş gelen zaman" ve **پیمانهٔ خاطر** peymâne-i hâtır "gönül kadehi" tamlamalarından birincisi sıfat, ikincisi isim tamlamasıdır. Bunlar uygun ekler alarak Türkçe söz diziminde farklı tamlayıcıları karşılayabilirler:

"... ol (hengâm-ı dil-ârâm)+da (peymâne-i hâtır)+ı leb-rîz eden..."

Örnekte görüldüğü gibi sıfat tamlaması olan grup +da ekini alarak yer tamlayıcısı, isim tamlaması olan unsur ise yükleme hâli ekini alarak nesne olmuşlardır.

Tamlamayı oluşturan unsur kaç kelimeden oluşursa oluşsun bu yapıdaki tamlamalarda tamlamanın sonundaki kelimeye eklenmiş olan ek, anlamca tamlamanın bütününe aittir:

rûz-ı ciğer-sûz-ı rüstâhîz "kıyametin ciğer yakan günü": "... (rûz-ı ciğer-sûz-ı rüstâhîz)+de..."

cây-ı mebhit-i envâr "nurların düştüğü yer" : "...(ol cây-ı mebhit-i envâr)+da defn ettiler."

dest-yârî-i eltâf-ı Kirdigârî "Allah'ın lütuflarının yardımı": "...(dest-yârî-i eltâf-ı Kirdigârî)+ ile kal'e-i mezbûreyi nümûdâr kılıp..."

sâye-i nihâl-i bâlâ-keş-i hurmâ "hurmanın uzun dalının gölgesi": "...(sâye-i bâlâ-keş-i hurmâ)+da vaz'-ı hıyam-ı âram olundu."

Verilen örneklerde görüldüğü gibi, tamlanan unsur masdar anlamı taşımayan bir isim olduğu zaman, tamlamanın diğer unsurları kendi anlam birliklerini oluşturarak, geriden öne doğru birbirine bağlanmakta, herhangi bir Türkçe ek veya edat bu tamlamanın son kelimesine bitiştirilmekle birlikte anlamca tamlamanın bütününe, yani bir kelime grubuna ait olmaktadır.

Farsça tamlamalara getirilen Türkçe eklerin görevi, aslında Türkçe tamlamalardakinden pek de farklı değildir. Meselâ "dolma kalem" bir kelime grubu olarak söz diziminde ek aldığında, bu ek sadece "kalem" kelimesine ait değil, bütünüyle "dolma kalem" kelimesine ait olur. "Dolma kalemin mürekkebi kalmamış." cümlesinde +In ilgi hâli eki "dolma kalem" birleşik isminin eki olmuş olur. Farsça ve Arapça tamlamalar ile birleşik kelimeler de tıpkı Türkçedeki gibi söz dizimi içinde "tek bir kelime" olarak algılanırlar ve bu sebeple gruba getirilen ek, bütünüyle tamlamanın veya birleşik kelimenin eki olur. "Sâye-i âlînizde katl-i 'âmdan kurtulduk." cümlesindeki hâl ekleri "sâye-i âlî" ve "katl-i 'âm" tamlamalarına ait olur.

Bu yapıdaki tamlamalar Türkçe bir isim tamlamasının tamlanan veya tamlayan unsurları olabilirler. Aşağıdaki Türkçe isim tamlamalarının her iki unsuru da Farsça yapılı sıfat ve isim tamlamalarıdır:

"...(Devlet-i aliyye)+mizin (bidâyet-i zuhûr)+undan beri..."

"... (Tanzîmât-ı hayriyye)+nin (menâfi'-i hâl)+ini..."

"Hürriyet, (şahsiyyet-i ameliyye)+nin (alâmet-i hâriciyye)+sidir.

b) Tamlanan unsurun masdar, yani hareket, oluş veya kılış ifade eden bir kelime olması durumunda unsurlar arasındaki ilişkinin anlaşılması, her zaman geriden öne doğru gelen bir sıralanış içinde olmaz. Bu gibi tamlamalar Türkçe söz diziminde ister bir yardımcı fiille birlikte kullanılsınlar, isterse yardımcı fiil olmadan kullanılsınlar, masdarlardaki fiil anlamından dolayı, tamlamayı teşkil eden kelimeler, tamlanana, tıpkı bir cümlede olduğu gibi, çeşitli tamlayıcılar olarak katılırlar. Bundan dolayı bunları her zaman basit yapılı Türkçe isim ve sıfat tamlamaları hâlinde değil, küçük fiil grupları hâlinde anlarız. Aslî unsura bağlanan kelimelerin hangi tamlayıcıları karşıladığı tamamen masdarın çatısıyla ilgilidir. Bu kelimeler masdara *nesne, yer tamlayıcısı* veya *zaman tamlayıcısı* olarak katılabilirler. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

teslîm-i rûh eylemek

teslîm-i rûh, bir isim tamlamasıdır. *Eylemek* yardımcı fiili, anlamca tamlamanın aslî unsuruna bağlıdır: *teslîm eylemek*. Teslîm eylemek, geçişli bir fiildir, yani nesne alır. Bundan dolayı *rûh* kelimesini bu tamlamanın nesnesi olarak değerlendirir ve Türkçe yapıya böylece çevririz: *ruhu teslim eylemek.*

gark-ı âb olmak

gark-ı âb, bir isim tamlamasıdır. *Olmak* yardımcı fiili, anlamca tamlamanın aslî unsuru olan *gark* masdarına bağlıdır: *gark olmak* "batmak, boğulmak". *Gark olmak*, geçişsizdir, bundan dolayı *âb* kelimesini nesne değil başka bir tamlayıcı olarak değerlendiririz. Burada yer tamlayıcısı görevindedir: *âba gark olmak* "suya batmak, boğulmak".

Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun, tamlanan masdar ise, diğer kelimeler masdarın, yani fiil unsurunun gerektirdiği tamlayıcılar hâlinde tamlamaya katılır ve buna göre Türkçe yapıya aktarılır:

ref'-i livâ-i tuğyân eden

ref'-i livâ-i tuğyân, Farsça yapılı isim tamlamasıdır. Türkçe *etmek* yardımcı fiiliyle kullanıldığında bu yardımcı fiil doğrudan *ref'* masdarına bağlanır: *ref' etmek* "kaldırmak". *Ref' etmek*, geçişlidir, bundan dolayı *livâ-i tuğyan* "isyân bayrağı" bu fiilin nesnesi olur: *livâ-i tuğyânı ref' etmek* "isyan bayrağını kaldırmak".

Tamlamanın diğer kelimelerinin tamlayan unsura nasıl katılacağını tespit ederken şu duruma dikkat edilmelidir. Söz konusu tamlama Türkçe söz dizi-minde daha büyük bir kelime grubunun içinde bulunabilir ve bazı tamlayıcıları daha önceden geçmiş olabilir. Aşağıdaki örneği inceleyelim:

"... cevâbları Re'îsü'l-küttâb Efendi tarafından sebt-i sahîfe-i dikkat... olunup..."

sebt-i sahîfe-i dikkât, Farsça isim tamlamasıdır. Bu tamlama, uzunca bir cümlede *olunmak* yardımcı fiiline bağlanır: *sebt olunmak* "yazılmak, kaydedilmek". *Sebt olunmak*, geçişli olup bir nesne gerekir. Oysa *sebt-i sahîfe-i dikkat* tamlamasındaki diğer unsurlar, yani *sahîfe-i dikkat*, bu fiilin nesnesi değil, yer tamlayıcısıdır: "dikkat sayfasına sebt olunup". Bu fiilin nesnesi cümlede daha önce geçmiş olan... "cevâbları" kelimesidir.

"âb-ı Nîl... gabrâ-yı Kahire'yi mestûr-ı dâmen-i himmet ettiği..."

mestûr-ı dâmen-i himmet, Farsça isim tamlamasıdır; *etmek* yardımcı fiili bu tamlamayla birlikte kullanıldığında, doğrudan *mestûr* masdarına bağlanır: *mestûr etmek* "örtmek". Bu fiil geçişli olup, nesnesi cümlede daha önce geçmiştir; bu yüzden diğer kelimeler burada zarf tamlayıcısı görevindedir: "... *dâmen-i himmet ile mestûr ettiği* "himmet eteğiyle örttüğü".

Söz konusu masdar, Farsça da olabilir: "pesendîde-i âlem oldu." *pesendîde-i âlem*, Farsça isim tamlamasıdır. *Olmak* yardımcı fiili *pesendîde* "beğenilmiş" masdarına bağlanır: *pesendîde olmak* "beğenilmek". Tamlamanın diğer unsuru olan *âlem* kelimesi bu fiil grubunun zarf tamlayıcısıdır: "Herkes tarafından/herkesçe beğenildi."

SIRA SİZDE 1

Aşağıdaki kelime gruplarını okuyunuz, bu grupların yapısını tahlil ediniz.

- كاه و بى كاه - مجلس بمجلس - لازم الاستغفار - قديم الايام - شهر جليل القدر - على السحر

FARSÇA BİRLEŞİK KELİMELERİN TAMLAMALARDA KULLANILIŞI

Farsça birleşik kelimelerin tamlamalarda kullanılışlarından söz ederken bilhassa iki yapı üzerinde durmak gerekir. Bunlardan birincisi birleşik isimler, ikincisi birleşik sıfatlardır.

Birleşik isimlerin kullanılışı

Farsça birleşik isimlerin kuruluşunu daha önceki ünitelerde görmüştük. *ser-asker, mihman-hâne, sâhil-sarây, gül-berg, murg-âb, İrân-zemîn, meh-tâb* yapısındaki kelimeler, birleşik isimlere örnektir. Bu yapıdaki kelimeler Osmanlı Türkçesi metinlerinde Farsça yapılı tamlamaların tamlanan (muzâf) veya tamlayan (muzâfunileyh) unsuru olabildiği gibi tek başlarına Türkçe söz diziminin herhangi bir unsuru olarak da kullanılabilirler. Bu gibi kelimelerin bir kısmı bitişik olarak yazılmakla birlikte (مهتاب meh-tâb, مرغاب murg-âb vs.) bir kısmı ayrı yazılmaktadır. Bilhassa az kullanılan kelimeler söz konusu olduğunda bunların yanlış okunması ihtimali daima vardır. Meselâ *ser-asker* kelimesi birleşik kelime olarak bir rütbe ismidir; bunu *ser-i asker* diye okursak "askerin başı" anlamında vücut organını kastetmiş oluruz. Kimi birleşik isimlerde izafet kesreli veya izafet kesresiz okuyuşlar farklı anlamlar üretmeyebilir (*sâhib-i kemâl, sâhib-kemâl* vb.); bu durumlarda doğru okuyuş için sözlüğe bakmalıyız.

Aşağıdaki örneklerde birleşik isimler tamlanan (muzâf) olarak kullanılmıştır:

سرعسکر اوردوی همایون ser-asker-i ordu-yı hümâyûn, سرمنْزل صفا و مروه ser-menzil-i Safâ ve Merve, سرخلقهٔ کرامت ser-halka-i kerâmet, مهمانسرای قلوب mihmân-sarây-ı kulûb, جامه خواب ناز câme-hâb-ı nâz, دست مایهٔ صفا dest-mâye-i safâ, قافله سالار نبوت kāfile-sâlâr-ı nübüvvet, کارخانهء قدرت kâr-hâne-i kudret vs.

Birleşik isimler, tamlayan olarak da kullanılabilirler:

کوشهٔ قهوه خانه gûşe-i kahve-hâne, مسیرهٔ کاغدخانه mesîre-i Kâğıd-hâne, لوازم داد و ستد levâzım-ı dâd ü sited vs.

Birleşik sıfatların kullanılışı

Birleşik sıfatlar, gerek sıfat, gerekse isim değerinde olsun, söz diziminde geniş bir kullanıma sahiptir. Bu kullanım sıklığından dolayı birleşik sıfatların kullanılışlarını geniş olarak ele almalıyız. Aşağıda birleşik sıfatları yapılarına göre ele alıp tamlamalarda kullanılışlarıyla ilgili örnekler vereceğiz:

a) İki isimden oluşanlar:

İki isim yanyana gelerek birleşik sıfat oluşturabilir. Yanyana gelen iki kelime Farsça olabileceği gibi, Arapça da olabilir. Bu gibi tamlamaları Türkçede daha çok isnat grubu, sıfat tamlaması+lı kalıbı veya sıfat-fiil grubuyla karşılarız. Bilimsel çalışmalarda bu gibi yapılarda iki kelimenin arasına (-) işareti konur :

ستاره سپاه sitâre-sipâh "yıldız askerli, yıldızlar kadar çok askeri olan"

پولاد بدن pûlâd-beden "çelik bedenli"

خضرقدر Hızr-kadr "Hızır peygamber şerefli, Hızır yüceliğine sahip"

نصرت شعار nusret-şi'âr "zafer şiarlı, daima zafer kazanan"

ظفر رهبر zafer-reh-ber "zafer rehberli, rehberi zafer olan"

بهرام اقدام Behrâm-ikdâm "Behram gayretli, gayreti Behram gibi olan"

هما لانه hümâ-lâne "Hüma kuşunun yuvası olan"

b) Bir sıfat ile bir isimden oluşanlar:

Bu gibi birleşik sıfatlarda önce sıfat sonra isim gelir. Bu tamlamaları aynı sırayla (sıfat tamlaması)+lı kalıbında Türkçeye çevirmek mümkündür:

آسوده حال âsûde-hâl "âsûde hâlli"

بد نهاد bed-nihâd "kötü huylu, kötü yaratılışlı"

نيك نام nîk-nâm "iyi adlı"

روشن ضمير rûşen-zamîr "aydınlık gönüllü"

عالى همت âlî-himmet "yüce himmetli"

عاليشان âlî-şân "yüce şanlı"

c) Bir isim ile bir sıfat-fiilden oluşanlar:

Farsça fiillerin geçmiş zaman gövdelerinden yapılan ism-i mef'ûller ve fiillerin ism-i fâ'il anlamı taşıyan emir gövdeleri, yani Farsça sıfat-fiillerle yapılan kelimeler, birleşik sıfat yapımında sıklıkla kullanılırlar. Bunları Türkçede -an/-en (gelen, bakan, koşan vs.) veya -mış/-miş (gelmiş, ölmüş, görmüş, düşmüş vs.) sıfat-fiil ekleriyle yapılan fiil gruplarıyla karşılayabiliriz:

عالم آرا âlem-ârâ "alemi süsleyen"

جهان پيرا cihân-pîrâ "cihanı bezeyen"

دلفريب dil-firîb "gönül aldatan"

خون بار hûn-bâr "kan yağdıran, kan döken"

عبرتنما ibret-nümâ "ibret gösteren"

صفشكن saf-şiken "saf kıran, saf bozan"

كشوركشا kişver-güşâ "ülke açan, fetheden"

حيرتبخش hayret-bahş "hayret veren"

صف بسته saf-beste "saf bağlamış, saf tutmuş"

زانوزده zânû-zede "diz koymuş, diz çökmüş"

رخصت یافته ruhsât-yâfte "ruhsat bulmuş, izin almış" (ruhsat-yâfte-i gül-geşt-i çemenzâr-ı ferâdis)

سرافراخته ser-efrâhte "baş uzatmış, uzamış" (serv-i ser-efrâhte-i bostân-ı iftihâr)

- Yukarıda yapılarına göre örneklerini verdiğimiz birleşik sıfatlar, sık sık, Farsça sıfat tamlamasında sıfat olarak kullanılırlar. Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun, bir birleşik sıfatın Farsça yapılı bir tamlamada daima kendisinden önceki kelimeyi nitelediği unutulmamalıdır:

اسکندر خضر قدر İskender-i Hızr-kadr "Hızır yüceliğinde olan İskender"

ایام فرخنده انجام eyyâm-ı ferruh-encâm "sonu uğurlu günler"

باب سعادت مآب Bâb-ı sa'âdet-me'âb "mutluluğun sığınağı olan Kapı"

پادشاه عالمپناه pâdişâh-ı âlem-penâh "âlemin koruyucusu olan Padişah"

پادشاه کردون وقار pâdişâh-ı gerdûn-vakâr "felek vakarlı Padişah"

تاج هما لانه tâc-ı hümâ-lâne "Hüma kuşunun yuvası olan tâc"

حسن عالم بها hüsn-i âlem-behâ "âlem kıymetinde olan güzellik"

خاقان بهرام اقدام Hâkan-ı Behram-ikdâm "Behram gibi gayretli Hakan"

رای عالم آرا rây-ı âlem-ârâ "âlemi süsleyen fikir" "...çehre-i zamân nûr-ı rây-ı âlem-ârâyile münevver ü rûşen olup..."

رجال دولت ابد قیام ricâl-i devlet-i ebed-kıyâm "sonsuza kadar ayakta olan devletin yöneticileri"

زیب دلفریب zîb-i dil-firîb "gönül aldatan süs" "...mâh-ı râyet-i nûr-güsteri zîb-i dil-firîb gösterüp zemîn-i memlekete âsumân ziynetin verdi."

سال فرخنده فال sâl-i ferhunde-fâl "falı kutlu yıl"

سردار عالیشان serdâr-ı âlî-şân "şanı yüce serdar"

سلطان آسمان احتشام sultân-ı âsumân-ihtişâm "felek gibi ihtişamlı sultan"

سنان خون بار sinân-ı hûn-bâr "kan yağdıran mızrak"

شهریار کشورکشا şehriyâr-ı kişver-güşâ "ülkeler fetheden hükümdar"

عدل جهان پیرا adl-i cihân-pîra "cihanı bezeyen adalet" "...arsa-i devrân nûr-ı adl-i cihân-pîrâyile tâze gülşen oldu."

عساکر فرخنده مآثر asâkir-i ferhunde-me'âsir "izleri kutlu askerler"

لشکر انجم شمار leşker-i encüm-şümâr "sayıları yıldızlar kadar olan ordu"

لشکر ظفر رهبر leşker-i zafer-rehber "rehberi zafer olan ordu"

Aşağıdaki metni Arap harfleri ile yazınız, metinde geçen bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını öğreniniz, metinde geçen Farsça birleşik sıfatları belirleyiniz.

Üngürüs-ı Menhûsuñ Ceyş-i Bed-kîşi Tahtalu Nâm Kasabaya Akın Saldığını, Ol Kişverde Olan Leşker-i İslâm Hâzır Bulunup Gelen Kâfiri Ele Aldığını Beyân Eyler

Mezkûr bed-nihâdlar ki Belgrad öñünden berü yakaya geçdiler, leşker-i cerrârdan ol havâlîyi hâlî göricek ılgar seçdiler; on biñden ziyâde pûlâd-beden, ehremen-nijâd horyâd u âğın yarağın görüp yörüdi, ol bahr-ı revânuñ efvâc-ı bî-kerânı emvâc-ı âhenînle rûy-ı zemîni bürüdü.

Ol pür-sitîz hınzîrlaruñ ki hançer-i tîzden dendânı vardı, ellerindeki nîzeden gezdikleri yerler ormana dönerdi. Dıraht-ı çam gibi saht-endâm bed-fercâmlar çengelistân-ı cenge ki girdiler, kenâr-ı diyâr-ı İslâm'da Tahtalu demekle meşhûr kasabaya irdiler. Ol kenârda sipeh-sâlâr-ı ceng ve ol kûhsârda peleng-i tîz-çeng yok tevehhüm etdiler; ol şehri serhengden ve ol nehri nehengden hâlî i'tikād edüp üzerine hümm etdiler.

Mezkûr kürenüñ hod leşker-i cerrârı düşmen-i bed-girdâr üzerlerine varacağından haber-dâr olmuşmuş; etrâf u eknâfda âgâh olan sipâhdan dahi hayli âdem cem' olup hayl ü haşemle ol diyâr dolmuşmuş. Tîğ-zen ve saf-şiken dil-âverler taraf taraf hâzır ve nâzır dururlarmış; sipâhı düşmen-i güm-râh kaçan gele, ire, ele gire deyü muntazır dururlarmış.

Hemîn ki, ol bed-girdâr la'înler gurûrla mezkûr diyâra akın saldılar, haşem-i hışmgîn kemîn-i hışm u kînden çıkup ol bî-dînleri ele aldılar. Bu şîr-gîr dilîrler ki yurdlarına kurdlar gelirken duydılar, ardlarına uydılar, ol nahcîrgâha gelen güm-râhlara tavşanlar aldırup rûbâh gibi inden ine koydılar; kuyrukların ele alup tâzîlerle yazılarda, ovalarda kova gitdiler, yetdiler, nîzelerle tüylerin ditdiler, dağıtdılar; derilerin buçuk değmez etdiler. Her biri hılâba düşmiş, başına kilâb üşmüş doñuza döndü; avcı döğmüş dilki gibi ağzı burnu kızıl kana yundu. Bal yemeğe gelmiş ayı gibi dâm-ı belâya giriftâr oldular. Ol bed-fiâller tuzağa düşüp çuk kuşu gibi iki ayaklarından dutuldular.

İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter*, Haz.: Şerafettin Turan, Türk Tarih Kurumu Yay, Ank. 1991, s. 158-159

Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanılması

Farsça yapılı birleşik sıfatlar Türkçe söz diziminde yardımcı fiillerle birleşerek ana cümlenin veya yan cümlenin yüklemini teşkil edebilmektedir. Bu durumda da birleşik sıfatların yapısına bağlı olarak iki tür gramatikal ilişki kurulur:

a) Bir sıfat ve bir ismin yan yana gelmesiyle kurulan birleşik sıfatlar, Türkçe bir yardımcı fiille birleşebilirler. Türkçede bir isim ile bir yardımcı fiilden kurulan birleşik fiillerde olduğu gibi, anlam birleşik sıfatın bütününün üzerindedir. Yardımcı fiil, bu anlamı fiilleştirir.

Ver ol bâdeyi kim *ola hoş-güvâr*
Anunla eser kılmaya zehr-i mâr

Sun ey sâkî bir câm-ı nîkû-sirişt
K'ola reşha-i cûybâr-ı behişt

İçen ger fakîr ise olup ganî
Girân-kadr ola görse merd-i denî

Bu, sık kullanılan bir yapı değildir.

b) Farsça sıfat-fiil yapılarıyla kurulan birleşik sıfatlar ise Osmanlı Türkçesinde yüksek bir kullanım sıklığına sahiptir. Daha sık olarak Türkçe birleşik yapı teşkilinde kullanılırlar. Zaten hareket ve oluş anlamı taşıyan fiil gövdeleri, Türkçe bir yardımcı fiille kolayca yüklemleşebilmektedir. Bu gibi yapılarda yardımcı fiille isim unsurunun birleşmesi ise biraz daha karışık bir yolla gerçekleşir. Böyle yapılarda Türkçe yardımcı fiille asıl birleşen ve anlamın odağını oluşturan unsur, Farsça sıfat-fiildir. İsim unsuru ise, bu birleşik fiil şeklinin nesnesi veya başka bir tamlayıcısı görevinde olur. Bunu en basit yapılardan başlayarak açıklayalım:

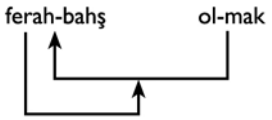

Görüldüğü gibi bu yapıda önce *bahş* ile *olmak* arasında bir anlam grubu oluşmakta, sonra *ferah* kelimesi bu gruba tamlayan olarak katılmaktadır.

Bahş, *bahşîden* "bağışlamak, bahşetmek" fiilinin emir gövdesidir ve "bahşeden, bağışlayan" anlamlarını taşır. Türkçe yardımcı fiil olmadan da fiil anlamını içinde taşımaktadır. *Ferah* ise bu fiilin nesnesi durumundadır. Bunun yerine başka bir kelime de geçebilir (Meselâ atâ-bahş). *Ferah-bahş* veya *atâ-bahş*, birleşik sıfat olarak "ferah veren, atâ veren" demek olur. Bunu Türkçe yardımcı fiille, meselâ "oldu" ile, birlikte kullandığımızda "ferah verdi, atâ verdi" şeklinde yüklemleştirmiş oluruz. *Ferah* veya *atâ* kelimeleri bu birleşik fiilin nesnesi olur. Aşağıdaki beyitlerde geçen örnekleri inceleyiniz:

Olup nazm-ı pâki Nizâmî-misâl
Ferah-bahş ola câna Câmî-misâl

Atâ-bahş olup sana feyz-i Hudâ
Ne kim istesen eyler ol dem atâ

Atâ-bahş olanlar olur bî-hemâl
Kalır nâmı dehr içre Hâtem-misâl

Şu örneklerde de durum aynıdır: ziynet-bahş olmak, hayret-bahş olmak, dâniş-pezîr olmak, feryâd-res olmak, gevher-feşân olmak, güher-rîz olmak, peymân-şiken olmak, behre-yâb olmak, kâm-yâb olmak, vukû'-yâfte olmak vs.

Farsça birleşik sıfatın tamlanan olduğu bir kelime grubu Türkçe bir yardımcı fiille birlikte kullanılırsa, anlam yine birleşik sıfatı oluşturan sıfat-fiilin üzerine odaklanır. Diğer kelimeler bu fiil şeklinin çeşitli tamlayıcıları olur:

âkibet-bîn-i umûr ol-mak

Bu kelime grubunda anlam odağını *-bîn* ve *ol-mak* yardımcı fiili teşkil eder. *-bîn*, *dîden* fiilinin emir gövdesi olup "gören" demektir. *-bîn olmak* "gören olmak", yani "görmek" anlamına gelir.

Tamlamada yer alan diğer kelimeler, fiilin gerektirdiği tamlayıcıları alırlar. Bunlar öncelikle nesne, yer tamlayıcısı veya zarf tamlayıcıları olabilirler. Yukarıdaki örnekte *âkibet* ve *umûr* kelimelerini *-bîn olmak* "görmek" birleşik fiilinin nesnesi hâline getirebiliriz:

umûrun âkibetini görmek "işlerin sonunu görmek"

Aşağıdaki örnek de buna benzer yapıdadır:

ziynet-bahş-ı i'tilâ olan

Bahş "bağışlayan, veren" (< *bahşîden*) sıfat-fiili *ol-mak* yardımcı fiili ile yüklemleştirilmektedir; *bahş olan*, "veren, bahşeden" anlamındadır. *Ziynet* kelimesi bu fiil grubunun nesnesidir: *ziynet veren*. *İ'tilâ* "yükseklik, yücelik" kelimesi de *ziynet* kelimesiyle birleşmektedir. *İ'tilâ ziyneti* "yücelik süsü". Böylece tamlamanın bütünü şu şekli alır:

İ'tilâ ziynetini bahş olan "yücelik süsünü bahşeden, veren" *(...sadr-ı bülend-i iftâya ziynet-bahş-ı i'tilâ olan zevât-ı fezâil-simât hazerâtının...*)

Aşağıdaki örnekte ortaya çıkan birleşik fiil nesne dışında değişik tamlayıcılar gerektirmektedir:

pâ-nihâde-i medâric-i zuhûr olup

Nihâde "koymuş", Farsça *nihâden* "koymak, bırakmak" fiilinden yapılmış bir sıfat-fiil olup Türkçe ol-mak yardımcı fiiliyle birleşmekte; sıfat-fiil böylece Türkçe söz diziminde yüklem olarak kullanılabilmektedir. *Pâ* "ayak" kelimesi bu fiil grubunun nesnesidir. *Pâ-nihâde olmak* "ayak koymak, ayak basmak" anlamına gelir. Bu fiil grubu "nereye" sorusunun karşılığı olan bir yer tamlayıcısı gerektirmektedir. Bu sorunun karşılığı kelime grubundaki diğer kelimelerdir: *medâric-i zuhûra* "ortaya çıkma merdivenlerine". Yazar, burada mecâzi bir anlatışla bir kimsenin "doğduğunu" ifade etmektedir: *"...Efendi merhûmun sulbünden pâ-nihâde-i medâric-i zuhûr olup..."*

Osmanlı Türkçesinde kullanılan Farsça sıfat-fiillerden bazılarının anlamı belirsizleşerek tam bir yardımcı fiil şeklini almıştır. Bunları Türkçeye doğrudan *etmek, olmak, eylemek* gibi yardımcı fiillerle aktarabiliriz:

telef-kerde eyledi

Bu örnekte *kerde* sıfat-fiilinin tabanı olan *kerden* fiilinin anlamı "etmek, eylemek" olduğu için Türkçeye çevirirken başka bir fiil aramıyoruz; *telef* kelimesi birleşik fiilin isim unsurunu teşkil ediyor: *telef eden*. Şimdi tamlamanın daha geniş şeklini görelim:

telef-kerde-i şemşîr-i gadr ü demâr eyledi

Bu tamlamada şemşîr-i gadr u demâr, "ne ile" sorusunun cevabı olan tamlayıcıyı karşılamaktadır: *şemşîr-i gadr ü demâr ile telef eyledi*. *(...ve vakt-i hâcette işe yarar böyle bir düstûr-ı vakūru telef-kerde-i şemşîr-i gadr ü demâr eyledi*).

aks-endâz olan "aks eden"

Bu tamlamada da "endâz" sıfat-fiilini Türkçeye doğrudan bir yardımcı fiil şeklinde aktarabilmekteyiz.

aks-endâz-ı merâyâ-yı zuhûr olan

merâyâ-yı zuhûr, birleşik fiilin yer tamlayıcısını karşılamaktadır: *merâya-yı zuhûrda aks eden*. (*Bâziçe-gâh-ı âlem-i fânîde aks-endâz-ı merâyâ-yı zuhûr olan suver-i ikbâl-i serîü'z-zevâle muğrem ve firîfte olarak...*)

Bu yapıdaki tamlamalarla Türkçe yardımcı fiiller arasında kurulan fiil gruplarının kimi tamlayıcıları söz konusu tamlamanın dışında, Türkçe yapılı kelime veya kelime grupları da olabilir. Meselâ:

sadr-ı bülend-i iftâya ziynet-bahş-ı i'tilâ olan

fiil grubunun yer tamlayıcısı, *ziynet-bahş-ı i'tilâ* dışında Türkçe yapılı bir kelime grubudur: *sadr-ı bülend-i iftâya*.

Aşağıdaki örnekte de altı çizili unsurlar, fiil grubunun yer ve zarf tamlayıcısıdır:

Doksan beşte İstanbul kadılığıyla manassa-nişîn-i taayyün ü iştihâr olup... "Doksan beşte (yılında), İstanbul kadılığı makamıyla, şöhret ve itibâr gerdeğine girip..."

Farsça sıfat-fiilleriyle kurulan birleşik sıfatların tamlanan olarak katıldığı tamlamalar Türkçe yardımcı fiil olmadan da yüklem kurabilirler. Bu durumda da fiil anlamı söz konusu sıfat-fiilin üzerindedir:

"...zulm ü ihânete ta'addî edenlerin... dergâh-ı kurb-ı sûrî ve ma'nevîden matrûd olageldikleri *ittifâk-kerde-i erbâb-ı şühûddur*."

Alıştırma آليشدرمه

"Nizâm'ın merâtib ü menâsıbca mebâdî-i terakkî ve i'tilâsı Selçuk Devletinin henûz sûret-gîr-i te'essüs bulundığı bir zamâna musâdif olmağla mû-şikâfâne istiknâh-ı habâyâ-yı umûr ile meşgûl olan ba'z müdakkikîn-i müverrihîn kendisine âdetâ Selçukîlerin bâdî-i ihyâsı olmak gibi bir şeref-i ebedi'l-iştihârı veriyorlar. Garîbdir ki o zamânlar seyfin kalemden ziyâde hüküm ve kuvveti nâfiz iken koca vezîr şâne-i hâme-i müşkil-güşâsıyla pek çok turre-i mu'addalât-ı ahvâlin halline muvaffak oldığıyçün tîğ-ı ser-tîzin kuvve-i kāhirânesine karşı kalem-i bedâyi'-rakamın kudret-i hârika-i mâhirânesini irâ'e ve isbât eylemiş idi." (*Ta'lîm-i Kırâ'at*, s. 96)

Nizâmü'l-Mülk adlı metinden alınmış bu parçayı daha yakından inceleyip anlamaya çalışalım. Önce az kullanılan ve anlamını bilmediğiniz kelimeler için sözlüğe bakıp anlamlarını karşılarına yazalım. Ayrıca bunların Arapça olanlarının vezinlerini, teklik ve çokluk şekillerini, Farsçalarının ise yalın, türemiş, birleşik oluşları gibi yapı özelliklerini belirtip eklerini yazınız:

Kelime:	Arapça/Farça Eski harfli yazılışı	Yapı özelliği
Merâtib		
Menâsıb		
Mebâdî		
Terakkî		
İ'tilâ		
Sûret-gîr		

Te'essüs		
Müsâdif		
Mû-şikâfâne		
İsniknâh		
Habâyâ		
Umûr		
Müdakkıkîn		
Müverrihîn		
Bâdî		
İhyâ		
İştihâr		
Seyf		
Nâfiz		
Şâne		
Hâme		
Müşkil-güşâ		
Turre		
Mu'addalât		
Ahvâl		
Hall		
Tîğ		
Ser-tîz		
Kâhirâne		
Bedâyi'		
İrâ'e		

Yukarıdaki kelimelerin anlamlarını öğrendikten sonra metni yeniden anlamak için okuyalım. Metinde anlamını bilmediğimiz kelime kalmadığı hâlde bazılarımız için yine de anlayamadığımız yerler olabilir. Anlaşılmayan bu yerlerin tamlamalarla ilgili olduğunu hemen fark etmişsinizdir.

Şimdi de tamlamalara bakalım. Önce kelimelerin sıralamasını Türkçe yapıya uygun duruma getirelim, sonra kelimelerin karşılıklarını verip isim veya sıfat tamlaması oluşuna göre anlamlarını yazalım:

- Tamlamalarda, sona gelen Türkçe eklerin, eklendiği kelimeye değil tamlamanın tamamına ait olduğunu hatırlayalım.
- Metindeki *ebedi'l-iştihâr* terkibinin Arapça lafzî izafet, *bedâyi'-rakam*'ın ise Farsça birleşik sıfat olduğunu hatırlayınız. Bunların, Türkçedeki "boyu kısa" veya "kısa boylu" gibi, "şöhreti ebedi", "yazması güzellik olan" şeklinde iki dildeki birbirinin karşılığı olduğunu biliyorsunuz.
- Tamlamaların Türkçe karşılanması, kelimelerin anlamlarının yerleştirilmesiyle her zaman açık ve mümkün olmayabilir. Meselâ "tîğ-i ser-tîz" tamlamasını kelimelerin sırasını değiştirip anlamını yazdığımız-da kolayca karşılayabiliriz. Ancak "bâdî-i ihyâ" gibi pek çok tamlamada

bu kolaylık bulunmayabilir. Bu durumlarda tamlamanın kelime kelime karşılığını vermeye çalışmak yerine, ifade ettiği anlamı kavrayıp öyle karşılamak daha doğru olur.

Tamlama	Türkçe kelime sırası	Türkçe karşılığı
mebâdî-i terakkî ve i'tilâ-sı	i'tilâ ve terakkî mebâdî-si	"yükselme ve ilerleme belirtileri"
sûret-gîr-i te'essüs bulun-dığı	te'essüs sûret-gîr (bulun-)	"kuruluşun suret bulması, kuruluşun şekillenip gerçekleşmesi"
istiknâh-ı habâyâ-yı umûr	umûr habâyâ istiknâh	"işlerin gizliliklerinin gerçeklerinin araştırılması"
müdakkikîn-i müverrihîn	müverrihîn müdakkıkîn	"Tarihçi araştırıcılar"
bâdî-i ihyâ-sı	ihyâ bâdî-si	"canlandırılmasının sebebi, hayat bulmasını sağlayıcı olan"
şeref-i ebedi'l-iştihâr-ı	şeref ebedi'l-iştihâr-ı	"şöhreti ebedi olan şeref, ebediyete kadar sürecek şeref"
şâne-i hâme-i müşkil-güşâ-sıyla	müşkil-güşâ hâme şâne – siyle	"zorlukları çözen kalem tarağı(yla)"
turre-i mu'addalât-ı ahvâl-in	ahvâl mu'addalât turre-nin	"durumların düzeltilmiş perçemi(nin)"
tîğ-ı ser-tîz-in	ser-tîz tîğ-in	"keskin kılıç(ın)"
kuvve-i kâhirâne-sine	kâhirâne kuvve – sine	"kahredici kuvvet(ine)"
kalem-i bedâyi'-rakam-ın	bedâyi'-rakam kalem-in	"yazısı güzellikler olan kalem(in)"
kudret-i hârika-i mâhirâne-sini	mâhirâne hârika kudret-ini	"maharetli ve olağan üstü güc(ünü)"

MAKALE

Daha fazla bilgi için bakınız Musa Duman, "Arapça ve Farsça Tamlamaların Türkçe Cümleye Katılma Şekilleri", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* c.XXIX, İstanbul 2000, s. 35-66.

SIRA SİZDE 3

Ta'lîm-i Kırâ'at'ten alınmış olan iki paragrafı bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bularak günümüz Türkçesine aktarınız.

Kırâ'atimizin şu üçünci kısmının ansızın mevcûdı kalmamış ve hemân tab'ına lüzûm görülmesi üzerine tertîb olunan şu lügatçede aceleye gelmesinden zarûrî vukû' bulmuş ba'z gûnâ kusûrlar var ise nazar-ı afv ile müşâhede buyurulması mercûdur. (s. 130)

Ale'l-husûs Selçuk hükûmetinin mü'essisi sayılacak derecelerde gayretler, şecâ'atler göstermiş olan Alp Arslan hücre-i fazl u terbiyesinde perveriş-yâb oldığıyçün Nizâmü'l-Mülk'i hem vezîr-i a'zam, hem eb-i müşfik, hem muallim-i edeb olmak üzere tanır idi. (s. 96)

Okuma Parçası — اوقومه چالیشمه سی

- Aşağıdaki metni okuyunuz, metinde geçen Farsça birleşik sıfatları ve bunların söz diziminde hangi görevlerle kullanıldıklarını belirtiniz.

توحید

الله

ای مألی درنك آور خیال؛ ای ذات پاکی برتر هرفکروهرمأل؛ ای بی‌زوال رحمتی کلزارفطرته رونقده کمال اولان الله ذوالجلال!... ای مبدع یکانه ! سنك حکمتکله‌در ، حکمکله‌درکه عالمده بوحیات ، حیاتده بوفیوضات رونمادر .

ای صانع بی‌بهانه ! تجلیات عوالمفروز عظمتك عقله ـ اوسنك بزلره برشعشعه‌دار احسانك ـ اولان جوهر دُرّا که حیرتبخشادر.

ایا خالق‌الکون! بتون بومکونات ، بارکاه کبریا پناه ربوبیتکه یك آوازانه اعلای آهنك مناجات ایدر ، ذراتدن شموسه قدر هپ بوکائنات تبجیل نام جلیلکله اعلان مباهات ایلر!

برصبح‌دلپذیرده کل، بلبل، آفتاب؛ برلیلهٔ منیرده اجرام‌بی‌حساب شوق بهار، حزن حزان، پرتو وظلام، سنك ونبات ، بحر وبر، ذره وهوام هپ قدرت بدیعه‌کی تذکیره لبکشا ؛ هپ کبریای ذاتکی تشهیر ایچون ـ جهری وقلبی ـ نغمه پیرادر .

بوعلوی سرود عمومینك عکس ابدیت پیوستی میاننده برصدا ـکاه پیدا وکاه ناپیدا ـ طربسرای لم یزلی‌یه دوغرو سوزولورکیدر ، بوصدا، برشاعر لال وجذبه‌دارك زمزمهٔ توحیدی، بربلبل زاروبی قرارك فریاد صفاپدیدیدر.

توفیق فکرت

Özet

Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamlamalarının Yapısını Tanımak.

Farsçada isim ve sıfat tamlamaları tamlanan unsurun masdar olup olmamasıyla iki gruba ayrılır: **a**) Tamlanan unsuru hareket, oluş veya kılış ifade etmeyen, yani masdar olmayan bir kelimeden oluşan tamlamalarda unsurlar birbirine geriden öne doğru başlayan bir sıra içinde bağlanarak bir bütün oluştururlar. Bu bütün Türkçe ek veya edatları alarak herhangi bir cümle unsuru gibi kullanılabilir. ولایات مختلفه vilâyât-ı muhtelife "çeşitli vilâyetler" Bu örnek, bir sıfat tamlamasıdır. Sıfat tamlamaları varlıklar âleminde bir "şey"i götseren isim değerindedir. Tamlama bu hâliyle uygun ekler alarak Türkçe cümlenin herhangi bir tamlayıcısı olabilir. Tamlayıcının eki, sondaki kelimeye eklenir, sondaki kelimenin ses düzenine uygun olur; ancak ek, bazı durumlarda anlam itibariyle baştaki tamlanan unsuru ilgilendiriyor görünmekle birlikte, genel olarak tamlamanın bütününe aittir. **b**) Tamlanan unsurun masdar, yani hareket, oluş veya kılış ifade eden bir kelime olması durumunda unsurlar arasındaki ilişkinin anlaşılması, her zaman geriden öne doğru gelen bir sıralanış içinde olmaz. “teslîm-i rûh eylemek” tamlananı masdar olan bir tamlamadır. Bu gibi tamlamalar Türkçe söz diziminde ister bir yardımcı fiille birlikte kullanılsınlar, isterse yardımcı fiil olmadan kullanılsınlar, masdarlardaki fiil anlamından dolayı, tamlamayı teşkil eden kelimeler, tamlanana, tıpkı bir cümlede olduğu gibi, çeşitli tamlayıcılar olarak katılırlar. Bundan dolayı bunları her zaman basit yapılı Türkçe isim ve sıfat tamlamaları hâlinde değil, küçük fiil grupları hâlinde anlarız. Aslî unsura bağlanan kelimelerin hangi tamlayıcıları karşıladığı tamamen masdarın çatısıyla ilgilidir. Bu kelimeler masdara *nesne, yer tamlayıcısı* veya *zaman tamlayıcısı* olarak katılabilirler. Bu şekilde kurulan tamlamalarda tamamlanan Farsça bir masdar da olabilir: “pesendîde-i âlem oldu”...

Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamlamalarının Türkçe Söz Diziminde Yerini Belirlemek

Tamlanan unsuru hareket, oluş veya kılış ifade etmeyen, yani masdar olmayan bir kelimeden oluşan tamlamalarda unsurlar birbirine geriden öne doğru başlayan bir sıra içinde bağlanarak bir bütün oluştururlar. Bu bütün Türkçe ek veya edatları alarak herhangi bir cümle unsuru gibi kullanılabilir. هنگام دل آرام hengâm-ı dil-ârâm “gönle hoş gelen zaman” ve پیمانهٔ خاطر peymâne-i hâtır "gönül kadehi" tamlamalarından birincisi sıfat, ikincisi isim tamlamasıdır. Bunlar uygun ekler alarak Türkçe söz diziminde farklı tamlayıcıları karşılayabilirler: “... ol (hengâm-ı dil-ârâm)+da (peymâne-i hâtır)+ı leb-rîz eden...” örneğinde görüldüğü gibi sıfat tamlaması olan grup +da ekini alarak yer tamlayıcısı, isim tamlaması olan unsur ise yükleme hâli ekini alarak nesne olmuşlardır. Tamlamayı oluşturan unsur kaç kelimeden oluşursa oluşsun bu yapıdaki tamlamalarda tamlamanın sonundaki kelimeye eklenmiş olan ek, anlamca tamlamanın bütününe aittir: “rûz-ı ciğer-sûz-ı rüstâhîzde” “kıyamet(in) ciğer yakan gününde". Tamlanan unsuru masdar anlamı taşımayan bir isim olduğu zaman, tamlamanın diğer unsurları kendi anlam birliklerini oluşturarak, geriden öne doğru birbirine bağlanmakta, herhangi bir Türkçe ek veya edat bu tamlamanın son kelimesine bitiştirilmekle birlikte anlamca tamlamanın bütününe, yani bir kelime grubuna ait olmaktadır. Bu yapıdaki tamlamalar Türkçe bir isim tamlamasının tamlanan veya tamlayan unsurları olabilirler: "...(Devlet-i aliyye)+mizin (bidâyet-i zuhûr)+undan beri..." Tamlanan unsurun masdar, yani hareket, oluş veya kılış ifade eden bir kelime olması durumunda unsurlar arasındaki ilişkinin anlaşılması, her zaman geriden öne doğru gelen bir sıralanış içinde olmaz. Bu gibi tamlamalar Türkçe söz diziminde ister bir yardımcı fiille birlikte kullanılsınlar, isterse yardımcı fiil olmadan kullanılsınlar, masdarlardaki fiil anlamından dolayı, tamlamayı teşkil eden kelimeler, tamlanana, tıpkı bir cümlede olduğu gibi, çeşitli tamlayıcılar olarak katılırlar. Bundan dolayı bunları her zaman basit yapılı Türkçe isim ve sıfat tamlamaları hâlinde değil, küçük fiil grupları hâlinde anlarız. Aslî unsura bağlanan kelimelerin hangi tamlayıcı-

ları karşıladığı tamamen masdarın çatısıyla ilgilidir. Bu kelimeler masdara *nesne, yer tamlayıcısı* veya *zaman tamlayıcısı* olarak katılabilirler. "gark-ı âb olmak" örneğine bakacak olursak, *gark-ı âb*, bir isim tamlamasıdır. *Olmak* yardımcı fiili, anlamca tamlamanın aslî unsuru olan *gark* masdarına bağlıdır: *gark olmak* "batmak, boğulmak". *Gark olmak*, geçişsizdir, bundan dolayı *âb* kelimesini nesne değil başka bir tamlayıcı olarak değerlendiririz. Burada yer tamlayıcısı görevindedir: *âba gark olmak* "suya batmak, boğulmak" şeklinde Türkçe söz dizimine bağlamak gerekir. Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun, tamlanan masdar ise, diğer kelimeler masdarın, yani fiil unsurunun gerektirdiği tamlayıcılar hâlinde tamlamaya katılır ve buna göre Türkçe yapıya aktarılır: "*ref'-i livâ-i tuğyân eden*" örneğinde *ref'-i livâ-i tuğyân*, Farsça yapılı isim tamlamasıdır. Türkçe *etmek* yardımcı fiiliyle kullanıldığında bu yardımcı fiil doğrudan *ref'* masdarına bağlanır: *ref' etmek* "kaldırmak". *Ref' etmek*, geçişlidir, bundan dolayı *livâ-i tuğyan* "isyân bayrağı" bu fiilin nesnesi olur: *livâ-i tuğyân(ı) ref' etmek* "isyan bayrağını kaldırmak". Tamlamanın diğer kelimelerinin tamlayan unsura nasıl katılacağını tespit ederken şu duruma da dikkat edilmelidir. Söz konusu tamlama Türkçe söz diziminde daha büyük bir kelime grubunun içinde bulunabilir ve bazı tamlayıcıları daha önceden geçmiş olabilir. Tamlananı Farsça masdar olan tamlamalarda da aynı hususlara dikkat edilir.

Farsça Birleşik İsimlerin Tamlamalardaki Kullanışını Tespit Etmek.

Farsçada iki ismin bir araya gelerek yeni bir kavram oluşturduğu kelimelere birleşik isim adı verilir: *Ser-asker, mihman-hâne, sâhil-sarây, gül-berg, murg-âb, İrân-zemîn, meh-tâb* …Bu yapıdaki kelimeler Osmanlı Türkçesi metinlerinde Farsça yapılı tamlamaların tamlanan (muzâf) veya tamlayan (muzâfunileyh) unsuru olabildiği gibi tek başlarına Türkçe söz diziminin herhangi bir unsuru olarak da kullanılabilirler. Bu gibi kelimelerin bir kısmı bitişik olarak yazılmakla birlikte (مهتاب meh-tâb, مرغاب murg-âb vs.) bir kısmı ayrı yazılmaktadır. Bilhassa az kullanılan kelimeler söz konusu olduğunda bunların yanlış okunması ihtimali daima vardır. Meselâ *ser-asker* kelimesi birleşik kelime olarak bir rütbe ismidir; bunu *ser-i asker* diye okursak "askerin başı" anlamında vücut organını kastetmiş oluruz. Birleşik isimler, tamlamada tamlanan ve tamlayan olarak kullanılabilir: "سرعسکر اوردوی همایون ser-asker-i ordu-yı hümâyûn", "مسیرهٔ کاغدخانه mesîre-i Kâğıd-hâne".

Farsça Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanımını Türkçe Söz Dizimine Göre Çözümlemek.

Farsça yapılı birleşik sıfatlar Türkçe söz diziminde yardımcı fiillerle birleşerek ana cümlenin veya yan cümlenin yüklemini teşkil edebilmektedir. Bu durumda da birleşik sıfatların yapısına bağlı olarak iki tür gramatikal ilişki kurulur: a) Bir sıfat ve bir ismin yan yana gelmesiyle kurulan birleşik sıfatlar, Türkçe bir yardımcı fiille birleşebilirler. Türkçede bir isim ile bir yardımcı fiilden kurulan birleşik fiillerde olduğu gibi, anlam birleşik sıfatın bütününün üzerindedir. Yardımcı fiil, bu anlamı fiilleştirir: "girân-kadr olmak" gibi. Bu, sık kullanılan bir yapı değildir. b) Farsça sıfat-fiil yapılarıyla kurulan birleşik sıfatlar ise Osmanlı Türkçesinde yüksek bir kullanım sıklığına sahiptir. Daha sık olarak Türkçe birleşik yapı teşkilinde kullanılırlar. Zaten hareket ve oluş anlamı taşıyan fiil gövdeleri, Türkçe bir yardımcı fiille kolayca yüklemleşebilmektedir. Bu gibi yapılarda yardımcı fiille isim unsurunun birleşmesi ise biraz daha karışık bir yolla gerçekleşir. Böyle yapılarda Türkçe yardımcı fiille asıl birleşen ve anlamın odağını oluşturan unsur, Farsça sıfat-fiildir. İsim unsuru ise, bu birleşik fiil şeklinin nesnesi veya başka bir tamlayıcısı görevinde olur: "ferah-bahş olmak". Görüldüğü gibi bu yapıda önce *bahş* ile *olmak* arasında bir anlam grubu oluşmakta, sonra *ferah* kelimesi bu gruba tamlayan olarak katılmaktadır. Farsça birleşik sıfatın tamlanan olduğu bir kelime grubu Türkçe bir yardımcı fiille birlikte kullanılırsa, anlam yine birleşik sıfatı oluşturan sıfat-fiilin üzerine odaklanır. Diğer kelimeler bu fiil şeklinin çeşitli tamlayıcıları olur: *âkibet-bîn-i umûr ol-mak.* Bu kelime grubunda anlam odağını *-bîn* ve *ol-mak* yardımcı fiili teşkil eder. *-bîn*, *dîden* fiilinin emir gövdesi olup "gören" demektir. *-bîn olmak* "gören olmak", yani "görmek"

anlamına gelir. Tamlamada yer alan diğer kelimeler, fiilin gerektirdiği tamlayıcıları alırlar. Bunlar öncelikle nesne, yer tamlayıcısı veya zarf tamlayıcıları olabilirler. Yukarıdaki örnekte *âkibet* ve *umûr* kelimelerini *-bîn olmak* "görmek" birleşik fiilinin nesnesi hâline getirebiliriz: *umûrun âkibetini görmek* "işlerin sonunu görmek". Osmanlı Türkçesinde kullanılan Farsça sıfat-fiillerden bazılarının anlamı belirsizleşerek tam bir yardımcı fiil şeklini almıştır. Bunları Türkçeye doğrudan *etmek, olmak, eylemek* gibi yardımcı fiillerle aktarabiliriz: *telef-kerde eyledi.* Bu örnekte *kerde* sıfat-fiilinin tabanı olan *kerden* fiilinin anlamı "etmek, eylemek" olduğu için Türkçeye çevirirken başka bir fiil aramıyoruz; *telef* kelimesi birleşik fiilin isim unsurunu teşkil ediyor: *telef eden*. Bu yapıdaki tamlamalarla Türkçe yardımcı fiiller arasında kurulan fiil gruplarının kimi tamlayıcıları söz konusu tamlamanın dışında, Türkçe yapılı kelime veya kelime grupları da olabilir

Kendimizi Sınayalım

1. Tamlananı masdar dışında bir kelimeden oluşan Farsça bir tamlama ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
   a. Bu yapıdaki tamlama Türkçe söz dizimine sondan başa doğru bir sıra içinde bağlanır.
   b. Bu yapıdaki tamlama Türkçe söz dizimine tamlanandan başlanarak bağlanır.
   c. Bu yapıdaki tamlamada ekler sadece sondaki kelimeye aittir.
   d. Bu yapıdaki tamlamalarda bulunan kelimeler söz diziminde ayrı ayrı değerlendirilir.
   e. "Teslîm-i rûh" bu yapıda bir tamlamadır.

2. "Bu iklîm selefde vilâyât-ı muhtelifeye taksîm olunmuşdur..." cümlesindeki Farsça tamlama cümlenin hangi unsurudur?
   a. Belirtili nesne
   b. Belirtisiz nesne
   c. Yer tamlayıcısı
   d. Zaman tamlayıcısı
   e. Özne

3. "rûz-ı ciğer-sûz-ı rüstâhîz" tamlamasının Türkçe söz dizimine çevrilmiş doğru şekli aşağıdakilerden hangisidir?
   a. rûz(un) ciğer-sûz rüstâhîz(i)
   b. rüstâhîz(in) ciğer-sûz rûz(ı)
   c. rüstâhîz ciğer-sûz(un) rûz(ı)
   d. ciğer-sûz rüstâhîz(in) rûz(ı)
   e. rûz ciğer-sûz(un) rüstâhîz(i)

4. Aşağıdaki tamlamaların hangisinde tamlanan unsur Farsça bir fiildir?
   a. şems-i âlem-ârâ
   b. teslîm-i cân
   c. ref'-i livâ-yı tuğyân
   d. pesendîde-i âlem
   e. serv-i hırâmân

5. Aşağıdakilerden hangisi birleşik isimle kurulan bir tamlamadır?
   a. حسن عالم بها
   b. پادشاه عالمپناه
   c. ایام فرخنده انجام
   d. اسکندر خضر قدر
   e. کوشهء قهوه خانه

6. Aşağıdaki birleşik sıfatlardan hangisi iki isimden kurulmuştur?
   a. ستاره سپاه
   b. بد نهاد
   c. آسوده حال
   d. جهان پیرا
   e. خون بار

7. Aşağıdaki birleşik sıfatlardan hangisi bir isim ve bir sıfat-fiilden **oluşmamıştır?**
   a. صفشکن
   b. زانوزده
   c. روشن ضمیر
   d. سرافراخته
   e. حیرتبخش

8. "pâ-nihâde-i medâric-i zûhur olup…" örneğinde "olmak" fiili, anlam bakımından aşağıdaki kelimelerden hangisine bağlanmalıdır?
   a. pâ-nihâde-i medâric olmak
   b. medâric olmak
   c. medâric-i zûhur olmak
   d. zûhur olmak
   e. pâ-nihâde olmak

9. "telef-kerde-i şemşîr-i gadr ü demâr eyledi" cümlesinin Türkçe söz dizimine doğru çevirisi aşağıdakilerden hangisidir?
   a. telef-kerde şemşîr(i) gadr ü demâr eyledi
   b. gadr ü demâr şemşîr(iyle) telef-kerde eyledi
   c. şemşîr(in) telef-kerde(sini) gadr ü demâr eyledi
   d. gadr şemşîr(inin) telef-kerde(sini) demâr eyledi
   e. şemşîr(in) gadr ü demâr(ını) telef-kerde eyledi

10. Aşağıdaki tamlamaların hangisinde Türkçe söz dizimi **yanlıştır?**
   a. istiknâh-ı habâyâ-yı umûr – umûr(un) habâyâ(sının) istiknâh(ı)
   b. şâne-i hâme-i müşkil-güşâsıyla – müşkil-güşâ hâme şânesiyle
   c. kudret-i hârika-i mâhirânesini – kudret(in) hârika mâhirânesini
   d. hücre-i fazl u terbiyesinde – fazl u terbiye hücresinde
   e. ittifâk-kerde-i erbâb-ı şühûd – şühûd erbâb(ının) ittifâk-kerde(si)

Okuma Parçası

Tevhîd

Allah

Ey me'âli direng-âver-i hayâl; ey zât-ı pâki berter-i her fikr ü her me'âl; ey bî-zevâl rahmeti gülzâr-ı fıtrata revnak-dih-i kemâl olan Allâh-ı Zü'l-celâl!... Ey mübdi'-i yegâne! Senin hikmetinledir, hükmünledir ki 'âlemde bu hayât, hayâtda bu füyûzât rû-nümâdır.

Ey Sâni'-i bî-bahâne! Tecelliyyât-ı 'avâlim-fürûz-ı 'azametin 'akla - o senin bizlere şa'şa'a-dâr-ı ihsânın olan- cevher-i derrâke hayret-bahşâdır.

Eyâ Hâlikü'l-kevn! Bütün bu mükevvenât, bârgâh-ı kibriyâ-penâh-ı rubûbiyyetine yek-âvâzâne i'lâ-yı âheng-i münâcât eder, zerrâtdan şümûsa kadar hep bu kâ'inât tebcîl-i nâm-ı celîlinle i'lân-ı mübâhât eyler.

Bir subh-ı dil-pezîrde gül, bülbül, âfitâb; bir leyle-i münîrde ecrâm-ı bî-hisâb, şevk-i bahâr, hüzn-i hazân, pertev ve zalâm, seng ve nebât, bahr ve ber, zerre ve hevâm hep kudret-i bedî'anı tezkîre leb-güşâ; hep kibriyâ-yı zâtını teşhîr için -cehrî ve kalbî- nağme-pîrâdır.

Bu 'ulvî sürûd-ı 'umûmînin 'aks-i ebediyyet-peyvesti miyânında bir sadâ -gâh peydâ ve gâh nâ-peydâ- tarab-serây-ı Lem-yezelîye doğru süzülür gider, bu sadâ, bir şâ'ir-i lâl ü cezbe-dârın zemzeme-i tevhîdi, bir bülbül-i zâr u bî-karârın feryâd-ı safâ-pedîdidir.

Tevfîk Fikret

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamlamalarının Türkçe Söz Diziminde Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.

2. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamlamalarının Türkçe Söz Diziminde Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.

3. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamlamalarının Türkçe Söz Diziminde Kullanılması" bölümü yeniden okuyunuz.

4. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamlamalarının Türkçe Söz Diziminde Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.

5. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik İsimlerin Kullanışı" kısmını yeniden okuyunuz.

6. a Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik Sıfatların Kullanılışı" kısmını yeniden okuyunuz.

7.c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik Sıfatların Kullanışı" kısmını yeniden okuyunuz.

8. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.

9. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.

10. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

: شهر جليل القدر: şehr-i celîlü'l-kadr: Farsça yapılı bir sıfat tamlaması, tamlayanı Arapça lafzî izafet; قديم الايام : kadîmü'l-eyyâm: Arapça lafzî izafet; لازم الاستغفار lâzımu'l-istiğfâr: Arapça lafzî izafet; مجلس بمجلس meclis be-meclis: Farsça birleşik kelime; گاه و بی گاه gâh u bî-gâh: Farsça birleşik kelime; على السحر ale's-seher: Arapça zaman zarfı.

Sıra Sizde 2

انکروس منخوسك جیش بدکیشی تخته لو نام قصبه یه آقین صالدیغنی، اول کشورده اولان لشکر اسلام حاضر بولنوب کلن کافری اله آلدیغنی بیان ایلر مذکور بدنهادلر که بلغراد اوکندن برو یاقایه کچدیلر، لشکر جراردن اول حوالی یی خالی کوریجك ایلغار سچدیلر؛ اون بیکدن زیاده پولادبدن، اهرمن نژاد خوریاد و آغین یاراغین کوروب یوریدی، اول بحر روانك افواج بی کرانی امواج آهنینله روی زمینی بورودی.

اول پرستیز خنزیرلرك که خنچر تیزدن دندانی واردی، اللرنده کی نیزه دن کزدکلری یرلر اورمانه دونردی. درخت چام کبی سخت اندام بدفرجاملر چنکلستان جنکه که کیردیلر، کنار دیار اسلامده تخته لو دیمکله مشهور قصبه یه ایردیلر. اول کناردە سپه سالار جنك و اول کوهسارده پلنك تیزچنك یوق توهم ایتدیلر؛ اول شهری سرهنکدن و اول نهری نهنکدن خالی اعتقاد ایدوب اوزرینه هم ایتدیلر.

مذکور کره نك خود لشکر جراری دشمن بدکردار اوزرلرینه واراجغندن خبردار اولمشمش؛ اطراف و اکنافده آکاه اولان سپاهدن دخی خیلی آدم جمع اولوب خیل و حشمله اول دیار دولمشمش. تیغ زن و صف شکن دل آورلر طرف طرف حاضر و ناظر دورورلرمش.

همین که اول بدکردار لعینلر غرورله مذکور دیاره آقین صالدیلر، حشم خشمکین کمین خشم و کیندن چیقوب اول بی دینلری اله آلدیلر. بو شیرکیر دلیرلر که یوردلرینه قوردلر کلیرکن دویدیلر، آردلرینه اویدیلر، اول نخجیرکاهه کلن کمراهلره طاوشانلر آلدروب روباه کبی ایندن اینه قویدیلر، قویروقلرین اله آلوب تازیلرله یازیلرده، اووالرده قووه کیتدیلر، ییتدیلر، نیزه لرله تویلرین دیتدیلر، داغیتدیلر؛ دریلرین بوچوق دکمز ایتدیلر. هر بری خلابه دوشمش، باشینه کلاب اوشمش طوکوزه دوندی؛ آوجی دوکمش تیلکی کبی آغیزی بورونی قیزیل قانه یوندی. بال ییمکه کلمش آیی کبی دام بلایه کرفتار اولدیلر. اول بدفعاللر دوزاغه دوشوب چوق قوشی کبی ایکی آیاقلرندن دوتلدیلر.

Metinde Geçen Birleşik Sıfatlar: bed-kîş, bed-nihâd, pûlâd-beden, ehremen-nijâd, pür-sitîz, saht-endâm, bed-fercâm, sipeh-sâlâr, tîz-çeng, bed-girdâr, haber-dâr, tîğ-zen, saf-şiken, dil-âver, güm-râh, şîr-gîr, bed-fiâl.

Sıra Sizde 3

Okuma (kitab)ımızın şu üçüncü kısmının ansızın mevcudu tükenmiş(tir). Derhal basılmasına lüzum görülmesi üzerine hazırlanan sözlükte aceleye gelmesinden dolayı oluşmuş birtakım eksiklikler varsa (bunlara) hoşgörüyle bakılması rica olunur.

Özellikle Selçuk(lu) devletinin kurucusu sayılacak derecelerde çabalar ve kahramanlıklar göstermiş olan Alp Arslan, (Nizamü'l-Mülk'ün) bilgi ve terbiye okulunda yetiştiğinden, Nizâmü'l-Mülk'ü hem baş vezir, hem şefkatli baba, hem de edep öğretmeni olarak kabul ederdi.

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları.

10

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Arapça edatları, bu edatların kullanışlarını tanımlayabilecek,
- Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça söz kalıplarını fark edebilecek,
- Arap harfli Türkçe bir metni transkripsiyon işaretleri kullanarak Latin harflerine aktarabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Edat
- Zarf
- Dua
- Beddua
- Kalıp Sözler
- Transkripsiyon
- Çevriyazı

İçerik Haritası

- ARAPÇA EDATLARIN KULLANILIŞLARI
- ARAPÇA SÖZ KALIPLARI
- TRANSKRİPSİYON (ÇEVRİYAZI)

Arapça Edatlar, Arapça Söz Kalıpları, Transkripsiyon (Çevriyazı)

ARAPÇA EDATLARIN KULLANILIŞLARI

Arapça tamlamaların okunuşunda değişiklik yapan kimi edatları (harf-i cerr) daha önceki ünitelerde görmüştük. Burada Osmanlı Türkçesinde kullanılan başka edatları da oluşturdukları kelime gruplarıyla birlikte göreceğiz.

lâ- لا: Arapça olumsuzluk edatıdır. Birçok kelimenin önünde, Farçadaki nâ- ve bî- edatları gibi, genel olarak bir durumun olumsuzunu, bulunmayışını ifade eder: لامكان lâ-mekân "mekânsız, mekân dışı", لانظير lâ-nazîr "benzersiz, eşsiz", لادينى lâ-dînî "din dışı", لاشك lâ-şekk "şüphesiz" vs.

Bu edat, Arapça fiillerin geniş zaman şekilleriyle de kullanılır ve getirildiği fiilin olumsuzunu yapar. Bu durumlarda genellikle kalıp hâlinde, terim veya deyim gibi kullanılmaktadır: Osmanlı Türkçesinde daha çok belli kelimelerin önünde kalıp söz oluşturmak için kullanılmış gibidir: لايعقل lâ-ya'kıl "aklı başında olmayan, dalgın"; لايفهم lâ-yefhem "anlayışsız"; لايموت lâ-yemût "ölmez, ölümsüz"; لايتجزى lâ-yetecezzâ "bölünemez, ayrılamaz"; لايعد lâ-yu'add "sayılamaz, pek çok"; لايحصى lâ-yuhsâ "hesaba gelmez, sayılamaz, pek çok"; لا ادرى lâ-edrî "bilmem": Bu ibare yazarı belli olmayan şiirleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

mâ- ما "O şey ki". Arapçada geniş bir kullanımı ve değişik anlamları olan mâ- edatı, Türkçede daha çok "o şey ki" anlamındaki kalıplarda kullanılmıştır: مافوق mâ-fevk "üstte olan, üstteki"; مادون mâ-dûn "altta olan, alttaki"; ماقبل mâ-kabl "ön, önceki"; مابعد ma-ba'd "son, sonraki"; ماحصل mâ-hasal "hâsıl olan, meydana gelen şey, netice"; مابين mâ-beyn "iki şeyin arası, ara"; ماكان mâ-kâne "eskiden olduğu gibi"; ما مضى mâ-mezâ "geçen şey, geçmiş zaman"; ماخلق الله mâ-halaka'llâh "Allah'ın yarattığı her şey";

Bu edat, başka edatlarla bir arada da kullanılır: ما به الحيات mâ-bihi'l-hayât "hayata sebep olan"; ما به الافتخار mâ-bihi'l-iftihâr "övünmeye vesile olan"; ما فى البال mâ-fi'l-bâl, ما فى الضمير mâ-fi'z-zamîr "gönülde, yürekte, içte olan şey"; ما فى اليد mâ-fi'l-yedd "elde olan şey"

ma'a- مع "birlikte, ile "anlamlarındadır: مع هذا ma'a-hâzâ "bununla birlikte", مع ذلك ma'a-zâlik "şununla birlikte, şu var ki", مع عائله ma'a-'â'ile "aile ile birlikte, ailecek", مع زيادة ma'a-ziyâdetin "fazlasıyla, bol bol", مع الافتخار ma'a'l-iftihâr "iftiharla, övünerek", مع الاسف ma'a'l-esef "esefle, ne yazık ki"; مع الكراهه ma'a'l-kerâhe "kerahetle, istemeyerek, zorla", مع الممنونيه ma'a'l-memnûniyye "memnuniyetle, seve seve", مع التأسف ma'a'tteessüf "teessüfle, ne yazık ki" vs.

ke- ك "gibi" benzetme bildirir. كالاول ke'l-evvel "eskisi gibi"; كذا kezâ "bunun gibi; هكذا hâkezâ "işte bunun gibi"; كالعدم ke'l-'adem "yok gibi"; كأن ke'enne "sanki"; كأن لم يكن ke'en lem-yekün "hiç olmamış gibi"; كما kemâ "olduğu gibi"; كما كان kemâ-kân "olduğu gibi, önceden olduğu gibi"; كماهو kemâ-hüve "olduğu gibi"; كماهى kemâ-hiye "olduğu gibi";

keyfe كيف "nasıl" anlamında soru edatıdır. mâ- edatıyla birlikte şart anlamı taşıyan deyimler kurar: كيف مايشا keyfe-mâ-yeşâ "nasıl isterse öyle, istediği gibi"; كيف ما اتفق keyfe-mattefak "nasıl rast gelirse, hangisi olursa".

gayr غير Arapça istisna edatıdır. Türkçede "+sız/+siz" ekleriyle, "...olmayan" şekilleriyle karşılarız: غير مسلم gayri müslim "Müslüman olmayan"; غير قابل gayri kābil "mümkün olmayan, imkânsız"; غير اخلاقى gayri ahlâkî "ahlak dışı"; غير قابل اشتعال gayri kābil-i işti'âl "alevlenmez"; غير متجانس gayri mütecânis "homojen olmayan, heterojen"; غير ارادى gayri irâdî "istemsiz, istem dışı".

li- ل "için" Bu edatı daha önce de görmüştük. Bu edat Arapça dilbilgisinde "sebep tamlayıcısı" (el-mef'ûlü li-eclihi) denilen zarf gruplarının teşkilinde de sıkça kullanılır. Bu durumda, li- edatından önce gelen kelime üstünlü tenvin ile okunmaktadır. Aşağıdaki örneklerde altı çizili kelime grupları bu yapıdadır ve Türkçe söz diziminde zarf olarak kullanılmışlardır:

"...sâir ukūlü tahrîr her ne kadar hâricü'l-bahs ise dahi <u>teksîren li'n-nef'</u> (تكثيراً للنفع) ve <u>ri'âyeten li'l-istitrâd</u> (رعايةً للاستطراد) îrâd olundu."

"... ehl-i Hayber'den birkaç nefer müte'ayyinân-ı Yehûd Darü'l-hilâfe'ye vürûd ve cizyeden mu'âfiyetlerini müş'ir bâ-hatt-ı Hazret-i Ali sened sûretinde bir varak-pâre ibrâz ve <u>te'yîden li'l-müdde'â</u> (تأييداًللمدعا) ashâb-ı kirâmdan birkaç zâtın şehâdetlerini tahrîr... eylediklerinde..."

"... Ebu'l-Kāsım bin Mesleme'ye şekk ve şüphe ârız olup... <u>def'an li'ş-şübhe</u> (دفعاً للشبهه) müverrih-i ahd olan Hatîb-i Bağdâdî'ye bir kerre arz olunmak enseb idüğin ifâde ile... "

"... ve her devlet hasmının edevâtına mukābil edevât tedârük etmek esbâb-ı zâhiriyye-i zafer ve galebeden olduğuna binâen <u>mukābeleten li'l-hasm</u> (مقابلةً للخصم) nev-îcâd toplar ve iki bin neferden ibâret Sür'atciyân ocağının ihdâsı..."

Aşağıdaki kelime grupları da söz kalıpları şeklinde zarf fonksiyonuyla kullanılmaktadır: الحمد لله el-hamdü li'llâh "Hamd Allah içindir"; الحكم لله el-hükmü li'llâh" "Hüküm Allah'ındır (baş sağlığı için kullanılır)"; رضاءً لله rızâen li'llâh "Allah'ın rızası için"; رحمةً للعالمين rahmeten li'l-âlemîn "Âlemlere rahmet için, Âlemlere rahmet olarak; Hz. Muhammed"; حسبةً لله hasbeten li'llâh "Allah rızası için"; خالصاً لله hâlisan li'llâh "Allah rızası için".

zû ذو: "Sahip, +lı/+li" anlamlarındadır. Bir kısım kalıplaşmış ifadelerde ve daha çok da bilimsel terimlerde kullanılır:

ذوالجلال zü'l-celâl "celâl sahibi, Allah", ذو فنون zû-fünûn "fenler sahibi, bilgin", ذو اربعة الاضلاع zû-erba'ati'l-adlâ' "dört kenarlı, dörtgen", ذوذنب zû-zeneb "kuyruklu" vs.

Bu edatın tamlamalardaki çokluk şekli ذوى zevi'dir: ذوى المفاصل zevi'l-mefâsıl "mafsallılar", ذوى الارحام zevi'l-erhâm "yakın akrabalar" vs.

ذى zî, zû edatının harf-i cerli şeklidir: ذى قيمت zî-kıymet "kıymetli", ذى حيات zî-hayât "canlı", ذى اليد zi'l-yed "bir malı elinde tutan kimse", ذى شان zî-şân "şanlı" vs.

ذو zû edatının müennesi olan ذات zât edatı bilhassa tıp, botanik ve zooloji bilim dallarındaki terimlerde çok kullanılmıştır. Bu terimlerin birçoğu da Osmanlı Türkçesi içinde türetilmiştir: ذات الجنب zâtü'l-cenb "akciğer zarı iltihabı"; ذات الارجل المفصليه zâtü'l-ercülü'l-mafsaliyye "eklem bacaklılar"; ذات الارجل الرأسيه zâtü'l-ercülü'r-re'siyye "baştan bacaklılar"; ذات الطبل zâtü't-tabl "kulak zarı iltihabı" vs.

SIRA SİZDE 1

Aşağıdaki kelimeleri okuyunuz ve kelimelerin anlamlarını yazınız.

لا على التعيين، لاكلام، ماحضر، مالاكلام، مع فايض، ذوى العقول

ARAPÇA SÖZ KALIPLARI

Arapça fiillerin çekimli şekilleri Türkçede kullanılmamış olmakla birlikte dua cümleleri, *Kur'an-ı Kerim* ve hadislerden alıntılar, atasözü ve vecizeler ve kimi kalıplaşmış kelime grupları yer yer kullanılmıştır. Kısa cümlecikler hâlindeki dualar, beddualar vs. çoğu zaman cümle dışı unsur gibi dururken bazen ismin bir sıfatı gibi değerlendirilip üzerine Türkçe ek ilâve edilmiştir. Meselâ:

صلى الله عليه و سلم sallallâhu aleyhi ve sellem "Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun" anlamına bir cümledir. Bu cümle Hz. Muhammed'in adının anılmasından sonra söylenir. Bu durumda herhangi bir isim çekim eki Peygamberin adından sonra veya dua cümleciğinden sonra kullanılabilmektedir:

Resûlullâh'a -sallallâhu aleyhi ve sellem- indirilen kitap...

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem'e indirilen kitap...

Aşağıda metinlerde sık kullanılan bu gibi cümle ve kalıplaşmış ifadelerden bazı örnekler verilmiştir. Bunlar öğrenilirse, metinlerin bağlamından kopmadan anlaşılmaları daha kolay olur:

Kalıplaşmış İfadeler

ابا عن جد eben an-ceddin "babadan babaya, babadan dedeye",

ابلغ من التصريح eblağu mine't-tasrîh "son derece açık",

باسمه تعالى bi'smihî te'âlâ "Allah'ın adıyla",

بعينه bi-aynihî, بعينها bi-aynihâ "ayniyle, olduğu gibi",

بمنه bi-mennihî "Allah'ın lütfuyla",

سبحانه subhânehû "Onu tenzîh ederim"; تعالى "yüksek olsun" "..Allah subhânehû ve ta'âlâ'nun irâdet ve meşiyyet-i ezeliyyesi...",

على حاله alâ-hâlihî "kendi hâlinde, bulunduğu durumda",

على مراتبهم alâ-merâtibihim "mertebelerine göre",

عليه الرحمه aleyhi'r-rahme "Allah'ın rahmeti üzerine olsun.",

عليه السلام aleyhi's-selâm "Ona selam olsun.",

عليه الصلاة و السلام aleyhi's-salâtü ve's-selâm "Salât ve selâm onun üzerine olsun",

فى زماننا هذا fî-zamânînâ hâzâ "bu zamanımızda",

فى كتابه fî-kitâbihî "kitabında, Kur'anda",

فى يومنا fî-yevminâ "günümüzde",

الى غير النهايه ilâ-gayri'n-nihâye "daima, ebediyyen, sonsuza dek".

Dua ve Beddua Cümleleri

آمنا و صدقنا Âmennâ ve saddaknâ "İnandık ve tasdik ettik",

ابد الله Ebbeda'llâh "Allah ebedî eylesin",

ادام الله Edâma'llâh "Allah sürekli etsin", edâma'llâhu ta'âlâ ikbâlehû "Allah ikbâlini sürekli kılsın", edâma'llâhu te'âlâ iclâlehû "Allah onun yüceliğini, kudretini sürekli kılsın",

اعزالله E'azza'llâh "Allah aziz etsin"; e'azallâhu ensârehû "Allah yardımcılarını yüceltsin",

الله اعلم بالصواب Allâhu a'lem bi's-savâb "Doğrusunu Allah bilir",

انار الله برهانه Enâra'llâhu burhânehû "Allah delîlini nurlandırsın (yüce kılsın),

ايدكالله Eyyedeka'llâh "Allah sana güç versin, seni güçlendirsin",

ايده الله Eyyedehu'llâh "Allah ona güç versin, onu güçlendirsin",

ايدهم الله Eyyedehumu'llâh "Allah onlara güç versin, onları güçlendirsin",

بارك الله Bâreka'llâh "Allah mübârek etsin" "...Ve sene 996 şehr-i zilka'desinün yiğirmi dördünci sebt güni -bâreka'llâhu's-sebt- ile göçülüp kışlaya teveccüh olundı...",

جزاك الله Cezâka'llâh "Allah (senin) mükâfatını versin",

جزاه الله Cezâhu'llâh "Allah (onun) mükâfâtını versin",

الحمد لله Elhamdu li'llâh "Allah'a hamdolsun",

خذلَهم الله الى يوم الدين Hazelehümu'llâhu ilâ-yevmi'd-dîn "Allah onları kıyamete kadar aşağılık ve adi etsin"; "... Kızılbaş-ı bed-âyîn -hazelehümu'llâhu ilâ yevmi'ddîn- zamânlarında namâz kılınmayup..." ,

خلدالله Halledallâh "Allah daim etsin"; hallede'lllâhu ta'âlâ hilâfetehû ilâ-inkırâzi'd-devrân "Allah hilâfetini devrânın sonuna (kıyamete) kadar dâim etsin"; halleda'llâhu mülkehû "Allah mülkünü dâim etsin",

دامت فضائله Dâmet fezâ'iluhû "faziletleri sürekli olsun" "...Ve cum'a gün a'lemü'l-'ulemâ Hoca Efendi -dâmet fezâiluhû- hazretleri evlâd-ı kirâmları ile ibâdete vardılar.",

دامت معاليهم Dâmet ma'âlîhim "şerefleri sürekli olsun" "... ve Defterdârlar -dâmet ma'âlîhim- cümle erkân-ı sa'âdet cem'iyyet ile gelüp...",

رحمهم الله تعالى Rahimehümüllâhu te'âlâ "Allah onların hepsine rahmet etsin",

رضى الله عنه Radıyallâhu anhu "Allah ondan (o erkek kişiden) razı olsun.",

رضى الله عنها Radıyallâhu anhâ "Allah ondan (o kadın kişiden) razı olsun.",

رضى الله عنهم Radıyallâhu anhüm "Allah onlardan (o erkeklerden) razı olsun.",

صانها الله عن الافات والبليات Sânehallâhu ani'l-âfâti ve'l-beliyyât "Allah onu afetlerden ve kötülüklerden korusun" "... makarr-ı hilâfet-i aliyyem olan mahmiyye-i Kostantıniyye -sanehallâhu ani'l-âfâti ve'l-beliyye- sükkân ve kuttânının vücûh-ı emniyyet ve râhatları...",

العياذ بالله El-'iyâzu bi'llâh "Allah'a sığınırım, Allah korusun",

قدس الله سره Kaddesa'llâhu sırrahû "Allah sırrını kutsasın",

قدس سره Kuddise sırruhu "sırrı kutsansın".

SIRA SİZDE 2

Aşağıdaki ibare ve cümleleri okuyunuz, bunların sözlüklerden anlamlarını bulunuz.

الدنيا مزرعة الآخرة؛ لا راحة فى الدنيا؛ استغفر الله؛ قاب قوسين اوادنى

KİTAP

Osmanlı Türkçesi metinlerinde kullanılan Arapça kalıp ifadeler ve cümleler için şu iki kaynak yararlıdır:

Recep Toparlı - M. Sadi Çöğenli, *Osmanlıcada Kullanılan Arapça ve Farsça Edat, Zarf, Deyim ve Terkipler*, Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 1990.

Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük),* Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

TRANSKRİPSİYON (ÇEVRİYAZI)

Transkripsiyon, kısaca, herhangi bir alfabeyle yazılmış bir metni başka bir alfabeye çevirmek demektir.

Bu tarife göre Osmanlı harfleriyle yazılmış bir metni Latin alfabesine çevirmek bir transkripsiyon işlemidir. Ancak bugünkü alfabemizde Osmanlı alfabesindeki bütün harfleri karşılayacak kadar harf yoktur. Bu eksikliği gidermek için benzer harflere nokta veya çizgi ilâvesiyle yeni harfler oluşturulmuştur. Bu ilâve işaretleri yalnızca bilimsel çalışmalarda kullanırız.

Latin alfabesindeki bu eksikliğin yanında Osmanlı alfabesinde de ünlülerin gösterilmesinde eksikler vardır. Meselâ *ben* veya *bir* yazılırken ünlüler yazılmaz. Biz dilin genel yapısında bunların ünlü değerlerini bildiğimiz için (bn) veya (br) değil, (ben) ve (bir) şeklinde yazarız.

İmlâ muhafazakâr bir sistem olup kimi kalıplaşmış şekiller yüzyıllar boyunca değişmeden yazıldıkları için, kelimelerin söylenişi değişir, ancak yazılışı değişmez. Bunların nasıl okunacağına bilim adamının, bilimsel veriler doğrultusunda karar vermesi gerekir.

Bazen bir harf birkaç sesi birden de gösterebilir: Meselâ -up zarf-fiil eki, Osmanlı metinlerinde çoğu zaman وب şeklinde yazılmıştır. Ancak Türkçede bu zarf-fiil eki her zaman /p/ ünsüzü ile olmuştur. ب harfinin /p/ ünsüzünü gösterme kabiliyeti de bulunduğundan وب yazılışını bir imlâ kalıplaşması olarak kabul edip söz konusu eki *gelüp, olup, alup* şeklinde okuruz. Aynı ek 19. ve 20. yüzyıl metinlerinde yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak okunur: ويروب verip, آلوب alıp vs.

Aynı şekilde ك kef harfi /k/, /g/ ve /ñ/ seslerini gösterebilmektedir. Bundan dolayı كلدم kelimesini *keldim* şeklinde okuyamayız; zira bu fiilin Türkiye Türkçesinde gel-mek şeklinde olduğunu bilmekteyiz.

Osmanlı alfabesinin bilimsel transkripsiyon çalışmalarında kullanılan harf karşılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Transkripsiyon Alfabesi

ا (آ)	a, ā
ا (أ)	a, e, ı, i, u, ü
ء	’
ب	b, p
پ	p
ت	t
ث	s̱
ج	c, ç
چ	ç
ح	ḥ
خ	ẖ veya ḫ
د	d
ذ	ẕ, ḏ
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ş
ص	ṣ

ض	ż, ḍ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ġ
ف	f
ق	ḳ
ك	k, g, ñ
ل	l
م	m
ن	n
و	v, u,ū, ü, o, ō, ö
ه	h, a, e
ى	y, ı, i, ī

Osmanlı Türkçesi dönemi metinlerini yeni harflere aktarırken (transkribe ederken) bu genel bilgilerin ışığında dikkat etmemiz gereken başka hususlar da vardır:

1) Türkçe kelimelerde ünlüleri gösteren harfler, uzun ünlü gibi gösterilmez. Mesela بو bu veya صو su kelimeleri "bū" veya "sū" şeklinde yazılmaz.

2) Ayın ve hemze harfleri birer ünsüzdür. Bunları kendilerine özgü kesme işaretleriyle gösterir; bunlardan sonraki ünlüyü de kelimenin Türkçede okunuşuna göre seçeriz. Meselâ عثمان kelimesinde ayın harfinden sonraki yazılmayan ünlüyü /o/ olarak ('osmân); عمر kelimesindeki ünlüyü ise /ö/ olarak ('ömer) okuruz.

3) ض harfi taşıyan kelimelerdeki bu harf Türkçede kimi kelimelerde /z/, kimi kelimelerde /d/ olarak telaffuz edilmektedir. Bundan dolayı bu harfi karşılayan iki transkripsiyon işareti vardır. Kelimeye göre bunlardan uygun olanı seçilir.

Aşağıda bazı transkripsiyon örnekleri verilmiştir:

مبارك	معظم	قاتل	تاكرى تعالى	ثواب	صواب	رمضان	قاضى
mübārek	mu‘aẓẓam	ḳātil	Tañrı te‘ālā	s̱evāb	ṣavāb	ramażān	ḳāḍī
دغدغه	خسيس	عزت	عذاب	عمر	جامع	مظلوم	مغرب
daġdaġa	ẖasīs	‘izzet	‘aẕāb	‘ömr	cāmi‘	maẓlūm	maġrib

قورقما سونمز بو شفقلرده يوزن آل سنجاق

سونمدن يوردمك اوستنده توتن اك صوك اوجاق

او بنم ملتمك ييلديزيدر پارلاياجق

او بنمدر او بنم ملتمكدر آنجق

Ḳorḳma sönmez bu şafaḳlarda yüzen al sancaḳ

Sönmeden yurdumuñ üstünde tüten eñ ṣoñ ocaḳ

O benim milletimiñ yıldızıdır parlayacaḳ

O benimdir, o benim milletimiñdir ancaḳ

Osmanlı Türkçesi metinlerini Latin harflerine bilimsel transkripsiyon harfleriyle aktarırken, metnin yazıldığı devrin dil özelliklerini dikkate almalıyız. Türkiye Türkçesindeki eklerin niteliği 13. ve 19. yüzyılda aynı değildir. 13.-16. yüzyıl metinleri Eski Türkiye Türkçesi dediğimiz dönemin dil özelliklerine göre okurken, 19. veya 20. yüzyılın başlarında üretilmiş bir metni daha eski devrin dil özelliklerine göre okumak doğru olmaz.

- Aşağıdaki metin 20. yüzyılın başlarına aittir. Bu yüzyılda Türkçenin eklerinin ses değerleri bugünkünden farklı değildir. Metni buna göre transkribe edelim:

مقدمه

معنايه موضوع اولان لفظك دلالتى اوچ دورلو اولور كه مطابقت، تضمن، التزامدر. چونكه لفظك موضوع لَهى اولان معنانك تمامنه دلالتى مطابقت و جزئنه دلالتى تضمن در. مثلا اوطه لفظنك دورت ديوار ايله طاوانك مجموعنه دلالتى مطابقت و بونلردن يالكز برينه دلالتى تضمن در.

كذلك انسان لفظى حيوان ناطق يعنى ذى روح و صاحب نطق معناسنه موضوع اولديغندن حيوان ناطك مجموعنه دلالتى مطابقت و ايكيسندن يالكز بريسنه دلالتى تضمن در.

Muḳaddime

Ma‘nāya mevżū‘ olan lafẓıñ delāleti üç dürlü olur ki muṭābaḳat, tażammun, iltizāmdır. Çünki lafẓıñ mevżū‘unlehi olan ma‘nānıñ tamāmına delāleti muṭābaḳat ve cüz'üne delāleti tażammundur. Meselā oṭa lafẓınıñ dört dīvār ile

ṭavanıñ mecmū‘una delāleti muṭābaḳat ve bunlardan yalñız birine delāleti tażammundur. Ke-ẕālik insān lafẓı ḥayvān-ı nāṭıḳ, ya‘nī ẕī-rūḥ ve ṣāḥib-nuṭḳ ma‘nāsına mevżū‘ olduġundan ḥayvān-ı nāṭıḳıñ mecmū‘una delāleti muṭābaḳat ve ikisinden yalñız birine delāleti tażammundur.

- Aşağıdaki metinler 18. yüzyıla aittir. Bunların transkripsiyonunda bilhassa yuvarlak ünlü ekleri dudak uyumuna bağlı olarak okumak doğru olur:

وفات فاطمه سلطان

طوقسان یدی سنه سی شهر محرمنك آلتنجی کونی قدم نهاده عالم شهود اولان فاطمه سلطان اشبو بیك ایکی یوز سنه سی محرمنك اوننجی بازار کیجه سی علت جدریدن خرامان چمن صفه جنان اولدی.

Vefāt-ı Fāṭıma Sulṭān

Ṭoḳsan yedi senesi şehr-i Muḥarreminiñ altıncı güni ḳadem-nihāde-i ‘ālem-i şühūd olan Fāṭıma Sulṭān işbu biñ iki yüz senesi Muḥarreminiñ onuncı bāzār gicesi ‘illet-i cederīden ḫırāmān-ı çemen-ṣoffa-i cinān oldı.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakāiku'l-Ahbâr*, Yay. Müctebâ İlgürel, İst. 1978, s. 298.

و جمادی الاخره نك اون بشنده قمر منخسف اولوب ماه منیرك بالکلیه نوری مستور اولدی و دورت کون شمس قیزیل باقیر کبی غروش جرمی کبی دوماندن صغیر کورندی. علامت خیر اولا. و ماه مزبورك اون سکزنجی جمعه کیجه سی زلزله اولدی.

Ve cumāde'l-āḫireniñ beşinde Ḳamer münḫasif olup māh-ı münīriñ bi'l-külliye nūrı mestūr oldı. Ve dört gün şems ḳızıl baḳır gibi ġuruş cirmi gibi dumandan ṣaġīr göründi. ‘Alāmet-i ḫayr ola. Ve māh-ı mezbūruñ sekizinci cum‘a güni zelzele oldı.

Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleymân Efendi Târihi, Mür'it-Tevârîh III, Haz. Münir Aktepe, İst. 1981, s. 42.

- Aşağıdaki metin, yazarı bilinmeyen bir Tevârîh-i Âl-i Osmân'dan alınmıştır. Bu metni Eski Türkiye Türkçesinin özelliklerini göz önünde bulundurarak transkribe etmeliyiz:

جون عثمان غازی آتاسی یرینه قائممقام اولدی یکت یکل قاتنه جمع اولدی جوق غزالر
ایتدیلر کلوب بیلجکی وکوبری حصارن و یارحصارن و اینه کولی فتح ایتدی هجرتك آلتی یوز
سکسان یدی یلنده واقع اولدی اول جمعه نمازن قراحصارده اول قیلدی غازیلر اول
تکبیری آنده کتوردیلر

Çün ‘Oṡmān Ġāzī atası yirine ḳā’im-maḳām oldı, yigit yeñil ḳatına cem‘ oldı. Çok ġazālar itdiler. Gelüp evvel Bilecig'i ve Köpriḥiṣārı'n ve Yarḥisārı'n ve İnegöl'i fetḥ itdi, hicretüñ altı yüz seksen yidi yılında vāḳi‘ oldı. Evvel Cum’a namāzın Ḳaraḥiṣār'da ol ḳıldı. Ġāzīlere evvel tekbīri anda getürdiler.

Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân -F. Giese Neşri-, Haz. Nihat Azamat, Marmara Üni. Yay. İstanbul 1992, s. 9-10

Türkiye Türkçesinin çeşitli tarihî devrelerindeki fonolojik özellikleri için şu kaynaklara bakılabilir:

Faruk K. Timurtaş, *EskiTürkiye Türkçesi*, Enderun Yay. İstanbul.

Hayati Develi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1995.

Hayati Develi, "18. Yüzyıl Türkçesi Üzerine", *Doğu Akdeniz Üni. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, Gazimağusa 1998, s. 27-36.

Mehmet Gümüşkılıç, "Osmanlı Türkçesi Metinlerinin Yeni Harflere Çevrilmesinde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 4-5, İstanbul 2000, s. 405-435.

Fuzulî Divanı'nda bulunan bir gazelden alınan aşağıdaki beyitleri çevriyazı işaretleri kullanarak Latin harflerine aktarınız.

شربت لعلك كه ديرلر چشمهء حيوان آكا اول ويرر جان دمبدم عشاقه و بن جان آكا

طوقمه ای قان دمبدم طغيان ايدوب تن چاكنی قوی بو منظردن دمی نظاره قيلسون جان آكا

كوكلمه صالمش خطك ذوقن فلك قانون ويروب طفل تك كيم اوقودرلر زجر ايله قرآن آكا

Özet

Arapça Edatları, Bu Edatların Kullanışlarını Tanımlamak.

Daha önce gördüğümüz edatlara ek olarak Osmanlı Türkçesinde kullanılan diğer Arapça edatlar ve oluşturdukları kelime gruplarını şöyle sıralayabiliriz: **lâ- لا:** Arapça olumsuzluk edatıdır. Birçok kelimenin önünde, Farçadaki na- ve bî- edatları gibi, genel olarak bir durumun olumsuzunu, bulunmayışını ifade eder: لامكان lâ-mekân "mekânsız, mekân dışı". Bu edat, Arapça fiillerin geniş zaman şekilleriyle de kullanılır ve getirildiği fiilin olumsuzunu yapar: لايعقل lâ-ya'kıl "aklı başında olmayan, dalgın". **mâ-** ما "O şey ki". Arapçada geniş bir kullanımı ve değişik anlamları olan mâ- edatı, Türkçede daha çok "o şey ki" anlamındaki kalıplarda kullanılmıştır: مافوق mâ-fevk "üstte olan, üstteki. Bu edat, başka edatlarla bir arada da kullanılabilir: ما به الحيات mâ-bihi'l-hayât "hayata sebep olan". **ma'a-** مع "Birlikte, ile "anlamlarındadır: مع عائله ma'a-'â'ile "aile ile birlikte, ailecek". **ke-** ك "gibi" benzetme bildirir: كالاول ke'l-evvel "eskisi gibi". **keyfe** كيف "nasıl" anlamında soru edatıdır. mâ- edatıyla birlikte şart anlamı taşıyan deyimler kurar: كيف مايشا keyfe-mâ-yeşâ "nasıl isterse öyle, istediği gibi". **gayr** غير Arapça istisna edatıdır. Türkçede "+sız/+siz ekleriyle,...olmayan" şekilleriyle karşılarız: غير مسلم gayri müslim "Müslüman olmayan". **li** ل "için" Bu edatı daha önce de görmüştük. Bu edat Arapça dilbilgisinde "sebep tamlayıcısı" (el-mef'ûlü li-eclihi) denilen zarf gruplarının teşkilinde de sıkça kullanılır. Bu durumda, li- edatından önce gelen kelime üstünlü tenvin ile okunmaktadır: رضاءً لله rızâen li'llâh "Allah'ın rızası için". **zû** ذو**:** "Sahip, +lı/+li" anlamlarındadır. Bir kısım kalıplaşmış ifadelerde ve daha çok da bilimsel terimlerde kullanılır: ذوالجلال zü'l-celâl "celâl sahibi, Allah", ذو فنون zû-fünûn "fenler sahibi, bilgin". Bu edatın tamlamalardaki çokluk şekli ذوى zevi'dir: ذوى المفاصل zevi'l-mefâsıl "mafsallılar". ذى zî, zû edatının harf-i cerli şeklidir: ذى قيمت zî-kıymet "kıymetli". ذو zû edatının müennesi olan ذات zât edatı bilhassa tıp, botanik ve zooloji bilim dallarındaki terimlerde çok kullanılmıştır. Bu terimlerin birçoğu da Osmanlı Türkçesi içinde türetilmiştir: ذات الجنب zâtü'l-cenb "akciğer zarı iltihabı".

Osmanlı Türkçesinde Kullanılan Arapça Söz Kalıplarını Fark Etmek.

Arapça fiillerin çekimli şekilleri Türkçede kullanılmamış olmakla birlikte dua cümleleri, Kur'an-ı Kerim ve hadislerden alıntılar, atasözü ve vecizeler ve kimi kalıplaşmış kelime grupları yer yer kullanılmıştır. Kısa cümlecikler hâlindeki dualar, beddualar vs. çoğu zaman cümle dışı unsur gibi dururken bazen ismin bir sıfatı gibi değerlendirilip üzerine Türkçe ek ilâve edilmiştir: صلى الله عليه و سلم sallallâhu aleyhi ve sellem "Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun" anlamına bir cümledir. Bu cümle Hz. Muhammed'in adının anılmasından sonra söylenir. Bu durumda herhangi bir isim çekim eki Peygamberin adından sonra veya dua cümleciğinden sonra kullanılabilmektedir: Resûlullâh'a -sallallâhu aleyhi ve sellem- indirilen kitap... Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem'e indirilen kitap... Sık kullanılan kalıplaşmış ifadeler, dua ve beddua sözlerinden bazıları şunlardır: ابا عن جد eben an-ceddin "babadan babaya, babadan dedeye"; ابلغ من التصريح eblağu mine't-tasrîh "son derece açık"; عليه السلام aleyhi's-selâm "Ona selam olsun."; آمنا و صدقنا Âmennâ ve saddaknâ "İnandık ve tasdik ettik"; ابد الله Ebbeda'llâh "Allah sürekli kılsın"; الله اعلم بالصواب Allâhu a'lem bi's-savâb "Doğrusunu Allah bilir"....

Arap Harfli Türkçe Bir Metni Transkripsiyon İşaretleri Kullanarak Latin Harflerine Aktarmak.

Transkripsiyon, kısaca, herhangi bir alfabeyle yazılmış bir metni başka bir alfabeye çevirmek demektir. Bu tarife göre Osmanlı harfleriyle yazılmış bir metni Latin alfabesine çevirmek bir transkripsiyon işlemidir. Ancak bugünkü alfabemizde Osmanlı alfabesindeki bütün harfleri karşılayacak kadar harf yoktur. Bu eksikliği gidermek için benzer harflere nokta veya çizgi ilâvesiyle yeni harfler oluşturulmuştur. Bu ilâve işaretleri yalnızca bilimsel çalışmalarda kullanırız. İmlâ muhafazakâr bir sistem olup kimi kalıplaşmış şekiller yüzyıllar boyunca değişmeden yazıldıkları için, kelimelerin söylenişi değişir, ancak yazılışı değişmez. Bunların nasıl okunacağına bilim adamının, bilimsel veriler doğrultusunda karar vermesi gerekir. Bazen bir harf birkaç sesi birden de gösterebilir: ك kef harfi /k/, /g/ ve /ñ/ seslerini gösterebilmektedir. Bundan dolayı كلدم kelimesini *keldim* şeklinde okuyamayız; zira bu fiilin Türkiye Türkçesinde gel-mek şeklinde olduğunu bilmekteyiz. Osmanlı Türkçesi dönemi metinlerini yeni harflere aktarırken (transkribe ederken) bu genel bilgilerin ışığında dikkat etmemiz gereken başka hususlar da vardır: 1) Türkçe kelimelerde ünlüleri gösteren harfler uzun ünlü gibi gösterilmez. Mesela بو bu veya صو su kelimeleri "bū" veya "sū" şeklinde yazılmaz. 2) Ayın ve hemze harfleri birer ünsüzdür. Bunları kendilerine özgü kesme işaretleriyle gösterir; bunlardan sonraki ünlüyü de kelimenin Türkçede okunuşuna göre seçeriz. Meselâ عثمان kelimesinde ayın harfinden sonraki yazılmayan ünlüyü /o/ olarak ('osmân); عمر kelimesindeki ünlüyü ise /ö/ olarak ('ömer) okuruz. 3) ض harfi taşıyan kelimelerdeki bu harf Türkçede kimi kelimelerde /z/, kimi kelimelerde /d/ olarak telaffuz edilmektedir. Bundan dolayı bu harfi karşılayan iki transkripsiyon işareti vardır. Kelimeye göre bunlardan uygun olanı seçilir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Arapça olumsuzluk edatıdır?
   a. ذو
   b. كيف
   c. مع
   d. لا
   e. ما

2. Aşağıdakilerden hangisi "sahip, +lı/+li" anlamındadır?
   a. ذو
   b. ل
   c. غير
   d. كيف
   e. ما

3. Aşağıdakilerden hangisi "istemeyerek, zorla" anlamındadır?
   a. مع ذلك
   b. مع التأسف
   c. مع الكراهه
   d. مع الاسف
   e. مع الممنونيه

4. "canlı" anlamındaki Arapça kelime aşağıdakilerden hangisidir?
   a. ذى شان
   b. ذى حيات
   c. ذوى الارحام
   d. ذوذنب
   e. ذو فنون

5. "صلى الله عليه و سلم" cümlesinin doğru okunuşu aşağıdakilerden hangisidir?
   a. salli Allah aleyh ve sellem
   b. sallullah aleyhi ve sellem
   c. sallallâhu ileyhi ve sellem
   d. salli Allahu aleyhi ve selem
   e. sallallâhu aleyhi ve sellem

6. "fî-kitâbihî (kitabında, Kur'anda)", ibaresinin Arap harfli yazımı aşağıdakilerden hangisidir?
   a. فى الكتابه
   b. فكتابه
   c. فى كتابهى
   d. فى كتابه
   e. فى كتاب

7. Aşağıdakilerin hangisi dua cümlesidir?
   a. على حاله
   b. ابد الله
   c. الى غير النهايه
   d. عليه السلام
   e. على مراتبهم

8. Aşağıdakilerden hangisi "Allah ona güç versin, onu güçlendirsin." anlamında dua cümlesidir?
   a. ايدكالله
   b. ايده الله
   c. انار الله برهانه
   d. جزاك الله
   e. ايدهم الله

9. "خسيس" kelimesinin çevriyazılı şekli aşağıdakilerden hangisidir?
   a. ẖasīs
   b. hasīs
   c. ḥasīs
   d. ẖasīs
   e. ẖasis

10. "ṣavāb" kelimesinin Arap harfli yazımı aşağıdakilerden hangisidir?
   a. ثواب
   b. صوب
   c. صواب
   d. سواب
   e. سوب

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Edatların Kullanılışları" bölümünü yeniden okuyunuz.
2. a Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Edatların Kullanılışları" bölümünü yeniden okuyunuz.
3. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Edatların Kullanılışları" bölümü yeniden okuyunuz.
4. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Edatların Kullanılışları" bölümünü yeniden okuyunuz.
5. e Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Söz Kalıpları" bölümünü yeniden okuyunuz.
6. d Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Söz Kalıpları" bölümünü yeniden okuyunuz.
7. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Dua ve Beddua cümleleri" kısmını yeniden okuyunuz.
8. b Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Dua ve Beddua Cümleleri" kısmını yeniden okuyunuz.
9. a Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Transkripsiyon (Çevriyazı)" bölümünü yeniden okuyunuz.
10. c Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Transkripsiyon (Çevriyazı)" bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

لا على التعيين lâ-'ale't-ta'yîn "gelişi güzel"; لاكلام lâ-kelâm "diyecek bir şey yok"; ماحضر mâ-hazar "hazır olan"; مالاكلام mâ lâ-kelâm "söz götürmez şey"; مع فايض ma'a-fâyiz "fayiz ile"; ذوى العقول zevi'l-'ukûl "akıl sahipleri, akıllılar".

Sıra Sizde 2

الدنيا مزرعة الآخرة Ed-dünyâ mezra'atü'l-âhireti "dünya âhiretin tarlasıdır"; لا راحة فى الدنيا lâ-râhate fi'd-dünyâ "dünyada rahat yoktur"; استغفر الله estağfiru'llâh "Allah'tan af dilerim"; قاب قوسين اوادنى kābe kabseyni ev ednâ "İki yay aralığı kadar veya daha az".

Sıra Sizde 3

Şerbet-i la'lüñ ki dirler çeşme-i ḥayvān aña
Ol virür cān dem-be-dem 'uşşāḳa vü ben cān aña

Ṭutma ey ḳan dem-be-dem ṭuġyān idüp ten çākini
Ḳoy bu manẓardan demī nezzāre ḳılsun cān aña

Gönlüme ṣalmış ḫaṭuñ ẕevḳın felek ḳānūn virüp
Ṭıfl tek kim oḳudurlar zecr ile Ḳur'ān aña

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları.

Metinler

Sevgili öğrenciler, Osmanlı Türkçesi Türkiye Türkçesinin 15-20. yüzyıllar arasındaki dönemine verilen bir isimdir. Osmanlı Devleti'nin gelişmesine bağlı olarak Osmanlı Türkçesi de Farsça ve Arapçanın etkisinde kalarak gelişimini sürdürmüş, bu dillerden kelime ve kavramlar ödünç almıştır. Elinizdeki kitap Osmanlı Türkçesindeki Arapça ve Farsça unsurların tanınmasına yönelik hazırlanmıştır.

Bu bölümde başta teorik olarak verilen bilgileri pekiştirmeniz ve uygulamalar yapabilmeniz için konulara uygun metinlere yer verilmiştir. Burada değişik konulardan metinler, sizlerin istifadesine sunulmaya çalışılmıştır. Öğrendiğiniz teorik bilgileri bu metinleri okuyarak kalıcı hâle getirebilirsiniz. Çünkü Osmanlı Türkçesi bilginizin gelişmesi için bol bol metin okumanız gerekmektedir.

Metinlere baktığınızda bunların geçen sene okuduğunuz metinlere göre daha zor olduklarını göreceksiniz. Konular doğrultusunda ve konuları daha iyi kavramanız için bu tür metinler seçildiğini unutmayınız. Metinlere başlamadan önce Osmanlı Türkçesine Giriş kitabınızdaki bilgiler ile kelimelerin, eklerin nasıl yazıldıkları ve okunduklarını hatırlamanız, bunları burada öğrendiğiniz bilgilerle harmanlamanız gerekmektedir.

Ayrıca buradaki metinlere baktığınızda bunların günümüz Türkçesinde kullanılmayan birçok kelime ve Arapça Farsça unsurları içerdiğini göreceksiniz. Bu durum doğal olarak metinlerin anlaşılmasını güçleştirmiştir. Bu güçlüğü yenmek için sözlük kullanmalısınız. Kullandığınız sözlük öncelikle Arap harfli Türkçe sözlük olmalıdır. Kelimeyi okuduktan sonra isterseniz diğer sözlüklerden de faydalanabilirsiniz.

Metinleri okurken Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsça unsurları da göz önünde tutunuz. Bu sizin metinleri daha kolay okumanıza ve anlamanıza yardımcı olacaktır. Ünitelerde sizler için hazırlanmış "*sıra sizde*"ler ve "*okuma parçaları*"yla konularla ilgili çeşitli uygulamalar yapılmıştı. Bu metinler ile siz de konularla ilgili kendi başınıza uygulama yapma imkanı bulacaksınız.

استقلال مارشی

قورقما سوغز بو شفقلرده یوزن آل سانجاق
سوغدن یوردمك اوستنده توتن اك صوك اوجاق
او بنم ملتمك ییلدیزیدر پارلایاجق
او بنمدر، او بنم ملتمکدر آنجاق!

چاتما قربان اولایم چهره‌کی ای نازلی هلال،
قهرمان عرقمه بر کول، نه بو شدت بو جلال!
سکا اولماز دوکولن قانلرمز صوکره حلال،
حقیدر حقه طاپان ملتمك استقلال!

بن ازلدن بریدر حر یاشادم حر یاشارم،
هانکی چیلغین بکا زنجیر ووراجقمش شاشارم،
کوکره‌مش سیل کبی یم بندیمی چیکنر آشارم،
ییرتارم داغلری، انکینلره صیغمام طاشارم.

غربك آفاقنی صارمشسه چلیك زرهلی دیوار،
بنم ایمان دولو کوکسم کبی سرحدم وار،
اولوسون، قورقما؛ ناصل بویله بر ایمانی بوغار
مدنیت دیدیکك تك دیشی قالمش جاناوار!

آرقاداش، یوردیمه آلچاقلری اوغراتما صاقین،
سپر ایت کوکده‌کی، دورسون بو حیاسزجه آقین،
دوغاجقدر سکا وعد ایتدیکی کونلر حقك،
کیم بیلیر بلکه یارین، بلکه یاریندن ده یاقین.

باصدیغك ییرلری طوپراق دییه‌رك كچمه، طانی ،
دوشون آلتكده كی بیكلرجه كفنسز یاتانی،
سن شهید اوغلیسك اینجیتمه یازیقدر آتاكی،
ویرمه دنیالری آلسه‌ك ده بو جنت وطنی!

كیم بو جنت وطنك اوغرینه اولمز كه فدا،
شهدا فیشقیراجق طوپراغی صیقسه‌ك شهدا ،
جانی، جانانی، بوتون واریمی آلسین ده خدا ،
ایتمه‌سین تك وطنمدن بنی دنیاده جدا.

روحمك سندن الَهی شودر آنجاق املی،
دكمه‌سین معبدمك كوكسنه نامحرم الی،
بو أذانلر كه شهادتلری دینك تملی،
ابدی یوردمك اوستنده بنم ایكله‌ملی !

او زمان وجد ایله بیك سجده ایدر وارسه طاشم ،
هر جریحه‌مدن الَهی بوشانوب قانلی یاشم،
فیشقیرر روح مجرد كبی ییردن نعشم
او زمان یوكسله‌رك عرشه دكر بلكه باشم.

دالغالن سن ده شفقلر كبی ای نازلی هلال،
اولسون آرتیق دوكولن قانلرمك هپسی حلال،
ابدیاً سكا یوق، عرقمه یوق اضمحلال،
حقیدر حر یاشامش بایراغمك حریت،
حقیدر حقه طاپان ملتمك استقلال...

محمد عاكف

§ محترم افندیلر ؛ سزی ، کونلرجه اشغال ایدن ، اوزون وتفرعاتلی بیاناتم ، الك نهایت ، ماضی اولمش بردورك حکایه‌سیدر . بونده ، ملتم ایچون ومستقبل اولادلرمز ایچون دقت وتیقظی دعوت ایده‌بیله‌جك ، بعض نقطه‌لر ، تبارز ایتدیره‌بیلمش ایسه‌م ، کندیمی مختیار عد ایده‌جکم .

افندیلر ؛ بو بیاناتمله ، ملی حیاتی ختام بولمش فرض ایدیلن بوبوك برملتك ، استقلالنی ناصل قزاندیغنی و علم وفنك الك صوك اساسلرینه مستند ، ملی و عصری بردولتی ، ناصل قوردیغنی افاده‌یه چالیشدم .

بوکون واصل اولدیغمز نتیجه ، عصرلردنبری چکیلن ملی مصیبتلرك انتباهی وبو عزیز وطنك ، هرکوشه‌سنی صولایان قانلرك بدلیدر .

بو نتیجه‌یی ، تورك کنجلکنه امانت ایدییورم .

ای تورك کنجلکی ! برنجی وظیفه‌ك ، تورك استقلالنی ، تورك جمهوریتنی ، الی‌الابد ، محافظه ومدافعه ایتمکدر .

موجودیتك واستقبالك یکانه تملی بودر . بو تمل ، سنك ، الك قیمتلی خزینه کدر . استقباله دخی ، سنی ، بو خزینه‌دن ، محروم ایتمك ایستیه‌جك ، داخلی و خارجی ، بدخواهلرك اوله‌جقدر . برکون ، استقلال وجمهوریتی مدافعه مجبوریتنه دوشرسه‌ك ، وظیفه‌یه آتیلمق ایچون ، ایچنده بولنه‌جغك وضعیتك امکان و شرائطنی دوشونمیه‌جکسك ! بو امکان و شرائط ، چوق نامساعد بر ماهیتده تظاهر ایده‌بیلیر . استقلال و جمهوریتکه قصد ایده‌جك دشمنلر ، بونون دنیاده امثالی کورولمه‌مش برغالبیتك ممثلی اوله‌بیلیرلر . جبراً وحیله ایله عزیز وطنك ، بونون قلعه‌لری ضبط ایدلمش ، بونون ترسانه‌لرینه کیرلمش ، بونون اردولری داغیتمش وملکتك هرکوشه‌سی بالفعل اشغال ایدلمش اوله‌بیلیر . بونون بو شرائطدن دها ألیم ودها وخیم اولمق اوزره ، ملکتك داخلنده ، اقتداره صاحب اولانلر غفلت وضلالت وحتی خیانت ایچنده بولنه‌بیلیرلر . حتی بو اقتدار صاحبلری شخصی منفعتلرینی ، مستولیلرك سیاسی املرینه توحید ایده‌بیلیرلر . ملت ، هر وضرورت ایچنده خراب وبیتاب دوشمش اوله‌بیلیر .

ای تورك استقبالنك اولادی ! ایشته ، بو احوال وشرائط ایچنده دخی ، وظیفه‌ك ، تورك استقلال و جمهوریتنی قورتارمقدر ! محتاج اولدیغك قدرت ، دامارلرکده‌کی اصیل قانده ، موجوددر !

استقلال مارشی

محرری
موسی ثریا

آورویالیلرك (Hymne national) دیدکاری ملی نغمه‌لر ، ملتك وجدانندن ، الهاملرندن دوغان واك صمیمی هیجانلری افاده ایدن ترنملردر . خلقك درین تحسسلری ، بوکوزل بسته‌لر ایچنده کیزله‌نیر ، انکشاف ایدر . ملتلری طانیمق ، روحلرنده‌کی تأثرلری حس ایتمك ایچون مختلف چاره‌لر واردر . بونلردن بری‌ده ملی مارشلرینی دیکله‌مك ، اونلرده‌کی حس وخیال نغمه‌لرینی دویمقدر . موسیقینك بلاغتی و سسلرك افاده‌سی بو اثرلرده یوکسك بر قیمت آلیر ، چونکه ملی تحسسلره خلقك تکامل ایدن بنلکنی افاده ایتمکده الك برنجی ومشترك دویغولری طویلایان مهم پارچه‌لردر . برملتك مارشی ترنم ایدیلیرکن بوتون افرادی ، روحنك یوکسلدیکنی دویار . بنلکنده تحسسلرندن متولد بر وقار وغرور هیجانلانیر . بویوك بایراملرده بیکلرجه کشینك برآغیزدن سویله‌دیکی ملی نشیده اوملتك موجودیتنده‌کی صلابته وحیاتیتنه قوتلی بردلیل اولور . بز هنوز یکی تهیجلری افاده قابلیتنی حائز ومشترك وتعمم ایتمش ملی نغمه‌دن محرومز . کویلو ، عمله ، مکتبلی ، قادین ، ارکاك ، کنج ، اختیاربوتون ملت افرادی عینی محراق ایچندن انتشار ایدن هیجانلرله کوکسمزك قابارديغی روحلرمزك یوکسلمکه احتیاجنی عینی امللرله حس ایتملی‌یز . بوکون مکتبلر ، مختلف جمعیت مؤسسه‌لری ، هیجانلی نغمه‌لرك بر آغیزدن سویلنمسنی اشتیاقله حس ایدیور . کوکللرمزده ملی دویغولرك تا ایچمزدن کلن بر احتیاجله چارپدیغی دویویورز . بوتحسسلرك قدرتلی برموسیقی بسته‌سیله مطلقا بر مقابلی ، بوجریانه تقابل ایده‌جك بر ملی بسته‌یی بوللمی‌یز .

مملکتمزده ملی مارش اولارق وجوده کتیرلمش بعض پارچه‌لره تصارف ایدلمکده‌در . بك چوق کیمسه‌لر عینی کفته اوزرنده بر چوق بسته‌لر یاپمشلردر . بونلرك اکثریتی بدیعی قیمتدن محروم کوروونمکده‌در . هله بر قسمی بسیط فنی اوصافی بیله حائز دکلدر . ملی مارشلر

Lied دنیان ایکی ویاخود اوچ تقسیماتلی ، بونك بعضاً بویوك بعضاً ده کوچوك اشکالنه توافق ایدر . ملی مارشده صدالر ترکیباتی ، خلقك مختلف طبقه‌لرنده یاشایانلر طرفندن حس ایدلمکه ، معنا وافاده‌جه ملی روحك تظاهرینه واصل تحسسلرك سهولتله اظهارینه مساعد اولمایدر . بزده شایع بعض اثرلرك بر جوغی بویله بر شکله توافقدن اوزاقدر وعندی اصوللرله بسته‌لنمش ماهیتده‌در. بدیعی شکللردن محروم‌اولان بو پارچه‌لر ، شرق موسیقیسی مقاملرینه اویدیریلارق تنظیم ایدیلیور . شرق موسیقیسی مقاماتیله مارش یاپمغه امکان کورمیورز .

خلاصه مملکتك ملی بر مارشه احتیاجی وار . معزز جمهوریت حکومتی بو ایشله اشتغال ایتمکه وقت بولاجقدر . کوزل صنعتلر ، حر شرائط حیات ایچنده انکشاف ایدر . بر شاعر یاخود بر بسته‌کار معین بر زمان ظرفنده تهیجلرینی محدود جرچیوه‌لر ایچنده همان ضبط ایتمکه قاتلاناماز . حکومت بالنسبه کنیش بر زمانده حاضرلانمق اوزره ملی مارشلرك شرائط قبولنی اعلان ایتملیدر . دارالالحانك تعلیم هیئتی ، مختلف بسته‌لرده بولونمسی ایجاب ایدن فنی وبدیعی اوصافی تدقیق ایتمکله وظیفه‌داردر . مؤسسه‌مزك غرب موسیقیسی شعبه‌سی بو خدمتی صلاحیت وموفقیتله‌ایفا ایده‌بیلمك‌ایچون حاضرلانمشدر. هرعلم کندی بنیه‌سنه موافق اصول ایله انکشاف وتکامل ایده‌بیلیر. موسیقی بسته‌لری‌ده برمکتبه وعصرك تکنیق وبدیعی شرائطنه موافق‌اولارق حصول بولان آقاده‌میك مؤسسه‌لره محتاجدر. دارالالحان غرب موسیقیسی شعبه‌سی تعلیم هیئتی، اکثریتی بر اوروپا قونسرواتوارندن دیپلومالی یاخود او درجه‌ده اکمال تحصیل لیاقتی حائز ذواتدن ترکب ایتمشدر . ملی مارش ایله صلاحیتدارانه مشغول اولابیلیرلر . اصولی دائره‌سنده وصنعت ذوقنه و الهاملرینه حرمت ایدیله‌رك وجوده کتیریله‌جك ملی مارش ، ملتك سوکیلی افرادینه حیات ایچون الك تمیز بر امید وتسلی منبعی اولاجقدر. خلقك تربیه‌سی کوزل صنعتلرك انکشافندن بکله‌نیر . بو آراده موسیقی بسته‌لری ، ملته حقیقی بر عزم حیات هیجانی ویرر . دارالالحان بو مسئله ایله علمی شرائط بدیعیه‌یه دائماقیمت ویرمك صورتیله اشتغال ایتمکی وظیفه بیله‌جکدر .

حسب حال

یکنم

« قیرچیل ، چنبر صقاللی ، ستره‌سنی یوقاریدن آشاغی ایلیکله‌مش ؛ آجیق بوروشوق ، « آلنی کوسترن طوپارلاق قسی آرقایه متمایل ، اوموزلری دوشوك ، اندامی اوکه ، « ایکیلمش ، چهره‌سنك خطوطی استهزایی ایما ایدر درجه‌ده متحرك بر اختیار ... » « یاشی اللی ایله اللی بش آراسنده . »

بنم بر یکنم وار ... پارسده تحصیلنی بیتیردی ... پارسده تحصیلنی بیتیردی نه دیمکدر بیلیرمیسکز ؟ بنی یدی ، بیتیردی دیمکدر ؛ بن بیتینجه بندن تحصیلات‌ده بیتدی ؛ تحصیلات بیتر بیتمز بك طبیعی دکلیدر ، تحصیل ده بیتدی ... تحصیلاتی بندن چکدیکی پاره‌لره ... لکن تحصیلی نه‌در ؟ اونی بر دورلو آکلایه‌مادم ... « عمجه ، سن بر شی آکلامیورسك ، بن دارالفنونك تکمیل فنونیله متفننم ! » دییور ... دییور اما او دارالفنونك تکمیل فنونیله متفنن اولونجه‌یه قدر بن ده دارالجنونك تکمیل جنونیله متجنن اولدم ! باقك ، آکلاته‌تم سزه ؛ یکنم اولا معمارلق اوکرنمك هوسیله بکا بر چوق سوسلو قاپولر ، یالدیزلی قبه‌لر یاپدی ؛ کیرینتیلی و چیقینتیسز ، پلانلرله پاره‌لرمی چکدی ... صوکره بونده تمل

طوتدیره‌مانجه ، کیمیای معدنیدن اذابه تحصیلنه یلتندی ؛ اذابه تحصیلی قیزیشدقجه بزم آلتونلرده أریمکه باشلادی ... یکنم بوندن‌ده صیقیلدی ... « طوپراق طوت آلتون اولسون » فیضنه مظهر اولمق آرزوسیله چیفتجیلکه باشلادیغی آنده بر چیچکجی قیزینه یشیللنمك اوغورنده ایلك تجربه‌لری کیسه‌مك دیبنه داری أکمك ... صوکره اوجاغمه اینجیر دیکمك اولدی ... نهایت ، بر صباح یکنمی قارشیمده کوردم : یافالغی بر مرمر قویو چنبری کبی غیرتلاغنه صاریلمش . اوزون ، قیوریق صاچلری قالپسز قیرمزی فسنك آلتنده ، روزکاره طوتولمش هندی تویلری کبی ترسنه دونمش ؛ یکی طوغان بر چوجوغه شیلته اوله‌بیله‌جك قدر قوجه‌مان بر پلاسترون بویون باغنی کوکسنه طاقمش ... قارشیمده بویون قیردی ؛ اوپدیرمك آلیشقینلغیله بن ألمی اوزاتیرکن اوده قیمیلدامادن دوداقلرینی بکا اوزاتدی ؛ ایکیمزده نه یاپاجغمزی بردن آکلایه‌مدق ... بنم ألم معلقده قالدی . نهایت بویونمه صاریله‌رق لا ابالیانه دوداقلرمدن تکرار تکرار اوپدی . اوپولمه‌ین زواللی ألمدن محجوب اولدم . ناچار کری چکدم ... بو صیراده دیزلرندن آشاغی اینن رده‌نغوتك آرقا جیبندن بر بیاض مندیل چیقاریرکن ، پارماقلرنده آللی ، یشللی ، مائیلی بر چوق ساخته ، قابا یوزکلرك بنمله أکلنیر کبی صیریتدقلرینه دقت ایتدم ... بیلمم دوداغمی اوپدیکی ایچونمیدر ، نه‌در ؟ مندیلیله بر تحف طرزده بوروتنی ، دوداقلرینی سیلدی ... بزم حاجی باجینك بونجه سنه‌لك ده‌وشیرینه مخالف ده‌وشیرمه ایجاد ایله مندیلی اورتاسندن بوزدی ، بوکدی ، صاردی ...

« تقلیدینی یاپارق »

میندره کندیسنی آتدی ... حاجی یاتماز کبی صاللاندی ، صاللاندی ، صوکره دیم دیك قالدی ... بزم یکن بزم یکنلکدن چیقمش ده اعجب العجائب بر ماکنه شکلنه کیرمش ... میندرده اوطوره‌مادی ... قاناپه‌ده راحت ایده‌مدی ... نی ، سوکیلی عمجه‌سنی بکنمه‌دی ... سوزلرمی بکنمه‌دی ... وضعیتمی بکنمه‌دی ... یورویوشمی بکنمه‌دی ... باقیشمی بکنمه‌دی ... نفس آلیشمی بکنمه‌دی ... اوف ! بکنمه‌دی ، بر شیئمزی بکنمه‌دی ... أوك ترتیبنی بوزمغه ، هپسنی دکیشدیرمکه قالقشدی : اوشاقلره قهوه کتیریرکن بیاض الدیوه‌ن کیمه‌لرینی ، آشجی ایبشك قفاسنه بر بیاض کتن تاکیه کچیرمه‌سنی ، وکیلخرج کوسه کهیانك هر صباح تراش اولماسنی ایسته‌یور ، ییرتینیور ، اصرار

ایدییوردی بر کیجه ، برآز نصیحت ویرمك ایچون اوطه‌سنه کیردیکم زمان کندیمی دهشتلی بر منظره قارشیسنده بولدم : بزم یکنك بورننك آلتندن قولاقلرینك حذاسنه قدر بر بزله باغلی چهره‌سی صاپ صاری پارلایور ... آیاقلرینی قاریوله دمیرینك اوستنه دایامش ... أللرینی پاموقلره صارمش ، کوزلری قاپالی ، کندیسندن کچمش ، یاتیور ... فلاکت ! دیدم ، فلاکت ! ... اوطه‌دن دیشاری فیرلادم ... هکیم ، آمان هکیم ؟ .. أوك ایچنده بری بریمزه کیردك ، چیقدق . بز هکیمله اوصول اوصول اوطه‌یه کیررکن یکنمده شاشقین شاشقین قاریوله‌سندن قالقدی ... صوفه‌ده‌کی قادینلرك « کندیسنی اولدیردی ! » فریادلری أوی طولدوروبور ؛ یکنم بو حالدن اورکمش ، قاچمق ایسته‌یور ؛ بز تکرار یاتماسی ایچون یالواریبورز ؛ أللرینه آیاقلرینه صاریلیورز . بر قارغاشالق ، بر کورولتو ، بر پاطیردیدر کیدییور ...

« بر پارچه توقفدن صوکره »

نهایت ایش آکلاشیلدی ؛ یکنم ایرتسی کون کاغدخانه‌یه کیتمه‌یی نیت ایتمش ... یکی پوتینلره آیاقلرینی صیغدیرمق ، قانی آشاغی ویرمك خولیاسیله آیاقلرینی هوایه قالدیرمش ... یوموشاسین ، پارلاسین دییه ، یوزینه ، أللرینه قولد قره‌م سورمش ... بییقلرینی دیك طوردورمق ایچون بر جندره ایله صارمش ... و بو عذاب و اذیت ایچنده اویقویه ، خواب راحته طالمش ... هم بوندن ساده ، بوندن طبیعی نه اولابیلیرمش ؟.. بونلر او دیار عرفانده بش سنه‌لك کیجه‌لی کوندوزلی « کوله‌رك واوکسوره‌رك » کیجه‌لی کوندوزلی بر تحصیل متمادینك ثمره‌سی ایتمش ! .. آکلادیکزمی ؟ .. بش سنه‌دن صوکره ، ناپولیون کاری بر وضعیت ... هومیره کاری بر صاچ ، ویلهم کاری بر بییق ... ایشته بو قدر ! ... یکی قفا اولمق ایچون بو قدری کافی ایتمش ... آح !

(خارستان و کلستان)

احمد حکمت

تورك يوردى

تورك اوجاقلرينك ناشر افكارى آيلق مجموعه‌در

صايى : ٢ — ١٩٦ | شباط ١٩٢٨ اون يدنجى سنه | جلد : ١ — ٢١

مصاحبه

فكر وصنعت آنقره‌سى

آنقره سوقاقلرنده دولاشيركن هيچ مراق ايدرميسكز : آناطولينك، بردكيز كبى بوش ، ايلك يشيل ساحلى درت طرفدن يوزلرجه كيلو مترو اوزاقده بولونان واسع چوللرى اورته‌سنده بوشهرك سجيه‌سى وطالعى نه اولاجقدر ؟

خرابه وانقاض ، وطنك هريرى كبى ، خرابه وانقاض ايچنده چيرپينان چتين وشوقلى براراده ، وطنك هريرنده اولديغى كبى ، برشهر باشلانغيجى، يكى تورك مملكتنك هريرده باشلاييشى كبى ،آنقره تورك دولتنك يالكز مركزى دكل ، تورك ئيده‌آليستلرينك بتون تجربه وتشبثلرينك تمثالى‌در .

شونظريه اك ايى آنقره‌ده تطبيق اولونه‌بيلير: « يكى برمحيط ايچنده يكى بر كزيده‌لر صنفى .. » بتون وطن ، وطنك هرايشى ، آنقره‌ده تربيه كوره‌ن اراده‌لره محتاجدر . اسكى تربيه‌يى بوتون قصورلرندن ، ضعفلرندن آنجق آنقره مؤسسه‌لرنده تصفيه ايده‌بيليرز .

خام وصارپ طوپراق ، قورو هوا ، هرتورلو شرائطك متمادى مقاومتى ايله سوره‌كلى بر اراده وعزم غوغاسى ، تشبث جسارتى ، نانكور عناصرله بوغوشان نيكبين برعزم وشعورلى برايمان ، آنقره‌نك منظره‌سى ، كنديسى، آنقره‌نك دوغوشى وياشاييشى شيمدى‌يه‌قادار آنجق پك نادرانموذجلرينى كورديكمز وطن چوجغنك ذى حيات مكتبى‌در .

آنقره بوشرائط ايچنده متواضع برمأمورلرشهرى دكل ، فقط جانلى وحاكم بر عرفان قايناغى اولملى‌در.

ليسه‌لر ، دارالفنونلر ، دارالمعلمينلر ، ملى كتبخانه ، دولتك ياردیم ايتديكى هرنوع فكر وصنعت مؤسسه‌لرى ، ايشته يكى كزيده‌لر صنفنى يتيشديره‌جك يكى محيطك تمل طاشلرى بونلردر .

استقبالى ياپه‌جق اولانلر اسمر وچتين آنقره قلعه‌سندن وطنك هركوشه‌سنه صباح كونشنك شعاعلرى كبى داغيلاجقدر .

« تورك يوردى » نك آنقره‌ده ، بوراده قورولارق ، بوراده يازيلارق ، بوراده ياصيلارق انتشارى بنى تكرار بواسكى رؤيانك سرمستيلرى ايچنه آتدى : حالا هرطرفندن انحطاط وشبهه، تشوش واميدسزلك صيزان چورومش محيطلره ترك ايتديكمز ذكالرى دوشوندم .

تورك فكر عالمنك بويوك يورغونلغى ، معارف وكيلنك دوشونديكى مصطفى كمال مؤسسه‌لرى [دارالفنون، وديكر عرفان و صنعت مؤسسه‌لرى] آنقره‌ده قورولونجه‌يه قدر دوام ايده‌جك ..

* * *

آنقره‌ده فكر آدملرينك اهميت ويره‌جكى شيلردن برى، فجيع آثار عتيقه قتالنك شيمديدن اوكنه كچمكدر . صوفيه‌ده توركلردن قالمه بربنا انقاضنك، صرف شهرك اسكيلك تمغاسى اولارق ، ناصل اعتنا ايله محافظه اولونديغنى كورمش ويا ايشيتمشسكزدر .. انشا ايتديكمز يپ يكى آنقره شهرى، قلعه و قديم روما اثرلريله اك تاريخى شهرلرك جاذبه‌سنى قازانه‌بيلير . مع التأسف غرب مدنيتنى بنمسه‌ين توركلر آره‌سنده ،

اسکی یونانیلکی رومقله ، اسکی رومایی موصولینی ایتالیاسیله قاریشدیرارق ، نادیده معبد ستونلرینی اوتل تمللرینه آتانلر وهرهانکی بریازیلی روماطاشی غیب اولدیغی وقت ممنونیت حس ایده‌نلروار

آنقره‌ده‌کی اسکی طاشلری قورتارملی‌یز

یکی شهر شوسه‌سی آلتنده نیجه ستونلر یاتیور : اکر بونلردن برینی قازوب چیقارمق ایسترسه‌کز ، آثار عتیقه خرسزلرینك جزاسنی کورورسکز ؛ بوستونلرك اوزرندن ظالم سیلندیرینی کچیره‌ن شهراماتنه نه‌دیملی ؟

مزارلقلر آره‌سنده، بنا تمللری آلتنده، طوپراق بیغینلری ایچنده اونوتدیغمز بوطاشلردن هربری برقاعده‌نك اوزرنده ، قریبه‌لك آبده‌سندن قیمتلی براثر اولور

برکون روحی صنعت سوداسیله یانان برنسل، ایسترمیسکز ، میلیونلر صرف ایتدیکمز بانقه بنالرینی بیقه‌رق اسکی طاشلر آراسین ؟

آنقره‌انشا ایدیلیرکن تمل حفریاتنه برآثار عتیقه متخصصی مساعده ویرملی ایدی

بومصاحبه ایله، بعض غزته‌لرده صرف عملی نقطهٔ نظرلردن تدقیق اولونان آنقره تأسسنی ، برباشقه نقطهٔ نظردن ، « تورك یوردی » نده تدقیق ایتدیرمك چیغرینی آچمق ایسته‌دم : فکر و صنعت آنقره‌سی آنقره ، یکی تورك دولتنك عرفان مرکزی !

فالح رفقی

نثر پارچه‌لری

اکریدیر کولنك قیسنده

محمد امین

قارا کوندك آجیقلی خاطره‌لرندن :

(أکریدیر) کولنك یشیل قامیشلر بیته‌ن قیسنده، (هویوك)ده بر کوچوك قولوبه‌نك صاری ایشیقلری پارلایوردی؛ برده کیزفه‌نه‌ری فیرطینایه طوتولمش کیلری ناصیل قیرمیزی آله‌وینه چاغیریرسا، بوده، کندیلرینه صیغیناجق بر بر آرایان یولجیلری اویله‌جه صاری ایشیغنه دعوت ایدییوردی.

بو ایشیغه دوغرو بن‌ده کیتدم؛ بو قولوبه‌نك اوکنده طوران آق صاچلی بر اختیار بوتون یورغون سیمالی یولجیلر کیبی بنی‌ده قولوبه‌یه آلدی، بورده بکاده بر ویردی.

مصیبتلرك مضطرب انسانلری بربرینه یاقلاشدیرمقده بویوك بر سحر وفسونی واردر. بو سحر وفسون بورده‌ده عینی تأثیرینی یاپدی: ألم وماتملرله آغلامقدن کیرپیکلری چوروبوب دوکوله‌ن کوزلر بربرلرینه باقدی؛ ده‌رین یارالرله قانایان دردلی کوکللر بربرینی طانیدی. آیری وجودلرده عینی آجیلری طاشیان، عینی فلاکتك یولداشلری اولان بزلر بورده، شاهد اولدوغمز فاجعه‌لرك یانیق حکایه‌لرینی اسکی فلاکت داستانلرنده‌کی افسانه‌لی بردیل ایله بربرمزه نقل و حکایه ایتدك. آغلادق، کوز یاشلرمزی بربرینه قاریشدیردق؛ کندیمزی بربرمزك ایچنده اریتدك. لاکن اضطرابك غرورینی آلنلرمزدن دوشورمه‌دك؛ امیدك آله‌وینی قلبلرمزده سوندورمه‌دك. اوزون کیجه‌یی بویله‌جه کچیردك.

صباح اولدی؛ قولوبه‌دن دیشاری‌یه چیقدم؛ آلتمه بر پوسته‌کی یایدم؛ صیرتمی دیواره ویردم؛ آیاقلرمی اوزاتدم؛ کولی‌سیر ایدییوردم.

بوراسی چوق کوزه‌ل بر یردی؛ لاکن آدمسز و حواسز قالمش بر جنت کیبیدی؛ عشق، رؤیا، امید، سعادت یشیل یووالرینی، چیچکلی داللرینی ترك ایتمش وقاناتلرینی باشقا کوکلرك آلتنه آچمش قوشلر کیبی بوردن اوزاقلاشمشدی.

أوت، بن بورده بونلرك هیچ بر تمثالنی کوره‌مدم؛ نه یشیل دالغالرده کونشك دوغان ضیالرینه قارشی محبتك تبسملری کیبی آچیلمش نیلوفر چیچکلرینك رنك و روحنی طاشیان قوغولرك کولکه‌سنی! نه‌ده کدیکلرك آقار صولری دیکله‌دکلری کیبی کویك قیزلرینه سودا تورکولرینی دیکله‌تن عاشق چوبانلرك نغمه‌سنی!..

بنم بو کولك صولرنده کوردوکم: یانان بلده‌لرك و یانان معبدلرك کوکلری قاپلایان کومه کومه دومانلرینك عکسلریدی؛ بنم بو کولك ساحلنده ایشیتدیکم: آتش وأولومدن قاچانلرك قاغیلرینك غیجیرتیلریدی.

بن بونلرك ألمی آلتنده أزیلیرکن، اوزاقدن بر قارالتی کوردم؛ قارالتی کوله دوغرو کلمکه، یاقلاشمغه باشلادی. باقدم: صیرتلرنده‌کی اوروبالر کیبی أتلری دوکولمش، چیکنه‌دکلری طوپراقلر کیبی رنکلری صارارمش بر قاچ

خسته عسكر ، بربرلرينك قوللرينه كيرمشلر، وجودلرنده قالان صوك قوتلرى بربرينه اكله يه رك، يولك آغاچلرندن قوپاردقلرى بوداقلى ده كنكلره دايانا راق ياواش، تيتره ك آديملرله سوروكله نيورلرمش كبى قولوبه يه دوغرو كليورلر .

يانمه كلديلر ؛ اوطوردیلر . ايچلرندن برينك چاريقلرينه چامور دولمشدى ؛ ياواش ياواش قالقدى ؛ چاريقلرينى آلدى؛ بيقامق ايچين كوله كيتدى؛ بيقادى ؛ كتيردى؛ قوروسون دييه برطاشك اوستنه قويدى كلدى ينه يانمه اوطوردى .

بوصيراده آغاچلرك آراسندن ايرى بر كوپك چيقدى ، طاشك اوستنده كى چاريقلرك بريسنى قاپدى ، قاچمغه باشلادى .

بونى كوره‌ن خسته عسكر تيتره‌ك ألنى يره دوغرو اوزاتدى؛ ده كنكنى آلدى؛ دوغرولايم، ديدى ، دوغرولامادى ؛ قالقايم ، ديدى ، قالقامادى؛ ياريدوغرولمش، ياری قالقيق برحالده ده كنكى كوپكك آرقاسندن آتدى؛ آتار كن يره دوشدى ؛ آلنى طاشه كلدى ؛ يارالاندى .

بن قولوبه‌نك اوكنده دوران اختياره صوردم : « بو كوپك هانكى كوپك؟ » ديدم . اختيار تعجبله يوزمه باقدى ؛ بكا آجى برسله: « بيلميورميسك ، افندى ! كويلرده آدام قالديمى كه ... كويلرده آچ قالان ، يوللره دوكولن بو كوپكلر هانده ايسه كلوب كچن يولجيلرى پارالايه‌جقلر ؛ هانده ايسه آنالرك قوجاقلرنده كى چوجوقلرى قاپوب بيه‌جكلر !..» ديدى .

باشمى چويردم ، عسكره باقدم : بوينى ، قيرلمش بر آغاچ كبى بوكولمشدى . كوزلرينك پيكارلرندن ياغمورلى برهواده صولغون ياپراقلردن دوشن داملالر كبى ياشلر آقيوردى .

كوزمك اوكنه بو زاواللى‌يى كوينه كوتوره‌جك اولان طاش وديكنلى يوللر كلدى؛ كوزمك اوكنه بو زاواللينك بو طاش وديكنلى يوللر اوزرنده چيلاق وقانايان آياقلريله يورويوشنك آجيقلى خيالى كلدى .

بو قانلى لوحه اوكنده تيتره‌دم ؛ ذوق وشهوتلرينى دوبورمق ايچين وطنلرى بر رمالكانه، ملتلرى بر اسير يامق ايسته‌ين و بو عزيز قارداشلرى حق وحريتلرينى قورومق ايچين بووالرندن، سوكيليلرندن آيراراق هجران وأولوم يوللرينه دوشوره‌ن حرص و غرورك انسانلرينى تلعين ايتدم . عصيان وغضب دولو برسله : « نه‌زمانه قادار ارضك اوزه‌رنده بو آللهسزلرك دورى حكم سوره‌جك؟ نه‌زمانه قادار بو زاواللیلر بو طاش و ديكنلى يوللرده چيلاق وقانايان آياقلريله يورويه‌جكلر وقانلريله وطنلرينك طوپراقلرينه آجى مقدراتلرينى يازاجقلر ؟.. » دييه حايقيردم .

محمد امين

اسکی مکتوب

خدمه‌علی چاووش کویك پوسته‌خانه‌سنده مدیرك ماصه‌سنه‌برمکتوب قویه‌رق دیدی که :

— قوطونك کیشه‌دن چیقاریلوب سوقاق قپوسنك یاننه آلنماسنی سویله‌مشدیکز ، دمین سوکرکن ایچندن بومکتوب چیقدی . آشاغیده مأمورلر مهره باقدیلر ، آکلاشیلان تمام اون سنه‌در قوطوده‌قالمش، چیوی‌یه‌می طاقلمش نه اولمش ؟ ...

مدیر ظرفی آلدی ، مماینه ایتدی ؛ مهرده ۳ حزیران ۱۳۱۵ تاریخنی اوقودی ، آدرس اوله‌رق : « قاکلیجه قوینده رأفت بك یالیسنده شوقیار خانم افندی‌یه تقدیم » یازیلی ایدی

اون سنه‌در قوطوده حبس قالمش اولان بو ظرفده درین برحزن واردی . کاغد صولمش ، صارارمش، برالم واغبرار رنکی یاغلامشدی. عادتا درین بر شکایت افاده‌سی واردی . کیم بیلیر ناصل بر آرزونك، یاخود ناصل بر درد واحتیاجك سوقیله یازیلمش ، کیم بیلیر ناصل برقلب آجیسنه تسلی بولمق ایچون کوندرلمش ، وبو وظیفه‌سنی بر عکسیلك یوزندن ایفا ایده‌مدیکی ایچون ملول ودردلی بر طور ایله سرزنش ایدییور کبی ایدی .

مدیر بر دقیقه دوشوندی : اون سنه اول ، اون سنه صوکرا ناصل اولسه مکتوبك یرینه کوندرلمسی لازمدی. یالکز صاحبی اکر

حالا حیاتده ایسه ایشی آکلامالی ، وکندی اختیارلریله ویا قصورلریله واقع اولمیان بو تأخری عفو ایتمه‌لیدی .

موزعی چاغیرتدی، مکتوب صاحبه‌سنك حیاتده اولدیغنی اوکرندی وکیفیتی لایقیله خانم افندی‌یه آکلاتماسنی تنبیه ایده‌رك مکتوبی همان گوتورمه‌سنی امر ایتدی .

* *
*

شوقیار خانم افندی بواوزون ویاغمورلی قیش گونلرینك یوریجی، رنکسز ساعتلرنی گچیرمك ایچون آلدیردیغی یکی بررومانی اوقیوردی.

خدمتجیسی ایچری گیره‌رك بر مکتوب اوزاتدی، ودیدی که :

-- موزع بو مکتوبك پوسته‌خانه‌ده بو صباح پوسته قوطوسنده چیقدیغنی سویله‌یور . گویا اون سنه‌در قوطوده قالمش‌مش ... مدیر بك کندیلرنده بر قباحت اولمدیغنی سویلیه‌رك عفودیله‌یورمش ...

خانم افندی آکلامادن باقیوردی. سوك کلمه‌لر اوزرینه آنی برقلب حرکتیله ظرفی قاپدی و باقدی .

یازی قوجه‌سنك ایدی ... اون سنه اول ، یعنی قوجه‌سندن آیرلدیغی سنه ... ده، یکرمی سکز یاشنده ، اوچ سنه‌لك بر قاری قوجه ومسعود بر زوجه ایکن ... وسریع برانکشاف ایله اون سنه اولکی حیاتی برسینه ما شریدی کبی کوزلرینك اوکندن کچدی ..

قوجه‌سی پك عصبی بر آدامدی ، بعضاً بردن بره فجیع بر درجه‌یه چیقان شوغالری اولوردی . ساکن زمانلرنده پك طاتلی نهایت درجه‌ده

بر عشق وشوق ایکن ، بعضاً نصل اولدیغنی کندیسنك ده آکلامدیغی بر عصبیته طوتولور ، الك اهمیتسز شیلره قیریلوب کوپوره‌رك کاه بش اون دقیقه‌لق بر اغبرار ایله کچیردیکی حالده ، آره صره قورقونج فورطنه‌لره ، طغیانلره ، قیامتلره قدر واران بر فجاعت کسب ایدردی .

بو اثنالرده دنیانی کوزی کورمیور ، الك چیرکین حقارتلردن چکینمه‌یور ، حایقیریور ، تحقیر ایدییور ، بیك اختلاج آره‌سنده اوزون اوزون دیدیندکدن صوکرا ، درین بر کوز یانی بحرانی ایله مندره یووارلانه‌رق اوزون اوزون آغلایور ، ونهایت ، قوزنی کبی ساکن ، مونس ونادم ، الك حرارتلی تذللرله عفو دیله‌یوردی .

واو ، ارککنی الك صیجاق بر شفقتله تعزیز ایتدیکی کبی ، بوحالك اونك فنا بر خوبی اولمقدن زیاده بر سینیر بحرانی محصولی اولدیغنی بیله‌رك غیر مسئول کوردیکندن ، سوه سوه عفو ایدییور ، تسلی‌یه چالیشیور ، وتکرار کوزل کونلر باشلایوردی .

•
• •

نهایت بر کون ، ینه بویله بربحران اثناسنده ، ایلك دفعه‌اوله‌رق : « لعنت اولسون ، لعنت اولسون . » دیه حایقیرمش ، وبردن بره هجوم ایدن بر تهور دالغه‌سی آلتنده : « بوشادم ، بوشسك ... بوشسك ... » دیه کوپوره‌رك ، کندینی سوقاغه آتمشدی .

سوقاغه چیقوب هواسی دکیشنجه ، هرزمانکی کبی کندینه کله‌جکنی ، وهمان عفو دیله‌مك اوزره دونوب کله‌جکنی بیلدیکندن ، شوقیار خانم افندی درین بر هیجانله بکله‌مش ، فقط ساعتلر کچوب حتی آقشام

اولوبده عودت ایتمه‌دیکنی کورونجه ، نرده بولوندیغنی بیلمدیکی ایچون آرقه‌سندن آدم کوندره‌مدیکی کبی ، بر قاچ کون تردد وانتظار ایچنده قالمش ، صوکرا برکون اونك قرق کایساده‌کی چفتلکنه کیتدیکنی خبر آله‌رق ، بو سفر تهور واغبرارك چابوق کچمدیکنی المله کوره‌رك خراب اولمشدی .

قوجه‌سنك شفقتندن ومحبتندن چوق امین اولدیغی ایچون هر آقشام برامید ایله عودت ایده‌جکنی مأمول ایدرك بکله‌یوردی . کونلر کچیور ، بر اثر کورونمیوردی ؛ دها جریحه پك یکی اولدیغی ایچون کندیسی طرفندن مکتوبله مراجعتی بر تذلل حرکتی بوله‌رق تردد ایدییه‌ردی . ایچی یانه یانه صبر وتحمله قرار ویریبوردی . بو اثناده قوجه‌سنك اولدیکنی خبر آلدی ، والك درین المله ایچنده ماتم طوتدی .

شمدی ، اون سنه صوکره ، اونك بر مکتوبی کلیوردی . محیا بونده نه‌لر واردی ؟ ...

* * *

مکتوبی آچدی واوقودی :

« شوقیارجغم ، شو مکتوبمی دمینکی جنایتمدن صوکره واپور اسکله‌سنده‌کی قهوه‌ده یازیبورم ، بن انسانلرك الك آلچاغی ، الك رذیلی‌یم . سنك کبی ملك ومجسم لطف وشفقت برروحه قارشی کچمش جنایتلرمدن صوکره نهایت بو کونکی مردار شناعتی‌ده ارتکاب ایتدم ، الك قورقونج جزالره لایق بر سفیلم . فقط شوقی ، شوقی ... سن بیلیرسك ودائما تکرار ایدرسك که ، بن بونلری ایسته‌یه‌رك دکل ، بر جنت دالغه‌سی

آلتنده کندمی غائب ایدرك یاپیورم ، ایشته یالکز بونی بیلدیکك وبکا آجیدیغك ایچوندرکه،بوصوك رذالتی‌ده عفو ایده‌جکنکی امیدایدییورم.

اکر بو سفر عفو ایتمزسه‌ك ، قباحتم او قادار بویوك که تکرار تعجیزه هیچ یوزوم یوق . سنی نصل برعبادتله تعزیز ایتدیکمی بیلدیکك کبی بو بحرانلردن مسئول اولمدیغمی‌ده کندك قبول واعتراف ایتدیکك ایچون عفویکی بکله‌یورم.بومکتوبی پوسته‌یه وبروب استانبوله همشیره‌مه کیدییورم . جوابکی اوراده بکله‌یه‌جکم . اکر اوچ کون‌خبر آلامازسه‌م آرتق عفو ایتمه‌دیکنی ، بنی رد ایتدیکنی آکلایه‌رق ، حیاتمی کومك ایچون قرق کلیسایه کیده‌جکم ، حیاتمی اوراده کومکه چالیشه‌جغم ... مقدس ومعزز حیاتکی منحوس رفاقتمله تخریب وافنا ایتدیکم ایچون بنی عفو ایت ، صوك امل هیچ اولمازسه بوعفوه نائل‌اولمقدر یاوروم »

* * *

کوزلری بر کوشه‌یه آقش ، مکتوب النده طوتمش قالمش ، شوقیار خانم افندی ، بوتون موجودیتی الك درین،الك تسلیسز هجرانلرله صیزلایوردی .

دیمك قوجه‌سی او کون اویله بر حدته مغلوب اوله‌رق کیتمه‌مش، مأمول وظن ایتدیکی کبی ، نادم اوله‌رق همان عفو دیله‌مك ایچون بو مکتوبی یازمش ، یالوارمش ، جواب بکله‌مش ، ونهایت جواب آلامایجه مأیوس اوله‌رق ، مقهوراً ، مظلوماً اوزاقلاشمش ،وکیم بیلیر قرق کلیسا‌ده نصل تسلیسز بر حسرت ، نصل درین بر قهر وندامت ایچنده ، یانمش وخراب اولمش کیتمشدی .

شو مکتوبی وقتنده آلسه‌یدی ، البته عفو ایده‌جکدی،وبواولومه احتمال مانع اولمش بولنه‌جقدی ، بدبخت ارکك عصبیتك جزاسنی پك آجی آجی چکمش ، وحیاتی یالکزلق وهجران ایچنده کیم بیلیر نصل آجی خاطره‌لر ونصل زهرلی ندامتلر ایچنده سورکنمش ، ونصل حرارت وهزیمت ایچنده سونمشدی ...

یالکز قوجه‌سیمی ؟... یا کندی ؟...

او زماندنبری طول ویچاره بر عزلت ایچنده هلاك اولمامشمیدی؟ الك تداویسز برقسوت وخسران ایله بوغولمش، تك وتنها سورونمش ، خراب ونالان قالمامشمیدی ؟...

کور بر تصادف ، الك ظالم بر ضربه ایله اونلری قربان ایتمه‌مش اولسه‌یدی‌ده بو مکتوب او کون النه کچسه‌یدی ، قوجه‌سی شمدی احتمال بر حیات اولاجق،واحتمال مرور زمانله‌اوعصبیتدن قورتوله‌جق، حتی قورتولماسه بیله آره صره کلوب کچن بحرانلره رغماً نه اولسه مشفق بر قوجه ایله مسعوداً عمر کچیرمش اوله‌جق دکلیدی ؟...

یالکز وطول کچن حیاتنك بتون حرارتی ایله روحنك الك درین کوشه‌لرندن قوپان صیجاق یاشلر کوزلرنده طوپلانوب صولوق‌یناقلرینه یووارلانیوردی . فقط ، بردن الك درین بر غلیانله کندینی اونوتوب یوواسندن اوزاق ، مقهور ونادم، یالکز باشنه أولمش اولان قوجه‌سنه ایچی صیزلادی :

« آه او حیاتده اولسه‌یدی‌ده بنی هر کون خراب ایتسه ، حتی دوکسه‌یدی ، اولمه‌مش اولسه‌یدی.. » دیه صیزلادی .

اداره مرکزی :
آنقره‌ده ، استانبول جاده‌سنده آنقره معارف امینلکی یانندکی دائره

استانبول بوروسی :
استانبولده ، باب عالی جاده‌سنده ۸۷ نومروده دائرهٔ مخصوصه

حیات

حیاته دائما حیاته ... دنیایه داها چوق حیات قاتالم !...
- ...

نسخه‌سی هر یرده ۱۰ غروشدر .
سنه‌لکی پوسته ایله ۵ لیرا .
(اجنبی مملکتلر ایچین ۵ دولار) .

ابونه واعلان ایشلری ایچین استانبول بوروسنه مراجعت ایدیلیر .
یازی ایشلرینک مرجعی آنقره مرکزیدر .

صایی : ۵۱ | آنقره ، ۱۷ تشرین ثانی ، ۱۹۲۷ | ۲ نجی جلد

لسانمزه دائر

شو صوك آیلرده مطبوعاتمزی صیق صیق اشغال ایده‌ن « آقاده‌می » دعواسی ، لسان ، صرف اصطلاح مسئله‌لری کبی اسکی و چوق قاریشیق مسئله‌لرك یکیدن اورته‌یه آتیلمه‌سنه سببیت ویردی . هر طرفدن تورلو تورلو فکرلر ایلری سورولدی . براز اوقویوب یازمه‌بیلن هر کس بو مسئله‌لرده کندیسنی متخصص عد ایتدیکی ایچون ، مختلف پرده‌لردن یوکسه‌لن بو سسلرك نه برباد بر آهنکسزلك تولید ایتدیکنی و میدانده مثبت هیچ بر فکر بولونمادیغنی عبرت و تأثرله قید ایده‌بیلیرز .

لسانمز حقنده ایلری سورولن مطالعه‌لر آراسنده چوق غریب شیلره تصادف ایتدك : تورکجه‌نك بوکونکی فکرلری وحسلری افاده قابلیتندن محروم و عادتا ابتدائی بردیل اولدیغنی سویله‌ینلر ، علم وفلسفه اصطلاحلرندن تمامیله محروم اولدیغمزی ایلری سوره‌رك بین‌الملل اصطلاحلرك قبولنی توصیه ایده‌نلر ، شو صوك سنه‌لرده لسانمزه چوق چوق کیرمکه باشلایان فرنکجه کلمه‌لری خوش کوره‌نلر ، ادبی ومدنی رماضیمز اولمادیغنی عادتا غرور وفخر ایله ایلری سوره‌نلر اولدی ... برکت ویرسون که بوتون بوکبی ادعالرك طوپی طوپی بر کونلك عمری واردر !

بوتون بو جنس ادعالره رغماً محقق اولان بر شی وارسه اوده کوزه‌ل تورکجه‌مزك هر کون داها بارز بر شکل آلان مسعود انکشافیدر . تورکجه‌نك شو صوك یکرمی سنه‌دن بری کچیردیکی رقی صفحه‌لرینی تدقیق ایده‌نلر ، بر یوزنده هیچ بر لسانك بوقدر آز زمان ظرفنده بو درجه قوتلی بر انکشافه مظهر اولمادیغنی اعتراف مجبوریتنده قالیرلر . تورکجه ، یالکز ادبیات لسانی اولارق ساده‌لشمك و کوزه‌للشمکله قالمامش ، علم وفلسفه لسانی صفتیله‌ده یکی بر موجودیت کوسترمشدر .

بوندن یکرمی سنه اول مثلا بر فلسفه کتابنی ترجمه ایتمك بزم ایچون عادتا امکانسز کیدی ؛ حالبوکه شیمدی ، بوکونکی تورکجه ایله افاده ایده‌میه‌جکمز همان هیچ بر شی یوقدر . لسانمز اوقدر زنکینلشمش ، اوقدر وسعت قازانمشدر . فرانسز مستشرقلرندن « ژان دونی » ، تورکجه غرامه‌رینك باش طرفنده بونی آچیقجه اعتراف ایدییور . نیته کیم ربع عصر اول انکلیز مستشرقی « کیپ » تورك لسان و ادبیاتنك تنظیماتدن بری کچیردیکی تکاملك سرعتنه حیران و مفتون اولدیغنی صاقلامامشدی ...

تورکجه‌نك تکاملی حقنده‌کی بو نقطهٔ نظرك یاکلیش تفسیر ایدیلمه‌مه‌سی ایچون بعض قیدلر داها علاوه ایده‌لم : بوکونکی تورکجه‌نك ، علم وصنعت لسانی اولارق ، اعظمی کمال حدینه کلدیکنی اصلا ادعا ایتمیورز . بوکونکی ادبی لسانمزك چوق مهمل اولدیغنی ، مکتبلرمزده حتی مطبوعاتمزده تمیز و دوغرو تورکجه یازانلرك کیتدکجه آزالدیغنی ، لسانمزه چوق لزومسزیره صوقولمق ایسته‌نن « موده‌رن ، انته‌ره‌سان ، الخ ... » کبی فرنك کلمه‌لرك اسکی عرب وعجم کلمه‌لرینه رحمت اوقوتمغه باشلادیغنی ، اصطلاحلرمزك هنوز تمامیله تقرر ایتمه‌مه‌سی یوزندن علم لسانمزده بر چوق قاریشیقلقلر اولدیغنی دائما اعتراف ایده‌رز . مع مافیه بوتون بو حادثه‌لرك سببلرینی براز اطرافلیجه دوشونه‌جك و آکلایه‌جق اولورسه‌ق ، تورکجه‌نك بو چوق سریع تکامل دوره‌سنده بو جنس شیلرك غایت طبیعی اولدیغنی تسلیم مجبوریتنده قالیرز . بر لسانك تکاملی ، او لسانه صاحب اولان ملتك عمومی تکاملیله صیق صیقی‌یه علاقه‌داردر . تورکجه‌نك مثلا شو صوك یکرمی سنه‌لك تکامل صفحه‌لرینی تدقیق ایدیکز ؛ اونکله ، تورك ملتنك بو مدت ظرفنده مادی ومعنوی نه ده‌رین انقلابلر کچیردیکنی ، حقوقی ، اقتصادی ، بدیعی ، دینی تلقیلرینك ناصل تحوللره معروض قالدیغنی درحال آکلایه‌بیلیرسکز . اسلام مدنیتندن بوکونکی اوروپا مدنیتنه ، قرون وسطا منطقندن یکی وعصری ذهنیته کچمك وبونی اعظمی سرعتله یاپمق اضطرارنده قالان تورك ملتی ، هنوز بو بویوك عملیه‌یی اکمال ایتمش دکلدر ؛ اجتماعی حیاتمزك هر شعبه‌سنده بوکبی « انتقال » دورلرینه خاص اولان قصورلر ، ظاهری قاریشیقلقلر ، دیدینه‌لر ، آراشدیرمه‌لر کوزه چارپیور ؛ بوتون بونلر ، طبیعتیله ، لسانده‌ده کندینی کوستریور وکوستره‌جکدر . « حرفلرمز بوزوقدر ، املامز مطرد دکلدر ، اصطلاحلرمز تشوشدن قورتولمادی » طرزنده فریاد ایده‌نلر ، طبیعی ، حقلیدرلر ؛ فقط بوتون بو فریادلره رغماً ، مملکتك عمومی تکاملیله مترافق اولارق ، علم وادبیات لسانمزك متمادی انکشاف ایتمکده اولدیغنی ده اونوتمایه‌لم . حیاتك هر شعبه‌سنده اولدیغی کبی لسانده‌کی بو انقلاب وانکشافده اوقدر سرعتلیدرکه ، بونی شیمدیدن رسمی هیئتلرله تثبیت و توقیفه قالقیشمق امکانسز و معناسزدر ...

کوپریلی زاده محمد فؤاد

مسلمان ساعتی

استانبولی یکیلشدیرن ویرلیسنی شاشرتان استیلالرك الك کیزلیسی والك تأثیرلیسی یبانجی ساعتلرك حیاتمزه کیریشی اولدی. «ساعت» دن قصدیمز، زمانی اولچن آلت دکل، فقط بالذات زماندر. اسکیدن کندیمزه کوره یشایشمز، دوشونشمز، کینشمز و کندیمزه کوره، دیندن، عرقدن وعنعنه‌دن حیات آلان بر ذوقمز اولدیغی کبی، بو اسلوب حیاته کوره‌ده «ساعت»لرمز و «کون» لرمز واردی. مسلمان کونك باشلانغیجنی شفقك پارلتیلری، ونهایتنی آقشامك ضیالری تعیین ایدردی. معدندن صاغلام قپاقلر آلتنده محفوظ طوتیلان اسکی معصوم ساعتلرك یلقوانلری یورغون بوجك آیاقلری طرزنده، کونشك، سما اوزرنده‌کی سیریله آز چوق مناسبتدار بر حسابه تبعاً، مینه‌نك رقملری اوزرنده یورورلر وصاحبلرینی، زماندن تقریبی بر صحتله، خبردار ایدرلردی. زمان نامتناهی باغچه وساعتلر، اوراده آچان، کاه صاغه، کاه صوله مائل، کونشدن رنکارنك چیچکلردی. اجنبی ساعتی ابتلاسندن اول بو اقلیمده، ایکی اوچی کیجه‌لرك قرا کلغیله سیم سیاه اولان وصیرتی، مختلف اوقاتك قرمزی، صاری و لاجورد آتشلریله یول یول بویالی، عظیم برجنوارحالنده، بر کیجه یاریسندن دیکر بر کیجه یاریسنه قاداراوزانان یکرمی‌درت ساعتلك «کون» طانیلمزدی. ضیاده باشلایوب ضیاده بیتن، اون ایکی ساعتلك، قیصه، حفیف، یاشانمه‌سی قولای بر کونمز واردی. مسلمانك مسعود اولدیغی کونلر، ایشته بو کونلردی؛ شرفلی کونلرك وقایعنی بوساعتلرله اولچدیلر. کرچه، فلکی حسابانه کوره بو «ساعت» ابتدائی وخطالی برساعتدی، فقط بوساعت، حاطراتك قدسی ساعتیدی. زوالی ساعتك عادات و معاملاتمزده قبولی و اذانی ساعتك کری صفه دوشوب جامعلره، تربه‌لره و موقتخانه‌لره براقلمش متروك بر «اسکی ساعت» حالنه کلیشی، حیاتی طرز روئیتمز اوزرنده وخیم بر تأثیری حائز

اولمامش دکلدر. کیدەن ساعتلر بابالریمزك اولدیکی ، آننەلریمزك اولندیکی ، بزم دوغدیغمز ، کروانلرك حرکت ایتدیکی واردولرك دشمن شهرلرینه کیردیکی ساعتلردی. بونلر ، حیاتی اطرافمزده سربست براقان کنیش، لاقیددوستلردی . کلن یبانجیلر ایسه حیاتمزی بوروب اونی مجهول بر دستوره کوره یکیدن تنظیم ایتدیلر وروحلریمز ایچون اونی طانیلمز بر حاله کتیردیلر . یکی « اولچو » برزلزله کبی ،زمان منظرەلرینی اطرافمزده زیر وزبر ایدەرك ، اسکی « کون» ك بتون سدلرینی خراب ایتدی و کیجەیی کوندوزه قاتەرق سعادتی آز ، مشقتی چوق ، اوزون، بولانیق رنکده بریکی « کون » وجوده کتیردی. بو ، مسلمانك اسکی مسعود کونی دکل ، بدمستلری ، ئوسزلری ، خرسزلری و قاتللری چوق ویر آلتنده ممکن اولدیغی قدر فضله چالیشدیریله جق کولەلری صایسز اولان بویوك مدنیتلرك آجی ونهایتسز کونیدی . اونوتولان اسکی ساعتلر ایچنده اکسیکلکی الك زیاده حسرتله تخطر ایدیلن ساعت آقشامك اون ایکیسیدر . آرتق « اون ایکی »،صولغون یشیل سما آلتنده، ایلك بیلدیزه قارشی مؤذنك مسلمانلره خطاب ایتدیکی، سوقاقلرك لاجورد برسیسلەقپاندیغی ، ایشقلرك یاندیغی ، سینیلرك قورلدیغی و براصەلرك مخزنلردن چیقوب اوچوشدیغی او مؤثر وتیترك ساعت دکلدر . آقشام تلقیسندن قوپەرق ، کاه اوکلەنك حرارتنده وکاه کیجه یاریلرینك قراکلغنده موهوم بر زمانی بیلدیرەن بو ساعت ، شمدی حیاتمزده رنکسز وشاشقین بر نقطەدر . یکی ساعت ، مسلمان آقشامنك محزون ومشعشع دقیقەسنی داغتدیغی کبی، یکرمی درت ساعتلك یبانجی « کون » ك کتیردیکی معیشت شکلیده بزی فجر عالمندن مهجور براقدی . بشقه مملکتلرده فجری یالکز قیردن شهرەسبزەومیوه کتیرەنلرك احمق کوزلریله مضطربلرك شیشکین قپاقلرایچندن باقان قرمزی و پریشان کوزلری طانیر . بو زواللیلر ایچون فجرك پارلتیلری ، یکیدن بویونه کچیریله جك اولان حیات ایپینك قاتلی ایلمکنی آیدینلاتان بر ضیادر. حالبوکه فجر ساعتی ، مسلمان ایچین رؤیاسز براویقونك

نهایتی و بیقائمه . عبادت ، نشئه‌وامیدك باشلانغیجیدر . مسلمان یوزی ، قوش سسلری وچیچك قوقولری کبی فجرك‌اك کوزل تجلیلرندندر . قبه ومناره‌لری‌او آلاجه ساعتده کورمه‌مش‌اولان کوزلر ، طاشه اك الهی معنایی ویره‌ن‌اومحیرالعقول معماری‌یی آکلامش دکللردر . اسمر جامعلر ، فجردن اعتباراً سماوی بر آلتون وسماوی بر چینی ایله قاپلانیر و اسلام اوسته‌لرینك ناتمام اثرلری او ساعتده تماملانیر . بتون‌معبدلرایچنده کونشدن ایلك ضیا آلان جامعدر. باقر اوقلی مناره‌لر ، کونشی اك اول کورمك ایچون هوالرده یوکسلیر . شمدی هیهات ، اسکی « ساعت» له برابر آقشامده فجرده بیتدی . بر چوقلرمز ایچون فجر ، آرتق کیجه‌در ، وبر چوقلرمزی کونش ، یکی وعجائب بر اویقونك آتشلرندن،اللر کلیدلی ، آغز چارپلمش ، باجاقلر بوزوق چارشافلره دولاشمش ، قیورانیر کن بولیور . آرتق کچ اویانیورز . چونکه حیاتمزه صوقولان یکی وفنا کونك‌اشیکنده‌چوملمش، کین، آرزو،حرص‌وحسدسورولرینك بزی آتش صاچان کوزلرله بکله‌دیکنی بیلیورز . آرتق فجری یالکز کومسلرمزده‌کی دارغین‌ومغرور خوروسلره براقدق . شمدی مسلمان أونده‌کی ساعت ، بشقه بر عالمك وقتلرینی کوستریر کبی، بزم ایچون کیجه‌اولان‌ساعتلری کوندوزو کوندوز اولان ساعتلری کیجه رنکنده کوستریبور . چولده یولنی شاشیرانلر کبی بز شمدی زمان ایچنده غائب‌اولمش کیمسه‌لرز .

دکزلردن
اسمن بو اینجه هوا صاچلرکله اکلنسین و
بیلسه‌ك
ملال حسرت و غربتله افق شامه یاقان
بوکوزلرکله بو حزنکله سن نه دلبرسك !
نه سن ،
نه بن
نه ده حسنکده طوپلانان بو مسا ،
نه ده آلام فکره بر مرسا
اولان بو مائی دکز
ملالی آکلامیان نسله آشنا دکلز .
سکا یالکز بر اینجه تازه قادین
بکا یالکزجه اسکی بر بدلا
دیین بو کونکی بشر
بو سفیل اشتها بوکیرلی نظر ،
بولاماز سنده بنده بر معنا ،
نه بو آقشامده بر غم ثرمین
هپسی همشیره‌در ویاخود یار ؟
دلده تنویم اضطرابی بیلیر
دوداقلرنده‌کی کرینده بوسه‌لر ، یاخود ،
او کوزلرنده‌کی نیلی سکوت استفهام .
اونلرك روحی شام مغبردن
متکاثف منکشه‌لردر که
متمادی سکون و صمتی آرار ؟
شعلهٔ بی ضیای حزن قمر
ملتجی صانکه ساده اللرینه .
او قدر ناتوان که ، آه ، اونلر ،
اونلرك حزن لال و مشترکی ،
صوکره دالغین مسا ، او خسته دکز
هپسی بکزر او پرده بربرینه ..

نه ده دورغون دکزده بر مغبر
لرزهٔ استتار و استغنا .

سن و بن
و دکز
و بو آقشام که لرزه‌سز سسز
طوپلیور بوی روحکی کویا ،
اوزاق
و مائی کولکه‌لی بر بلده‌دن جدا قاله‌رق
بو نفی و هجره مؤبد بو پرده محکومز ..
او بلده ؟
دورور مناطق دوشیزهٔ تخیلده ؟
مائی بر آقشام
ایدر اوستنده دائما آرام ؟
اتکلرنده دکز
دوکر ارواحه بر سکون منام .
قادینلر اورده‌کوزل، اینجه، صاف، لیلیدر ،
هپسنك کوزلرنده حزنك وار
او بلده
هانکی بر قطعهٔ مخیلده ؟
هانکی بر نهر دور ایله محدود ؟
بر یالان یرمیدر ویا موجود
فقط بولنمیه‌جق بر ملاذ خولیامی ؟
بیلمم .. یالکز
بیلدیکم سن و بن و مائی دکز
و بو آقشام که ایلیور تهزیز
بنده او تار حزن و الهامی ،
اوزاق
و مائی کولکه‌لی بر بلده‌دن جدا قاله‌رق
بو نفی و هجره مؤبد بو پرده محکومز .

(کول ساعتلری ، Ist. 1337, s. 29 - 32)

احمد هاشم

سلطان جم

«اوغلوم شاه زادەم ادام‌الله‌عمره حکم یازلق لازم کلسه بویله‌یازیله: فرزند ارجمند اسعدوامجد، وارث‌ملك‌سلیمانی، نور حدقهٔ سلطانی، رؤس‌السلاطین، صاحب‌العزوالتمکین، محض لطف‌الله‌الکرام اوغلوم سلطان جم ادام‌الله بقاه »
(قانوننامهٔ سلطان محمد خان)

— ۱ —

استانبولك فتحی تورکلرك بر بوچق عصر دوام ایدن ظفرلرینی تتویج ایله‌مشدی . اوروپانك بوتون نظرلری فاتحده ایدی . روماشرق ایمپراطورلغنك سقوطی پاپا بشنجی نیقولایی مأیوس ایتمشدی؛ خریستیانلق عالمی استانبولك سقوطندن دولایی اونی مسئول طوتیور، شرق کلیساسنی بلع ایتمك سوداسی بوفلاکته یکانه سبب تلقی ایدیلیوردی.

بوتون خریستیانلق تورکلرك علیهنده ایدی . تورکلردن انتقام آلمق، تورکلری اوروپادن چیقارمق پاپانك یکانه املیدی. بشنجی نیقولا، بووظیفه‌یی خلفی اوچنجی قالیستوسه براقدی .

فاتح ، خریستیانلق عالمنك بواتفاقنه قارشی کلیاً لاقیددی . تورك قوتنی یکه‌جك، تورك سطوتنه قارشی دوراجق هیچ بر قوت تصور ایتمیوردی. فاتحك یکانه‌املی، موراقتوحاتنی بیتیرمکدی. عیسی بك ماجارستانده موفقیتلی آقینلر اجرا ایدییور ، محمود پاشای ولی صربستان فتحنی تاملایوردی.

فاتحك سرایی سلطانلرله دولو ایدی . زوجه‌سی کلبهار سلطان ، چیچك خاتون ، خاله‌سی وقره‌جه پاشانك زوجه‌سی سلجوق خاتون سرایك اك مهم سیمالریدی. فاتحك شهزاده‌لری سلطان مصطفی و سلطان بایزیددی . سلطانلرندن بعضیلری استانبول ، بعضیلری ادرنه سراینده اوطوروررلردی . چیچك خاتون ادرنه سراینده ایدی . فاتح، سرحدلرده اوغراشان سردارلرندن کلن ظفر خبرلری آراسنده ادرنه‌ده برشهزاده‌سنك دنیایه‌کلدیکنی کوردی(٨٦٤). مینی مینی شهزاده‌یه نارك وشاعرانه برآد قویدی: جم. بواسم، حزنیله، المی وماتمیله تورك نسللرینی عصرلرجه مشغول ایده‌جکدی.

جم، چیچك خاتونك تربیه‌سیله یتیشدی. « مؤدبه دایه‌لرله تربیه اولندی » . درت یاشنه قدر آناسنك آغوشنده بویودی.

درت یاشنی درت آی کچمه‌دی، جمك فکری تربیه‌سنه چالیشیلدی. دوقوز یاشنه قدر تحصیلنه اعتنا ایدلدی. اوزمانلر، شهزاده‌لری والیلکله آنادولو ولایتلرینه کوندرمك اصولدندی . معیتلرینه امکدار وزیرلردن بری لالا صفتیله ویریلیر، بوصورتله‌اوفاقدن سانجاق اداره‌سنه آلیشدیریلیردی. بوسانجاقلرده،اکثریاقسطمونی مغنیسا ، آماسیه ، قارامان وبروسه سانجاقلریدی . فاتح سلطان محمد، اوغلوسلطان‌جمی قسطمونی سانجاغنه کوندردی، والده‌سی چیچك خاتون‌ده برابردی. سلطان جم، قسطمونیده «تحصیل علم وادبه مشغول اولدی». درت سنه قسطمونیده قالدی. اون اوچ یاشنده سنت دوکونی یاپیلدی. فاتح سلطان‌محمد، دهااول، شهزاده‌لرندن سلطان مصطفی ایله بایزیدك سنت دوکونلرینی غایت پارلاق ومطنطن صورتده اجرا ایتمشدی . سلطان جمکی او درجه پارلاق اولمادی ، پادشاه سیاسی مشغله‌لرله اوزولیوردی . اوزون حسن ، شرق حدودنده تهلکه‌لی بر وضعیت آلمشدی. ایرانیلر حدودی کچمشلردی. آق قویونلو پادشاهی، عثمانلی تورکلرك قوتنی قیرمق ایچین، وندیکلیلرله‌ده اتفاق ایتمشدی . بواتفاقه ناپولی قرالی فه‌رران، قبریس قرالی، رودوس شوالیه‌لری وپاپاده داخلدی.

مقصدلری ، فاتح سلطان محمد ایرانیلر اوزرینه یورودیکی صراده، کندیلری دونانما ایله بوغازی کچه‌جکلر، استانبوله هجوم

ایده‌جکلردی. عین زمانده، موسقووا پرنسی اوچنجی ایوانه‌ده برمکتوب کوندرلمشدی. ایوان، قریم‌خانیله برلشه‌جك، شمالدن هپ برلکده تورك ایلینه تعرض ایلیه‌جکلردی.

فاتح سلطان محمد، عزمی ومتانتیله، بوتون بو فلاکتلردن صیبریلدی. استانبولی تحکیم ایتدی، شهزاده‌لری سلطان مصطفی وبایزیدله برابر شرق حدودینه قوشدی. سلطان جم، حربه کیده‌میه‌جك درجه‌ده کوچوکدی. اوکا یاردیم ایده‌جك ایکی کیشی واردی: قارا سلیمان بك، نصوح بك.

(رجان‌اوواسی) فاتحك مظفر عسکرلریله دولوایدی. اوزون حسن دائما مغلوب اولیوردی. فقط استانبول اندیشه ایچنده ایدی. کلن خبرلر، اوزون حسنك جاسوسلری لسانندندی. قرق کون فاتحدن هیچ بر خبر آلینمامشدی. هر طرفده پادشاهك مغلوبیتندن، بوزغونلقلرندن بحث ایدیلیوردی. جم، بر مدت روحنده سلطنت حرصنك اویاندیغنی دویدی. اطرافنده کیلرك توصیه‌سی بو آرزویی برقات‌دها قوتلندیردی. استانبول محافظه‌سنه مأمور اولانلری کندینه بیعت ایتدیره‌جك درجه‌یه قدر واردی. فقط بر دنبره الیم بر انکساره اوغرادی. فاتح مظفردی، غالبدی. اردو (کوراوغلوتپه‌سی) اوکندن، (ماما خاتون) یولندن اوزون حسنی قووالیور، آنادولوده تورك برلکی طبیعی حدودلرینه دوغرو ایلریله‌یوردی. برکون، آنی بر ظفر-

نامه جمك املاری بوسبوتون قیردی. فاتح سلطان محمد، مسلسل ظفرلرندن دولایی ، بوتون ایمپراطورلغنده شنلکلر یاپیلماسنی امر ایدییوردی .

سفر بیتدی. فاتح استانبوله، شهزاده بایزید آماسیه‌یه، شهزاده مصطفی قارامانه‌دوندی. فاتح، ظفرلر پیشنده قوشدوغی صراده، استانبولده کچن ماجرایی خبر آلدی . جمه قییامادی ، فقط مشوقلرینی درحال اورتادن قالدیردی. بوصیراده (نیکده) جوارنده سلطان مصطفانك ارتحالی، فاتح ایچین بویوك برضربه اولدی . کنج شهزاده‌سنك نعشنی بروسه‌یه کتیرتدی. ایکنجی سلطان مراد تربه‌سنه، قاردشی شهزاده علاءالدینك یانه کومدیردی. پارلاق برظفر، الیم برکدرله نتیجه‌لندی.

استانبول ماتم ایچنده ایدی . فاتح، دلخوندی. یتیشمش، کندیسیله برابر غزا میدانلرنده قهرمانلقلر کوسترمش بر شهزاده‌سنی غائب ایتمشدی . فاتحك یوکسك روحی بوماتمله ازیلدی . شاعرلر ، حزین مرثیه‌لرله فاتح دورینك فضیلتلی تورکلرینه کوز یاشلری دوکدیریبورلردی . بودورك تورکلری مملکتلرینی سورلر ، علویت وظفر ایچنده ناموس ووقارلریله یاشارلردی. اونلرك نظرنده الك محترم ومبجل ایکی شی واردی: حکمدارلری، وطنلری. حکمدارلری: فاتح سلطان محمد خاندی. وطنلری طونه‌دن ارزنجانك یشیل اووالرینه قدر تورکارله

مسکون، تورك ظفرلرینك بو کسکلکیله مشحون وادیلر، صحرالر، طاغلر، دره‌لرله مزین معزز بر اولکه. سلطان مصطفانك وفاتنه، فاتحله برابر، بوتون استانبول آغلابور، فاتحك الك بنام شاعری احمد پاشا کوز یاشلری آراسنده:

دولاب چرخ دوکدیکی سیل فنا یمش
باغ زمانه طوپطلو خار جفا یمش
اخر کفن دکلمی طوتاین که بزمکك
جام طرازی جامنه عیش وصفا ایمش
اول شه قنی که سایه صالم دیردی عالمه
قوغادن اوچدی بیلمدك اول خود هما یمش
چشم امیدی طپراغه کیردی بر اهلنك
آه وخروشی کوکلره چیقسه روا ایمش

دید کدن صو کرا:

اول برج دولت اختر شه مصطفی قنی
اول تخت وتاج سروری شه مصطفی قنی
تابوته کیردی مطلع صبح وصفا دریغ
تختین دکیشدی تخته‌یه شه مصطفی قنی

دییه فریاد ایدییوردی.

شهزاده مصطفانك ماتمی هفته‌لرجه سوردی. بوماتمدن سلطان جم‌ده متأثردی. فقط «قرنداشی مرحوم سلطان مصطفی اوزون حسن سفرندن کلدکدن صو کرا وفات ایدیجك» سلطان جم ایچین باباسنك، فاتحك سرایندن آیرلمق ایجاب ایدییوردی.

سلطان جمه ایکی فجیع ومؤبد آیریلق واردی: بری قاردشندن، اوبری استانبولدن . سلطان جمك حساس قلبی ایچین بو ایکی افتراق، درین واومولماز یارالر آچابیلیردی.

فاتح، ظفرلره وفلاکتلره آلیشقین قلبیله بو آجی یه‌ده تحمل ایتدی . عائله‌سنی ، تورك وطننك هر پارچه‌سنی مدافعه ایچین آییرمایه‌ذاتاً آلیشقیندی. درحال(قارامان)ی دوشوندی.شهزاده سلطان سلیمانك وفاتیله اورالری بوش قالمش کیبدی. فاتح،سلطان جمك ذکاسنه امیندی .

جم سلطانی قارامانه کوندردی (۸۷۹) . اوصراده سلطان جم اون بش یاشنده ایدی. بو کیدیش، سلطان جمك استانبولدن صوك کیدیشیدی . حساس شهزاده بودلنشین بلده‌یی بر دها کوره‌میه‌جك ، بوراده سلطنت سورمك شرفنه ابدیاً نائل اولامیه‌جقدی .

سلطان جم قارامانه کلدی . آلتی ییلدن زیاده قارامانده قالدی. والده‌سی، زوجه‌سی ، قیزی یانده ایدی. جمك معیتنده بولنانلر: شاعر شاهدی ، مصاحب سعدی بك، حیدر بك ، قاپوجی باشی سنان بك ، فرنك سلیمان بك ، دایبسی علی بك، امامی خطیب زاده نصوحی چلبی ، دفتردار احمد بك ، صوفی حسین بك ، جلال بك ، شیر مرد آغا ، صوفی شادی بك ، جاشنیکیر باشی آیاس بکدی. بوذاتلرك کافه‌سی‌ده علمله،شعرله،

صداقت وفضیلتله تمیزایتمش سیالردی. شاهدی (لیلاایله مجنون)ی ترجمه ایتمش ، کنج شهزاده‌یه اتحاف ایله‌مشـدی . سلطان جم قارامانده جوغرافیا وهیئت تحصیلیله مشغول اولدی . بالخاصه کنجلك شـعرلرینی قارامانك لطیف سماسی آلتنـده وجوده کتیردی . « خوجه سلمانك کتاب جمشید وخرشیدنی سلطان محمد آدنه ترجمه ایتدی ، واشعاری نهایتنده دیدی. »

ایلك اثرینی سطوتلی باباسنك معظم نامنه اتحاف ایتمکدن کری دورمادی. بوش زمانلرینده «بنمك واینمك وشکار ایتمك، اوق آتمق ، کرز صالمق تعلیم ایلدی. تا شول حده وارنجه که سـلطان علاءالدینك قونیـه ولارنده‌ده اولان کرزلری نه نجه وقیه خلقه‌لر ضم ایلدی» (۱).

قارامان والیلکی کنج شهزاده‌نك مادی ومعنوی تربیه‌سی ایچین مکتب برینه قائم اولدی. مع مافیه بعضاً، سراینك کوزل قادینلریله‌ده مشغول اولوردی .

سلطان جمك قارامانده براوغلو دنیایه کلدی: اوغوزخان. دها صوکرا برده قیزی اولدی . سلطان جم اوغلونی باباسنك سراینه کوتوردی . اوغوز خان ، یوك باباسی فاتحك تربیه‌سی آلتنده یتیشدی . (۲)

---

(۱) واقعات سلطان جم ، ص ۲

(۲) « اوغوز خان نام برشهزاده‌سی اول اوانده اسکی سرایده اولور ایدی.» سعدالدین ، تاج‌التواریخ ، جلد ۲ ، ص ۳

معمار سنانك قبرینی زیارت

« تذکرة البنیان » کی اوقودقدن صوکره بوسبوتون ایناناجغم کلیورکه ، قبریکی رسم ایدن ده سنسك ، ای معمارلر سلطانی سنان ! .. زیرا سنی سندن باشقه بو قدر وضوحله نقل ایتمك کیمك حدی ؟ ..

« سلیمان زمان » ك افقلره واقایملره صیغمایان ماکی قدر اوجسز بوجاقسز دهاکی دائما :

ایروب عهدی سلیمان زمانك
آچیلدی بختی مور ناتوانك
آنك دورنده ایتدم نیجه خدمت
نظر قیلدی بکا اعیان دولت .

کبی بر تواضع خلعتنه نصل بورودکه قبرك ده اویله ... بر حشمتلی تواضع ایچنده شیرین بر وقار وادبله طویلانمش ... بورمالی قاووغنی آنجق بارندیرابیلن ایکی باصیق قبه‌نك مرمر کولکه‌سنده دهاك دیکله‌نیور ...

کرچه سلیمانیه‌نك بر طاشنه‌بیله اسمکی حك ایتمه‌مشسك ... فقط قبریکی شاه اثریکك اتکی اوجنه بر امضا کبی آتمشسك !

عادی بنالرك اوستنده بیله اسمنی یوتمقله فخر ایدن بو اوکونمه عصرینك جوجه‌لرینه نه قدر یابانجیسك ای قوجه سنان !

کوملك قبه‌سنی ، دیدیکك کبی « پرکارسز » قوران الله سکا کندی جلوه‌سندن بر شی علاوه ایتمش . سن الهك پیغمبره بر هدیه‌سی و تورکلره بر التفاتیسك : حشمته بو دنیا دار کلن سلیمان ریك حضورنده سجده وارسین که ملکنه سنك کبی بر لطف نصیب اولدی ! .. زیرا ، سن اولماسك دنیا حزینه‌لرینه صاحب ، حیراته مراقلی « آرزوی شاهانه » قیرسز و تجلیکاهسز قالیردی . ایچنده فحش و ریادن باشقه بر شی قالمامش ضلالت شهرینه اسلام هدایتنی کتیرمن مشعلکش کرچه قانجدر . فقط بو شهرده‌کی ضلالت سیاسنی لایموت قبه‌لرك زاهد عظمتی آلتنده تارومار ایدن سنسك ! بونك ایچون هنریکه پیغمبر محمدله جنکاور محمده حیران قالسه‌لر یریدر

∴

بر دانه‌سی بر وطن خلق ایتمکه کافی کلن جهانکیرلر دورنده ای تك باشنه بر مدنیت عالمی قوران ذیشان ! یکی بلدهٔ خلفا دهاکك مطلعی اولدی . فقط مغربدن مشرقه قدر تورك اولکاسنه صنعتك ایشیق صالدی . و دهاکك فتح ایتدیکی دیارلر سلیمانك دولتندن‌ده پایدار ! بو دین ، بوسنه ، صوفیه ، حجاز و بغداد حکمداریکی بوکون ساده‌جه خاطرلایور . فقط سنی ازبر ایتمش . زمان اونك سلطنتنی طوپراغه دوشن وجودی کبی اوفالادی . فقط سنك سلطنتك شهسوار آتلرینك بر کون کلوب کچه‌بیلدیکی هر یرده حالا برپا ! بونکله برابر محقق ینه بر حزن ایچنده‌سکدر ؛ زیرا سن اونلری تورك ملتنه شان و یار اولسون دیه قوردکدی ؛ منتك و شوقك اوکا ایدی !..

نه وجده کلمش بر عشقك وار : ملك سلیمان صانکه بر سرخلی و زر افشانلی طوماردی . اوکا سن برقبه‌لر دیوانی یازدك : جامعلرك برر مناجات کبی خروش ایچنده !..

مدرسه‌لرکله خانقاهلرك برر توحید جاذبه‌سنی حائز... سرایلرك برر قصیده‌یی آکدیریبور... تربه‌لرکده برر مرثیه ملالی وار ... صایبلسه ، احتمال باقی کاغده ، سنك ارضه یازدیغك قدر چوق و بویوك منظومه‌لر یازمامشدر .

سن بر بابا ایدك ؛ دینه معبدلر ، عرفانه مدرسه‌لر ، اوردولره کوپرولر ، شهرلره صولر ، شهزاده‌لره ، وزیرلره سرایلر ، ئولولره تربه‌لر ، محتاجلره عمارتخانه‌لر ، خسته‌لره حاملر و شفاخانه‌لر قوردك ... هپسنه بردن ناصل یتشدك ! توکلی تورکلر سکا : « قوجا سنان ! » دیمه‌دیلر !.. بو « قوجا » کلمه‌سی سنی دوشونجه ملتك حیرتندن نامکه یاپیلمه بر قبه حالی آلیور !

ینه ده سبحان‌الله ، قبرکده بیله بر لحظه تواضعدن آیریلمامشسك : صنعتنده سلیمانك حشمتی آشکار ... فقط روحکده یاووزکاری بر شاهانه ساده‌لك جایکیر !..

***

سنك استانبوله وادرنه‌یه نظر ایدیشکده‌کی معناده عجبا نه لذت واردی ؛ اونی سنکله فاتحلردن باشقه هانکی فانی طادابیلیر ؛

بو شهرك ایکی یوز منارەسنده بش وقت أذان اوقونورکن ، بیلسه‌م سن ناصل بر حظ دویاردك ؛ چونکه اللهه یوللانان بو ندالره قدمه قوران سنسك !

***

آکلاشیلان سلیمانیه بیله کوزیکی دویورمامشدی . سلیمیه‌یی دها که تاج یاپدك ! دییورسك که : « خلق جهان دائرهٔ امکاندن خارج دیدکلرینك بری آیاصوفیه قبه‌سی کبی بویوك قبه دولت اسلامیه‌ده بنا اولونمامشدر . کفرهٔ فجره‌نك معمار کچینلری ملسمانلره غلبه‌مز واردر » دیو طعن آمیز کلمات ایده‌رلردی . زعم فاسدلرنجه اول قبه دوغورمق غایت مشکلدر . نظیره ممکن اولسه ایده‌رلردی . » دیدیکلری بو حقیر قلبنده عظیم عقده اولوب قالمش ایدی . مزبور جامع شریف بناسنه همت ایدوب بعون‌الله الملك المنان دولت سلطان سلیمده اظهار قدرت ایدوب بو قبه‌نك آیاصوفیه قبه‌سندن آلتی زراع قدن و درت زراع دورن زیاده ایله‌دم . » ای « سر معماران » همتکه و قدرتکه بیك عشق اولسون !.. سکا بونی سویله‌تن روح بر وقتلر هر تورکده واردی ! ..

نهایت کندی تکوینکك حضورنده بویك أ کیلدی : قاووغك باشکه آغیر کلدی . ألکده پرکار نیتره‌مکه و عصا سنده‌له‌مکه باشلادی . کندکده طبقی بر یاز کونشی کبی آغیر آغیر چکیلدك . فقط زاهد نفسلرله دولو عظمتلی کوکسکه قیاس ایتدیکم قبه‌لرك حشره قدر بر قرار اولسون ! ..

هر بری بشقه اویمالرله سوسلی مرمر قفسلر آره‌سندن تجلی ایدن مرمر دستارك یوز تاجه بدل !.. سنی حامد فاتحه و سلیمه کیتدیکی کنجلك هنکامنده کورمه‌لیدی !

داراجق مزارکده ، حاشا ، بر انتها غرابتی یوق ، حالا بر ابتدا مهابتی وار ...

رنکی اوچوقلاشوب یوصون کبی قالان مصراعلرندن برنده ساعی :

روحی ایچون فاتحه احسان ایده پیر و جوان

دییور !.. سنك بوکا احتیاجکمی وار ، ای الله یولجیسی !.. سن که ، ایلکه دویمامش کبی حالا ، یانانلره سبیلدن صولر داغیتدیریورسك !..

سلیمان سنك کبی بر معماره نائل اولدیغنه شکر ایتسین ، سن سلیمان کبی بر قدرشناسك اوجاغنده یتشدیککه حمد ایت ، أی معمارلر سلطانی سنان !..

(آیریلقلر)

روشن اشرف

بر کیجه

اون دورت عصر اول ، ینه بر بویله کیجه‌یدی ،
قومدن آیك اون دوردی بر اوکوز چیقی ویردی !
لکن او نه خسراندی که : حس ایتمدی کوزلر ؛
قاچ بیك سنه‌در حالبوکه بکله‌شمه‌ده‌لردی !
نردن کوره‌جکلر ؟ کوره‌مزلردی طبیعی :
بر کره ، ظهور ایتدیکی بر اك صاپه یردی ؛
بر کره ده ، معمورهٔ دنیا او زمانلر ،
بحرانلر ایچندیدی بو کوندن ده یتردی .
صیرتلانلری کچمشدی بشر ییرتیجیلقده !
دیشسزمی بر السان اونی قاردمشلری یردی !
فوزا بوتون آفاقنی صارمشدی زمینك ،
صالغیندی ، بو کون شرقی ییقان ، تفرقه دردی .

∴

دیرکن بویومش ، قیرقنه کلمشدی که اوکوز
باشلرده کزن قانلی آیاقلر صویه ایردی !
بر نفخه‌ده السانلغی قورتاردی او معصوم ،
بر حمله‌ده قیصرلری ، کسرالری سردی !
عجزك که ، أزلمکدی بوتون حقی ، دیرلدی ؛
ظلمك که ، زوال عقلنه کلمزدی ، کبردی !
عالملره رحمتدی ، أوت ، شرع مبینی ،
شهبالنی عدل ایسته‌ینك یوردنه کردی .
دنیا نه‌یه صاحبسه ، اونك ویرکیسیدر هپ ؛
مدیون اوکا جمعیتی ، مدیون اوکا فردی .
مدیوندر او معصومه بوتون بر بشریت . . .
یارب ، بزی محشرده بو اقرار ایله حشر ایت .

حلوان ، ۱۱ ربیع‌الاول ۱۳۴۷ ـ ۱۹۳۱
محمد عاکف

— ۱۷ —

بن سوینیورم . سزده سوینك . کلفتسز یازی یازمق هوسی تعمم ایدییور. مقامات رسمیه‌یه یازیلان کاغدلر بیله ساده‌لکله تزیین اولنمغه باشلادی .

بزم محله‌ده کتبه‌دن برقاچ ذات واردر . کچنده بونلردن بری ایکی اوطه‌دن عبارت اولان خانه‌سنه براوطه علاوه ایتمك ایستر. محله‌نك منسوب اولدیغی دائرهٔ بلدیه‌یه مراجعت ایدر. لازم کلن رسمی معاملاتی کاملاً اجرا ایتدیرر. ایش یالکز اوطه یاپیله‌جق محلك دائره مهندسی طرفندن معاینه‌سنه قالیر.

برقاچ کون کچر. مهندس کلمز . نه‌یه کلمیور ؟ کیم بیلیر ؟ بس بللی ایشی چوق ! . . .

کندیسنه خبرلر کوندریلیر . ینه کلمك ایستمز . باشلانمش اولان ایش تعطیل اولنور، چونکه اوستا « مهندس کلوب کورمدکجه برشی یاپه‌مم. صکره بندن جزای نقدی آلیرلر. » دیر .

او صاحبنك جانی صیقیلیر. دائره مدیریتنه شو تذکره‌یی یازار :

§

« . . . . . محله‌سنده کائن . . نومرولو اومزه بوکره براوطه‌جق علاوه ایتمك ایستدك . دائرهٔ علیه‌لرنجه لازم‌کلن معاملات کاملاً اجرا ایتدیرلدی . ایش یالکز مهندس افندینك تنزلاً تشریفنه قالدی . کندیسنه دفعات ایله « لطف ایدکز، کلکز، شوتی کوریویرکز. ایشمز کری قالیور. » خبری کوندرلدی . مبارك حالا کلمدی. بوکیدشله ــ ظن عاجزانه‌مه کوره ــ کله‌جکی‌ده یوق ! بر مهندسك ایفای وظیفه خصوصنده بوقدر استغنا کارانه طاورانمسی عجبا نه‌دندر ! »

« ناقل ورقه . . . . افندی برادرمدر. دائره‌یه کیده کله اوصاندی، سائر ایشلرندن قالدی . بوکیدیشنده معاونت کریمانه‌لرینه مظهر بیوریله‌رق موفق اوله‌جغنی قویاً امید ایدرم . . . »

§

تذکره خوش دکلمی ؟

صکره مهندسك کلوب کلمدیکنی، اوطه‌نك یاپیلوب یاپلمدیغنی صورمازسکز ظن ایدرم، چونکه بختمز مهندسده، اوطه‌ده دکل، یازیده .

بر ایکی سوز

{ آتشپاره } ده آثار عهد شبابمدن عداولنه‌جق هیچ برشی یوق ایدی . { شراره } اویله دکلدر. آنده اون بش کون اول سویلدیکم بر غزل کوریله‌بیله‌جکی کبی اون بش سنه اول یازدیغم بر پارچه‌ده اوقونه‌بیلیر . ازجمله:

مقصدك تحصیل اطمینان ایسه
ذکر حقدن اولمسون قلبك تهی
تازه قیل شام وسحر ایمانکی
« قل هو الرحمن آمنا به »

قطعه‌سنی یازدیغم زمان حفظ قرآنه چالیشیر ، هر آقشام « سورهٔ ملك » تلاوتنه دوام ایدر بر چوجق ایدم.

بونی سویلمکدن مقصدم {بن چوجق ایکن ده شعر سویلیه‌یلیردم} کبی بر افتخار طفلانه‌ده بولنمق دکلدر، {شراره} نك بر درجه‌یه قدر قاریشیق آناردن متشکل اولدیغنی عرض ایتمکدر.

ترجمان حقیقت هیئت تحریریه‌سنی تشکیل ایدن اذکیادن، مشاهیر اسلام، محرری حمید وهبی افندی قرداشمزدن متشکرم، بو مجموعه‌یه {شراره} نامنی ویرن اودر.

واقعامیدانده {آتشپاره} وارایکن {شراره}یی بولمق بیوك بر هنر دکلدر، لکن اثرمك بویله سودکلرمدن برینك شرف تسمیه‌سنه مظهر اولشی بنجه بیوك برمدار افتخاردر. بر کره دوشونکز؟ {وهبی}نك شو {شراره}سی کتابم ایچون نه‌پارلاق یادکاردر!

{شراره}م اسمان ادبده دائر بولنان {آتشپاره}مك پیکیدر.

{اسمان ادب} دیدیکم فسحت اباد شمدی اولکی کبی برچوق ابر سیاه ایله مستور بولنمیور. کوندن کونه اچیلیور. عالی نظران ملته پریر لمان عرض ایدیور. اره‌ده {آتشپاره} ده کوزه کورنمزمی؟ اوحالده البته پکنه دخی باقانلر بولنور.

معلم ناجی

{نابی} (یوسف) عثمانلی شاعرلرینك الك مشهورلرندندر. رهاوی، یعنی اورفه‌لیدر. سلطان محمد خان رابع دورنده استانبوله کله‌رك مصاحب شهریاری مصطفی پاشا دائره‌سنه انتساب ایله آنك دیوان کاتبی اولمش ایدی. کندیسنه مرفهاً حج ایتدیرلمسنی آمر اوله‌رق پاشا طرفندن مصر والیسنه خطاباً استحصال اولنان خط همایون سایه‌سنده کمال رفاه ایله زیارت حرمینه موفق اولدقدن صکره درسعادته عودتنده پاشایه کدخدا اولمش ایدی. برزمان صکره حلب الشهبایه چکیله‌رك مدت مدیده اوراده اقامت ایلمشدر. بالطه‌جی محمد پاشا حلب والیسی بولندیغی صیره‌ده مشارالیهه زیاده‌سیله متوجه اولدیغندن ایکنجی دفعه اوله‌رق صدارته مدعواً استانبوله کلیرکن آنی‌ده برلکده کتیره‌رك باش محاسبه‌جیلك ایله تلطیف ایتمش ایدی. حال احتضارده ایکن کندی لسانندن صدور ایتدیکی مروی اولان «نابی بحضور آمد» عباره‌سنك کوستردیکی (۱۱۲٤) ده پیر اولدیغی حالده ارتحال ایتمشدر. اسکدارده قاره‌جه احمد جوارنده مدفوندر.

بهار شباب

یکسان نظرمده صیف وسرما
اندوه ایسه اسم بی مسما
شوریدهٔ نشوهٔ شبابم
اولمزسه‌ده باغ نزهت افزا
فکرم یتیشیر بکا طربزا
مستغنیٔ نغمهٔ ربابم
کوکلده صفا ، دهنده خنده
ممزوج ایکی خنده برسخنده
یانمده اوکل بدن خرامان

انشپاره

بر تازه بهار وارکه بنده
یوق بیکده بری آنك چنده
بیهوده نه فخر ایدر کلستان

واردلده بر آرزوی جاوید
اشواقمی ایلمکده تزیید
عاقل آکا ربط قلب ایدندر
بیلسه‌ك نه قدرده طاتلی امید
یاننده فسانه ذوق جمشید
اکمال سعادت وطندر
شعرم نغمات دلستاندر
رقص آور نورسیدکاندر
آنلر آره‌سنده وار رواجی
آکاه تجدد زماندر
فکرمده بنم کبی جواندر
پیران ایله یوقدر امتزاجی

رضا توفيق — زنكين برتنوع ايچنده محتشم برفقر: فيلوسوفدر، خطيبدر، دوقتوردر منقددر، پهلواندر، مداحدر، سياسيدر، شاعردر. يهوديجه‌دن فرانسزجه‌يه، لاتنجه‌دن انكليزجه‌يه، عربجه‌دن آلمانجه‌يه، عجمجه‌دن ايتاليانجه‌يه قدر يدی سكز لسان بيلير. هپسنده هم قونوشور، هم يازار، هپسنك هم شيودسنه، هم ادبياتنه واقفدر. بويدی سكز لساندن حاضرلادیغی قولاجلرله شرق وغرب فلسفه‌سنك عماقلرينه دالدی. بوتون فلسفه مسلكلری كندی آووجنك ايچنده‌كی چيزكيلر كبی صايار، الك اسكيدن الك يكی‌يه قدر بوتون فيلسوفلره كندی عائله‌سی افرادی كبی آشنادر. جيبلرينك ايچی رنك رنك كتابلرله، قافاسنك اوستی اوزون وفيلسوفانه صاچلرله، قافاسنك ايچی دنك دنك، أوبك أوبك علملرله دولو برخارقه‌كه كندينه تورکيه‌نك يكانه فيلسوفی نظريله باقدی ويابديغی شی فلسفه‌يه آنبارلق وظيفه‌سنی كورمك اولدی!

حصيدر. طاتلی طاتلی قونوشور، سامعلرينی كولديره‌رك، أكلنديره‌رك حافظه‌سنك كوشه‌سی بوحاغی كورونمه‌ين دهليزلر ينه چكر، صاغه صاپارسك، صوله صاپارسك، طولاشه‌طولاشه صبرك‌توكنديكی حالده قونفرانسك‌توكنمه‌ديكنی كورور، وزايان‌مقدمه‌نك، چوغالان‌استطرادلرك‌بردرلو برنتيجه‌يه‌وارمياجغنی آكلار، تفرقه‌رومانلری كبی‌بوقونفرانسك مابعدلی اولديغنه، اومابعدده نتيجه‌نی آكلامق ايچون كلمشه‌ك او مابعدلده مابعدی اولاجغنه شاهد اولورسك!

طبيه مكتبندن مأذون اولدی، فقط مأذونيتدن استعفا ايتدی! پهلواندر. «صاغلام دماغ صاغلام بدن» نظريه‌سنی اثبات ايچون! قالين جلدلی تنقيدی اثرلر يازدی، يازيلانی دكل يالكز كنديني كوره‌رك! سياسيدر، سياسته قربان اولاجق وتمثيل ايتديكی سياستك قربان ابدلديكنی كوره‌جك قدر! شاعرلك يابدی، خنچره‌سنده بكتاشی دركاهلرينك نفسری، دوداقلرنده ساز شاعرلرينك قوشمه‌لری، أللرنده خرابات قلندرلرينك سازی!

فيلسوف، خطيب، دوقتور، منقد، پهلوان، سياسی، شاعر... ايشته‌هند قوماشندن برپارچه، نه كوزل خاره‌لری وار! ايشته برانكليز ايپكليسی، قاماشديران بر انجلا ايله پارليور! ايشته صاغلام برشاياق، هيچ اسكيمك بيلميه‌جك، ايشته برشام ايشله‌مسی، باشدن باشه بر پريلتيدر! ايشته برقير شهر طوقوماسی، مونس رنكينه نظرلری اوقشايور، هپسی آيری آيری ايی شيلر، هپسنی بربرينه أكليورسك، حصوله كلن بونچه رنكا رنكدر، فقط يامالی بر بونچه‌در!

«تورك تجدد ادبياتی»دن

جناب شهاب الدين

ثروت فنون ادبياتنده فكرت يالكز شعرك ، خالدضيا يالكز نثرك استادی ايديلر ، «جناب» ايسه او ادبياتك «ذوالقلدين» برآرتيستی اولدی !

فقط بو «شاعر ـ ناثر» شعر ايله نثری ابتدادن انتهايه ، مساوی بر خذا ايله ، برابر يوروتن دكل ، كنديسی شعر و نثره كوره ايكی بويوك قسمه بولندر : ثروت فنونك اقبال دورنده‌كی جناب همان يالكز شاعر ، مشروطيت دورينك الك پارلاق اقبالی اولان جناب ايسه همان يالكز ناثردی .

شاعرلكی زمانده نثر، شعرك قولنه طاقيلمش ذكی برچوجق ؛ ناثرلك‌دورنده شعر، نثرينك آلنه ويريلمش سوسلی بر آكلنجه كبيدی !

شاعره مترنم، ناثره متكلم نظريله باقارسه‌ق تصديق ايده‌رز كه او، هم شاقراق‌ترنملر، هم دوز كون تكلمر يابدی . ترنم زمانده تكلمنك آتيده‌كی قدرتنی احساس ايتمش ، و تكلم دورنده ترنمنك ماضيده‌كی انجلاسنی اونوتديرمامغه چاليشمشدی .

بربرينه كرفت اولان شاعر فكرتله صنعتكار فكرتی ، و بربرينه قاريشان اسلوبجی خالد ضيا ايله حكايه‌جی خالد ضيانی تحليلاره وضوح ويرمك ايسته‌ين نظری بر تجريد ايله كنديمز آيرمشدق. حال بوكه شاعر جناب ايله ناثرجناب،كنديسی كندی ايكيه بولدی ، بو بولونوش «انفسی» بر كوروش دكل ، «آفاقی» بر كورونوشدر !

بو نقطه‌يه متمركز بر تكاثف ويريشمز شوندنكه اونی تام معناسيله بر «ثروت‌فنون سياسی» ديه تلقی ايده‌مه‌يز : ثروت فنونه مال اولان يالكز شاعر جنابدر ؛ ناثر جناب اصل جانليلغنی، او ادبياتك احتضاره كيرديكی آكلاشيلدقدن‌صوكرا كوستردی. آرقداشلرينك اينيشی صانكه اونی داها جوق يوكسلتن برفسون اولمشدی !

هيهات ، هانكی اقبال دائمی بر اعتلادر : شيمدی اوده ، چيقديغی يردن اينمك ايسته‌مه‌ين طبيعی برروحيت ايله ، بولونديغی نقطه‌دن ، ديك بر اينيشده قايوب كيدن و كيتدكجه اوفلان بر خيالك حزين نزولنی سير ايليور !

قبر سلیم اولی زیارت

بو پرده معتکف اولمش او چهرهٔ حشمت ،
بو شهریار دکلیدی خادم الحرامین ،

بو پرده معترب اولمش او نیر شوکت .
مطاع جملهٔ اقوام ایکن او ذی قدرت ؟ ..

شو کائنات کمالاته باق نه هیئتده :
ادب ، سکونت کبراسنه طورور دیوان ،

مزار شکلنه کیرمش سمایه صد حیرت !
ذکا ، طوتار جهتینده شمعهٔ تربت .

سریر سلطنتی گور تراب ایله مستور ،
کتاب حضرت یزدان سر مزارنده ،

تراب ایله طوله شایسته دیدهٔ عبرت !
اولور بو حال ایله پروردکاره همصحبت .

بو پرده منکشف اولمش او سر یزدانی ،
همیشه ولولهٔ کبریایه معکس اولور ،

بو پرده منخسف اولمش او لمعهٔ فطرت .
سکونت ایچنده بو هیچیسرای پر وحدت .

اوکنده نامتناهیلکی قیلار تنویر ،
نظیرهٔ پردهٔ غیبه ردای تابوتی ،

پینده سایهسی قالمش بو دولت و ملت !
ویا ترابنه یغمش غزا سیه رایت .

عدم جهانه ایرمش بقا زوالندن ،
قلم سزادر اولورسه کرسنهٔ ماتم ،

ویرر باشندهکی دستار ، موته بر هیبت .
قیلیج بجادر اولورسه قیدهٔ فرقت .

عجب نه حاله کیردی طوران حضورنده .
دمنده راکب رخش غزا ، نه آفت ایمش

کلیر زوالنه باقدقجه دللره دهشت !
عجب بو صاعقهٔ سریستر راحت .

ممات چکمهده پیشنده مشعل تکبیر ،
قوپاردی رهکذارنده قیامت اعدا ،

حیات قیلمهده آردنده نالهٔ حسرت .
آقاردی پاینه محشر مثال بر ملت .

صلا اینر سر بالینه جوامعدن ،
بو شاهه قیلمق ایچون آنده بیعتن تجدید ،

اورر منارهٔ بالا درنده پش نوبت .
دکر اولور ایسه دوران سفر بر رحلت .

سحر زیارتن ایتمکده زهد ایله تقوی ،
میسر ایلدی مولا زیارت ایتدم بن

طواف ایدر کیجه قربنده عقل ایله حکمت .
بقایی سیر ایله اولدم فنایه بی منت .

بو سایهٔ ابدیتده خوابه وارمش روح ،
بو نور حق ایله پوشیده فکر علویت ،

دمنده نامنه سلطان سلیم دیرلردی
فدا زیارتی اوغرنده روضهٔ جنت !

نظردن اولدی ایسه دور ، اولورمی خاطردن
که ارتحالدەدر تزدمزده هر ساعت ؟ ..

جهانه ایندیکنه سوی سرمدیتدن ،
دلالت ایتمەده هر دم براقدیغی شهرت .

ایتردی صدمهٔ صیتیله رجلر خاکه ،
قیلاردی جلوهٔ تیغیله برقلر رجعت .

برنجی خطوەده ماضیی ایلیوب تعمیر ،
ایکنجی خطوەده آتیه ویردی بر قوت .

الندە مشعلهٔ معنویهٔ توحید ،
ایدردی شرق ایله غربی ضیاسنه دعوت .

ایکنجی همتنه مطلق دوشردی هند ایله چین ،
یتشدی مصر ایله ایرانی فتحه بر همت .

ظلام ایچنده حقیقت تنور ایتمشدی ،
یازق که بارقهٔ عمری سوندی بی مدت .

بو قبه ، تربهٔ سلطان سلیم اول در ،
بو تربه قبلهٔ عثمانیدر ای امت .

او دکلو ساده که حرتی قیلار تشکیل ،
او رتبه ساده که علویته ویرر زینت !

جهانده پیرو ایدك شاه انبیایه همان ،
ملوك سائرەیه پیشواسك ای حضرت !

چکوب قلنجکی یوکسل مزار پاککدن ،
نظاره صال ینه بو صافلینه بر نوبت .

حضور سطوتنه داخل اول ده ای حامد ،
بو پادشاهه ، بو خاك سیاهه قیل بیعت .

سر جلالنه دوکسون فلك ستارەلرك ،
خروش وجوش ایدەیلنده بیك یم رحمت !..

(الهام وطن ، İst. 1334, s. 59 - 63)

عبدالحق حامد

مرقد فاتحی زیارت

هر کوشه‌سنده دهرك نام بقا نثارك ،
شایسته‌در دینلسه عالم سنك مزارك .

قالدك جهانده بر آن ، هر آنك اولدی بردور ،
ملك أزلدی گویا تختگده همجوارك ،

سنسك او پادشه‌که بو امت نجیبه
امصار بخششگدر ، ایجاد یادگارك ،

میدان حربی قیلدك سن تختگاه شوکت
لشکردی هپ مسلح اتباع بی‌شمارك .

سن جسم ایدك فنایاب ، اول روح جاودانی
دوشدك جدا سن اما ، باقی‌در اشتهارك .

ایتدك موحّدینه ملك جهادی مفتوح .
صلح اولدی آنده جاری فرمان فیضبارك !

الهام وطن

ماضی ، او بردهٔ غیب اکشادهٔ حضورك ،
آتی اوراه مظلم آمادهٔ گذارك .

توحید ایدی مرامك اسلام ایله انامی
رلشدی اول اغورده علمکله اقتدارك .

بیت‌خدایه قوتمش جاهلك مطاف اسلاف
طورمش باشگده بکلر بر قوم تربه‌دارك .

طاقنده منجلی‌در هپ بیّنات معنی
اسرارلم‌یزلدن مصنوع اولان بودارك .

بر مقصده ایدردی سیف‌وقلم توجّه ،
احکامکه اویاردی قانونی روزگارك .

شمشیر قوتنده خامه‌کدی لرزه‌بخشا ،
معجزدی مثل‌خامه شمشیرخدعه‌کارك .

اوقشاردی زلف یاری تدبیر عادلانه‌ك ،
چارپاردی فکرخصمه تقریر دلشکارك .

هر شاهه بویله طالع ، یاراولماز ای شهنشه ،
نادر گلیر نظیری بر بویله شهریارك :

بردم یوزك گولنجه عالم بهار اولوردی ،
مثل کسوف هرجا ظاهردی اغیارك .

یوقدر سنك غروبك ای نیّر معالی ،
وارشعلهٔ دهادن بیك نجم تابدارك .

بر مجمع سیاست بولدك عقوله چسپان ،
تابان افقلرندن اجزای تارمارك .

ارواح مؤمنین در انجم قدر مشاعل
بالای تربتکدن تنویر ایدر کنارك .

سن محرق فتندك ای آتش جلادت ،
سوندك نهایت اما برق اولدی هر شرارك .

مهد وجودی اولدك برچوق نوادرك سن ،
خاککدن اولدی نایت اسبابی کارزارك .

بر بیلدیرمدی نیزه‌لك پیوسته قعرخاکه ،
بر برج حقمادر ایرمش گوکه منارك .

باب نجاتی سنسك ای فاتح ، ایلین فتح ،
مفتاح یایدی آنجق جدّ بزرکوارك .

هردم سکا آچیقدر ابواب عرش رحمت ،
تربه کدر الك عظیمی فتح ایتدیکك دیارك .

گوستردیکك معالی اهرامدر مسلسل ،
کهسارلر عموماً بالین احتضارك .

پروردکاره ناظر بنیاد سربلندی ،
سافللرك ألنده تابوت بروقارك .

ایستر ایدك کهاولسون دشمنله یاریکدل ،
دوران ایدی رقیبك ، الله ایدی نکارك .

تختك کتیردی بردم عمقیق قیامه ،
ایلر رکوعه دعوت علویی مزارك .

هر کون ایدردك احیا بربشقه جلوهٔ عقل ،
بیهوش حالتکدی ارکان هوشیارك !

حالادخی عقولك سرحدی درکچلمز
سیل دموع برله محصوراولان جدارك .

آغوش مادریدن خاك وطن اعزدر ،
آندن دها معزّز بر نوردر غبارك !

مرقد فاتحی زیارت

سرپنجهٔ قضادن بی فرق ایدی دمنده ،
ذیل رضایی صارمش بازوی ذی مدارك .

تتره‌ردی سجده گاهك اولدقجه سن جبین سای
حالا گلیر زمیندن تکبیر زارزارك .

هر عزمك ایلمشدی تفسیر آیت حق ،
ظاهردی ناصیه‌کده آثاری چاریارك .

سیارهٔ وطندر آردنجه بیك خوارك
ایلر طواف هرسو روح فتوحکارك .

سن یاتدیغك دوشکده بستردی کلهٔ طوب ،
طوفان خون و آتش گلزار نوبهارك .

ایلر بودم یاشکده لیل ونهار مانند
تشکیل نور وظلمت سایه‌لك ایله چنارك .

قیلمش طلوع یردن گوزلر بو انقلابی
بر دوردر مجسم دستار خون دتارك .

قهار منتقمدن هیچ قالمادی مخافت
سندن بزایلرز خوف ، اخذایت گلوب ده تارك !

الهام وطن

آجدی سکا جناحن جانان سرمدیت ،
ایتدی آنی در آغوش جان جهان سپارك .

اجر عظیم وصفك قیدنده حامد ای شاه ،
قیل بو توانی سن عفو اول گناهکارك .

مدحکده شاعرانه الهامار گرکدر ،
تعریفی برده یتمز عرشه چیقان کبارك !

ایالات

ممالك محروسهٔ شاهانه‌نك اولوقت حاوی اولدیغی ایالات بروجه آتی تعداد اولنور :

اوروپای عثمانیده : روم ایلی و بوسنه و طمشوار و بودین وکفه ایالاتی موجود اولوب روم ایلی ایالتی پاشا سنجاغی اولان صوفیه ومناستر لوالریله موره‌واشقودره ویانیه‌وترحاله وکوستندیل واوخری ودوقه‌کین و آولونیه وایلبصان وسلانیك و دلوینه و اسکوب وویدین والاجه حصار وپرزرین و پرشتنه وسلستره و نیکبولی و چرمن و ویزه و قرق کلیسا و بندر و آقکرمان سنجاقلرینی حاوی ایکن [۱] سلستره‌دن صکره محرر اولان سنجاقلره مؤخراً اوزی و قیلبرون وکیلی لوالری الحاق اولنه‌رق سلستره ایالتی تشکیل اولندیغی مثللو موره دخی آلتی سنجاغه بالتقسیم مستقل ایالت اتخاذ و مجارستانك اهمیت موقعیه‌سنه مبنی بودین وطمشوار ایالاتی ملحقاتندن وفتوحات اخیره‌دن وارات Grossvardein، اکری Erlau، قنیژه، ایوار Neuhaüsel بکلر بکیلکلری دخی مستقلاً تشکیل قیلنمشیدی .

آسیای عثمانیده : اناطولی وجزایر بحر سفید وقبریس وذوالقدریه ورومیهٔ صغری وارضروم وشام وطرابلس شام وحلب ورقه وقارص وچیلدر وطربزون وموصل ودیاربکر

---

[۱] روم ایلی بکلر بکینك سنوی بر ملیون یوز بیك آقچه‌لك ومیرلوالرینك ایکیوز بیکدن بشیوز بیك آقچه‌لکه قدر خاصلری اولوب ایالت ۹۱٤ زعامت و ۸۳٦۰ تیماره منقسم و علی العموم حاصلات مقیده‌لری ٥٦ ملیون سکز یوز کسور بیك اقچه‌یه بالغ وقوهٔ عسکریه‌سی دخی جبه‌لولر ایله برابر ۳۳۰۰۰ قدر سواری‌یه رسیده اولور ایدی.

ووان وبغدادو بصره ولحسا ویمن ایالاتی موجود اولوب بونلردن اناطولی ایالتنك پاشا سنجاغی یعنی مقر ایالتی کوتاهیه وذوالقدریه‌نك مقری مرعش ورومیهٔ صغرانك دخی سیواس لوالزی ایدی . وجزایر بحرسفید ایالتی قپودان پاشالغه مربوط ایدی وکردستان ایالاتندن بعضلرینك سنجاقلری بوردلق واوجاقلق وجهله عشائر اکراد بکلرینه تفویض اولنـــه‌رق امرای موماالیهم میرلوالر کبی صاحب طوغ وعلم دکللر ایسه‌ده معیتلری طوائفیله حربه کیتمك ومحافظهٔ سرحد ایتمکله مکلف ایدیلر .

افریقای عثمانیده : حبش ومصر وطرابلس وتونس وجزایر ایالتلری موجود ایدی .

بغداد ومصر وبودین شهرلری وقتیله دارالحکومه اولدقلرندن میرمیرانلرینـــك قوچیلی قایغه بنمك ورکابنـــده صولاق وپیك یوروتمك وبر درجـــه‌یه قدر توجیهـــاته مأذون اولمق کبی بعض امتیازلری اولوب مثلا بغداد ومصر کبی ایالات بعیده بکلربکیلری معیتلری میرلوالرنی کنـــدولری تعیین وارســـال ایتمکه مأذون ایدیلر . برده بغداد وبصره ومصر وحلب وجزایر بحر ســـفید کبی بعض ایالات ســـالیانه ایله اداره اولنور ایدی یعنی ایالات مذکوره وقتیله خاص وتیمار صورتیله تفریق وتقسیم اولنامغله بالجمله حاصلات عشریه وعرفیه‌سی خزینـــهٔ دولته عائد اولوب حاصلات واقعه‌دن میرمیران ومیرلوالر ویرلی قولی عســـکرلری

سالیانه‌لرینی یعنی مخصص معاشلرینی آلدقدن صکره فضله‌سی خزینهٔ دولته کوندریلور ایدی.

غرب اوجاقلری اطلاق اولنان طرابلس غرب وتونس وجزایر ایالتلریله شرافت حجاز وقریم خانلغی واردل قراللغی ومملکتین بکلکلری ادارةً سائر ایالات شاهانه‌دن فرقلی اولمغله بروجه آتی تعریفلرینه ابتدار اولنور:

شویله‌که غرب اوجاقلرینك اك مهمی اولان جزایرك تحت تصرف عثمانیانه انتقالی اسپانیوللرك اهل اسلام حقنده اجرای ظلم وغدر ایلدکلری عصره تصادف ایدوب بوکا مقابل قلوب مسلمینده دخی اسپانیوللره خصومت شدیده پیدا اولدیغندن موقع جغرافیسی حسبیله جزایر قطعه‌سی آتش خصومتك فواره‌سی اولمغله وتونس وطرابلس فتح اولندقدن صکره اورالر اهالیسی دخی جزایرلیلره اشتراك ایتمکله غرب اوجاقلری خلقی سفن حربیه تدارك ایده‌رك اوته‌دن برو اسپانیا ساحل وجزیره‌لرینی غارت وتجار سفینه‌لرینی اخذ وضبط واره صره دخی مالطه قورصانلرینه مقابله وایتالیا کیلرینه دخی اطالهٔ دست ایتمك عادتلرینه دوام ایدرلر ایدی. کیده‌رك مذکور اوجاقلرده عصبیت عسکریه حاصل وایچلرنده دالی نامیله صاحب نفوذ رؤسا وامرا حادث اولمغله جانب حکومت سنیه‌دن ابتدای فتحده یرلی قولی نامیله قلاعه وضع اولنان بش آلتی بیك ترك عسکری آزالدقجه

یرلرینك طولدیرلمسنه لزوم قالمدیغی کبی بکلر بکیلر دخی اکثریا دایلردن تعیین وانتخاب اولنمغه باشلادی. بونلر ایکی اوچ سنه‌ده برکره طرف دولت علیه‌یه هدیه تقدیم ایدرلر وترسانهٔ عامره‌دن دخی کندولرینه سفینه وباروت وطوپ کبی ادوات حربیه اعطا اولنور وایجاب ایتدکجه جزائر کمیلری دونمای همایون معیتنه جلب ایدیله‌رك خدمات سفریه‌ده قوللانیلور ایدی. آناطولی وآق دکز جزیره‌لری اهالیسنك اشهلری وبر جنایتله متهم اولوب تحریات حکامه مبتلا اولانلر غرب اوجاقلرینه فرار ایدرلر وبعضاً دخی مذکور اوجاقلردن مخصوص مأمورلر کلوب ازمیر وسائر یرلرده بیراقلر آچه‌رق صولومه‌دن جان ویرمك وترله‌دن مال قزانمق استیانلر بیراغمز آلتنه کلسون دیو دلاللر ندا ایتدیروب عسکر یازارلرایدی. دها صکره‌لری‌مذکور اوجاقلر خلقنه اوروپا دولتلریله معاهده ایتمکه حکومت سنیه جانبندن رخصت ویرلمکله وبعضاً دخی حسب‌الضروره اجبار قلنمغله بتون بتون اوجاقلر بر سربست اداره استحصال ایلدیلر. آنجق غارات وتعدیات متمادیه‌لریله آق‌دکز دولتلرینی بحضور ایتدکلرندن انلرك نزد حکومت سنیه‌ده شکایات شدیده‌لرینی دعوت ایدرلر ایدیکه بوحال آتیده سلطنت سنیه‌یی مشکلات عظیمه‌یه دوچار ایلمشدر.

تنظیمات خیریه : تحلیلی

اسکی طرز اداره‌یی یکی طرزه افراغه تنظیمات خیریه پیشوا اولمشدر. تنظیمات خیریه‌یی تحلیل ایدرکن اسکی طرزك نقاط مهمه‌سی تعریف اولنه‌جقدر .

تنظیمات خیریه خط همایون شکلنده اعلان قلنمشدر. سلطان محمودك صوك سنهٔ سلطنتنده اعلانی متصور ایکن عاکف پاشانك ممانعتیله تأخره اوغرایه‌رق جلوس عبدالمجید خانیدن درت آی مرورنده و ۲٦ شعبان ۱۲۵۵ تاریخنده صادر اولمشدر . تسوید وقرائت ایدن خارجیه ناظری مصطفی رشید پاشادر. قرائتی ایچون کلخانه میداننده تخمینی صورتده تعیین اولنان موقعده بر یوکسك کرسی ومدعوینه مخصوص چادرلر قورولمش و پادشاه حضرتلری یقیننده بولنان کوشکه کلمشیدی ، وسفارات اجنبیه ومؤسسات داخلیه (حتی لونجه اوطه‌لریله اصناف کتخدالری) دعوت ایدلمشیدی ووکلاوعلما وخواص مأمورین حاضر اولوب طوپلانان بیکلرجه اهالینك کرسی‌یه تقرب ایچون آره صره حرکت وتموجندن اوکنیش میدان بر دریای متلاطم شکلنی آلمشیدی حضار میاننده بولنان وقعه نویس لطفی افندی « رشید پاشا صوت بلند وسلیقهٔ بلیغهٔ عالمپسند ایله » اوقودی دییور. متعاقباً قربانلر کسیلوب طوپلر آتیلمش واجرای شادمانی ایدلمشدر .

یوم اعلانك هرسنهٔ دوریه‌سنده ایقاد قنادیل ایله شنلك یاپیلمسی واوقوندیغی محله برمرمر ستون رکزیله اوزرینه خط همایونك صورتی حك اولنمسی تصمیم ایدلمش وسرای ایچنده اهالی ایچون تماشا وزیارتی قولای اوله‌میه‌جغندن آبده‌نك سلطان بایزید میداننده رکزینه‌صکره‌دن تحویل قرار قیلنمش ایسه‌ده بعض مطالعات زمانیه‌یه مبنی کرك شهر آیین اجراسندن وکرك آبده رکزندن صرف نظر اولنمشدر .

تنظیمات خیریه خط همایونی تحلیل ایدهلم : مقدمه‌سنده پادشاه زمان یوز اللی سنه واردرکه غوائل متعاقبه واسباب متنوعه‌یه مبنی نه‌شرع شریفه ونه قوانین منیفه‌یه انقیاد و امتثال اولنمامق حسبیله دولت علیه‌نك اولکی قوت ومعموریتی ضعف و فقره مبدل اولدیغنی اعتراف ایلدکدن صوکره قوانین شرعیه ومضبوطه تحتنده اداره‌اولنمیان دول وممالکك پایدار اوله‌میه‌جغنی برلسان قطعی ایله تصدیق ایدییور.

بوحقایق لسان شاهانه‌دن صادر اولمق اعتباریله اهمیت مخصوصه‌یی حائز ایدی وصدراعظم قوجه خسرو پاشا وامثالی زمرهٔ استبدادیه‌نك قوانین‌مضبوطه‌یه انقیادی قولای شیلردن دکل ایسه‌ده علیهنه آچیقدن آچیغه فك دهان ایتملرینه امکان براقمیور ایدی .

دولت علیه‌نك حسن اداره‌سنی کافل اولمق اوزره یکیدن تأیید وتنظیمی لازم کلن اساسلر « امنیت جان ومحفوظیت عرض و ناموس ومال‌وتعیین ویرکو وعساکر مقتضیه‌نك‌صورت جلب ومدت‌استخدامی قضیه‌لری » اولدیغی بیان بیورلدقدن صوکره خط همایونده قضایای مذکوره برر برر مناقشه و اولکیلرك فقداننندن متولد محذورلر وصکره کیلرك‌تنظیمندن‌حصوله کله‌جك‌محسنات توضیح‌وتعداد اولنیور. بز دخی یکان یکان تعریف ومناقشه ایدهلم :

(١) امنیت جان . — امنیت جان اعظم حقوق بشردر . هیچ کیمسه قانونده مصرح اولان جرم وجنایتی ایشلمدکجه وکندوسنه اسناد اولنان جرم وجنایتی ایشلدیکی لدی المحاکمه ثابت و محکمه‌دن حکم لاحق اولمدقجه اعدام اولنه‌مز. احکام شرعیه دخی بونی تمامیله مؤیددر اما بزده بوحق اصلی مرعیتدن ساقط ایدی . حیات افراد ذی اقتدار اولانلرك دوداقلرینك آره‌سنده ایدی . بر امرلری آنی ازاله‌یه کافی ایدی . وبو سیئه الك بیوك موقعدن باشلایه‌رق قدمه قدمه آشاغی‌یه طوغری اینر ایدی . نیجه صدر اعظملر افترایه اوغرایه‌رق ویا مدافعهٔ حق ومحافظهٔ منافع دولت قصدیله اوامر سنیه‌یه قارشو کله‌رك بلا سؤال ولاجواب مغدوراً قتل اولنمشلردر . مثلا کمانکش قره مصطفی پاشا نام مرد جاهد وغیور برکون دیوان همایونده صورت مخصوصه‌ده حضور شهریاری‌یه جلب اولنوب سلطان ابراهیم « کتخدا قادینه اودون اندرلمسنی امر ایتمشدم حالا کیتدامش » دیو عتاب ایلمسی اوزرینه پاشای حمیت شعار « افندم معظمات امور سلطنت سنیه‌لری حقنده بر امر همایونکزی تلقی‌یه کلدم . کتخدا قادینك اودونی نه مقوله شیدرکه صدر اعظمك دیواندن جلبنی استلزام ایده » جوابنی ویرمکله انفعال پادشاهی‌یی دعوت ایده‌رك بالاخره افنا اولنمشدی .

حکیم اوغلی علی پاشا کبی علم وفضیلتده یکتا واداره وتدبیر ملك وحربده بیهمتا بر وزیر عالیشان مصالح دولته متعلق بر ماده‌دن طولایی سلطان عثمان ثالثك جانی صیقوبده « بن سنی عزل ایدر و حمال باشی علی آغایی کندیمه وزیر ایلرم » خطابنه دوچار اولدقده ارادتی الندن کیده‌رك « افندم آ کا حمال باشی علی پاشا دیرلر حکیم اوغلی علی پاشا دیمزلر» جوابیله مقابله ایتمکین تیزقله‌سنه حبس ایدلمش ووالده سلطانك

شفاعت مصرانه‌سی اوزرینه ورطهٔ هلاکدن قورتیلمشدی . فؤاد پاشا برکون‌حضور عبدالعزیزخانیده‌ابراز جرأت ایدوب پادشاهك سیاسنده تغیر وقوعنی کورنجه « افندم اسلاف وزرا اورته قپوده جلادك بکله‌دیکنی بیلدکاری حالده ینه پادشاهان عظامه دوغری‌یی سویلمکدن چکنمزلر ایدی. له‌الحمد سایهٔ معدلت همایونکزده بزم اویله قورقومز یوقدر . عرض حقیقتده تردد ایتمك بزه وبالدر » دیدیکی مرویدر .

مصونیت‌شخصیه‌یه دائر اولان احکام‌شرعیه وقانونیه زمامدارانك اجراآت کیفیه‌لری یانده موقع طوتامه‌مشیدی . بر پاشانك یومیه شوقدر (کله) تعیینی اولدیغی ذهابنده بولنان سبکمنغزلر وار ایدی. والی پاشانك بر صباح اك معتمد آدمنی اتلاف ایتدیردیکنی خبرآلان قاضی‌درحال نزدینه واروب سببنی‌استفسار ایلدکده « بو کیجه رؤیامده بنی قورقوتدی آرتق امنیتم قالمادی » جوابنی آلنجه رضا جویانه حرکتدن انحراف ایتمامك وهر امرینی یرینه کتیرمك المده‌در، فقط رؤیاسنه کیرمامك المده دکلدر ، دیو قاضی افندی همان پیلی‌یی پیرتی‌یی طوپلایه‌رق اورادن سیویشدیکی ؛ وصدر اعظم برکون تبدیل کزرکن بربر دکاننده آتیلان کیرلی صوقتضاءً اوزرینه صیچرامقله بربرك قتلنی امر ایدوب کندی بربر باشیسی اولدیغی عرض اولندقده اویله ایسه بشقه بر بربر بولك اجرا ایدك زیرا صدر اعظمك امری حکمسز قالماز دیدیکی کرچه صرف خیالخانهٔ ناسده ایجاد اولنمش فقره‌لردن ایسه‌ده حکایات ملیه‌یه کچمسی‌وقوعنه احتمال ویریلان حالاتدن اولدیغنه دلالت ایلیور . طشره‌لرده توره‌یان متغلبه و اشقیانك بر طاقمی جان قورقوسیله طریق شقایه سلوك ایلدکلری تاریخاً ثابتدر . امنیت جان

اولمایان بر هیأت جمعیات متمدنه‌دن صاییله‌مز . ایشته تنظیماتك ایلك کوزتدیکی بو مادهٔ مهمه اولمشدر .

(۲) محفوظیت عرض و ناموس و مال . — محفوظیت عرض . مسئله‌سنك تنظیمات خیریه‌ده ذکر اولنمسنك سببی آکلاشیله‌میور. زیرا عرضه تعرض عادات و آدابمزه کلیا مخالفدر . « عرض پادشاهکدر » سوزی محافظه‌سی طرف پادشاهی‌یه تودیع ایدلمش بر حق ملی ، بر خزینهٔ معنویه اولدیغنه وکیمسه‌نك اکا طوقونه‌میه‌جغنه دلالت ایتمکده‌در. بوکیفیت عنعنات ملیه‌مزله‌ده مؤیدر .

محفوظیت ناموس مده‌سنه کلنجه بوراده ناموس حیثیت ذاتیه معناسنه آلنمق موافق دوشیور . بر مأمورك بلا محاکمه رفع رتبه‌سی ونفی محل حیثیت شیلردندر . اما بومثللولرك بالاخره عفوی اعادهٔ رتبه‌سیله یکیدن استخدامی کثیرالوقوع ایسه‌ده بر کره خللدار اولان حیثیتك حقیله عودتی قابل اولورمی ؟ کذلك بیوك کوچوك افراد اهالیدن بری مدیران حکومتك جور وتسلطنه اوغراسه ، بغیرحق توقیف وتجریم ایدلسه برائتی محقق اولدیغی تقدیرده بیله کرك شخصی و کرك عائله‌سی یاپیلان معاملهٔ ناروادن متأثر اولمامق و سوریلان لکه‌نك آثاری بالکلیه تطهیر ایدلمك ممکن دکلدر .

حق تصرف و محفوظیت مال قضیه‌سی آچیق صورتده پامال تجاوز اولمقده ایدی . مصادره اصولی جاری ایدی . سلیم محمد پاشا صدارتدن عزل اولندقده باجمله اموال و اشیاسی خلقی دارنده‌لی عزت محمد پاشایه ویرلمش ریرتو وعاکف پاشالرك انفصال ونفیلرنده کذلك مالری جانب میریدن مصادره اولنمش ایدی . واقعامن القدیم بر وزیرك منکوباً عزل ویاتأدیبی حالنده ویا وفاتنده چادر واسلحه مثللوادوات

سفریه‌سی ضبط ایله بر دیکرینه اعطا اولنمق منفعت دولته موافق عد اولنور ونقود و اموال سائره‌سندن فضله‌سی آلنوب عائله‌سنك ادارهٔ روزمره‌سنه لازم کلن مبالغ براقیلور وچوجوق چولغنك سورونمه‌سنه محل ویرلمز ایسه‌ده معاملهٔ مذکوره‌نك اساسات عدل و حقه منافی اولدیغی میداندەدر .

کبرادن برینك وفاتنده مخلفاتی جانب میریدن ثبت دفتر ایدلمك وورثه‌یه براقیله‌جقلری بالتفریق متباقیسی اخذ اولنمق قاعده‌دن ایدی. اشبو مصادرهٔ رسمیه اصول مرعیه‌سندن ماعدا مصادرات خصوصیه دخی جاری ایدی. والیلر مال وملکنه وضع ید ایتمك ایچون اشراف و اغنیای مملکتی قتل ایتدیردکلری واقع ایدی . مثلا تپه دلنلی علی پاشانك متصرف اولدیغی یوزلرجه چفتلك پدرمانده ویا ملك مشترا اولمیوب علی الاکثر مغصوباتدن ایدی. حتی پاشای مشارالیهك چفتلکنده مسافر اولدیغی و اکرام و اطعامنی کوردیکی بربکی ایرتسی کونی قتل ایله ماملکنه قوندیغی نادرالامثال دکل ایدی .

امنیت مال کیفیتی ضمان کافیٔ قانونی تحتنه وضع اولنمق لازمه‌دن ایدی . واقعا نه‌احکام شرعیه و قوانین مدونه‌مز حق مصادره‌یه اصلا مساعد دکل ایدی . لکن قوهٔ تأییدیه‌لری دوچار انحلال اولمقله سوء استعمالاتك اوکنه کچیله‌میوردی . تنظیمات خیریه اکا دخی سد چکمشدر .

قیریق حیاتلردن

بر حکایه‌نك حکایه‌سی

١

بر ربع عصرلق بر مسافه‌دن صوکره بر نظر رجعی ایله ماضی‌یه باقنجه او زمان «ثروت فنون» محیطنده تحدث ایدن حرکت ادبیه‌یی دها واضح خطوط ایله چیزلمش کوریورم . بو حرکتده هر شیدن زیاده فرق اولنان خصوصیت شو ایدی که ، او بر ترتیب مخصوص دائره‌سنده ، عاملرینك عادتا سیاسی بر خط جریان تعیین ایتمك ایچون اولدن دوشونیلوب قورولان ، اساسات موضوعه اوزرینه بنا ایدیلن بر مشاوره و مفاهمه‌سی نتیجه‌سنده حصوله کلمش بر حادثه دکلدی ؛ حتی اونده معنای تامیله بر اتفاق بیله یوقدی . منحصراً بر اثر تصادفدی . شوراده بوراده ، کندی عاملرنده ، کندی جهة طالعلرینه منقوش مقدراتی تعقیب ایده‌رك ایلك مراحل تجربیه‌دن کچمش اولان ارباب قلمدن بر قاچی ، حتی دها اولدن پك ایی طانیشمایه‌رق ، پك صیقی کوریشمیه‌رك ، نصلسه اسیوریرمش بر نفس روزکار ایله عین مطبعه‌نك چاتیسی آلتنده طوپلانمشلر ، عین رساله‌نك صحائفنه عشق صنعتدن باشقه بر شیله متحسس اولمایه‌رق یازیلرینی کتیرمشلردی .

آرالرنده اتفاق یوقدی ، فقط بوکا مقابل اتحاد واردی ، یکدیکریله تماس ایتدکجه صنعت حقنده تلقیلرینك تجانسنه واقف اولان و بلکه بری برینه یاقین یاشامقله یکدیکرندن آشیلانان بو آداملرده عین مباحثده عین تحساته مالك اولمقدن ، عین آفاقده عین طرز پروازه قابلیت فطریه طاشیمقدن متولد بر اتحاد که درحال آرالرنده تساند و تکافل حسیاتی آز چوق رخنه‌دار ایده‌بیله‌جك ماهیتده نه وارسه اونلری تماماً برطرف ایتمکه طبیعةً لزوم کورمن بر محبت وصمیمیت تولید ایتمش ایدی .

نه محیط ، نه صنف ، نه موقع ، نه سن فرقلری بونلرك آراسنده أسن صیجاق هوای رفاقته صوغوق صولوغنی اوفورمکه فرصتیاب اوله‌مادی . اطراف نه قدر ممکنسه او قدر غیر مساعد عناصرله دولو ، مشکل شرائطله مملو ایکن ، هر خطوه‌ده بر تهلکه‌نك تهدید احتمالی کندیلرینه منتظر ایکن ، بوتون او فتور وکسل ویره‌جك اسبابه قارشی یکانه قوتی آله‌بیله‌جکلری منبع معنوی ایشته آنجق آرالرنده موجود اولمق لازم کلن محبتدی . اونك ایچون ، طبیعتیله ، تأمل و تفکره لزوم بیله حس ایتمه‌دن ، یالکز بری برینه صوقولمش اولمق احتیاجنك سوقیله بو ارباب قلم نه قدر سویشمك ایچون روحلرنده قدرت وار ایسه او قدر سویشمشلردی .

و هر درلو محرومیتلرك ، مرارتلرك ، استحقاق کسب اولنمامش هجوملره ، تحقیرلره معروض قالمقدن متولد خسرانلرك ، دائما انکار ایدیلن ، دائما تزییفه اوغرایان صنعتلرینه متعلق یأسلرك ، کسللرك یکانه وسیلهٔ تضمینی ایشته بو سویشمکدن عبارتدی . بونکله مسعود ، بونکله شاد ایدیلر ؛ بونکله هرشیئه غلبه چالدیلر . یالکز برشیئه مغلوب اولدیلر ، یالکز بر مشتهٔ قضا وار ایدی که باشلرینك اوستنده دائما تهدیدکار وضعیتیله دوروركن برکون نهایت بو زمرهنك اورتهسنه دوشدی ، و اونلری مضمحل ایدهرك داغیتدی .

بو زمره بالطبع او زمانه عائد طرز ادارهنك توهاتنی تحریك ایتمکدن خالی دکلدی ، ذاتاً او بوتدن خالی اولسهیدی اطرافنده قاینایان محاسداتك صدای ایقاظی ، اوهامی اویاندیرمق ایچون ایجاب ایدن وظیفهٔ مفسدتی مع زیادة ایفا ایدییوردی .

هرکون بو زمره ، توهاته نه درجه محرك اولدیغنك بر برهانی کورویوردی ، و هر کون اوکا متعلق وسائط تحفظیهنك تطبیقنده دها زیاده التزام شدت ایدن براحتیاجه قربان اولوردی . فتور کتیرمهدی . حیاتی بوغمق ایچون کیتدکجه داها صیقیشان زنجیر غیرتلاغنده هرکون بر آز دها دار منفذ براقمقله برابر او بویلهجه تنفس ایدهبیلمك ، یاشامقده اصرار ایتمك زعمنده بولندی ؛ نهایت برکون دفعةً زنجیر تمامیله صیقیشدی :

— آرتق نفسنی کس ! دیدی . ایشته آنجق او زمان قاملری قیرمق ، برر کوشهیه چکیلممك ، و سنهلرجه ، کیتدکجه ییپرانان ، کیتدکجه کندی قابلیاتی اونوتان صنعتی فرسوده بر متاع حکمنده بر دولابك قارا کلقلرنده و توزلرنده اونوتمق لازم کلدی .

بو صیرهده ایدی که قافلهنك الك صوکنده باشلانمش بر حکایه ایله بن قالدم . بو حکایه « قیریق حیاتلر » ایدی . ایستویوردم که بو اثرمده اوکا تقدم ایدن آثارمه عائد وسائط شعر و خولیادن باشقه بر اصول تعقیب ایدهیم . بونده سادهجه حیات اولهجقدی . مملکتك حیات حقیقیهسندن بر لوحه که اونده کوزلری اویالایهجق ، خیالی تلطیف ایدهجك سوسلردن قطعا ایز بولونماسین . بالزاقك ، ستندالك ، بورژهنك مراجعت ایتدکلری اصولده برحکایه که بو اساتذهنك نامارینی اخطار ایدرکن اونلره یتیشمك داعیهٔ کستاخانهسنه چیقیشمامقله برابر کندی حالنجه ، کندی قدرنجه او نوعك متواضع بر نمونهسی اولسون ،

عشاقی زاده خالد ضیا

یاشلیلرك حقی

کچنلرده بر مجمع عرفانده بولونیوردم ، وَ فکریات عالمنده جولاندن ذوقیاب اولان حاضرون آراسنده موضوع بحث مملکتك تعالیٔ اجتماعیسی اسباب ووسائلنه متفرع مسائلدی . بر آرالق انسال متعاقبه‌نك بر جمعیتده وظائف متقابله‌سندن بحث اولوندی ، وَ دنیلدی که : یاشلیلرك کنجلره قارشی قسماً فراغتدن قسماً ارشاد وایقاظدن متر کب بر وظیفه‌سی واردر که غایت ناز کدر . اصل اهمیت مسئله بو مختلط وظیفه‌یه قونه‌جق اولان اجزای مختلفه‌نك تعیین درجاتنده‌در . فراغت ترك حقوق درجه‌سنه ایمه‌مك ، ارشاد وایقاظ ، انفعال واغبرار ، هله قطعا ، کین وغیظ مرتبه‌سنه چیقمامق ایجاب ایدر . بو تعیین درجات معماسنك حلنه نظارت ایده‌جك اولان معیار او رتبه حساس اولمق لازم کلیر که هر بشقه نوعدن اولان تقدیرده درحال بوراده یوزده شو قدر نسبتنده توقف ایتمك لزومنی درك ایدن براهتزاز ایله نقطهٔ قراری اشارت ایده‌بیلسین .

سامعیندن بری — مملکتك همان بوتون عمرنی تدریس ایله کچیرمش معروف بر سیماسی که حیات علمده صوك مرحله دیمك اولان دارالفنون کرسیلرندن برینی اشغال ایتمکده‌در — اولا یاواش ، فقط کیتدکجه یوکسه‌لن بر سسله شو ملاحظاتی سرد ایتدی که همان عیناً نقل ایدییورم :

— حیاتده بردن زیاده طرفك مناسباتی تدویر و توجیه ایده‌جك اولان عهود وعلائقده حقوق ووظائف متقابلاً یورور. عاقدین مساعدات متقابله زمینی اوزرنده یورومکه موافقت ایتمه‌دکجه متناظراً تقرب ایدن بر خطایله پیدای مواصله ایده‌مز ، بناءً علیه اثر مشترك وجوده کله‌مز . یاشلیلرك کنجلره قارشی وظائفندن بحث اولونورکن حقوقندن‌ده بحث اولونمق امر ضروریدر . نصل بر پدر چوجقلرینه قارشی بر طاقم سلسلهٔ وظائفله مقید ایسه چوجقلرده اوکا بر چوق قیود ایله مربوطدر ، و بونلردن وارسته قالمق تمایلاتنده تعند ایتمك نسبتنده کندیلرینه تعلق ایدن وظائفك کسب رخاوت ایتمه‌سنه سببیت ویررلر .

مدرس نطقنك موضوعنی ترسیم ایدرجه‌سنه بونظریه‌یی بویله‌جه ایراد ایتدکدن صوکره علاوه ایتدی :

— بنجه یاشلیلرك کنجلردن طلب ایتمکده غیر قابل ارتیاب بر قطعیتله حائز حق اولدقلری بروظیفه واردر: اونلر طرفندن، ولو صوری ، ولو جعلی اولسون ، حرمت آثاری ارائه‌سی ... بر کلن نسل بر کیدن نسلدن دها مترقی ، دها منور اوله‌بیلیر ، حیاتك یمه‌دن، ایچمه‌دن، اوطوروب قالقمه‌دن، کیینوب قوشانمه‌دن باشلایه‌رق یوکسله یوکسله الك مرتفع شواهقه قدر چیقان مختلف صفحاتنده نسللری یکدیکرندن آیران فروق و فواصل وجوده کله‌بیلیر ؛ فقط بونلرك هیچ بری ، یعنی اختلاف رؤیت ، بر طرفك مسن دیکر طرفك کنج اوناسنه مانع تشکیل ایده‌مز .

اوندن دولاییدرکه اوزرنده برابر یورونن زمینلرده آتیله‌جق خطوه‌لرك فرقلری نه‌اولورسه‌اولسون آرایه‌سنه‌لرك کثیرمش اولدقلری مسافه‌یی خیالاً، رسماً اولسون چیزن برخط لازمدر. بو هر زمان هر یرده بویله ایدی، حلاده بویله‌در، و نه زمان دها زیاده بویله اولمشسه او زمان انسالك مناسبات متقابله‌سی دها فضله بر صحت و سلامتله جریان ایتمشدر. تجدد، داها اولکیلری، دها اسکیلری استحقار دیمك دکلدر. شرق بوخصوصده الك بوکسك مرتبه‌یی ارائه ایدردی، مع‌التأسف بو کون بوقاعده‌نك الك کوزل مثاللرینی غربده آرامغه مجبور اوله‌جق درجه‌ده عنعناتدن آیرلمش اولیورز. بونك الك آجی برمثالنی خاطراتمك آراسنده بولویورم. مسئله‌یی پك تنویر ایده‌جك برحکایه اولدیغندن لطفاً دیکلرسکز.

غرب مملکتلرنده، بالخاصه، غرب نام عمومیسیله یاد ایدیلن دیار عرفانك شمال جهتلرنده سیاحت ایدنلر بیلیرلرکه چوجقلرك، کنجلرك علی‌الاطلاق یاشلیلره، مع زیادة اختیارلره هر وسیله ایله تظاهر ایدن بر حرمتلری، بر رعایتلری واردر. سزه غلبه‌لقده بر کوستررلر، ازدحاملرده یول آچارلر، قیرلرده سلام ویررلر، خدمتکزه قوشارلر؛ الحاصل سزه مفیداولمق ایچون، یاخود، سزك خوشکزه کیتمك ایچون عادتا بر وسیله قوللارلر. بو بزده‌ده بویله‌ایدی، اونك ایچون کنجلرك یاشلیلره نه یولده جمیله‌کارلقلری اوله‌بیله‌جکنه پك تازه خاطرات ایله بزلر واقفز. ایشته بو کون اورالرده بنه بویله‌در، بزده ... بزده‌ده دائما بویله‌در، دییه‌مه‌دیکمه چوق متأسفم. باقیکز نه‌دن ؟..

حرب عمومینك ظهوری احتمالاتیله مملو کونلردن برنده سالجبورغ شهرینك خارجنده بلدیه باغچه‌سنده ایدم . آغاچلرك آلتنده ، بر سدیرك اوستنده دیکله‌نیوردم . باغچه تماماً تنها ایدی ، یالکز اوته‌ده ، تا ایچریلرده ایزجیلردن مرکب بر کنج آلایی قوناق ویرمشلردی. غالبا بوراده ایچه قاله‌جقلردی که متمادیاً قوناق ویردکاری نقطه‌دن شهره ایصال ایدن طریق اوزرنده بونلردن بررایکیشر ، اوچربشر کشیدن متشکل طاقملری کیدوب کلیورلر، شوئی بونی تدارك ایدییورلردی . تصادف بنی کذرکاهلرنده بر نقطه‌ده بولندیرمشدی ، هپ اوکمدن کچیورلردی ؛ کولوب شاقه‌لاشه‌رق ، قوشوب اوینایه‌رق ... بلکه بویله ، طاقم طاقم ، اللی کنج کچدی ؛ و بونلردن هیچ‌بری اولمادی که، اوکمدن کچرکن، بو بیاض صقاللی ، دوزکون قیافتلی آدمه ، باشنده کپیسی وارسه اونی چیقاروب قولنك بوتون امتدادنجه آشاغی‌یه ایندیره‌رك ، یاخود باشی آچیقسه اوزون صاری صاچلرنده زرین بر تموج حصوله کتیرن شدید و ممدود بر سیلکینتیله آکیله‌رك سلام ویرمه‌مش اولسون . بو سلام بیاض صقاله ، قیلیغمه ، قیافتمه ، الحاصل بو ظواهرك دلالت ایتمه‌سی لازم کلن محترمیته اوده‌نمك ایسته‌نن بر دین ایدی .

بر چوق امثال آراسنده بو کونك شو خاطره‌سی بنده پك درین بر اثر براقش ایدی . وقتا که استانبوله عودت ایتدم ؛ پایتخت سفربرلکك هرج ومرجی ایچنده ایدی. بو میانده دارالفنون

افندیلری‌ده خدمت وطنیه‌لرینی ایفایه دعوت اولونمش ، حتی دارالفنون بناسی بیله اشغال آلتنه آلنمش ایدی . عادتا مملکتی طانتمایه‌جق بر حالده بولدم . ایلك ایشلرمدن بری معنوی بوردمه بر زیارت اولدی ، مدیریتك نره‌ده بارینديغنه دائر معلومات آلدقدن صوکره بویوك بنادن اورایه متوجهاً دار بر یولدن کچمك اوزره ایدم ، یولك اوستنده بش آلتی دارالفنون افندیسندن مرکب بر زمره کوردم که هپ عسکر قیافتنده ایدیلر . باشلرینی چویرن و بکا باقان اولدی ، فقط سلام ویرن اولمادی ، بلکه عینی چاتینك آلتنده سنه‌لرجه برابر بولوندقلری بو اختیار مدرسی بر کره‌جك اولسون کورمه‌مشلر وبو کون اونی طانیه‌مامشلردی؛ لکن بیاض صقالنی ، و منتظم قیافتنی کورمشلردی . هر حالده بو آدم مسن بر افندیدی، اوکا سلام دکلسه بیله یول ویرمه‌لیدی، یول ویرنده اولمادی . نهایت ، برازطوتقون ، برازده بلکه دها صریح بر معنای استخفافه تصادف قورقوسیله چکینکن ، بکله‌دم؛ نه‌دن صوکره ایچلرندن بری ، آرقه‌سی دونوك وایکی آلی آرقه‌سنه باغلانمش بری ، باشنی چویرمه‌یه‌رك ، یالکز بر آدیم ایلریله‌یوب بکا کریدن کچمك ایچون آنجق کافی بر یول تصدق ایده‌رك دیك بر سسله : ـ کچ ، افندی ، کچ !.. دیدی .

مدرس حکایه‌سنی بوراده بیتردکدن صوکره سس چیقاران اولمادی. بردن صوغوق بر هوا اسمش کیبدی ، دالغین کوزلرله هر کس بر طرفه باقدی . بو حکایه‌یه بونون شمول معناسنی ویرمکدن تحاشی‌ایدن بر حسله بحثی براقمق‌لزومنده ضمنی وطبیعی بر اتفاق حاصل اولدی .

الله اكبر

ـ فاتح جامعنده ـ

نومید و متردد ایدم ؛ شئون حیاتك صولت دهشترسی قارشیسنده ضعف حس ایدییور ، رخاوته ، ملاله مستغرق قالیوردم : اوغراشمق نتیجهسز ، فائدهسز بر مشقت . اوغراشمهدن یاشامق مسکینانه بر سفیللك ایدی . غیرتدن فتوره ، فتوردن غیرته سوروکلهنیرکن بو دوشوب قالقمهلرده یارالانان جسارت حیات ایچون امید ویریجی بر تداویه احتیاج وار ایدی .

... قار یاغیور ، کسکین برروزکار چهرهلره خنجر صاپلیوردی . جامعك موصلوقلری اوکنده بویوك بر غلبهلق چیپلاق قول و آیاقلرله آبدست آلیورلردی . ایکیندی وقتی ایدی . قورو قورو قار دانهلری یاپشدیغی یری بر قیویلجیم کبی یاقارکن صویوتوب کیبین ، فقیر و غنی ، بوتون بو غلبهلغك شو مشهود اولان تهالکی ، تهاجم صامتانهسی ایچون مقاومت غیر قابل بر محرك واردی : نمازه یتیشمك .

جامع طاشیوردی . اوکلهدن بری دوام ایدن آوازهٔ وعظ و نصیحت صوك بر غلغلهٔ مواعید ایله او یوکسك قبهلرده سوزکن بر صدای حشیت فرما ، وقور و موجز ، ایشیدیلدی : الله اکبر !

صوکره بو ندای حق و عدالتك تأثیر علویسی بوتون موجوداته بر لسان اطاعت بخش ایدییور کبی جامعك اعماق قلبندن بر آوازهٔ اجابت قوپهرق بارکاه احدیته وصولنه صانکه مانع کبی دوران قبهلری صارصدی ، هر کوشهده برمعکس بولارق مدید ایکلتیلرله رابر جوشان رحمت حالنده بوتون حاضرونك قلوب نومید وغمکینه سرپیلدی :الله اکبر...

آرتق درین برسکوت تعظیم واحترام ایچنده بوتون قلبلر ، مستغرق خشوع وحشیت ، خالق کائنات ایله روبرو کلیوردی . حیاتی کیرلهتن ، حیاتی زهر ایدن بوتون او خائن مرائیلکلر ، بوتون او مردار حرصلر ، او منفور عظمتلر ، صنوف جمعیت آراسندهکی

آچیقلقلر هپ محو اولمشدی . بوراده یالان سویلنمز ، بوراده منفعت تعقیب ایدیلمز ، بوراده عظمت بیلنمزدی ؛ بوراده بوتون معاصیء حیاتیه قارشیسنده بر وجدان متیقظ ، و بر ده حاکم عادل وار ایدی . جامعك شیمدی شو علوی سکوت مهیبی ایچنده بو مواجههٔ وجد آوردن متولد صانکه بر لرزش خفی حس اولونیوردی . حیات یومیه‌نك بیك دورلو قباحتلری ، بیك دورلو جنایتلری دوش اعمالده اولدیغی حالده بو حضور عدالته کلن بشریت اغفال قابل اولمیان بو محکمهٔ وجدانده بوتون دریناکلرینی کوریور ، بو دوشدیکی ملوث ظلمتلر ایچنده خوف وعذاب ایله بر لمعهٔ نجات آرقه‌سنده تیتره‌یوردی . و اورادن ، قبله‌نك بولوندیغی طرفدن عکس ایدن بر صدای منجی بو شعلهٔ هدایتی ، بو باب التجایی اخطار ایدیوردی : الله اکبر !

شیمدی بوتون شو خلق یوکلندیکی بار معصیت آلتنده أزیلمش کبی هپ بردن ، عاجز و متذلل سجده‌گاه ندامته آتیلیور ، بوتون سینه‌لردن قوپان قلبی صیحهٔ تضرع قبه‌لردن دیوارلره دیوارلردن کوشه‌لره چاربارق هر یرده حقیر ایکلتیلرله آغلیوردی . وطن اولونا بیلیردی که یاد ناملری شو عبادتگاه مقدسه بر نشوهٔ روحانی بخش ایدن چار یار کزینك ، اصحاب کرامك ارواح پاکیده بو عاجز ، مغلوب شئون ، بو ضعیف قوللر ایچون شفاعت ایدیورلر ...

الله اکبر !... بو نه بلیغ ، بو نه موجز بر دستور حکمت ایدی که جهلی ، ظلمی ، وحشتی زیروزبر ایتمش ، قلوب مؤمنیندن هر نرده سماواته دوغرو ترفع ایتدیسه عدالت ، مساوات ، اخوت تأسیس ایده‌رك بر زمان سعادت کشاد ایلمشدی . فقیری ، زنکینی ، عالمی ، جاهلی هپ عینی صف اخوت و مساوات اوزرنده زمین عجز و تضرعه

قاپاتان ، هر کسه یالکز اعمالنه کوره جزا وعد ایدن بو ندای حق و عدالت بوکون زیر قهرنده ایکله‌دیکمز بر چوق مصیبتلرك ، زواللی بشریت کمکشته افرادینی برر دشمن کبی بوغاز بوغازه کتیره‌ن بر چوق اختلافلرك چارهٔ حلنی شو غافل سامعه‌مزه هر آن چارپمیورمیدی ؟

الله اکبر ! . . . بو نه قوی بر رابطهٔ اتحاد ایدی که سینهٔ موجودیندن آفاقه عکس ایدنجه زمین و سمایی دولدوران او زمزمهٔ هدایتمون آراسنده آقصای شرقدن آقصای غربه ، شمالدن جنوبه ، بوتون جهانك هر کوشه‌سندن هر کوشه‌سنه بر پیام اخوت کلیر ، بر حس تعاون و تناصر قلبلری برلشدیریر ، بیلمك ، بیلیشمك ، سه‌ویشمك وجوینی آکلاتیر ، عظمت خالقی اخطار ایله قلوب نادمه‌یه امیدلر ویریر ، وعدلرده بولونوردی .

ایشته شیمدی بو امیدلرله جانلانان بوتون شو خلقك دردلی ، فلاکتلی موجودیتلرندن قوپان بر فریاد استمداد ، بویوك ، خروشان ، سیلابه‌لرله سوروکله‌نن مخوف قایالرك چیقاردیغی بوغوق ، ایکلتیلی کورولتولره مشابه بر ولوله ایله عکس انداز اولویوردی : آمین ! آمین !

آج ، چپلاق ، زنکین ، کنج ، اختیار ، بوتون بو عاجز انسانلرك مجموع مطالباتندن قاباران بو طوفان استرحام شیمدی شو بك دار کلن قبه‌لره جوشان و خروشان ، صیغامیه‌رق دائمی بر غلغلهٔ طنان ایله متصل ایکلیوردی : آمین ! آمین !

آه ، نه ایدی تام بر اعتماد ، تام بر ایمان ایله یورکلری تیتره‌تن بو سوزشلرده‌کی تأثیر لاهوتی که بوتون قلب ایله « آمین ! » دیه‌بیلنلره یالواردقجه متانت ویریور ، حیاتك اغفالاتنه قارشی سلاح ویریور ، تسلی ویریور ، امید ویریوردی .

امید و تسلی ! محتاج اولدیغم ، بولامادیغم شیلر حالبوکه بونلر دکلیدی ؟ أبدیاً بونلر اولماياجقمیدی ؟

۲۲ آغستوس ، ۱۳۱۵

حسین جاهد

حج یولنده

ایکنجی مکتوب

« القاهره » واپورنده .

نصف الليلی ایکی ساعت قدر کچمشمی ایدی ؟ . . آنجق!.. واپور اولا تعدیل سرعت ، صوکره، توقف ایتدی ؛ اویاندم . اعتیاد الك زیاده اویقوده اظهار آثار ایدر: ساکن بر اوطه‌ده اویویانلری خفیف برحرکت ایقاظ ایتدیکی کبی متحرك برشی ایچنده اویویانلری هروقفه اویاندیرر، حرکته عارض اولان هرسکته‌اویقویی اخلال ایدر؛ کیجه‌یی ترنده کچیرن یولجیلرك اویقولرینه تکرر لکلرك قعقعهٔ شدیدهٔ معدنیه‌سی مانع اوله‌ماز، اونلری اویاندیران موقفلردر؛ دکرمنجیلرما کنه‌ایشلدیکی مدتجه اویویه‌بیلیرلر،او ولولهٔ منتظمه کسیلدیکی آنده کوزلرینی آچارلر . . بشیکك ، یاخود صالنجاغك اهتزازی کسیلیر کسیلمز چوجقلرك اویانمه‌لرینی اثر ذکا اعتبار ایتمك نه بیوك خطادر ! بو پك طبیعی ، پك بایاغی برشی . . بر عکس العمل اعتیادیدر .

شبهه‌سز چناق قلعه پیشکاهنده ایدك : علی العجله پانطولونه ، پالطویه صارینمدم ، کوکرتمه‌یه چیقدم . .

بورادەکی مدت توقف پك چوق دکلدی : معاملات رسمیەیی ایفا ایدەبیلەجك قدر بر زمان، آنجق یارم ساعت . . .

افق طار، پك طاردی؛ کویا بر حوض ایچندەایدك.. اطرافمز خفیف بر کیجەقندیلیله ضیالانان بر یاتاق اوطەسی حالنده ایدی؛ چابجا ضعیف برشعله کوز قیرپیور. برقاچ پنجره تول پردەلر آرقەسندن صاری بر روشنیٔ نحیف کوستریور. بو نقاط مضیئه آرەسنده قالان یرلر حدائق ظلام کبی سیاه یاپراقلر، سیاه آغاجلر، سیاه شکللرله مملو کورونیوردی؛ سمابونلرك فوقنده بر طاق مکوکب کبی محتشم طورویوردی . پك یقینمزده ، صباحی بکلەین بر قاچ واپورك آویخته فنارلری، بوفنارلرك آللی ، یشیللی ضیاسی واردی ..

بعض شهرلرك منظرهٔ لیلیەسنده برحالت مفتورانه واردر : چناق قلعه ـ اسکی هەلسپون، ـ بو کیجه اویله ایدی. براق، فقط قمرسز برسما آلتنده برخواب تاریکه بورونمش، برخموشیٔ تقوی شعارانه ایچنده شب یلدانك رؤیای مدیدینه طالمش، ابخرهٔ ظلام آرەسنده کاه وبیکاه کوکس کچیرییور کبی ایدی .. هرشی درین بر سکونت ایچنده ایدی، یالکز واپورمزه تقرب ایدن بر صندالك

کورکلری بر احتشاش موزون ایله روح لیلی غیجیقلا-
یوردی .

تیاترولرده «دده‌قور»ك اهمیت نفوذینی کیم انکار
ایده‌بیلیر؟ بر آدم تصور ایدیکز که قارانلق بر کیجه‌ده
یولنی غائب ایتمش اولسون: بو آدم بر شهرك ایچنده، یاخود
جوارنده بولندقجه حادثه‌نك هیچ بر دهشتی یوقدر؛ برده
بو آدمی آفریقا اورمانلرندن برینه ، پای بشرك هنوز
تماس ایتمدیکی او نامتناهی غوطه‌لردن برینه قویکز ؛
حادثه درحال تبدیل قیافت ایدر، کویا هرطرفندن برسهم
سمیم تهلکه کورونور.. بو تصور قلبه برلرزه بارد دوشو-
رور؛ کوز اوکنه تشنهٔ خون وحیات سباع متهوره ،
قولاغه صفیر جانخراش افاعی کلیر ؛ بتون تویلر اورپرر..

ایشته بوراده ، شو بر قاچ دقیقه‌لق توقف اثناسنده
اعتراف ایدرم که کیجه قارانلق، هرطرف ایکم.. آنجق
صویالکز ایشیدیله بیله‌جك درجه‌ده خفیف بر صریر
ایله فیصلدییور .

واپورك دودوکی طالدیغم رؤیای پرسکونی خردوخاش
ایتدی؛ یارم ساعت قدر بر توقفدن صوکره ینه یوله
قویولدق : نقاط منوره کیتدکجه سیرکلشدی ؛ تپه‌لرده
آرده‌صره پارلاق نقطه‌لر وار.. براز صوکره آق دکزه
چیقه‌جغز . ینه طار یاتاغه کیرملی .

نعوت شریفه

بلای ماسوایه مبتلایم یارسول الله
زبون پنجهٔ نفس وهوایم یارسول الله

کرم قیل بن ائیمه الامان ای رحمت عالم
سراپا محض عصیان وخطایم یارسول الله

سن اوزنك شفاعت شاهیسین سلطان رحمتسین
قپوکده بنده برکمتر کدایم یارسول الله

شفاعت قیل مدد یوخسه اورتبه چوق کناهم کیم
نه رتبه یانسم اول رتبه سزایم یارسول الله

زبون درد عصیانه طبیب مهربان سنسین
علیلم بنده محتاج دوایم یارسول الله

نه غم مجرم ایسه‌مده باکه بسدر بو سعادت کیم
قپوکده برکمینه خاکپایم یارسول الله

بنی رد ایتمه اولادك باشیچون باب لطفکدن
ضیایم بندهٔ آل عبایم یارسول الله

*
* *

وجودك نسخهٔ کل هویت یارسول الله
حقیقت ذات پاککدن عبارت یارسول الله

کمالاتك کمالات الهیدرکه اوهامه
کلور فکر ایلدکجه عجز وحیرت یارسول الله

ظهورك بعثك حالك یترکن صدقکه برهان
سنی انکار ایدن مجنوندر البت یارسول الله

سعادات دوکون اعطاف ذاتکدن عبارتدر
سعادت ذاتکه اولمقدر امت یارسول الله

جهانی طوتدی نورمعرفت شمس کمالکدن
وجودك عالمینه اولدی رحمت یارسول الله

دوعالمده ضیای مجرمك امیدی سندندر
شفاعت یارسول الله شفاعت یارسول الله

*
* *

« ترکیب بند » دن

ساقی کتور اول باده‌یی کیم مایهٔ جاندر آرمده عقل ملامت زدکاندر
اول‌می‌که اولور صیقل دل اهل کماله ناپخته‌لرك عقلنه بادیٔ زیاندر
بر جام ایله یاپ خاطری زیرا دل ویران مهجور خرابات اوله‌لی خیلی زماندر
ساقی ایچه‌لم عشقنه رندان خدانك رندان خدا واقف اسرار نهاندر
ساقی ایچه‌لم رغمنه صوفیٔ حریصك کیم مقصدی کوثر املی حور جناندر
عشق اولسون او پیرمی پروردهٔ عشقه کیم باده‌سی صد ساله و ساقیسی جواندر
پیرمیه صور مسئله‌ده وار ایسه شبهه‌ك واعظلرك افسانه‌لری هپ هذیاندر
بن اکلادیغم چرخ ایسه بوچرخ چپ انداز یخشی کورینور صورتی اما که یماندر
بکزر فلك اول چنبر فانوس خیاله کیم نقش تماثیلی سریع الجریاندر
ساقی بزه‌می صون که دل تجربت آموز اندیشهٔ انجام ایله وقف خلجاندر

ایچ باده کوزل سو وار ایسه عقل و شعورك
دنیا وار ایمش یاکه یوغ اولمش نه امورك

بر قطره ایچن چشمهٔ پرخون فنادن باشن آله‌ماز بر دخی باران بلادن
آسوده اولم دیرسك اکر کلمه جهانه میدانه دوشن قورتیله‌مز سنك قضادن
ثابت قدم اول مرکز مأمون رضاده وارسته اولوب دائرهٔ خوف و رجادن
طورسون کف حکمده ترازوی عدالت خوفك وار ایسه محکمهٔ روز جزادن
هر کیم که آرار بوی وفاطبع بشرده بکز اکا کیم دولت اومار ظل همادن
بی‌بخت اولانك باغنه بر قطره‌سی دوشمز باران یرینه در و کهرباغسه سمادن
ارباب کمالی چکه‌مز ناقص اولنلر رنجیده اولور دیدهٔ خفاش ضیادن
هر عاقله بر درد بو عالمده مقرر راحت یشامش وارمی کروه عقلادن
حل ایتمدیلر بو لغزك سرینی کیمسه بیك قافله کچدی حکمادن فضلادن
قیل صنعت استادی تحیرله تماشا دم اورمه اکر عارف ایسك چون وچرادن

ادراك معالی بو کوچك عقله کرکمز
زیرا بو ترازو اوقدر ثقلتی چکمز

ارباب صنایع نفیسه

صنایع نفیسه نك نصل شیار اولدیغی بوراجه‌ده بیلنمکه باشلامشدر . بونلردن اکثریت اوزره شعر .. موسیقی .. رسم وحك ونحت ایله توغل وتمایز ایدن ارباب اقتداره فرانسزلر [آرتیست - Artiste] دیرلرکه طبقی طبقنه بدایع پروردیمکدر. فقط شمدیکی حالده بوراده اوقدر چوق بولنمیان ارباب صنایع نفیسه‌یی اخطار ایتمکه بوتعبیر کافی اولمدیغندن مقاله‌نك باشنده اویله بر اوزون ترکیب استعمالنه مجبور اولدم . آنجق بوندن بویله اقتضا ایتدکجه [بدایع پرور] تعبیرنی قوللانه بیلیرم .

مملکتمزده شعر ایله موسیقی ایله توغل ایدنلر رسم ایله اوغراشانلر قدر نادر دکلدر . لکن کرك بوراده کرك سائر یرلرده‌کی بو شعر وموسیقی مراقلیلرینك هیسنه‌ده بدایع پرور دیمك موافقمیدر بیله‌م .

آوروپاده [آرتیست] عنوانه مظهر اولانلر صنایع نفیسه ایچنده منسوب اولدیغی هانکیسی ایسه انی معشوقهٔ وجدان اتخاذ ایتمش .. آمال وافکارینی اکا منحصر قیلمش . . هرلطافتی اکا نسبتله بکنیر .. هربدیعه‌یی اکا اضافتله تقدیر ایلر .. کوکلنده نه‌قدر اذواق واشواق ، نه‌درجه قابلیت میلان ومحبت وارایسه جمله‌سنی اکا ارجاع ایدر بدبختلردر .

اویله بر بدبخت موسیقی پرورایسه پرستیدهٔ روحی موسیقیدر . شاعر ایسه ندیمهٔ وجدانی شعردر . مصور ایسه نوردیدهٔ اشتیاقی رسمدر . نحات ایسه مطمح نظر تحسری حك و تحتدر . جدیت محبته مبتلا بر آدم معشوقه‌سنی نصل برحس اراده سوز ایله سورسه بونلرده صنعتی انك کبی سور . فقط معشوقه‌سنه یالکز حیران اولوب قالمقله طوره‌مز .

یار جانك بی نهایت اولان حسن مجرد وجدان .

ریاسنی تشخیص و تجسیم ایچون انی درلو شکل دلفریبه افراغ ایدر . بعضاً کونلرجه .. هفته‌لرجه وبعضاً آیلرجه .. سنه‌لرجه براقدام ایله اوغراشدیغی حالده بولدیغی نغمات واشکال والواندن هیچ بریسنی معشوقه‌سنك مرتبهٔ حسن و آنه متقارب .. درجهٔ جاذبهٔ لطافتیله متناسب دوشوره مدیکیچون جانفرسا بر یأس محرومانه ایله هونکور هونکور آغلایه‌جق حالاره دوچار اولور .

هر بر بدایع پرورك دلربوده‌سی اولدیغی حسن مجرد ایسه اویله بر آفتدر که سمای صفاده اختلرله هم رتبهٔ علویت . . شفقلرله همبزم الفتدر . ملکلرله دستادست اولدیغی حالده نورلر ضیالر ایچنده شناورلك ایدر . بعضاً ملون بربلوطه کیرر صاقلانیر . . بعضاً رنکین برقوس قزحه آصیلیر عرض اندام ایدر . بر آره‌لق بولندیغی اوج بالای غرور واستغنادن اشاغی‌یه طوغری متنزلانه عطف نکاه ایله خنده‌ریز ناز . . پرتونثار لطافت

گل‌فشان طراوت اولمغه باشلار . بوصورتله عاشق بد بختی امیدلره دوشـوریر . بوده اونور جوالی فکریله .. خیالیله تعقیبه قالقیشیر . اوفکر وخیالك قائدی یاپرقلم . . یاپر فیرچه . . یاپر دمیر آلتدر . بیچاره آرتیست معشوقه سنك آرقه‌سـندن اوقدر قوشسار ، اوقدر کیدر که مقصدینه نائل اولمدن تاب وتوانی کسیلهرك نومیدانه فریادلر . . مضطربانه اینلرله زمین عجز وحرمانه دوشر قالیر .

بو فریادلر .. بواینلر برشعر وبا برنغمه ویاپر رنك بدیع ویاخود برشـکل دلنشـیندرکه انی قلم ویاخود فیرچه برکاغد ویاموشامبه ویاخود برمرمر پارچه‌سـنه نقل ایتمشـدر . بونلر ارباب طبیعت وقدرت یاننده برر اثر نفیس وبدیع اولمق اوزره مظهر تقدیر کلی اولور .. آغرلرنجه زر وجوهره صـاتیلیر . لکن مبدع ومؤثرلرنجه بو تقدیراتك یك ده حکمی اولمز . زیرا اثرلری صـور خانهٔ خیالارنده کوروب بونوبده خارجه چیقـارمغه مقتـدر اولمدقلری کمالات صنعتك بیکده برینی بیله عرض ایدمز . بو اثرلر سـایه سـنده اکثریسـنك کیسه‌لری نقود ایله مالا مال اولدیغی حالده معده‌لری کونلرجه غدادن خالی بولنور !

ایشـته اوروپاده صنعتك عاشقی . . شهرتك لایقی اولان بدایع پرورلر بو بدبختلردر . هله بز مستریح اولهلم که او بدبختلردن دکلز : .

استنبه ٥ حزیران سنه ١٣٠٤

صوك بهار

مواسم معلومه ایچنده استانبولمزه اك چوق بخش لطافت ایدن صوك بهاردر . بومبارك موسم بوراده هریردن زیاده ممتد اولور .. بورایه هریردن زیاده یاقیشیر !

ایلول برکره حلول ایدنجه هوالر اعتداله میل ایدرك آره صره یاغان یاغمورلر — یازك شدت حرارتیله صاراروب برنوع بایغینلق حالنه کرفتار اولان — نباتاتك یوزلرینه حیات سرپر . طاغلر ییقانیر . . صحرالر یشیللنیر .. دره‌لر جوشار ... لکن طبیعته دقت اولنسه — تب اضطراب ایله کچیردیکی درین بر اویقودن هنوز اویانمش — نازنین بر سودا خسته سنك حال پریشانی آندیرر [*] : وجودی طاقتدن دوشمش .. رنك جمالی صولمش .. نور وفر چشمانی سونمش .. برسکون عمیق ایچنده دوشونور طورر ! .

---

[*] آکمق ، آکدیرمق براولدیغی ایچون — آندیرر — ده — آکار — کبی کاف ایله یازلمق لازم کلیرسه ده مأنوس اولان صورت املا اختیار اولندی .

اوت ! صوك بهار كلنجه اكثريا صباحلری طبیعته غریب برطورغونلق عارض اولور. هوانك راكدلكی اودرجه‌ده‌درکه بوغاز ایچنده برساحلدن دیکر ساحله قدر دکزك یوزنده بر تموج ضعیف اثری بیله کورنمز ،

طبیعتك بورنك حزن وانکساری قارشیسنده — چهره‌سنده برچین انفعال‌بیله کورلمین دریا — منکسر الجمال ومتهیٔ ارتحال برمتورمهٔ بدبختك غارتزدهٔ موت نابهنکام اولان جمالنی بنه کندیسنه عرض ایدرکن قطعا متأثر اولمیان آینه یه تشبیه اولنسه بجادر ! .

بوموسمده طلوع غایت‌حزین .. غروب آندن دها حزین .. بعد الغروب طاغلرك قیرلرك کسب ایتدیکی حال ایسه آرتق حزین اندرحزین اولور . کیجه‌لین تماشای سما ودریا ـ اکر مهتاب وارایسه ـ قلبی طاقتکداز برمحزونلغه . ـ مهتاب یوق ایسه ـ فکری نهایتسز براستغراقه دوشورمك بوموسمده بوغاز ایچنه مخصوص کیدر .

صوك بهارك ارباب حسیات عندنده متفق علیه اولان حزن مفرطی ایجاباتندن اولمیدرکه اول بهار اولنجه :

« خاموش یاتمه بستر غفلتده صبحدم
« کل مرغزاره غلغلهٔ مرغزاری کور
« دیوانه‌لك زمانیدر آواره کوکلنی
« زنجیرلرله ضبط ایده‌مز جویباری کور !

ویاخود :

« طورمه ای دل بویله آه وزار ایله نوروزده !
« کول آچیل سیر کل وگلزار ایله نوروزده !
« گللری پژمرده ایلرسین یازقدر بلبله
« وارمه باغه آه آتشبار ایله نوروزده .

یوللو نشاط مندانه ایله اعلان شوق و شغبده بلبللره مسابقت گوسترن شاعرلر صوك بهارك تعریف اوصافنه گلنجه دهبستهٔ حیرت اولمقدن بشقه برشی یاپه مزلر .

فی الحقیقه نظر شاعرانه‌نك بوموسمده گوره‌بیله جکی حال اذواق عالمك نشانهٔ زوالندن بشقه برشی دگلدر . بوحالی مشاهده ایدرکن فکرینی دوچار اوله جغی سکتهٔ انفعال مأیوسانه‌دن قورتاروب ده برقصیده تنظیمنه موفق اولمق هرکسه میسر اوله‌مز . بعض شاعرلرك ایسه :

« گلزاره صالن موسمیدر گشت وگذارك
« ویرحکمنی ای نخل چمن کهنه بهارك
« دوك زلفکی سمور کبی عارضك اوزره
« ویرحکمنی ای سرو روان کهنه بهارك !

« بلبللرك ایستر سنی ای غنچه دهن گل
« پامال شتا اوله‌دن اقلیم چمن گل
« گل کیتدیکنی آکمیه‌لم کاشنه سن گل
« ویرحکمنی ای سرو روان کهنه بهارك !

« صال زلف سیهکارك او رخسارهٔ آله
« سمورکی قاپلات بوسنه قرمزی شاله

« آل دستکه کرلاله بولنمزسه پیاله
« ویرحکمنی ای سرو روان کهنه بهارك

کبی ویاخود :

صحرالره ویردکجه صفا کشت وکذارك
اولدقجه چمن شوق ایله پامال وقارك
شرم آور اولور غنچه‌لره رنك عذارك
سن بزکل زیبنده‌سیسین کهنه بهارك
کوکلم‌ده سنك صانکه بر افکنده هزارك .

مغبوط نهالان ایسه اندام لطیفك
طاوس خراماندر اورفتار ظریفك
اول زینتی هردم چمنستان خریفك
سن بزکل نازنده‌سیسین کهنه بهارك
کوکلم‌ده سنك صانکه بر آواره هزارك .

خوش بوی تنك نکهت ازهاره دکشمم
رنك بدنك کلره کلزاره دکشمم
جانا سنی بیك شیوه‌لی دلداره دکشمم

سن برکل پرعشوه‌سیسین کهنه بهارك
کوکلم‌ده سنك صانکه بر اشفته هزارك .

کبی شوقپرورانه سوزلرله اظهار شادکامی ایتملری احزان خزانه‌رغماً برنوع تسلیٔ محرومانه قیلندندر دینه‌بیلیر .

صوك بهارك مبذول اولان اثمار کوناکوننندن وازجمله « عقیده شکری » کبی اوزومیله « قوطی بالی » کبی‌قاووننندن بوراده بحثه‌جسارت ایده‌مدیکم ارباب حسیات طرفندن شکم پرورلکله دوچار تقبیح اولنامق مغالعه‌سنه مبنی اولدیغیچون بو قصوردن طولایی اصحاب مذاقك عفولری تمنی اولنور !

۷ ایلول ۱۳۰٤

برنجی فصل

۱

هجرتك اونجی عصری‌که برنجی سنه‌سنده اوچنجی خاندان خلافتك اونجی پادشاهی اولان سلطان سلیمان قانونینك ولادتی اقبال استقبالنه براعت استهلال اولمشدی وقوعات وکشفیات عظیمه‌جه تاریخ انسانیتك اکثر قرونه تفوق ایدر .

گویاکه یدقدرت برقاچ بیك سنه‌لك مأثر جلیله‌یی‌ده بر یره طوپلامش‌ده نظر حکمته قارشی برمعجزه دها کوسترمك ایچون یوز بیلدن عبارت برزمان ایچنه صیقشدیرمش ایدی .

فی‌الحقیقه شرقده (قتیبة‌بن‌مسلم)ك اعدامی غربده (عبدالرحمن الفهری)نك انهزامی اوزرینه طولاییره‌نه طاغلریله‌قوبی‌چوللری وعرضاً بحر محیط جنوبی ایله قپچاق حدودلری داخلنده قالان اسلامیت واسپانیادن ماعدا اوروپانك اکثر جهاتی استیعاب ایلیان خرستیانلق عالمنده مأمون ایله‌شارل‌مانیك ارتحالندنصکره ملوك طوائف واهل صلیب محاربه‌لرندن ماعدا تاریخچه اهمیت کوتورر وخصوصیله انسانیته تعلق ایدر همان هیچ بر وقعه ظهور ایتمامشکن ابنای بشرك فکر واقدامنده کوریلان بوسکون عادت پرستانه یدنجی عصرده برمیاد ایجاد ایله ختام بولدی حتی آتشی بیله انسانیتك پنجهٔ غالبانه‌سنده محکوم ایلمك شانندن اولان نظر حکمت باروتك

محاربه‌لرده استعمالنه او عصر ایچنده باشلامش وبر قوجه عالمی زوربازوی عرفانیله ایستدیکی شکله کتیرمك استعدادینی حائز اولمه‌رق وجوده کلان فاتح باروت کبی بر قوهٔ مقاومت سوزی طوپچیلق صنعتنده اجرا ایلدیکی تعدیلات واکمالات ایله اسلحه‌نك هر نوعنه تفوق ایده‌جك برحاله طقوزنجی عصرده کتیرمشدی فقط اونجی عصرده ایدی ، که باروت طوپدن تفنکه انتقال ایلدیکندن ارباب حرب ملائکهٔ عذاب کبی اللرنده برر تازیانهٔ آتشین استعمال ایتمکه مقتدر اولدیلر .

فی الحقیقه اوتوز بش سنه‌لك بر اقدام طاقت بر اندازانه‌ایله طولاً (ازمیر) کورفزندن (مغول) وعرضاً (دکندن) قپچاق صحرالرینك منتهاسنه‌قدر امتداد ایدن یرلر ایچنده اوزمانلر موجود اولان درت یوزملیونه قریب اسلامی برحکومتك سایهٔ رایاتنه جمع ایتمك وجنوباً مصر ویمنده خطبه‌سنی اوقوتدیغی کبی شمالاً دخی مسقوویه ولهستانك وسطلرینه‌قدر کتیبهٔ اقبالنك مقدمه‌لرینی ایصال ایلمك جهتلریله مالك اولدیغی یرلره نسبت اسکندرك فتوحاتی کره‌یه نسبت ربع مسکون درجه‌سنده براقان تیمور طقوزنجی عصر زجالندن ایدی فقط اونجی عصرده ایدی که سلطان سلیم اول کرهٔ زمینی برپادشاه ایچون آز کوره‌رك سکز سنه‌دن عبارت اولان دور سلطنتنده مصر ایله عموم عربستان ویاری کردستانی برمرکزده ربط ایلدکدن بشته خلافت اسلامیه‌یی وظائفنی بحق اجرایه مقتدر بر خاندانه نقل ایده‌رك اسکندره جنکیزه وحتی تیموره داغ درون اولان جهانکیرلك فکرینك اسلامیت قوتیله حصولنه لازم اولان اسبابی استحضار ایلدی.

فی الحقیقه هرنظر تدقیقه نیجه یوز بیك مشاور هرقلم تحریره نیجه یوز بیك معاون ویرمك شاننده اولان طباعت (فوستر) نامنده بر صاحب خیرك همتیله طبیعتك خزینة الغیب احسانندن میدان ظهوره طقوزنجی عصرده

چیقدیغی وبصمه‌نك بغیرحق موجودی عداولنان (فاوست)و(کوتنبرغ)
او صنعت جهان بهادن طقوزنجی عصرده استفاده ایلدیکی کبی طباعتك
الکبیوك واك فائده‌لی اکمالاتندن معدود اولان قالب چلیکلرینی (شفر)ینه
طقوزنجی عصرده اختراع ایلمشدی فقط اونجی عصر ایچنده ایدی که
جهان معرفنده کرچکدن بر دوران حشر وجوده کتیرمکه باعث اولان
وفطرت بشری مستعد اولدیغی استکمالاته ایصال ایچون همان طبیعت کلیه
قدر خدمتی کوریلان او صنعت جلیله سحر اولمق حطاطلرك منفعتنه مغایر
بولنمق وحتی اك فائده‌سز لغویاتدن صایلمق کبی حیوانلره بیله یاقیشمیه‌جق
بر طاقم تعریضات وممانعاتدن قورتیله‌رق — حیفا که اسلام ملکنده بیاغی
ظهوری بیله خبر آلنمقسزین — اوروپانك هرطرفنه انتشار ایلدی .

فی الحقیقه مشهور قرستوف قولومب [۱] سفینهٔ نوحدن طوپراق
تحریسنه کیدن کوکرجین کبی، برشدتلی طوفان اعتراض آره‌سندن چیغارق،
آمریقانی کشف ایله عالم انسانیته ینه بوعالم ایچنده برجهان دیکر الحاق
ایتمکه طقوزنجی عصرده موفق اولمشدی . فقط اونجی عصر ایچنده ایدی که
اوروپالیلر آمریقانك همان هرجهتنه صوقیله‌رق، قدرت فاطره‌دن بشقه
هیچ صنعت نورمامش اولان اویله بر جهان غیك حاوی اولدیغی هر
درلو خزائن فوائددن حصه‌یاب اولمغه باشلامشلر ایدی .

اونجی عصرك مزیتی بویله اکمالاته منحصر دکلدر :

ینه اوعصر ایچنده ایدی که سلیمان قانونی عثمانلی بایراغنی شفقلر
ایچنده طوغمش بر هلال کبی ویانه‌ده تبریزده اسپانیاده هندستانده
طولاشدیره‌رق دنیانك شرقنه غربنه شعشعه نثار حیرت ایلمشدی .

[۱] قولومب کوکرجین دیمکدر .

ینه اوعصرك ایچنده ایدیکه خیرالدین پاشا سفائن جهادینك طوپ دومانلرینی ابررحمت کبی آفاق طوته جق بر حاله کتیره‌رك آق دکزی لواءالحمد محمدینك سایهٔ استیلاسنه آلدقدن صکره غنیمت غزاسی اولان قوجه برملکك [۱] تاج سلطنتی خلافت اسلامیه‌نك عتبهٔ اقبالنه تقدیم ایله حاکم ایکن خادملکی اختیار ایتمك کبی یکانه برحمیت اظهار ایلمشدی.

ینه اوعصر ایچنده‌ایدیکه دولت کرای ثانی ایکنجی‌هجومنده‌مسقوه طرفلرینه آتشزن استیلا اولدرق شمالك قارلی بوزلی صحرالری ایچنده کویا اوچ عصر صکره کلدجك برجهانکیره درس عبرت [۲] وبروسیه مأمورینه نمونهٔ امتثال [۳] کوستردر کبی صناعی بر یانار طاغ پیدا ایلمشیدی .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه « بابرخان » جدی اولان وفتوحاتنك کثرت ووسعتنه نظراً اعظم جهانکیران عد اولنان تیمورك برقاچ یوز بیك عسکر وبیك درلو مشاق سفر ایله ضبط ایده‌بیلدیکی هندستانی همان اون بش‌بیك کشی ایله برقاچ یوز بیك عسکره مالك بر دولتك النده نزع ایتمشیدی .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه « شیرخان فرید » افغانلی برعسکرك اوغلی ایکن خصائل جهانستانیسی قوتیله هندك شرق شمالیسنده کندینه مخصوص بردولت تشکیل ایده‌رك « بابر » سلطنتی کبی نوظهور وبناءً علیه هردرلو قدرت وعصبیته مالك بردولتی مضمحل ایتمك درجه‌سنه

---

[۱] جزایر ملکی .
[۲] برنجی ناپولیون .
[۳] مسقوه‌یی یاقان روسقوپچین .

کثیر دکدن بشقه عمری مساعد اولسه اوده سلطان سلیم اول کبی جهانکیرلکه بربیوك استعداد ابراز ایلمشدی .

ینه اوعصرك ایچنده ایدیکه توراننده « دولت شیبانیه » وخصوصیله سلاطین « شیبانیه» دن « عبیدالله » دولت جنکیزیه » نك«برکه خان»[۱] زماننده اولان شعشعهٔ اقبالنی اعاده به امیدلر ویره جك قدر پارلامغه باشلامش ایدی .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه سنیلرك سلاحیله چورلمش بردائرهٔ آهنین ایچنده قالان ایرانده « صفوی » طرفدارینك تعصبی اساسنی قانلرله تخمیر ایده رك بردولت « شیعیه » تشکیلنه مقتدر اولمشدر .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه آلمانیا ایمپراطوری مشهور « شارل کن» سلطان سلیمانك قوهٔ قاهره سنه قارشی طورمق ایچون سنه لرجه اوغراشدقدن وویانه یی عثمانلی محاصره سی ومجارستان وخراوتلغك اکثر جهتلرینی اسلام استیلاسی آلتنده کوردکدنصکره کندیسنه سرای حکومته بدل بر مناستری مزار دنیوی اختیار ایتمشدی .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه اوروپاده « لوتر پرتستانلق » نامنه برمذهب جدید آچه رق اصحاب تثلیثی ایکی یه تقسیم ایتمشدی .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه اسپانیولر غرناطه مدنیتکاهنی مظلوم

---

[۱] برکه خان باتوخان اولادندن ودشت حکمدارلرندن اوله رق اولاد جنکیزدن الکاول اسلام ایله مشرف اولان ذاندر . قپچاق ومغراستانده حکمی جاری ایدی. طونه وبلغارستاندن چکه رك استانبولك محاصره سنده کلش وروم ایمپراطورلغنی خراجکذار ایلمشدر . اباق خان وخصوصیله خلافت عباسیه نك انقراضندن صکره هلاکو ایله غالبانه خیلی محاربه لری واردر . جنکیز خاندانك اعاظمندندر . اصل اسمی (برکای) اوله رق اسلامی اظهار ایتدکدنصکره زماننك علماسی تفألا (برکة) تسمیه ایتدیلر .

مکسیقا و بهشت آبادینی معصوم قانته غرق ایددرك شرقده غربده تماشاسی نظر حکمته قان آغلاده‌جق بردهشتلی غروب لوحه‌سی پیدا ایلمشلردی .

بنه اوعصر ایچنده ایدیکه دنیالره صغیشه‌مامقده ضیای شمس ایله رقابت ایدن برذکا [۱] ابعاد مطلقه‌یی سیر ایدرجه‌سنه برطاقم تدقیقات ریاضیه‌ایله استقرار شمسی ودور ارضی اثبات ایدرك تابع اولمدیغی بردینك معجزات باقیه‌سندن اولان برآیت کریمه‌نك مآل عالیسنی فناً ایضاح ایلمشدی.

بنه اوعصر ایچنده ایدیکه دنیالری احاطه ایده‌جك بر طوفان معرفتی ذهننه صیغشدیره‌بیلمك خارقه‌سنه مظهر اولانلردن مشهور واسقادوغاما عمان ایچنده مستور اولان امید برنی طریقنی کشف ایتمکله پورتکیزلر اشجاری التون ثمره‌لر ویرن نباتی کومش چیچکلر اچار برکیمیا باغچه‌سی اطلاقنه شایان اولان هندستانك محصول ثروتندن اوروپایی مستفید ایتمکه باشلامشلر ایدی .

بنه اوعصر ایچنده ایدیکه حکم غالبانه‌نك جهان مدنیتی زیرپای استبدادندن ازمك ایچون یاپلمش برتمثال اهنینی حکمنده اولان ناپولیونلری بسمارقلری بیله بر چوق تلاشلره دوشورن ژوزویت جمعیتی زادکاندن ایکن دیلنجیلکه قدر تنزل ایتمش کوزی اچیق فقط ایاغی طوپال صورتی انسان وفقط کندی شیطان برمخلوق غریبك سایهٔ تعصب و ریاستنده تأسس ایتمشدی .

بنه اوعصر ایچنده ایدیکه یمندن قهوه امریقادن توتون بربرینی متعاقب خلقك معروض هوساتنه آتیله‌رق ، انسانلر ایچون بری مایع بری هوائی ایکی سیه بلای احتیاج دها پیدا اولمغه باشلامشیدی .

ایشته سرکذشتنی یازمق ایستدیکمز « جزمی » ده « موسم ادراك غرائب » وصفنه لایق اولان اوعصرك رجالندندر . ترجمهٔ حالی اویله وقایع عظیمه‌دن معدود دکلسه‌ده ذاتاً برغرابتی جامع اولمغله برابر، دولتك بربیوجك محاربه‌سنه تعلق ایلدیکی ایچون نظر مطالعه‌یه شایسته‌در اعتقادنده بولندقی انك ایچون تحریرینه جسارت ایدیورز .

---

[۱] « قوپرنیق »

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله الذى شرّف المسلمين بشرف الطاعات . و يسرلى سفر الارض المقدسة وسياحةالبلاد والزيارات . والصلاة والسلام على من اسّس بنيان قلاع الشريعة والطريقة. وحصنهاباساس النبوة .وعلى آله الطيبين الطاهرين خيرالبرية. وتحف تحيات زاكيات وصلوات ناميات طاهرات طيبات اشرف كائنات واكمل موجودات پيشواى محراب ﴿ صلّوا كما رأيتمونى ﴾ ورهنماى بى ارتياب اول محمد افضل من نطق بالضاد اوزرينه اولسون كه آنك آب روينه اول حضرت حق مالك الملك وخالق الافلاك اديم ارضى ابن آدم ايچون مسكن ومأواى لطيف ايدوب بنى آدمى جميع مخلوقات وموجوداتدن اشرف مخلوق ايتدى .

(شعر)

تبارك من اجرى الامور بحكمه كماشاء لاظلماً اراد ولاهضما

(وبعد) دعاء خير وثنا اول ظل الله روى زمين نظام انتظام ارضين اولان السلطان ابن السلطان السلطان غازى مرادخان رابع ابن السلطان احمدخان ابن السلطان محمدخان ابن السلطان مراد خان ثالث ابن السلطان سليم خان ثانى ابن السلطان سليمان خان ابن السلطان سليم خان اول ابن السلطان بايزيد خان ثانى ابن ابوالفتح السلطان محمدخان ثانى رحمةالله عليهم اجمعين . اما بومسوداتمزه شروع ايلديكمز محلده خدمت شريفيله شرفياب اولديغمز پادشاه جم جاه فاتح بغداد سلطان مراد خان غازى طاب ثراه غريق رحمت اوله . آنلرك زمان سلطنتلرنده هجرت نبويه نك سنه ١٠٤١ تاريخنده پياده جه بلدهٔ طيبه يعنى محميهٔ قسطنطينيه اطرافنده اولان قرى وقصباتى و نيجه بيك حديقه وكل

گلستانلی باغ ارملری سیر و تماشا ایدرك خاطره سیاحت کبری آرزولری خطور ایدوب «آیا پدر ومادر واستاد وبرادر قهرلرندن نیجه خلاص اولوب جهانکش اولورم» دیو هر آن جناب باریدن دنیاده صحت بدن وسیاحت تام و آخر نفسده ایمان رجاسنده ایدم ودائما درویشان دلریشان ایله حسن الفت ایدوب شرف صحبتلریله مشرف اولوب اقالیم سبعه‌نك و چار کوشه روی زمینك اوصافنی استماع ایتدکده جان و کوکلدن سیاحتی طالب وراغب اولوب «آیا عالمی تماشا ایدوب ارض مقدسه‌یه ومصر وشامه و مکه ومدینه‌یه واروب اول مفخر موجودات حضرتلرینك روضهٔ مطهره‌سنه یوز سورمك میسر اوله‌می؟» دیو زار بوکریان وسرسری ونالان اولوردم . حکمت خدا سبب سیاحت وکشت وکذار ولایت اولان مخلص حقیر وفقیر ودائمی کثیر التقصیر سیاح عالم ونديم ادم اولیای بی ریا محمد ظلی ابن درویش دائما ادعیهٔ ربانی وهدایت یزدانی سورهٔ کریم فرقانیه و آیات عظیمهٔ قرآنیه برکاتیله دل وجسم علیل جناب حضرت جلیل طرفندن امداد طلب ایدوب مسقط رأسمز اولان اسلامبولده کنج محنت خانه‌مزده کرده بالش نالش اوزره خواب مرامه یصلنوب بیك قرق ماه محرمنك لیلهٔ عاشوراسی ایدی که بوحقیر بین النوم والیقظه‌ده ایکن کوردم که یمش اسکله‌سی قربنده اخی چلبی جامعی نام جامع — که حلال مال ایله انشا اولنمش بر مستجاب الدعوه جامع عتیقیدر — منامده کندیمی اول جامعده کوردم. درحال جامعك قپوسی کشاده اولوب پر سلاح عسکر ایله جامع منورك ایچی نور مستور جماعت کثیره ایله مالا مال اولوب صلات فجرك سنتنی ادا ایدوب صلوات شریفه‌یه مشغول اولدیلر وبن حقیر منبر دیبنده ساکن اولوب بومنور وجه حسنلی جماعتی تماشاده حیران اولدم. همان جنبمده اولان جانه نظر ایدوب: «بنم سلطانم ، جناب شریفکز کیمدر؟ اسم شریفکزی بزه احسان بیوریکز» دیدم. انلر ایتدی : « عشرهٔ مبشره‌دن کمانکشلرك پیری سعد ابن ابی وقاصم » دیدکده دست شریفنی بوس ایتدم. «یا سلطانم، بوصاغ جانبده نوره مستغرق اولمش جماعت محبوبه کملردر؟» دیدم. «انلر جمله ارواح انبیادر وکروصفده جمله ارواح اولیا واصفیادر وبونلر ارواح صحابهٔ کرام ومهاجرین

وانصار وارباب صفه وشهیدان دشت کربلا واصدقادر وبو محرابك صاغنده حضرت ابا بکر وحضرت عمردر ومحرابك صولنده حضرت عثمان وحضرت علیدر ومحرابك اوکنده‌کی حضرت اویس القرنیدر وجامعك صولنده دیوار دیبنده سیاه چرده آدم سنك پیرك حضرتك مؤذنی بلال حبشیدر وبو آیاق اوزره جماعتی صف‌صف بوزان ودوزن قصیر القامه آدم عمرو عیار ضمیریدر. ایشته بوعلم ایله کلن عسکرکه قزل قانلی اثوابه‌مستغرق اولمشلر، حضرت حمزهٔ باصفا وجمیع ارواح شهدادر » دیو جمله جامع ایچنده اولان جماعتی برر برر بوحقیره کوستروب هرقنغیسنه نظرم تعلق ایتدیسه دست برسینه ایدوب نظر آشنالغی ایدوب تازه جان بولدم .« یا سلطانم، بوجماعتك بوجامعده جمع اولمالرینك اصلی نه‌در؟» دیدم.« آزاق جانبلرنده جیوش موحدیندن تاتارصبا رفتار عسکری مضطرب الحال اولمغله حضرتك حمایه‌سنده اولانلر بواسلامبوله کلوب آندن تاتار خانه‌امداده کیدرز. شمدی حضرت رسالت دخی امام حسن وامام حسین واون ایکی اماملر ایله وبزدن غیری عشرهٔ مبشره ایله کاوب صباح نمازینك سنتنی ادا ایدوب سکااقامت ایله دیو اشارت بیوررلر. سن دخی صوت اعلا ایله اقامت تکبیر ایدوب بعدالسلام آیة‌الکرسی‌یی تلاوت ایله . بلال (سبحان‌الله) دیسون، سن(الحمدلله) ، بلال(الله اکبر)دیسون ، سن(آمین آمین)دی وجمله جماعت علی العموم توحیدایده‌رز . بعده سن(وصلی علی جمیع الانبیاء والمرسلین والحمدلله رب العالمین) دیوب قالق . همان محرابده حضرت رسالت اوطورر کن دست شریفنی بوس ایدوب(شفاعت یارسول‌الله) دیوب . مدد رجا ایله »دیوسعد ابن ابی وقاص یانمده‌اوطوروب جمله تعلیم ایلدی . آنی کوردم که جامع قپوسندن برنورمبین برق اوروب جامع ایچی طونو نور ایکن نورعلی نور اولنجه جمله صحابهٔ کرام وارواح انبیا واولیا ایاق اوزره حاضر طوردیلر. سعادتله حضرت رسالت یشیل علمی دیبنده یوزنده نقابیله، النده عصاسیله، بلنده قانجیله صاغنده امام حسن وصولنده امام حسین ایله ظاهر اولنجه مبارك صاغ پای شریفلرینی جامع منور ایچره بسم‌الله ایله قویوب مبارك وجه‌شریفندن برقعی کشاده قیلوب (السلام علیك یاامتی) بیوردیلر. جمله حضار مجلس (وعلیکم السلام یارسول‌الله..

و یا سیدالامم) دیو سلام آلدیلر. همان حضرت محرابه کچوب ایکی رکعت سنت فجری ادا ایدوب حقیره بر دهشت و وجودمه برلرزه واقع اولدی. اما حضرتك جمیع اشکالنه نظر ایلدم. حلیهٔ خاقانیده تحریر اولندیغی اوزره ایدی ویوزنده برقعی آل شال ایدی ودستار شریفی اونایکی قولانلی بیاض شاش ایدی وخرقهٔ شریفلری صاری یه‌ماثل دوه یوکندن ایدی وکزدننده اصفراللون صوف شالی وار ایدی و پای سعادتلرنده صاری چزمه‌لری وار ایدی وسر سعادتلری دستاری اوزره برمسواك صوقلمش ایدی. بعدالسلام صاغ جانبده حقیره نظر ایدوب مبارك یدیتالری ایله زانوی شریفنه اوروب حقیره خطاباً اقامت ایله دیدیلر. همان حقیر سعدابن ابی وقاصك تعلیمنه کوره درحال مقام سه‌کاهده (اللهم صل علی سیدنا محمد وعلی آل محمد وسلم علیه) دیو اقامت ایدوب تکبیر ایتدم. حضرت دخی مقام سه‌کاهده صوت حزین ایله فاتحهٔ شریفی تلاوت ایدوب ضم سورهٔ صاد شریفدن (ووهبنا لداود سلیمان نعم العبد ... الخ) عشر شریفنی تلاوت ایدوب جمله جماعت سامعیندن اولوب حضرت امامت ایتدی. بعدالسلام حقیر آیة الکرسی، بلال سبحان الله، حقیر الحمدلله وبلال الله اکبر دیوب بلال حبشی ایله مسلسل مؤذنلك خدمتنده اولوب بعدالدعا برتوحید سلطانی اولمشدرکه عشق الهی ایله مست مدهوش اولوب کویا خوابدن بیدار ایدم. خلاصهٔ منام سعد ابن ابی وقاص تعلیمیله ادای خدمتی تمام ایدوب حضرت رسالت محرابده صوت محرق ایله عزل مقامنده بر(یس) شریف واوچ سورهٔ (اذاجاء) وسورهٔ معوذتینی بالتمام تلاوت ایدوب بلال فاتحه دیوب حضرت محرابدن آیاق اوزره طوررکن همان سعد ابن ابی وقاص حضرتلری دستمدن یتیشوب حضور حضرته کتوروب « عاشق صادقك وامت مشتاقك اولیا قولك شفاعتك رجا ایدر » دیوب بکاده « مبارك دست شریفلرینی پوس ایله » دیجه بکا آلود اولوب مبارك دست شریفنه کستاخانه لب اوروب مهابتندن (شفاعت یارسول الله) دیه‌جك محلده همان (سیاحت یارسول الله) دیمشم. همان حضرت تبسم ایدوب شفاعتی وسیاحتی وزیارتی واللهم یسر بالصحة والسلامه دیوب فاتحه دیدیلر. جمله صحابهٔ کرام فاتحه تلاوت ایدوب جمله حضار مجلسك دست شریفلرینی

بوس ایدردم وهر برینك خیر دعاسنی آلوب کیدردم . کیمینك دست شریفی مسك کبی، کیمی عنبر وکیمی سنبل کبی، کیمی کل وکیمی ریحان وکیمی زعفران وکیمی بنفشه وکیمی قرنفیل کبی قوقاردی . اما بالذات رائحهٔ حضرت رسول زعفران ورد خندان کبی قوقاردی ومبارك صاغ الی بوس ایتدیکمده کویا بنبه مثال کیکسز بردست شریف ایدی . اما سائر انبیانك دست شریفلری آیوا رایحه‌سی قوقاردی . حضرت ابابکرك دست شریفلری قاوون کبی شم اولنوردی. حضرت عمرککی رائحةالعنبر کبی ایدی. حضرت عثمانککی بنفشه کبی رائحه‌دار ایدی . حضرت علینککی رائحهٔ یاسمن کبی ایدی. امام حسن قرنفیل، امام حسین ورد ابیض کبی قوقار ایدی رضوان‌الله‌علیهم‌اجمعین. بوحال اوزره جمیع حضار مجلسك دست شریفلرینی بوس ایدوب ینه حضرت رسالت پرفاتحه دیوب جمله‌اصحاب کزین‌صوت اعلاایله سبع‌المثانی‌یی تلاوت ایدوب‌همان حضرت رسالت پناه محرابدن (السلام علیکم یا اخوان) دیوب جامعدن طشره روان اولنجه جمله صحابهٔ کرام حقیره کونا کون خیر دعا ایتدیلر وجامعدن چیقوب کیتدیلر. همان سعد حضرتلری بلندن صیداغنی چیقاروب حقیرك بلنه قوشادوب تکبیر ایدوب «یوری سهم وقوس ایله غزا ایله واللهك حفظ وامانده اول ومژده اولسون‌سکا بومجلسده نه‌قدر ارواح‌ایله کوریشوب دست شریفلرینی بوس ایتدکسه جمله‌سنی زیارت ایتمك میسر اولوب سیاح‌عالم وفرید بنی آدم اونورسك . اما کشت‌وکذار ایتدیکك ممالك محروسه‌یی وقلاع وبلادی وآثار عجیبه وغریبه‌یی وهر دیارك ممدوح صنایعنی ومأکولات ومشروباتنی وعرض‌بلدلرینی وطول نهارلرینی تحریر ایدوب بر آثار غریبه‌ایله وبنم‌سلاحمله عمل ایدوب دنیا وآخرت اوغلم‌اول. طریق‌حق‌الدن قومه. غل وغشدن بری‌اول. نان‌ونمك حقنی کوزله. یار صادق‌اول. یرامازلرله یار اوله. ایولردن ایولك اوکرن» دیو پند ونصیحت ایدوب وآلتمدن اوپوب آخی چابی جامعندن طشره چیقوب کتدیلر . حقیر مبهوت اولوب خواب راحتدن بیدار اولوب آیا بو بنم واقعه‌میدر ، یوقسه واقع حالیدر ، یوقسه رؤیای صالحم‌میدر ؟ دیو کونا کون تفکر ایله انشراح‌صدر وذوق درونه نائل اولدم.

بعده علی الصباح پاك آبدست آلوب صلاة فجری ادا ایدوب اسلامبولدن قاسم‌پاشایه عبور ایدوب معبر ابراهیم افندی یه رؤیامزی تعبیر ایتدیروب «جهان آرا وسیاح کشت‌وکذار عالم اولوب حسن خاتمه ایله ایشك تمامه‌ایروب حضرتك شفاعتی ایله داخل خلدبرین اولورسك» دیو تبشیر ایدوب الفاتحه دیدی . آندن قاسم‌پاشا مولوی خانه‌سی شیخی عبدالله ددەیه واروب دست شریفلرینی بوس ایدوب واقعه‌می آنلره‌دخی تعبیر ایتدردم. «اون ایکی امامك دستنی بوس‌ایتمشسك دنیاده‌همام اولورسك . عشرهٔ مبشره اللرندن اوپمشسك داخل جنان اولورسك. چاریار کزینك یدمبارکلرینی بوس ایتمشسك دنیاده جمیع پادشاهلرك شرف صحبتلریله مشرف اولوب ندیم خاصلری اولورسك. مادام‌که‌اول‌حضرت‌رسالتك‌جمال پاکنی کوروب دست‌شریفلرینی‌تقبیل ایدوب خیر دعاسنی آلمشسك سعادت دارینه واصل اولورسك وسعد ابن‌ابی وقاصك نصیحتی اوزره ابتدا بزم اسلامبولجغزی تحریر ایتمکه بذل همت ایدوب وارمقدورك صرف‌ایله. (المقدرکائن) فحواسنجه سکا تقدیر اولنان نصیبك البته کلور. » دیو یدی جلدتواریخ کتب‌معتبره احسان‌ایدوب: «یوری ایشك راست‌کله. الفاتحه» دیوب‌دعاء خیرلری ایله بهره‌مند اولدق . بعده حقیروفقیر خانهٔ بی‌منتمز اولان صومعه‌مز کنجنده کنجینهٔ کتابه مالك اولوب بعض تواریخ تتبع ایدرك مسقط رأسمز اولان حسرةالملوك ولیمان بحر فلوك‌اولان ولایت ماکدونیه‌نك حصن حصینی وسد متینی اولان اسلامبولك تحریرینه شروع ایلدك :